

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

Јелена Д. Ђорђевић

**КУЛТУРНА ПОЕТИКА ПАГАНСКОГ,
ХРИШЋАНСКОГ И ЛИЧНОГ ИДЕНТИТЕТА
У ПОЕЗИЈИ ДРАГИЊЕ УРОШЕВИЋ,
ДАРИНКЕ ЈЕВРИЋ И ЗЛАТЕ КОЦИЋ**

-докторска дисертација-

Београд, 2022.

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF PHILOLOGY

Jelena D. Djordjevic

**CULTURAL POETIC OF PAGAN, CRISTIAN
AND PERSONAL IDENTITY IN THE POETRY
OF DRAGINJA UROSEVIC, DARINKA JEVRIC
AND ZLATA KOCIC**

- dissertation-

Belgrade, 2022

БЕЛГРАДСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ФИЛОЛОГИИ

Елена Д. Джорджевич

**КУЛЬТУРНАЯ ПОЭТИКА ЯЗЫЧЕСКОЙ,
ХРИСТИАНСКОЙ И ЛИЧНОЙ
ИДЕНТИЧНОСТИ В ПОЭЗИИ ДРАГИНЬИ
УРОШЕВИЧ, ДАРИНКИ ЕВРИЧ И ЗЛАТЫ
КОЦИЧ**

-докторская диссертация-

Белград, 2022

Ментор:

Александар Јерков,
Филолошки факултет
Универзитет у Београду

Чланови комисије:

Датум одбране: _____

„И круна, коју људи дају, увек је трнов венац за разумне и лудачка капа за безумне. Док је злато под земљом свак га воли и тражи. Кад се попне на главу једнога човека, мрак зависти и мржње ослепи му сјај. Учини ме скривеним златом у најскривенијој ризници Твојој: да нико не зна за мене осим Тебе. Јер докле ме Ти знаш ја сам знан; докле ме само људи знају, моје је име – сумња.“

Николај Велимировић

Захваљујем професору на стрпљењу и помоћи, родитељима и брату на безрезервној подршци и љубави током свих ових година. Колегама из Завода за проучавање културног развитка захваљујем на помоћи и саветима.

Резиме

Докторска дисертација *Културна поетика паганског, хришћанског и личног идентитета у поезији Драгиње Урошевић, Даринке Јеврић и Злате Коцић* аналитички приступа обради разнородних идентитета изражених у поезији песникиња. Поезија ауторки окупљена је око истоветних мотива паганства, хришћанства и личних, женских, уметничких препознавања и поистовећивања стваралаца у трагањима за суштином. Идентитетска питања посматрају се кроз културну поетику ауторки, уз поступно разматрање културних утицаја на формирање одређеног поетског круга у поезији сваке од песникиња.

Дисертација се састоји из шест централних поглавља, уз одређени број потпоглавља. Уводни део подразумева теоријско-методолошки приступ, будући да се у њему представљају почетне хипотезе, али и указује на теоријски и појмовни оквир кроз који ће се посматрати тежиште проблема. У првом поглављу дат је сажет аналитички осврт на постојећи критички израз, као важан сегмент који доприноси разумевању савремене критичке мисли о поезији посматраних ауторки.

У наредна три поглавља се квалитативном анализом представља конституисање идентитета у изабраним песмама, уз праћење поступне надоградње мотивске структуре кроз различите збирке ауторки. Идентитетска питања паганства, хришћанства и личног интегритета жене, песникиње; тумаче се и разматрају парцијално, уз детектовање тачака преплитања и међусобних укрштања, до појаве транспоновања мотива из једног културног обрасца у други.

Пагански идентитет у поетикама Драгиње Урошевић, Даринке Јеврић и Злате Коцић разматран је у три различита потпоглавља кроз словенску митологију и културно наслеђе Словена, уз спорадичне упливе митологија и наслеђа других народа. Архе-линија стваралаштва у поезији песникиња чини важан мотивски круг који се открива постепено, а потом се веже са хришћанским идентитетом. Концепт паганског схватања света кроз судбинску потку открива људску немоћ пред силом природе, а сви човекови покушаји утицаја и контроле над том силом управо творе тај архе-образац идентитета израженог у разматраним стиховима.

Хришћански идентитет као властита тежња ка Богу, од маргина ка центру уметничког духа песникиња Драгиње Урошевић, Даринке Јеврић и Злате Коцић посматра се у четвртом поглављу кроз наредна, припадајућа три потпоглавља. Поезији сваке од ауторки приступа се индивидуално, кроз репрезентативни опус одабраних песама. Културни образац хришћанства тумачи се као концепт памћења и знања о трансцеденталном. Људско, лично узрастање ка Апсолуту као потврди вечности јесте нит коју песникиње провлаче кроз свет песништва градећи јединствен хришћански идентитет у стиховима специфичних есхатолошких стремљења. Религијска димензија песништва остварује се на три потпуно

различита начина у делима сваке од песникиња, те се њихови приступи мотивској структури образлажу у засебним потпоглављима.

Пета целина овог научног истраживања испитује лични идентитет као песнички и родни идентитет, обухватајући анализу широког спектра мотива. Угледањем на песничке и духовне узор, личним узрастањем ка стаменим ликовима жена и мушкараца у књижевности, историји и култури три посматране песникиње Урошевић, Јеврић, Коцић отварају и осветљавају бројна питања личног идентитета у ширем смислу. Поглавље посвећено личног идентитету као манифестацији женског, књижевног, уметничког израза разоткрива поезију ауторки у визури родне теорије као критике положаја жена у свету и књижевности.

Завршно поглавље представља закључак ове докторске дисертације као ретроспекцију обрађених идентитетских питања у поезији ауторки, кроз ситематски осврт на четири почетно постављене хипотезе. Ово поглавље таксативно образлаже закључке до којих се у овом раду дошло при аналитичком испитивању паганског, хришћанског и личног идентитета у поезији Драгиње Урошевић, Даринке Јеврић и Злате Коцић.

Кључне речи: културна поетика, паганство, хришћанство, лично, жена, идентитет, поезија, књижевна критика

Summary

The doctoral dissertation *Cultural Poetics of Pagan, Christian and Personal Identity in the Poetry of Draginja Urosevic, Darinka Jevric and Zlata Kocic* takes an analytical approach to the processing of diverse identities expressed in the poetry. The author's poetry is gathered around the same motives of paganism, Christianity and personality, feminine, artistic recognitions and identification of creators in searches for the essence. Identity issues are observed through the cultural poetics of the authors, with a gradual consideration of the influence on the formation of a certain poetic circle in the poetry of each of the poets.

The dissertation consists of six central chapters, with a number of subchapters. The introductory part implies a theoretical-methodological approach, since it presents the initial hypotheses, but also indicates the theoretical and conceptual framework through which the focus of the problem will be observed. The following chapter provides a concise analytical review of the existing critical expression, as an important segment that contributes to the understanding of contemporary critical thought about the poetry of the observed authors.

In the next three chapters, the constitution of identity in selected poems is presented by qualitative analysis, with the monitoring of the gradual upgrade of the motive structure through various collections of authors. Identity issues of paganism, Christianity and personal integrity of women, poets; they are interpreted and considered partially, with the detection of points of intertwining and mutual intersections, until the appearance of transposing motifs from one cultural pattern to another.

The pagan identity in the poetics of Draginja Urosevic, Darinka Jevric and Zlata Kocic is observed in three different subchapters through Slavic mythology and the cultural heritage of the Slavs, with sporadic influences of mythologies and the heritage of other peoples. Arche-line of creativity in the poetry of poets is an important motive circle that is revealed gradually, to a certain point of culmination from which it intertwines and is inextricably linked with Christian identity. The concept of the pagan understanding of the world through one unchangeable fateful thread reveals human impotence before the force of nature, and all human attempts to influence and control that force precisely form that arche-pattern of identity expressed in the considered verses.

Christian identity as one's own aspiration towards God, from the margins to the center of the human spirit by the poets Draginja Urosevic, Darinka Jevric and Zlata Kocic, is observed in the fourth chapter through the following three subchapters. The poetry of each of the authors is approached individually, through a representative opus of selected poems. The cultural pattern of Christianity is interpreted as a concept of memory and knowledge, about the divine, the transcendental. Human, personal age towards the Absolute as a confirmation of eternity is a thread that poets pull through the world of poetry, building a unique Christian identity in the verses of specific eschatological aspirations. The religious dimension of Christianity is realized in three completely different ways in the poetic works of each of the poets, and their approaches to the motive structure are explained in separate subchapters.

The fifth unit of this scientific research examines personal identity as a poetic and gender identity, including an analysis of a wide range of motives. By imitating poetic and spiritual role models, personal growth towards the staunch characters of women and men in the literature, history and culture of the three observed poets Urosevic, Jevric. Kocic opens and sheds light on numerous issues of personal identity in a broader sense. The chapter dedicated to personal identity as a manifestation of female, literary, artistic expression reveals the poetry of the author in the perspective of gender theory as a critique of the position of women in the world, in literature.

The final chapter presents the conclusion of this doctoral dissertation as a retrospective of the processed identity issues in the author's poetry, through a systematic review of the four initially set hypotheses. This chapter exhaustively explains the conclusions reached in this paper during the analytical examination of pagan, Christian and personal identity in the poetry of Draginja Urosevic, Darinka Jevric and Zlata Kocic.

Keywords: cultural poetics, paganism, Christianity, personal, woman, identity, poetry, literary criticism

Садржај

1. Уводна разматрања.....	1
2. Култура и књижевно дело – питање идентитета.....	5
- Пагански идентитет.....	8
- Хришћански идентитет.....	14
- Лични идентитет - песнички и родни идентитет.....	19
3. Књижевна критика о делима Драгиње Урошевић, Даринке Јеврић и Злате Коцић.....	26
4. Пагански дух – нит која повезује.....	35
- Пагански идентитет у поезији Драгиње Урошевић	37
- Пагански идентитет у поезији Даринке Јеврић.....	53
- Пагански идентитет у поезији Злате Коцић.....	64
5. Транспоновање паганског у хришћанско	76
- Хришћански идентитет у поезији Драгиње Урошевић.....	79
- Хришћански идентитет у поезији Даринке Јеврић.....	94
- Хришћански идентитет у поезији Злате Коцић	108
6. Лични идентитет жене као одабир уметничке слободе.....	123
- Лични идентитет у поезији Драгиње Урошевић.....	127
- Лични идентитет у поезији Даринке Јеврић.....	144
- Лични идентитет у поезији Злате Коцић.....	161
7. Закључак.....	178
8. Литература.....	192
9. Биографија и библиографија аутора.....	201

Уводна разматрања

Проучавање поетике једног писца подразумева суштинско понирање у књижевну естетику, филозофију књижевности, компаративну естетику, књижевну културу, али и културу књижевне критике једног доба. Култура као сложен систем вредности дубоко је укорењена у колективну свест и поимање света једне друштвене заједнице, писци својим уметничким визијама света обликују и редефинишу тај систем кроз књижевно дело.

Културна поетика разматрана у књижевним делима Драгиње Урошевић, Даринке Јеврић и Злате Коцић представља један сложен склоп песништва и културолошких прилика које делују на обраду песничких мотива и формирање значајног корпуса књижевног стваралаштва данашњице. Предмет овог истраживања је систем на који три ауторке условљене паганским, хришћанским и личним идентитетом обликују поезију у којој мотивски сучељавају паганско и хришћанско духовно биће приказујући расцепљеност савременог човека. Поезија стварана под утицајем строгих постулата културних образаца, отвара проблеме етаблирања културне поетике идентитета три песникиње, али и проблематику пријема и критичког вредновања њихове поезије.

Предмет научног истраживања овог рада представља: 1. уводну анализу идентитетских питања у књижевним делима и поетикама три ауторке: Драгиње Урошевић, Даринке Јеврић и Злате Коцић; 2. анализу различитих паганских елемената из којих се формира специфичан идентитет у поетици песникиња; 3. анализу уметничког доживљаја хришћанских мотива, транспоноване паганских елемената у хришћанске и издвајање хришћанског идентитета у њиховој поезији; 4. проблематику образаца личног идентитета песникиња (кроз лични идентитет тумачи се питање теорије рода, посматра се и књижевни идентитет песникиња, њихови песнички узорци, анализирају се песме посвећене песницима и пријатељима).

Култура, књижевно дело - питање идентитета

- Уводни књижевно-теоријски оквир замишљен је као шири преглед културних утицаја на формирање поетике три песникиње. Поставља се питање односа књижевности и културе, разматра се утицај паганског, хришћанског патоса на поезију, затим се поставља питање личног идентитета кроз питање родних теорија, али и питање жена у српској књижевности; разматра се књижевни идентитет ауторки, анализирају се њихови песнички узорци и песме посвећене песницима и пријатељима, као и опште питање личног идентитета три песникиње.

Књижевна критика о делима Драгиње Урошевић, Даринке Јеврић и Злате Коцић

Пагански идентитет у књижевним делима три песникиње

- У даљем аналитичком делу дисертације предмет проучавања биће пагански мотиви и начин њиховог уметничког обликовања у књижевним делима Драгиње Урошевић, Даринке Јеврић и Злате Коцић; као и питање паганског идентитета као колективног патоса у поезији ових песникиња.

Хришћански идентитет песникиња

- Почевши од професионалних и личних аспирација три песникиње следећи сегмент дисертације бавиће се доживљајем хришћанског идентитета у њиховим песничким остварењима, обрадом и анализом новозаветних мотива, као и анализом песничких реминисценција на Библију, Псалтир, светоотачке књиге и духовне поуке, те симболичком културно-споменичког простора српских цркава у њиховој поезији.

Лични идентитет - песнички и родни идентитет

- Предмет овог научног истраживања у даљем сегменту обухватиће анализу унутрашњих мотива који су покретали стварање вишезначне поезије, важност и личну везаност песникиња за уметничке узоре, њихова лична критичка и поетска аутосагледавања стваралаштва у ужем и ширем смислу; лични идентитет као женски идентитет - питање теорије рода; књижевни идентитет – ослањање на песничке узоре, песме посвећене песницима; опште питање личног идентитета три песникиње).

Свесни да је реч о новом и недовољно истраженом књижевном корпусу, за основни циљ овог научног истраживања постављамо анализу поетика и утврђивања културне поетике – паганског, хришћанског и личног идентитета у песништву Драгиње Урошевић, Даринке Јеврић и Злате Коцић. Испитивање домета књижевних дела као и промишљање питања идентитета оствареног из специфичних женских перспектива врши се на недовољно истраженим песничким опусима, критички непотврђене уметничке вредности. Отпочињање једне суштинске књижевне анализе која укршта различите културне идентитете и погледе неопходно је због ширег увида у савремено књижевно стварање на српском језику. Осветљавање недовољно познатих или бар данас делимично заборављених, а опет у време стварања књижевних дела признатих књижевница (о чему сведоче књижевне награде и осврти књижевне критике) у овом научно истраживању сходно проблематици одвија се из књижевно-историјске, теоријске и критичке перспективе, полазећи од специфичних лирских сензибилитета, прати поетски развој сваке од песникиња, до анализе идентитетских питања. Пагански и хришћански идентитет посматрају се као делови колективног, наслеђеног идентитета који је уско везан са идентитетом појединца.

Анализа и дефиниција нових књижевних корпуса које стварају Драгиња Урошевић, Даринка Јеврић и Злата Коцић важна је због актуелизације и аутономије у развоју књижевне критике, али и нових сензибилитета у песничким творевинама, те је циљ овог научног рада управо и у реконструкцији књижевно-критичког вредновања. Оно што карактерише стваралаштво три песникиње је дубоко осећајан, истанчан песнички израз жена које сведоче о универзалном трајању сопства – колективног и личног, због чега их сматрамо

изузетно важним у конституисању слике савременог српског песништва. Културна поетика – идентитетско питање паганства, хришћанства и личности жена-писаца ишчитава се из књижевних дела, али и сучељених унутрашњих идентитета песникиња.

Разматрајући однос аутора и дела, текста и подтекста тежи се једној рестилизацији књижевне слике кроз актуелизацију паганског и хришћанског идентитета оствареног у песничким делима Даринке Јеврић, Драгиње Урошевић и Злате Коцић. Лични идентитет посматра се као део женског уметничког искуства, али и књижевног идентитета који се гради кроз омаж песничким узорима. Кроз сучељавање различитих традиционалних и савремених културних теорија и образаца у овом раду врши се покушај позиционирања три недовољно истражене српске песникиње у односу на њихове књижевне узоре. Процена њихове вредности представља проверу идентитета савремене српске поезије. Анализа књижевних дела Драгиње Урошевић, Даринке Јеврић и Злате Коцић је истовремено реканонизација српског женског књижевног корпуса и националног песништва уопште, а у циљу сећања и памћења значајних фигура.

Концепт идентитета паганства, хришћанства и личности остварује се као јединство које функционише у склопу песништва Драгиње Урошевић, Даринке Јеврић и Злате Коцић. Дифузија нових идеја у песништву три вариране књижевне фигуре дозвољава њихово заједничко тумачење упркос различитим вредностима и нормама. Савременост и прошлост се на иновативан начин остварују у књижевним делима ових песникиња, те је посебан циљ њихово јасније и прецизније сагледавање. Књижевни идентитети трију жена формирају се на прелазу традиције у савремено, на поетици сублимирања прошлог и иновативног, те овај рад има за циљ и откривање евентуалних идентитетских расцепа у посматраним књижевним делима.

Хипотезе:

1. Културна поетика идентитета три ауторке: Драгиње Урошевић, Даринке Јеврић и Злате Коцић формира песничке представе колективног и личног;
2. Утицај паганства и начин обраде ових песничких мотива дефинише формирање поетике песникиња;
3. Хришћански идентитет у песништву три песникиње доприноси схватању савремене српске књижевности, али и мисли о њој.
4. Проблематика социо-културолошких фактора отвара значајна критичка и по-етичка питања савремене српске модернистичке поезије.

Очекивани резултати овог научно-истраживачког рада су да се да адекватан допринос проучавању савременог српског песништва, али и модерне књижевности. Сматрамо да ће приложена дисертација указати на специфичности поетике Драгиње Урошевић, Даринке Јеврић и Злате Коцић пре свега из позиције тумачења савремене књижевности, али и херменеутике, етике и естетике. Очекивани резултат је једно критичко сагледавање књижевног дела и културолошких и уметничких остварења песникиња, тумачење идентитетских питања, и напослетку разврставање оних елемената који доприносе сагледавању савремене српске књижевности и културе.

Методе истраживања овог научног рада подразумевају испитивање посматраног књижевног корпуса кроз постулате књижевне стилистике. Интердисциплинарном

анализом мотива и тема, дескрипције, извора и утицаја врши се стилистичка обрада културне поетике паганског, хришћанског и личног идентитета у поезији Драгиње Урошевић, Даринке Јеврић и Злате Коцић. Унутрашњим приступом тежи се расветљавању утицаја различитих културних образаца на проблематику рецепције и вредновања недовољно познатих књижевних дела. Коришћењем иманентног метода тежи се остваривању имплицитне и експлицитне значењске интерпретације на више различитих нивоа посматраних књижевних дела трију песникиња. У зависности од сензибилитета разматране песникиње примењује се примерен метод који ће пружити најцелисходнији увид у њено стваралаштво.

Култура и књижевно дело – питање идентитета

Тумачење односа књижевности и културе, захтева сагледавање њихових прожимања, али и норми који их појединачно одређују и међусобно раздвајају. Култура као тековина људског друштва „подразумева преобликовање или остварење не само одређених интелектуалних позиција или попримљених догми већ и оних значења и вредности које прожимају целокупни животни процес. У том смислу она представља начин живота, мерило његовог квалитета.“¹ Појам културе је сложен и обухвата широко значење, те се културни идентитет гради као последица националности, религије, друштвеног утицаја, али и интимног, личног осећаја. Уметничка аргументација превазилази норме које твори једно друштво, а песници проналазе посебне светове који пркосе устаљеној „природности“.

Специфичност културе којој јединка припада, подједнако одређује јединку, али и саму културу, те појам културног идентитета као осећаја припадности подразумева „процес у којем се директно сучељавају потребе за универзализацијом појединих култура и неминовност поштовања свих посебности. Тим процесом утемељују се кључне културне вредности и истовремено пориче њихова хијерархизација. Тражење културног идентитета постаје функција културе, при чему потврђивање особеног идентитета захтева међусобну комуникацију.“² Идентитет тако подразумева синергију различитих културних идентификатора: националних, религијских, родних, друштвених елемената, али и интимног, личног осећаја. Уколико при том разматрамо културни идентитет једне уже скупине, која је одређена и својим јединственим духовним стварањем, проблем постаје још сложенији. Утврђивање културног идентитета ствараоца књижевног дела, мора посматрати културу књижевног стварања условљену колективним и личним трагањима. Културни идентитет писца тако постаје одређен књижевношћу, као најважнијим идентификатором јер је човек и уметник „стално у пољу културе. Прима је наслеђем, затеченим вредностима људског духа и системом усвојених норми којима се прилагођава и опстаје у ужој или широј заједници. Коначно, човек ствара и обликује културу, преусмерава њене токове и са њом живи. Отуд је култура у најширем смислу речи људска духовна стварност, односно идентитет сваког појединца и народа.“³

Културна поетика у књижевности подразумева сложене принципе грађења књижевног дела као појмове квалитативног и аналитичког размишљања о уметничком. Књижевна дела Драгиње Урошевић, Даринке Јеврић и Злате Коцић откривају се као уметничка остварења три песникиње сродна по мотивима и времену, као и по културном и социјалном миљеу у коме настају. Њихови животни и књижевни путеви су слични, што је неминовно утицало на формирање сродних мотивских кругова у њиховој поезији. Рођене средином прошлог века, одрастају у социјалистичкој држави где је изражавање религијског става било непожељно, а где је и пагански, народни идентитет био мењан и прилагођаван како би се створио хибридни културни идентитет. У зачетку распада тог „наметнутог“

¹Драган Коковић, *Пукотине културе*, (Београд:Просвета, 1997), 17.

²*Исто*, 265-266.

³Петар Пијановић, *Српски културни круг*, (Београд: Институт за књижевност и уметност, 2012), 11.

националног идентитета, ове три песникиње се оглашавају својим песничким збиркама, творећи тако за себе нов и јединствен књижевни идентитет.

Својим песничким делом, обиљем варираних мотива Драгиња Урошевић улази у круг песникиња које укрштају пагански, хришћански и свој сопствени, лични идентитет стварајући на тај начин књижевне поетике онеобичене садржине. У песничком свету Драгиња Урошевић оглашава се 1972. године збирком *Згласје*. Након тога уследило је објављивање више песничких збирки: *Велика дневна музика* (1976), *Чежња под тамним боровима* (1978), *Лични устанак* (1989), *Призор из заумбрежја* (1990), *Јелена Анжујска* (1994), *Небеска преља* (1994), *Дневник добровољне несанице* (1995), *Посвете и коментари* (1997), потом збирка песама у прози *Срдачне молитве над тамоном* (1997), *Требешки родослов* (1998), *Душа и заумбрежје* (1998), *И ниње и присно* (1999) и *Свештеник нове светлости* (2001).

Поезија Даринке Јеврић је једна сентиментална, животна и жива страдална прича. У књижевности се појављује заједничком збирком песама коју је објавила са Ратком Делетићем и Браниславом Тодићем 1970. године под насловом *Додир лета*, али је своју прву самосталну песничку књигу објавила нешто касније 1973. године обележену симболичним насловом *Преварени тишином*. Потом следе збирке: *Нестварни записи* (1974), *Ижице* (1980), *Хвостанска земља* (1990), *Слово љубве* (1990) и *Јудин пољубац* (1998). Објављена су и два значајна избора песама, која на изванредан начин обједињују њено стваралаштво. Први, 2004. године под насловом *Дечанска звона и друге песме*, који је приредио Мирослав Егерић, и други у избору Слободана Ракитића *Псалам бездомника и друге песме* 2006. године. Постхумно је објављена и збирка песама *Посланице с Проклетија* 2008. године у виду избора из необјављене песничке заоставштине, које су приредиле Митра Рељић и Нада Павићевић.

Песнички опус Злате Коцић отвара се првом песничком збирком под насловом *Клопка за сенку* објављеном 1982. године. Сазревање поезије али и песникиње наставља се кроз песничку збирку *Оро око гротла* (1990), да би у збиркама *Ребро* (1993) и *Гнездо и купола* (1995) доживело изванредан преображај и устремљење ка узвишеном. Збирка песама у прози *Полог* објављена 1999, врши својеврсну рекапитулацију претходних остварења. Потом следе песничке збирке *Ваздушне фреске* (1999), *Лазареве лестве* (2003), *Мелод на води* (2008), *Бело пуле* (2014) и *Биберче* (2014), књиге поетске прозе: *Чаура-аура-ура* (2016) и *Простори душе* (2019). Њена последња књижевна остварења су песничке збирке *Грумен* (2020) и *Галгал* (2020). Поред доминантних линија у песничким целинама, мотиви нису јасно омеђени већ се међусобно прожимају и допуњују. Овако уобличен корпус песништва Злате Коцић има обележје мистичког искуства и истовременог космичког усуда који јасно и врло тенденциозно сведочи о једном личном преображају и формирању специфичног идентитета.

Три песникиње Драгиња Урошевић, Даринка Јеврић и Злата Коцић чија је поезија предмет истраживања овог рада полазе од јединственог антрополошког искуства дубоко утканог у колективни дух народа коме припадају, али свака носи и лични печат. Предмет истраживања овог рада су оне песме које су уметнички најуспешније, најверније осликавају културну поетику паганског, хришћанског и личног идентитета. У том наизглед сукобу различитих светова и култура песникиње испишу стихове у којима се оно паганско и вековима баштињено добија хришћански и лични печат. Древно и паганско се не потискује већ се испуњава духовном покајањем мењајући свест колектива кроз свест појединца.

Идентитет који се открива у стиховима ових песникиња је на јединствен начин сачињен из древних мотива, и подједнако хришћанске традиције доживљаја колективног и личног света.

Спорадични осврти књижевне критике на песничка остварења разматраних песникиња нису довољна да пруже дубљи и целовитији увид у смислену раван и плуралитет мотива њихове поезије. Свака од ових песникиња јединствена је у свом доживљају религиозности, као и у начину преображавања поетских мотива. Деловање различитих културних слојева одразило се и на поезију, али и на позицију три песникиње у српској књижевности. Питање идентитета три песничке индивидуе Драгиње Урошевић, Даринке Јеврић и Злате Коцић у целокупном контексту поставља се са три различне тачке: паганско – антрополошке, хришћанске – есхатолошке, личне – уметничке улоге.

Област културе савременог доба подразумева и културу књижевног стваралаштва, али и културу књижевне критике, док се све области јавног делања могу посматрати кроз различите идентитетске призме. Различити културни обрасци постављају се као истраживачки проблем у домену књижевне критике. Критички однос према књижевним делима три песникиње подразумева и критички однос према свим елементима који одређују њихов идентитет.

Пагански идентитет

Пагански идентитет у култури једног народа полази од одређења паганства као једног широког комплекса схватања о устројству света, који обухвата све оно што није хришћанско, а јесте остатак далеке прошлости и древних религија. Овакво одређење успостављају још први источнословенски, византијски и западни хроничари паганских култура, који су најчешће хришћани те заузимају строг критички став, такви су: Прокопије из Цезареје, Константин Порфирогенит и Леон Ђакон који су живели и стварали у VI веку, потом Константин Порфирогенит с краја IX, Титмар Марсебуршки и Адам Бременски, Сакс Граматик, Бискуп Ото Бамбершки (XI и XII век). Значајни извори су и *Хелмолдова хроника*, *Книтлистичка сага*, *Слово о полку Игорову*, *Несторова хроника* и *Повест времених лет*⁴, као и бројни хришћански апокрифни текстови. Из ових извора делимично се може реконструисати паганство првенствено старих Словена, али и успоставити корелација са паганством других народа. „Уз сву несавршеност и неодређеност термина 'паганство' који, који иако лишен научно термилошког значења, има крајње широку полисемантичку структуру, сматрам да он сасвим оправдано детерминише онај широки спектар спорних питања садржаних у појму првобитне религије, као што су: магија, анимизам, пандемонизам, прамонотеизам, дуализам и сл. Тако разноликом и разнородном скупу одговара многозначни термин 'паганство'“⁵. Управо тај многозначни термин – паганство, у себи обједињује различите слојеве културе који су фузијом формирали синергију различитих веровања, култова и религија више народа повезаних различитим историјским, географским, језичким, културним и другим везама.

Пагански идентитет функционише као облик религиозности заснован на анимизму као основном постулату, управо тумачећи питање принципа анимологије, Сретен Петровић у студији *Српска митологија* указује да се паганство може „проучавати у четирима основним одсецима које сачињавају: А) Општа анимологија – чији су манифестни облици: култови природе и култови предака и у том склопу магијска пракса која их прати као саставни део сваке религије; први облик те вере је манаизам. Б) Демонологија – као виши и историјски млађи слој религиозности. На овом ступњу природа и човеков људски свет посматрају се као инкарнације демона, безличних облика волшебних бића која настањују шуме и воде, камен и васиону, али ту је и животињски свет, змија, вук, коњ петао, медвед и најзад, као самостални, полуљудски облици (вамбир, змај, караконцуле, виле). [...] В) Митологија, виши и млађи ниво историјске артикулације религије. [...] Манифестне форме ове религиозности су хтонизам – богови доњег света, и соларна божанства – богови горњег света. Г) Откривена религија – хришћанство, јеврејство, ислам будизам, као најмлађи ступањ религијске индивидуализације.“⁶

⁴Више у: Сретен Петровић, *Српска митологија: у веровању, обичајима и ритуалу*, (Београд: Дерета, 2014), 73-78.

⁵Boris A. Ribakov, *Paganstvo starih Slovena* (Novi Sad, Akademska knjiga, 2015), 7.

⁶Петровић, *Српска митологија: у веровању, обичајима и ритуалу*, 175-176.

Култура паганства је усмена и традиционална, дубоко укореењена у дух једног човека који је окренут природи и природном, исконском бићу, и она је као таква извориште са којег потоњи ствараоци црпе уметнички нуклеус колективног и кроз њега формирају лични, сопствени идентитетски ослонац. Драгиња Урошевић, Даринка Јеврић и Злата Коцић уметнички разматрајући концепт колективног трајања као шире димензије која обухвата наслаге митског и паганског, као дела људске традиције и културе, истовремено су кроз своју поезију тумачи паганског идентитета и религије. Песникиње трагају за смислом и објашњењем света из угла човека који „живи“ и истински осећа пагански свет. Лирски субјекти трију песникиња из песме у песму, иако разнородни, остварују један склад и истовестност по избору који их одређује, по припадности унутрашњег бића.

Пагански идентитет колективног, народног бића је нераскидиво везан са личним идентитетом, те је колективно трагање за смислом истовремено и лично трагање. „Опште настојање људи у свим сачуваним паганским космогонијама индоевропских и предњеазијских народа било је да продру у суштину видљивог света, да објасне његово порекло и његов крај и да схвате законе по којима се одржава космички поредак у сталним променама, без суштинских промена. Временом се дошло до веровања да је пре стварања космичког поредка постојало више природних елемената од којих је 'Божански' и 'Самобитни' створио богове, земљу са небеским телима и људе са осталим живим бићима.“⁷ Песници су управо кроз историју били космички експоненти који су попут шамана комуницирали са трансценденталним, чинећи идентитетску, духовну нит која нераскидиво повезује видљиво и невидљиво.

Паганске културе тежиле су оностраним, трансценденталном, несвесно тражећи свој идентитет изван себе, такве културе у својим песничким делима оживљавају три песникиње: Драгиња Урошевић, Даринка Јеврић и Злата Коцић. На њихово уметничко стварање велики утицај извршила је словенска традиција, али и античка култура, обликујући њихова дела на врло специфичан начин као сложено јединство древних паганских нити које иако припадајући различитим културама заједно обликују јединствен идентитет песника уроењеног у свеобухватност трагања за смислом.

Силе које делују у паганском свету мењале су се и прилагођавале у складу са човековим односом према природи, стварајући одређене култове: „култ се нужно везује за обожавање чулно опипљивог, па је у том смислу посебно карактеристичан за тзв. природне, паганске, политеистичке религије.“⁸ Култови Сунца, ватре, извора, јајета као симбола рађања и прапочетка у поезији ових песникиња фигурирају као извори живота и у већини паганских култура дубоко су цењени и поштовани.

Древни пагански свет, који заокупљује ове три песникиње, обухвата један широк спектар веровања у човеково окружење; у природу као везу са оностраним, онда када човеку то није било довољно у религијском и дефинишућем смислу, он ствара веровање у идоле и разнородне богове. „Веровало се или – боље рећи – подразумевало да су реалне ствари, такве какве видимо, само привид, само празан омотач, то јест да би такве биле када у њима не би постојало једно нематеријално, невидљиво језгро, које је другачије природе и које припада једној другој реалности. То онострани језгро овоостраних ствари у народној машти

---

⁷ Драгољуб Драгојловић, *Паганизам и хришћанство у Срба* (Београд: Службени гласник, 2008), 29.

⁸ Петровић, *Српска митологија: у веровању, обичајима и ритуалу*, 46.

је попримало различите облике. Понекад се замишљало као извориште моћи коју поседују ствари (познато у науци под називом мана) понекад и као средиште њиховог индивидуалитета (познато у науци под називом анима, односно душа). Но без обзира не његову форму, онострано је увек фигурирало и као суштина и као покретач свега постојећег.⁹

Оживљавајући у својим књижевним делима паганску религију: култове, али и митове као њихове саставне делове, виле и русалке, паганске богове Урошевић, Јеврић и Коцић кроз песничку визуру приказују однос човека са својим колективним идентитетом који га одређује и дубински прожима. „Религијска схватања, веровања и ритуална пракса исказују се као важан чинилац формирања погледа на свет, етоса и менталитета. У обликовању идентитета и карактерних одлика српског народа религијски чинилац има посебан значај. У сенци хришћанске и православне религиозности, живо паганско веровање у народној религији упућује на значај управо тих паганских карактерних црта као дубље одреднице идентитета.“¹⁰ Паганска свест и култура познавала је у својим различним фазама и мушки и женски идентитет. Три жене – писца Урошевић, Јеврић и Коцић су у својим делима дубоко свесне дозвољених и забрањених улога жена у паганској религији, те својим лирским субјектима – женама дају статус божанства које „води оро око гротла“, општи са ружама, боровима, јеленима, лабудовима. Култ биљака и животиња као део веровања у природу и човеково окружење нераскидиво је везано за жене – церемонијално и ритуално.

Поезију Драгиње Урошевић, Даринке Јеврић и Злате Коцић карактерише магијски тон и специфичан песнички идентитетски печат. Задате трагичности људског живота које тумаче ове песникиње прочишћавају се кроз мистичко песничко искуство почев од паганства, преко првих закона и датости до крајње тачке сусрета са животном детерминантом. Глас паганског наслеђа у њиховој поезији проистиче из различитих духовних синтеза, час проговарајући из древне антике, кроз филозофе и песнике, час из старозаветних библијских прича и ликова, и напослетку из словенских легенди, кроз уста вила, нимфи и богова. Сав тај необични дух саткао се у њиховој поезији оцртавајући контуре колективног идентитета кроз историју, мит и легенду као елементе од којих свака јединка твори свој сопствени идентитет. Широки духовни спектар уметничког стварања чини поезију ове три песникиње на моменте неразумљивом и херметичном, захтевајући један дубљи, интуитивни приступ богатству песничких мотива остварених у њиховим стиховима, али и познавање и разумевање паганског света као најзначајније мотивске окоснице.

Драгиња Урошевић, Даринка Јеврић и Злата Коцић у својим првим песничким збиркама развијају јаку везу са паганским културним идентитетом. Стварајући песничка дела која су кроз митологију прожета куловима животиња и биљака, култовима предака, али и култовима словенских богова Дајбога и Перуна као централним носиоцима тог идентитета, ове песникиње оживљавају колективно биће. Пагански идентитет у делима ових песникиња није само и искључиво словенски, већ и антички, и миски те се у њиховим делима појављују разнородни мотиви нимфе, Еуридика, Пенелопа, „десета, смртна муза“ Сапфо, сенке из подземног света и ритуално-религијски хор античке трагедије.

---

⁹Душан Бандић, *Народна религија Срба у 100 појмова* (Београд: Нолит, 1991), 24.

¹⁰Бојан Јовановић, *Дух паганског наслеђа у српској традиционалној култури*, (Београд: Народна књига Алфа, 2006), 165.

Различити мотиви део су истоветних културних слојева који су се вековима таложили у књижевности и култури једног народа. Историјске и геополитичке везе и преплитања народа створили су један живи културни „бруј“ који пулсира у заједници и сенергији раличитог. „Савремена мисао о књижевности, иако су развијене многе и веома сложене методологије и интерпретативне стратегије, не може сасвим да објасни уметничка својства књижевног дела, а не успева ни да покаже како све није у изузетности књижевног текста. Он, напротив, никада не би ни стекао уметнички статус да није део једног ширег система од кога, у већој мери но од поезије, зависи човеков опстанак.“¹¹

Древни пагански идентитет је део културног идентитета, историје и наслеђа словенских народа, и народа који су на Словене извршили јак утицај попут Грка. Словенска религија била је жива и у почетку христијанизације словенског народа, наставила је да постоји често мењана и прилагођавана новим хришћанским обичајима и ритуалима, да би у време пада у турско ропство, након рушења српске средњовековне државе доживела извесно обнављање паганске религиозности, као враћање на духовни почетак. „Оживљено паганство дало је печат народној религији и традиционалној култури Срба. За разлику од трагова паганства који упућују на директну везу са старим религијским наслеђем, суочавање са паганским траговима не предствала одређени континуитет и непосредну везу између древног и рецентног. У односу на алопластично паганство које се преноси традицијом, архетипско обнављање елементраних религијских форми испољава своју аутопластичну виталност. Будући да културна и етичка архаичност није дакле, увек идентична са хронолошком старошћу, бројни изрази паганског у народној традицији имају друго и другачије порекло.“¹² Та ревитализација и извесно поновно буђење паганске духовности просто није занемаривање и брисање свега оствареног, већ једно постепено, суштинско враћање на духовни извор културе једног народа, која сада укључује дубљи смисао колективног трагања за идентитетом који одређује.

Пеникиње Драгиња Урошевић, Даринка Јеврић и Злата Коцић у својим песничким делима реактуелизују паганску културу приказујући успостављање хармоније између човека и невидљивих сила. Древни заборављени свет колективног се на тај начин транспонује у данашњи културни нуклеус окренут личном уметничком изразу, чинећи га изнова занимљивим и отвореним за нова духовна трагања. Колективни идентитет је жила куцавица поезије ових песникиња, кроз коју оне постављају питања културе и паганства. „Спознати дух паганског наслеђа суочава нас са битним чиниоцем нашег реалног идентитета. Икуство паганства стечено током прошлих векова показује се као важан фактор који нас и данас чини оваквим какви јесмо. Питање паганског наслеђа у српској традицији и култури једно је од великих и значајних питања на која понуђени одговори не долазе као једном утврђене истине о нашој прошлости. Одређена сазнања чине само актуелнијим постављена питања, што појачава обавезу да се, можда, и другачије на њих одговори.“¹³

Кроз фолклор и народну уметност тај свет древног, паганског бића пренео се и преноси се у уметничку свест која се стално враћа својим коренима као врелу инспирације

---

¹¹ Александар Јерков, „Културна ѿеишка и урбана имајинација“ у: Милорад Павић, *Зайиси на коњском ћебешу:нове београдске ѿриче*, (Београд: Агенција „Драганић“, 1994), 266.

¹²Бојан Јовановић, *Дух паганског наслеђа у српској традиционалној култури*,(Београд: Народна књига, 2006),5.

¹³*Исто*, 7.

нудећи увек нове и нове одговоре на питања човековог идентитета. Српске народна књижевност је важан извор митског наслеђа, тиме и паганског идентитета, те се у песмама Урошевић, Јеврић и Коцић помаљају и Биберче, мајка девет Југовића, додоле. Народни фолклор својом ритуалном свечаношћу инспирисао је и подстакао песникиње на стварање песничких дела чији стихови наликују, и црпе симболичност и многозначност управо из колективног културног језгра. Сегменти колективног, фолклорног и паганског кроз ументичке визуре трију песникиња трансформишу се у сопствено трагање за личним идентитетом као оним елементом који ће издигнути, осамосталити и оснажити човеков дух за бивствовање изнад устаљених граница.

Паганско схватање света кроз веровање у судбину открива се као човекова немоћ пред природним силама које владају човековим животним приликама али не и човеком самим. Тај дух колективног, који владајући не покорава, готово увек и једино можемо тражити у песми и поезији, оној народној и фолклорној, али и уметничкој. Традиционална култура паганства подразумева да су се у менталитету народа дубоко урезала одређена паганска схватања живота, етике и естетике. Религијски моменат паганске вере преплетен је и нераскидиво везан са хришћанством.

Врховни словенски богови Перун, Дајбог и Сварог у корелацији су са хришћанским светитељима св. Илијом и св. Савом. Три јаке врховне божанске фигуре, у вези су са светим тројством; космогонијски, судбински пагански поредак вешто је реплициран у хришћанском устројству света. „Створен у одређеним социокултурним условима, пагански менталитет се очувао и наставио да живи у души и духовном животу људи и када су ти социокултурни услови престали да постоје. Неке од карактеристичних црта у новим условима препознајемо и у битно промењеном, преображеном виду. Одређене особине националног карактера су потенцијално полазиште за оцтавање паганског профила, али и извесна паганска обележја омогућају да се боље осветле и размотре извесне прикривене карактерне црте.“¹⁴

Пагански свет се често преплиће са хришћанским учењем, и библијском традицијом, те их је понекад тешко разграничити. „Оно што је хришћанство могло да понуди смртним људима били су прастари симболи вечног живота, Едемско 'дрво живота' и 'вода живота' из библијских текстова, односно 'рајски извори' старозаветних апокрифа из којих су текли мед и млеко из једног, а вино и уље из другог извора, а који су, у тумачењу хришћанских писаца задржали стара или добили нова симболична значења.“¹⁵ Немогуће је зато, у нашој историји и култури, повући јасну границу између доба паганства и хришћанства.

У идентитету народа подједнако су важни сви културни слојеви, метаморфоза старог доприноси рађању новог смисла. „Имајући у виду значај паганског за формирање српског колективног духовног бића, религијски идеал – идентитет православних хришћана ваљало би реалније сагледати у контексту карактерних одлика које оцртавају наше верујуће људе првенствено као православне пагане. Као и свака реалност и ово одређење нема, наравно, никакву негативну конотацију, па се зато и не може сматрати увредљивим за оне који поштују реалност и воле истину. Уколико је ово одређење у супротности са жељеним идеал-идентитетом, онда то само ојачава повод за још одлучнији корак ка духовном преображају

---

¹⁴Јовановић, *Дух паганског наслеђа у српској традиционалној култури*, 166.

¹⁵Драгојловић, *Паганизам и хришћанство у Срба*, 398.

паганске осенчаности како наших индивидуалних тако и нашег колективног религијског бића.“¹⁶

Словенски пагански менталитет иако потиснут и христијанизован, па и избрисан из домена вере и религије, наставио је да живи у народној књижевности, у митском и фантастичном, и у космичким чудима српске усмене поезије, са тих врела паганства потоњи песници су симболички пунили своје стихове, оцртавајући истински идентитет и менталитет народа. Песништво чврсто срасло са митологијом кроз значењску раван транспонује пагански свет словенских богова у ванвременски културни ток који подразумева једну духовну ревитализацију у матрици поновног рађања, песникиње Урошевић, Јеврић и Коцић ће тај модел древног пригрлити у својим уметничким делима остварујући необичну синергију минулог и ишчекиваног.

Отварајући једно ново идентитетско поље поезија Драгиње Урошевић, Даринке Јеврић и Злате Коцић мења и преображава далеки свет паганства кроз песме и стихове, чинећи га ближим потоњем добу и духу хришћанства. Преображавање митског и паганског у песништву песникиња захтева покајање лирског субјекта као носиоца колективне одговорности до нивоа страдања, рађање новог смисла и вере симболично код жена – песника јемчи хришћанску наду исказану кроз књижевно дело у избављење, те је пагански идентитет у делима Урошевић, Јеврић, Коцић увод у нов хришћански идентитет.

---

¹⁶Јовановић, *Дух паганског наслеђа у српској традиционалној култури*, 176.

Хришћански идентитет

Трагање за хришћанским идентитетом је човеково тајинско трагање за смислом и трансцеденталним. У књижевности процес трагања за суштинским у човеку доноси јединствена лична промишљања и схватања књижевних ствараоца. „Хришћански идентитет проиходи из Жртве и Памћења, наине из искупитељске и заступничке жртве Христове и из евхаристијског причешћивања том жртвом које сам Христос установљује као спомен (ἀνάμνησις, воспоминанје) на његову жртву (Лк 22:19): 'ово чините за мој спомен' (τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν). У хришћанском литургијском контексту памћење (спомен) има значење вјечног живота, посебно из перспективе есхатологије која интегрише темпоралне хоризонте – прошлост, садашњост и будућност.“¹⁷ Хришћански идентитет се кроз различите временске призме види и остварује на исти начин кроз жртву зарад духовног и узвишеног човековог бића, а књижевност јесте једна форма духовног памћења.

Хришћанска догматика посматра човека, писца и жену као јединствена бића која себе остварују и потврђују у личној заједници, односу са Богом. Стварајући симболички кодиран текст три песникиње Драгиња Урошевић, Даринка Јеврић и Злата Коцић стварају књижевна дела као плод личног, духовног ступња. Свака од ових песникиња, у свом стваралаштву има једно заједничко језгро стварања хришћански одуховљене поезије. Тако настају песничке збирке симболичних наслова: *Јелена Анжујска*, *Небеска преља* и *И ниње и ѿрисно* Драгиње Урошевић, *Хвостанска земља*, *Слово љубве* и *Јудин пољубац* Даринке Јеврић, *Ваздушне фреске* и *Лазареве лестве* Злате Коцић, али и друге збирке које полазе од јединственог хришћанског одређења – духа. Жене – песници: Урошевић, Јеврић и Коцић стварају својствене и јединствене песничке изразе колективног и личног узлазног пута ка трансцеденталном. Културни обрасци паганског, хришћанског и личног идентитета у њиховим визурама функционишу као сазнања о исконском човековом путу.

Културна поетика хришћанства посматра књижевност као супстрат душе. Богољуб Шијаковић у књизи *Присутност трансценденције у поглављу Парадигматичност и таутегоричност пјесништва* доноси занимљива схватања песништва са теолошке стране. Књижевници надахнути божанском тематиком тако постају тумачи божанске воље и делања, а њихова (песничка) дела имају могућност пројављивања те воље. Књижевност, међутим, често има два лица истине, од којих је једно лажно, јер мења и преображава Истину, те се у духу овог културног обрасца књижевност испољава као историјски концепт памћења и знања, понекад и као бележница духовног културног наслеђа, „ако се хоће стићи до истине пјесништва, мора се увијек држати у видокругу то да пјесништво истовремено казује и истину и лаж, која је појављивање неистинитог као истинитог.“¹⁸ Стваралачки чин сваке од песникиња понаособ тако постаје покрет душе надахнуте хришћанском потком

---

¹⁷ Богољуб Шијаковић, *Присутност трансценденције: хеленство, хришћанство, филозогија историје*, (Београд: Службени гласник: Правословни богословски факултет Универзитета, 2013), 65-66.

¹⁸ *Ишо*, 252.

која има одређену истинску идеју водиљу. Хришћански идентитет остверен у поезији трију песникиња подразумева обиље мотива проистеклих из Библије, Псалтира, али и симболике културно-споменичког простора српских цркава.

Повезивањем и спајањем различитих тачака коју одређују сваку од ових песникиња њихова књижевна дела обједињују се као производи јединственог и савршеног кружног постојања. „Хронотоп живота и стварања, постојања у историји и важења у уметности, одређује тајанства скривених или непримећених суседних тачака, тачака које – колико год их човеков ум заметао, не престају да на себи својствен, особен, духу времена примерен начин расту према свом испуњењу, удахњујући нову или развијајући већ пробуђену но скрајнуту енергију друкчијих и млађих, животнијих циклуса самоосветљавања света, трансформисања живота, преосмишљавања уметности и њеног дугвременог наслеђа.“¹⁹

Култура хришћанског идентитета у књижевности неодвојива је од сталног преиспитивања себе и света кроз дело као личну исповест. Исповест која се истовремено остварује као самостално књижевно дело подређује се законима теорије књижевности и промишљањима књижевне критике. Испитивање књижевне вредности постављене на основу строгих критичких постулата, врши се са једне тананије и нежније стране људског сензибилитета ако се у центар проблема постави хришћански идентитет. Аутор уз лични отклон од дела које ствара, у њему (делу) неминовно оставља траг сопствене хришћанске природе.

Песништво и песничке слике кроз дела Драгиње Урошевић, Даринке Јеврић и Злате Коцић мистификују песничко трагање за трансцеденталним и сопственим. Песничка уметност сваке од ових песникиња разматра се као поступак трагања за јединственом тајном идентитета. „Сличити Богу, препознати у себи лик Божји (*imago Dei*), бити богоподобан – тако је у хришћанству схваћено самоспознање као обожење“²⁰. Дакле, идентитет хришћанина као јединке није једнообразан, он је увек поред личног и боголик. Тај идентитет увек је трагалачки пут, јер тек са тачке у којој се унутрашње песничко „ја“ у трагању стапа са ликом Христа, почиње један колективни успењски пут народа са јединственим културним нуклеусом.

Присутан амбивалентан однос са сопственим бићем, али и са Богом остварује се у књижевним делима Драгиње Урошевић, Даринке Јеврић и Злате Коцић, кроз преображавање хришћанских мотива и њихову магловиту херметичност, сталну упитаност пред собом и трансцеденталим. „Да ли је човјек личност – тај одговор на питање 'КО је човјек?' Омогућило је хришћанство учењем о личности (*πρόσωπον, ύπόστασις*) тројичног Бога. 'Познај самог себе!', наиме препознај у себи божански лик, сада значи (пре)познај себе као личност, односи се према себи и према другима као према личностима. Ово одношење је одлучивање и одговорност, а то је слобода. Личност је услов без ког нема слободе.“²¹

Књижевна дела Драгиње Урошевић, Даринке Јеврић и Злате Коцић као потврда и провера хришћанског идентитета захтевају промишљање о положају књижевника у хришћанству, као и њихових тежњи ка трансцеденталном, ка остварењу заједнице и

¹⁹Јован Пејчић, *Профил и длан* (Београд: Алтера, 2010), 20.

²⁰Шијаковић, *Присутност трансценденције: хеленство, хришћанство, филозогија историје*, 90.

²¹*Исто*, 94.

мистичког сједињавања са узвишеним ентитетом. Хришћанска есхатологија и сотериологија у православној црквеној догматици темеље своје ставове на тумачењима теолошке философије. Један од значајнијих теолога и историчара православне хришћанске догматике Георгије Васиљевич Флоровски по питању човекове судбине, развоја његове личности и идентитета сматра да: „Човекова судбина се решава и испуњује у развоју – не у подвигу. Овде у основи остаје натуралистички појам урођеног залога – те творачке задатости.“²²

Религијска димензија књижевности никада није једнострана она је увек тајински процес између преиспитујућег и верујућег који одређује имплицитну и експлицитну поетику њеног створитеља. Фикционални свет књижевног дела песникиње Урошевић, Јеврић и Коцић граде на митским, анимистичким, паганским, хришћанским и напослетку личним, уметничким мистификацијама, што остварује и потврђује покушај устројства владавине реда и сопственог разума са владавином трансцеденталног. Ти интимни и космогонијски светови растрзани између херметичног стиха и пробуђујућег духа у тананим душама разграђују и граде изворну онтолошку спрегу човека са савршенством заокружујући и дефинишући хришћански идентитет. „Јаз између 'ума', безличног и 'вечног' са једне стране, и душе индивидуалног, али смртног са друге стране, био је превазиђен и исцељен једном новом самосвешћу духовне личности. Идеја личности је вероватно највећи хришћански допринос философији.“²³

Коцепт хришћанске догматике у сукобу је концептом родних теорија у равни моралних норми, тај сукоб додатно проблематизује кроз критику друштвеног дискурса и кроз критику у књижевности. Пагански богови или хришћански Бог наизглед су непроменљиви и независни од друштвених револуција. Културна поетика хришћанства наставила је да се остварује по строгим постулатима где сваки поремећај равнотеже представља опасност и за лични и за колективни идентитет. У делима Урошевић, Јеврић и Коцић, ми видимо растрзаност ствараоца и човека, али и његову вечну двојност „човек је увек неједнак себи и по правилу увек већи или мањи од себе. Ову антрополошку неједначину, условљену дубоким противречностима човекове егзистенције и подвојеношћу његовог бића изложеног сталним унутрашњим конфликтима између свесног и несвесног, рационалног и ирационалног, усложњава и његова полност, која потврђује онтолошки значај дијаметрално супротних и међусобно зависних принципа који озакоњују поларитет света.“²⁴

Жена као песник, творац књижевног дела остварује се и тумачи на специфичан начин у културној поетици. Онтологија прародитељског греха, као греха који је првобитно починила жена и као последица спознања греха – онтологија кривице; сублимирају се на три потпуно различита начина у песничким делима посматраних песникиња. Драгиња Урошевић, Даринка Јеврић и Злата Коцић кроз лична искуства приближавају се Богу тумарајући кроз ригидан социјално-културни простор, који је у извесној мери одбацио религиозност, те је и њихов пут на моменте мистичан и фантазмагоријски.

---

²² Георгије Флоровски, *Есхатологија Цркве–Јеванђеље Васкрсења*, (Пожаревац: Епархија Браничевска, 2017), 77.

²³ Исто, 200.

²⁴ Бојан Јовановић, *Тајанствено јединство мушкарца и жене*, у зб. радова: *Мушкарац и жена*, Владета Јеротић и др. (Београд: Партенон, 2011), 5.

Дефинишући свој идентитет песници хришћанске тематике стварају књижевна дела која функционишу на равни сталног ишчекивања остварења залога о парусији као завршној манифестацији краја – Страшном суду који нема за циљ деструкцију идентитета већ очишћење. „Хришћанство је опит. И цело хришћанско вероучење, по своме постанку јесте црквено вероучење, опис црквеног искуства, то је сведочанство Цркве о датом 'аманету вере' – само кроз то харизматично црквено уверење одређења вере добивају пуноћу силе и значења“²⁵. Уметнички чин Драгиње Урошевић, Даринке Јеврић и Злате Коцић стварања поезије обојене хришћанским мотивима, на тај начин постаје пут понирања у сопствено песничко „ја“, али и специфичан песнички опит хришћанског и сведочанства пуноће.

Свако засебно узлазно кретање у хришћанству могуће је једино кроз рад на самом себи као активни идеал. „Суштина вере је у свесном и слободном избору свог Највишег циља, у заклетвом потврђеном избору да ће то што је изабрано бити остварено у реалности.“²⁶ Сопствени избор утемељен на слободи духа дефинише сваку од три песникиње понаособ, а опет их нераскидиво и суштински повезује сродство по избору хришћанског као опрадељења за живот, стваралаштво и поглед усмерен ка хришћанском познању сопственог унутрашњег бића. Такав осврт на сопствено дело постаје поглед увек будног ока, које непрстано мотри на сваки покрет стваралачке песничке душе. У поезији ове три песникиње открива се миран молитвени тон, сав посвећен ишчекивању трансцедентног који је дубоко утемељен у историју српског народа и његовог хришћанског пута, те се кроз ликове Јелене Анжујске, светитеља, знаменитих монахиња и монаха, игумана душа народа исповеда кроз песничке творевине које сведоче идентитет православног. Загледане у фреске са средњовековних манастира, ове песникиње истовремено сведоче и страдање српског народа за очување своје вере и светиња, које је живо у свим временским истанцама.

Песнички субјекти сваке од ових песникиња загледи су у дубину прошлог и несавршеног људског, да би кроз додир са трансцедентним постигли извесну равнотежу сопственог бића. Сузе искушеница у поезији ове три песникиње заправо су сузе унутрашњег мира које свака од њих остварује откривајући хришћански идентитет као свој. Песничка узнесеност ка висинама заправо је само природно стање човечјег унутрашњег бића, увек запитаног и загледианог у духовни свет, чијим се очишћењем и добијају одговори на вечна питања човековог смисла и трајања. Песништво се позива да те одговоре пропусти кроз срце и осећања, да их филтрира кроз уметничко биће песника, и донесе као извесну хвалу узнету Богу, потврду али и поуку пренету кроз лирске субјекте читавој једној култури.

Драгиња Урошевић, Даринка Јеврић и Злата Коцић повезују се и обједињују као три песникиње специфичног хришћанског искуства, али се њихова сродност огледа и у песничком тематско-мотивском корпусу који дефинише три иновативна женска књижевна идентитета. Тај и такав одабрани, хришћански идентитет никад није само лично одређење, већ се остварује у колективу, кроз заједништво и јединство, дефинишући строг пут успења. Погледа усмереног у дубину сопственог песничког „ја“, али истовремено и уздигнутог ка извору вечне и незалазне Светлости, од човека индивидуе, ствара човека –личност, који увек одлучно стоји „на праг Сопства (das Selbst), увек надређеног принципу Ја, у чијем се

---

²⁵Флоровски, *Есхатологија Цркве – Јеванђеље Васкрсења*, 3-4.

²⁶Светлана Семјонова, *Философија бесмртности*, (Београд: Логос, 2005), 66.

средишту, у хришћанском свету, открива благи лик Богочовека, Исуса Христа.”²⁷ Поштујући тај принцип Драгиња Урошевић, Даринка Јеврић и Злата Коцић стварају јединствену поезију у којој сведоче идентитет одабран духовним устремљењем.

Хришћански молитвени тон у својим стиховима три песничке фигуре оживљавају из паганске религиозности и обиља колективног песничког искуства. Најразличитији нехришћански мотиви транспонују се у хришћанске орјентире и свет песништва као коначани смисао. Пуноћа уметничког израза у додиру са божанским постаје заокружена без стега и бремена пада и посрнућа, ослобођена тог терета песничка душа се ослобођа и приземности наметнуте преступом, те таква преобразена и нова, може да оствари склад у којем се Божја свемоћ измирује са песничким, људским слободарским духом остварајући живу заједницу. „Бог је оправдао уметност тиме што се јавио, у телу, у конкретном телесном постојању, и тако себе учинио представљивим у тварној, чулима доступној форми. Оправдао је уметност и тиме што је људе позвао на синовство по благодати, а тиме и на састваралаштво и саделатност у свету, све док је света.“²⁸

Успостваљањем оваквих уметничких и књижевних линија, свака од три тумачене песникиње ствара своје дело кроз хришћанску мотивацију као потврду вечности – песника и песништва. Драгиња Урошевић, Даринка Јеврић и Злата Коцић жене писци повезане су специфичним идентитетским схватањем историје као коначности на херметичној хоризонталној хронолошкој линији, која се једино може победити постојањем на узлазној вертикалној линији, где је крајња тачка те линије – сједињење.

---

²⁷Владета Јеротић, *Приближавање Богу*, (Београд: Ars Libri, 2014), 28.

²⁸Владимир Коларић, *Хришћанство и уметност*, (Београд: Библос, 2011), 13.

Лични идентитет - песнички и родни идентитет

Питање рода присутно је и у култури и културном изразу и у књижевности и књижевном изразу, зато што је женски (*femininum*) идентитет присутан у оба поља. Жена у култури остварује се и јавља паралелно и као творац и као створено али и као рецепијент културног и књижевног садржаја преиспитујући често себе, процес стварања и само дело јер „начин на који се представља и разумева женски идентитет, искуство и прича, зависи од културе којој се припада, медија који је средство израза, напослетку и од личног искуства и историје, у чијим сусретима се артикулише одређена форма представљања. Такође, разнородни су и сами женски идентитети, који укључују различите елементе (родне, расне, класне, етничке), и где је само женско разумевање 'вишеструко и чак контрадикторно унутар себе.“²⁹

У циљу сагледавања и разоткривања књижевне поетике Драгиње Урошевић, Даринке Јеврић и Злате Коцић неопходна су померања и реконструкција знања о женама које својим књижевним делањем дефинишу колективно и лично искуство. Питање женског књижевног стваралаштва, али и вредност књижевног дела једне жене углавном се тумачи у односу на традиционалне „мушке“ вредности и постулате, како (ван)временске, тако и књижевне. Проблем се додатно усложњава када жена – писац у свом књижевном делу разматра и тумачи, али и присваја као своје све поменуте варијабиле вредности, књижевноуметничке, женско – антрополошке, али и традиционално – хришћанске, што директно поставља питање како је то, и да ли је вредносно дефинише као ствараоца у погледу и једног и другог идентитета, као писца (специфичног традиционалног сензибилитета) и као жену, и да ли једно друго искључује.

Да ли деконструкцијом идентитета, то јест брисањем тог одређења - жена из позиције субјекта који тумачимо, бришемо њено одређење? Да ли заменом позиције женског идентитета позицијом личног, субјекта деградирамо или га подижемо на утопијски ниво феминизма? Из личног свакако не можемо избрисати биолошку, друштвену и социолошку позицију субјекта, али из женског идентитета можемо избрисати први асоцијацијски удар на биолошки детерминизам истог.

Формирајући своје личне песничке идентитете, кроз деконструкцију женског идентитета ауторке различите културне обрасце леме и фрагментирају преплићући их потом у јединствена метафоричка уметничка поља: „жене писци се свесно ослањају на значењска исклизнућа, инхерентна пољу значења које производе метонимија и метафора. Наглашавање та два принципа језика нема, дакле, само теоријску важност, већ има практички значај за пројекат преозначавања женског унутар полне разлике.“³⁰ Мушке и

---

²⁹Iva Nenić, „*Matrica koja obećava*“ u: *Neko je rekao feminizam?* pr. Adriana Zaharijević (Beograd: Građanske inicijative, 2008), 247.

³⁰Drusila Kornel, „*Šta je etički feminizam?*“ u: u: Šejla Benhabib i dr, *Feministička sporenja: filozofska razmena* (Beograd: Beogradski krug, 2007), 125.

женске улоге самим тим постају довољно ирелевантне, али не и занемарене, да се у фокус књижевне уметности постави лични идентитет који пркоси устаљеној серегацији жена.

Поигравање се са терминима лични и женски, имало је, између осталог, за циљ и ограничавање мотивског скупа који се разматра у поетикама Драгиње Урошевић, Даринке Јеврић и Злате Коцић. Трагање за женским идентитетом обухватило би шири круг песама који би подразумевао и разматрање положаја жена у паганским и хришћанским културним слојевима, што није био циљ. Сходно томе, разматрали смо оно лично, што увек претпоставља однос са: другим женама, уметницама, песникињама, мајкама, женама које својим деловањем у паганском или хришћанском културном обрасцу исказују свој лични став; подједнако разматрајући и однос са мушким ентитетима: уметницима, писцима, очинским фигурама са којима се остварује извесно препознавање, уметничко угледање, или просто лични однос. „Неартикулисаност појма (појма или термина) жене који се у феминистичким текстовима појављује задржавајући наслаге онога што му је приписивано и играјући се са тим наслагама егземпларне другости, настоји да другост лиши ограничавајуће конотације, негативне или позитивне.“³¹

Лично посматрано кроз призму родног одређења, у функцији је разбијања традиције „женског пера“ у српској књижевности, по којој се за стваралаштво жена углавном везују стереотипи. Културна поетика Драгиње Урошевић, Даринке Јеврић и Злате Коцић поетички потврђује својеврсну изолованост књижевница. Женска књижевна продукција до почетка 20. века, није била у фокусу књижевне критике, а у ретким случајевима када јесте, разматрана је кроз призму „мушког“: пера, књижевности, критике. Књижевност жена се у том смислу посматрала као књижевна појава чији су „заступници били *други* у односу на традицију, на етаблиране предходнике и њихове, имплицитне или експлицитно одређене норме“³², чиме се поетика женске продукције неминовно осуђивала на својеврсну инфериорност. Дојчиновић, приступа овом проблему увођењем појма другачији у односу на термин други, чиме се стваралачка разлика неминовно обележава, али се укида моменат серегације: „Другачији је онај који није исти, али га управо захваљујући заједничким особинама и препознајемо као таквог – иначе би био потпуно различит, и можда, невидљив за нас.“³³

Разматрати питање личног идентитета у културној поетици не значи искључивање значења појма „жене“ као социо – културне дистинкције, већ управо супротно подразумева бављење различитошћу како би она захваљујући заједничком у различитости, постала видљивија. „Род је категорија која омогућава да се утврде заједничке одлике женске књижевности, њене различитости спрам мушке и 'конституише женски оквир за анализу'. Гинокритичарке откривају заједничке одлике књижевности жена у начину употребе жанра, у темама и мотивима, метафорама, књижевним ликовима. То су све чиниоци ширег појма, женске традиције, и изрази разлике у односу на мушку књижевност. Због тога истраживање гинокритике као научног принципа треба почети од појма женске традиције и наставити у областима проучавања жанрова, тема, мотива, ликова, симбола женске литературе.“³⁴ Поетика три разматране песникиње не оповргава природу жене, напротив, прихвата је и

³¹Nenić, „*Matrica koja obećava*“, 265.

³²Биљана Дојчиновић-Нешић, *Право сунца – другачији модернизми* (Нови Сад: Академска књига, 2015), 46.

³³*Исто*, 47.

³⁴Biljana Dojčinović-Nešić, *Ginokritika: rod i proučavanje književnosti koju su pisale žene*, (Beograd: Književno društvo „Sveti Sava“, 1993), 54.

слави из различитих углова културних концепата, па и прихватањем и инкорпорирањем у себе природу мушког, чиме се појам женског не искључује већ шири и продубљује. Оно лично самим тим не представља још једно потискивање особености женског субјекта, већ његово рашчињивање искључивањем иницијалног стереотипног калупа.

Морфологију женског читања и писања Бригита Миклош у чланку *Поетике феминистичке књижевне критике* види као просту реакцију жена на поступке „мушког“ ућуткивања и опште женске немости.³⁵ У том контексту разматрати три песникиње које стварају поезију хришћанског надахнућа и женског идентитета у/и кроз строгу визуру хришћанства директно говори против женског ћутања, а опет велича тиховање, не као наметнуто ћутање од стране мушкараца, већ од себе саме као лични избор и потврду избора.

Традиционална раздвојеност мушког и женског принципа, односом моћи између полова, одражава се несумњиво и у књижевности. Питање невидљивости жене у књижевности и књижевној критици неминовно се преплиће са питањем опште невидљивости жене. У којој мери се књижевна моћ стварала и добијала под утицајем политичке моћи, а у којој под утицајем догађаја у књижевности, озбиљно је питање српске књижевне критике. Питање догађаја у књижевности је увек интересантно, као и оно што се догађајем проглашава, да ли је то процес сазревања, настајања дела у бићу писца, да ли је то публикување, или процес перцепције дела, и шта је са „новим читањима“. Књижевно дело живи изван свог створитеља, надживљава га и прославља његово име, међутим када је тај створитељ жена, књижевност добија помало трагичну ноту. Жена готово и да нема, а ако их и има, ко су „трагичке јунакиње“ српске књижевности?

Остварујући свој лични израз као аутор уметничког дела жена никада није само писац, нити је њено дело само уметничко дело и део књижевности. Уметничко дело које је створила жена тумачи се као остварење, другачијег сензибилитета и принципа. Женски-књижевно уметнички израз је у том погледу још комплекснији јер додатно разматра имплицитна и експлицитна питања уметности, као и етичко – моралне постулате које њихово дело покреће на личном и колективном плану. Родна теорија и књижевна критика сусрећу се у равни положаја жене кроз целокупну историју постојања цивилизације и културе. Од почетка дубљег социолошког проучавања проблем односа полова и положаја жене у друштву до данас издвајају се две основне тачке сагледавања и тумачења питања жене: прва која разматра женину везаност за анимизам и природу, као појмове који је дубоко одређују и објашњавају, јер различитост жене потиче од њене природне суштине која је условљена репродуктивном улогом; друга која супродстављеност полова види као укоренено друштвено искуство, где је жена и њен свет доживљен као далек и неразумљив, што формира слику традиционалне раздвојености полова.³⁶

Савремени проучаваоци родне теорије, међутим, постављају и питање људског идентитета уопште, са позиција подређености и дискриминације. Ернеста Фридл у *Спору о детерминантима полних улога* тврди да „су особито жене биле изложене стварној неправди и дискриминацији, јер им није био дозвољен приступ многим

---

³⁵Више у: Brigita Miloš, *Po/etike feminističke književne kritike*, u: *Treća*, br. 1-2, vol. XVII, (Zagreb: Centar za ženske studije, 2015), 214.

³⁶Више у: Žerana Papić i Lidija Sklevički, „Antropologija žene - novi horizonti analize polnosti u društvu“ u: *Antropologija žene*, pr.Žerana Papić i Lidija Sklevički (Beograd: Prosveta,1983), 12 – 14.

цењеним положајима и наградама, под погрешном претпоставком да их њихов пол дисквалификује.³⁷ Подела рада, животних опредељења и свеукупног човековог бића према полу је суровост свих средина и друштава. Традиционално уређена друштва праве јасну разлику и постављају оштру границу између послова које обављају мушкарци и послова које обављају жене.

Биологија је у друштву одиграла велику улогу, те је разлику између мушких и женских делова тела пренела на људску мисао. Потенцирање телесних разлика своди и мушкарце и жене подједнако, на животињске прилике и теорију еволуције. „Шта је припитомљена жена? Женка људске врсте. Колико вреди једно објашњење толико и друго. Жена је жена. Тек у одређеним околностима она постаје слушкиња, супруга, покретна имовина“³⁸.

Друга струја антрополога укорењеност полова, и полних ознака види као искривљено друштвено искуство, те дели свет на мушки и женски, и истовремено женски свет проглашава неразумљивим и далеким. „Женски поглед на свет је по много чему подједнако стран антропологији коју су развијали и упражњавали претежно мушкарци.“³⁹ Подела света на мушки и женски у другом таласу заснива се на подели женских и мушких улога у друштву. Оваква подела током историје утиче на свет мисли и речи мушкараца и жена. Жена, и њене речи, и мисли, обележене су као ентитети који треба да остану приватни, чврсто затворени и херметични унутар женског бића, док је мушки свет мисли усмеравао ка политичком делању, тиме постајући отворен ентитет који утиче на целокупну људску мисао.

Питање рода се се временом трансформише, а људске јединке се везују за одређени идентитет који је њима значајан и који их одређује. Савремени феминизам - трећи талас родне теорије управо се бави питањем идентитета до његове деструкције, те и у њему самом постоје извесне опречности и неслагања. „Феминизам представља свака жена која себе сматра феминисткињом.“⁴⁰ Неминовно се поставља питање да ли жена која одбија да се дефинише као феминисткиња, постојање истог оспорава или потврђује, као и то да ли је оспораварањем једаног културног образаца можемо оспорити постојање његових тековина: „претварањем 'жене' у знак недефиндљивог, ми жену дефинишемо. Ова је (анти-) дефиниција, штавише, мистификујућа.“⁴¹ Уопштавајуће тврдње о томе шта је жена, или шта би она требало да буде готово увек искључе јединку чији се идентитет не уклапа у већ одређене форме која је, опет жена.

Стављајући идентитет испред разлике која и тај идентитет одређује, а желећи да истовремено обухвати све могућности дефинисања, феминизам запада у егзистенцијалну кризу. Чини се да он тако прети да сам себе уруши дефинишући се као „борба за ослобођење

³⁷ Ernesta Fridl, „Spor o determinantama polnih uloga“ u: *Antropologija žene*, pr. Žerana Papić i Lidija Sklevički (Beograd: Prosveta, 1983), 36.

³⁸ Gejl Rubin, „Trgovina ženama“ u: *Antropologija žene*, pr. Žerana Papić i Lidija Sklevički, (Beograd: Prosveta, 1983), 92.

³⁹ Seli Sloukem, „Žena – sakupljačica“ u: *Antropologija žene*, pr. Žerana Papić i Lidija Sklevički, (Beograd: Prosveta, 1983), 76.

⁴⁰ Adriana Zaharijević, „Kratka istorija sporova: šta je feminizam?“ u : Neko je rekao feminizam? pr. Adriana Zečević (Beograd: Građanske inicijative, 2008), 369.

⁴¹ Nensi Frejzer, „Lažne antiteze: odgovor Šejli Benhabib i Džudit Batler“ u: Šejla Benhabib i dr, *Feministička sporenja: filozofska razmena* (Beograd: Beogradski krug, 2007), 93.

свих жена, тамнопутих, радница, сиромашних жена, хендикепитаних жена, лезбејки, старих жена – као и белих економски привилегованих хетеросексуалних жена⁴² губећи при том јасну слику од чега их заправо ослобађа. Спорења указују на могућност деконструкције идентитета, те „постфеминизам“ тежи успостављању афинитета. Џудит Батлер разматрајући проблематику идентитета у књизи *Невоља с родом*, указује на то да „свака теорија која тврди да је означавање засновано на порицању или потискивању женског принципа, требало да размотри да ли је та женскост (femaleness) заиста спољашња културним нормама које је потискују“⁴³ закључујући да: „потискивање феминимог не имплицира онтолошку разлику између оног што потискује и објекта потискивања.“⁴⁴ Истовремено, Батлер на први поглед опречно са исказаном тезом брани идеју постмодернистичке „пародије рода“, желећи да изврши деконструкцију традиционалног схватања родне идентификације, што имплицира да дифузност рода доводи до поништавања идентификације. „Овако интерпретиран, посмодернизам подрива феминистичку посвећеност женском деловању и осећају за сопство, поновном присвајању властите женске историје у име еманциповане будућности, и упражњавању радикалне друштвене критике која открива род 'у свим његовим бескрајним варијацијама и монотоним сличностима.“⁴⁵

Последњих година говори се све чешће и о четвртом таласу феминизма као постфеминизаму који указује на својеврсно јачање жена у области нових медија, друштвених мрежа и уопште у широком спектру дигиталних могућности. Дигитално повезивање и оснаживање жена започиње у Интернет ери, кроз онлајн деловање. „*Online* феминизам дефиниран је као феминистичко дјеловање које користи интернет и online медије за дискутирање, освјештавање и постизање родне једнакости и социјалне правде, побољшавање друштвеног положаја жена те мобилизирање јавности.“⁴⁶ Стварањем женског ланца на Интернету, подиже се глас ка већој међусобној подршци самих жена, али и њиховом оснаживању и удруживању, а против искривљене слике феминизма у масовним медијима.

Интернет ера донела је новине и у проучавању књижевних дела које су створиле жене, те је четврти талас феминизма у Србији – донео и вредну књижевну критику о „женској књижевности“ online. Електронски часопис *Књиженство* покренут 2011. године, у оквиру истраживачког пројекта *Књиженство, теорија и историја женске књижевности на српском језику до 1915. године*, чија је главна уредница проф. др Биљана Дојчиновић, донео је могућност да се глас жена у и из књижевности чује у дигиталној сфери. „Назив пројекта – *књиженство* – јесте стара реч за књижевност која својим пореклом и звучањем поетично спаја основне елементе пројекта: књижевност и женско стваралаштво на једном језику и његовим претечама, као и настојање да се пронађе теоријски говор којим се то стваралаштво може описати.“⁴⁷ Интересантно је и то да су на овом пројекту учествовале

---

⁴²Цит. према: Adriana Zaharijević, *Kratka istorija sporova: šta je feminizam?* u : Adriana Zaharijević, prir. *Neko je rekao feminizam?* (Beograd: Građanske inicijative, 2008), 392.

⁴³Džudit Batler, *Nevoља s rodom: feminizam i subverzija identiteta*, (Loznica: Karpos, 2016), 207.

⁴⁴Исто, 207.

⁴⁵Исто, 207.

⁴⁶Ana Klanjac, *Online feminizam : feministički internetski portali kao platforma za aktivizam*, u: Treća, br. 1-2, vol. XVII, (Zagreb: Centar za ženske studije, 2015) 147.

⁴⁷ <http://www.knjizenstvo.rs/index.php> Приступљено дана: 17. 05.2021.

углавном жене, стручњаци у области књижевности, медија и родних теорија и да управо оне покрећу циклус промена у приступу проучавању књижевног дела.

Изгледа да и циклус мушко – женских односа, или уопште односа, положаја и равноправности, наликује циклусу живота, од првобитне наводне равноправности у првобитном готово полу-животињском свету, преко строге патријархалне културе у којој је равноправност увек помало шизофренични уступак, до наизглед поновно успостављене равноправности у 20. веку чија је највећа тековина право политичког гласа, до крајње деконструкције идентитета који симулира равноправност без да је јасно дефинише, да би нови и до краја недефинисан замах равноправност добила у дигиталном облику.

Упитно је, међутим, да ли се заиста тиме успоставља једнако поштовање и уважавање мушког и женског принципа, принципа уопште, дела и бића, да ли је оно било истинско или само привидно, да ли се одржало и на чијој страни је данас тег тог бремена. Јовановић је интересантног мишљења да: „Афирмација женског принципа показује да свет може бити не само друкчији, већ и бољи и лепши него што је био до сада. Зато се и обриси нове цивилизације указују у свом правом људском лику у равноправној животној, социјалној и културној улози мушкарца и жене, мушког и женског принципа. Остајући полно различити, они само на нов и друкчији начин потврђују да су увек и били једно, скривено најдубљом људском тајном као животним изазовом на који су свако време, свака култура и сваки појединац пружили свој одговор.“⁴⁸

Положај Драгиње Урошевић, Даринке Јеврић и Злате Коцић у књижевности, маркиран је специфичним друштвено – историјским околностима, социолошким и културолошким приликама. Стварајући своја књижевна дела жене - водиле заправо увек стварају један нов поглед, једну нову визуру у књижевности. У српској књижевности ова визура од почетка је уско везана са хришћанством, бављењем и промишљањем жене сферама вере. Кроз трагање за личним идентитетом, за хришћанским бићем у себи и својој поезији три песникиње Урошевић, Јеврић и Коцић свака на себи својствен начин, а опет остварујући хармонију и јединство књижевница говоре попут стамених жена српске књижевности чија књижевна дела јемче залог вечности.

У српској књижевности средњег века, значајна и једна од првих књижевница је Јелена Мрњавчевић, заправо монахиња Јефимија, касније монахиња Јевпраксија, Евпраксија, што је њено великосхимничко име.⁴⁹ Монахиња Јефимија стварала је крајем XIV века, а њена књижевна дела – списи, део су материјалних дарова. Први рад је дипстих на полеђини иконице Богородице са Христом, дароване манастиру Хиландару *Туга за младенцем Угљешом* у којој је исказана унутрашња, интимна туга мајке, жене која говори о смрти сина забележена пером прве књижевнице. Потоње дело је на завеси за царске двери у ком је Јефимија исказала своје *Мољење Господу Христу*, у сличном духу Јефимија је извезла и *Похвалу кнезу Лазару* на црвеном покрову за кивот Исусу кнеза Лазара, песничко дело које

⁴⁸Јовановић, „Тајанствено јединство мушкарца и жене“, 19.

⁴⁹Великашмична је крајњи, савршени чин у монаштву. Више у: Светлана Томин, „Допринос жена српској култури средњег века“, у: КЊИЖЕНСТВО теорија и историја женске књижевности на српском језику до 1915. године, уред: проф. др Биљана Дојчиновић, проф. др Александра Вранеш, проф. др Зорица Бечановић-Николић (Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду, 2015) Приступљено дана 05.08.2020.: <http://www.knjizenstvo.rs/sr/casopisi/2013/zenska-knjizevnost-i-kultura/doprinos-zena-srpskoj-kulturi-srednjeg-veka#gsc.tab=0>

велича етичку вредност живота каснијег светитеља.⁵⁰ Како би досегла вечни живот и обећани анђеоски лик, жена је дужна да као хришћан спасава душу, жена писац религијске перспективе има двоструку одговорност, за спас и супстрат душе, али и свој говор.

Уметничка остварења Драгиње Урошевић, Даринке Јеврић и Злате Коцић, откривају лична поређења али и песме омаже и захвалнице бројним српским песницима. Свака од песникиња, поред тога, показује суштинску сродност са песницима: Миланом Ракићем, Васком Попом, Момчилом Настасијевићем у смислу угледања, али се разлике између „мушког и жеског пера“ препознају у песничким сензибилитетима. Угледање и својеврсно духовно препознавање, међутим, песникиње остварују и загладане у неке женске узорне попут: велике античке песникиње Сапфо, Марине Цветајеве, Весне Парун, Десанке Максимовић.

У културној поетици Урошевићке, Јеврићке и Коцићке кроз сродност по избору са књижевним ствараоцима: мушким и женским ентитетима, остварује се једна својеврсна веза аниме и анимуса као дела личног идентитета у поезији сваке од разматраних ауторки: кроз својеврсно поистовећивање, уметничко угледање и препознавање дела себе у оном другом. Карл Густав Јунг, зачетник савремене психоанализе говорио је да је у сваком мушкарцу присутна жена, али и да је у свакој жени присутан мушкарац. „Жена је компензирана бићем мушкараца, због чега њено несвесно има тако рећи мушки предзнак. То значи у поређењу са мушкарцем знатну разлику. Ја сам према овом стању ствари овај фактор који образује пројекцију код жене обележио као анимус. Ова реч значи разум или дух. Као што анима одговара материнском еросу, тако и анимус одговара очинском логосу.“⁵¹ У разматрању културне поетике Драгиње Урошевић, Даринке Јеврић и Злате Коцић личног идентитета као „одабраног“ женског идентитета, користили смо појмове аниме и анимуса у једном општем смислу, као референте мушког и женског принципа, а не свесног и несвесног, духа и логоса у индивидуи. На тај начин пут индивидуализације које остварују ове песникиње у својим књижевним делима остављамо подједнако отвореним за разматрање угледања и остваривања сродности по избору са мушким и женским узорима у књижевности. Када се у такву релацију уведе однос песникиња према Другом као Богу, питање се додатно усложњава.

Стваралаштво три песникиње сведочи о јединству њихових унутрашњих женских бића која се утврђују у њихова песничка остварења. Својеврстан књижевни бунт исијава из сваког стиха и говори против укорењеног критичког виђења женског песничког искуства, али и критичког сагледавања жена које хришћанство не доживљавају као репресију и силом наметнут образац мишљења, већ као сопствени, слободни избор, који је опет – женски. Овај догматски културолошки образац на релацији жена-песник-религија остварује се само по строгим постулатима, док свако искакање из равнотеже представља опасност за идентитет, како лични, тако и колективни. Аутономност књижевности као уметности дозвољава довођење у исту раван - феминизма, паганске и хришћанске религије и остваривање идентитета песничтва кроз различите културне поетике.

---

⁵⁰ Љиљана Јухас Гиоргиевска, „Књижевно дело монахиње Јефимије“, у: *Јефимија: часопис за књижевност, уметност и духовност*, уред. Милосав Ђалић (Трстеник: Народна библиотека Радничког универзитета, 2001), 43-75.

⁵¹ Карл Густав Јунг, *Лавиринт у човеку*, (Београд: Ars libri: Невен, 2004), 121.

Књижевна критика о делима Драгиње Урошевић, Даринке Јеврић и Злате Коцић

Песникиње Драгиња Урошевић, Даринка Јеврић и Злата Коцић јављају се својим песничким остварењима у српској књижевности у другој половини двадесетог века. Књижевне награде које су песникиње добиле, и њихова бројност указују на изванредан квалитет њихове поезије. Књижевна критика, иако скромна и пробрана, о њиховој уметности изражава се афирмативно, међутим, песникиње и даље у 21. веку, делују скрајнуто, те се о њиховом песничком данас не зна довољно. Неминовно је реч о вредној ауторској поезији, ипак „уметничко у поезији никада се не подудара с датостима материјалне стварности коју проналазимо, опажамо, препознајемо у њеној основи. Тек моменти изабрани из укупне реалности песничког духовног колико и животног искуства – и 'послагани' у неразломљиви вербални, ритмички, семантички поредак – творе саморазумљиву органску и естетску целину.“⁵² Књижевна критика није у корелацији са рецепцијом саме поезије у јавности, те поред неоспорног песничког домета, остаје отворено питање самодовољности уметничког дела. Песникиње Урошевић, Јеврић и Коцић својим јединственим песничким сензибилитетом и квалитетом заслужују преиспитивање, али и поновно етаблирање њихових књижевних остварења.

Животни пут ауторки говори о настанку њихове поезије и ствара метафоричку слику њихове неоспорне присутности у књижевности 20. и 21. века. Прва од њих, песникиња Драгиња Урошевић родила се 1949. године у Краљеву. За своје стваралаштво добила је признања у виду: *Прве награде за њесничтво Београдској универзитету, Златни печат вароши сремско-карловачке, Нек њеку реке, Ада Хуја*, награду *Милан Ракић*... За књигу песама *Дневник добровољне несанице* добила је песничку награду *Бранко Миљковић* 1995. године, као прва жена у дугом низу знаменитих песника чинећи изванредан пробој у критеријумима и сензибилитету за одабир и доделу ове награде, да би је после ње добиле још две песникиње: Марија Шимоковић и Ана Ристовић⁵³. О значају и престижу ове награде говори Васа Павковић у чланку *Над историјом награде Бранко Миљковић* потврђујући у извесном смислу херметични круг добитника, али истовремено истичући потврду вредности коју она доноси у књижевном свету: „Несумњиво да је за више од три деценије постојања награда 'Бранко Миљковић' веома добро, мада и помало конзервативно, пратила промене на савременој сцени српске лирике, најчешће региструјући праве вредности.“⁵⁴

О песникињи Драгињи Урошевић и њеном делу спорадично су писали: Славко Стаменковић, Јован Пејчић, Васа Павковић, Бојан Јовановић и Драган Хамовић, међутим,

⁵²Јован Пејчић, „Испусти мрака ивица самоће, велико питање“, приказ (Драгиња Урошевић: *Чежња под тамним боровима*, Београд, 1978) у: Јован Пејчић, *Критика као избор и разговор са Црњанским*. Београд: Албатрос плус, 2016, 109.

⁵³Подаци о награди и добитницима: часопис *Градина*, нова серија број 4/2004. Васа Павковић: „*Над историјом награде Бранко Миљковић*“

⁵⁴Васа Павковић: „*Над историјом награде Бранко Миљковић*“, часопис *Градина*, нова серија број 4/2004, 111.

данас скоро пола века након појаве њене прве песничке збирке, не постоји дубљи критички осврт на целокупно њено песништво, као ни зборник радова о песникињи.

Анализирајући поезију Драгиње Урошевић и формирајући прилично ригидан песнички избор у књизи *Сјај бића*, Славко Стаменкић је уочио и издвојио шест „тематско-мотивских равни“: „природа као: 1) анимистички и 2) пагански ентитет, те 3) хришћански одуховљен свет, у чему препознајемо праву духовну лествицу спознаје и самоспознаје; затим, окренутост 4) дому и 5) стварима као елементима од посебног заклона појединцу; и, на крају, 6) премишљање своје (и иних) посвећености поезији као духовном врелу које нам открива *сјај бића*.“⁵⁵ Треба при том имати у виду да овако расцепкана подела на песничке равни, не обухвата потоњу лирику Драгиње Урошевић још дубље и интензивније окренуту хришћанским мотивима. На проблематичност и неодрживост оваквог уобручавања поетике указује Васа Павковић уочавајући у песникињином стваралаштву две фазе: „прву, позно неосимболистичку“ и другу која је обележена „синтетичким песништвом егзистенције“.⁵⁶ Неоспорно је да се у песничком изразу Драгиње Урошевић примећује изванредан заокрет и реконструкција унутрашњих мотива, као и отварање скромног, интимног света ка дубљем и метафизичком свету симбола.

Подела на две фазе је одрживија и смисленија у једном ширем увиду у целокупно остварње песникиње, али су границе ових фаза опет упитне и покретљиве јер се мотиви и главне црте стваралаштва једне фазе лако и неприметно преливају у другу фазу. Стога смо ближи да богат опус Драгиње Урошевић поделимо на две, упитне фазе:

1. **Њрофана** у којој песникиња употребљава и развија најразличитеје мотиве, од љубавних, митских, преко паганских и античких;
2. **Њрансцегенѡална** у којој се песникиња окреће паралелно и мотивима из српске националане историје и православним духовним стремљењима.

Оваква подела указује на једну дубинску повезаност са песништвом Даринке Јеврић и Злате Коцић са којима песникиња остварује песничко и духовно препознавање идентитета.

О значају песникиног дела за српску књижевност писао је Славко Стаменковић у предговору подробнијег избора песама под насловом *Сјај бића*, организујући и репрезентујући стваралаштво песникиње од *Загласја до Посвета и коментара* на врло специфичан начин. Јован Пејчић у приказу *Испусти мрака, ивица самоће велико питање* указује да је још песма *Орао* (1972) „обзнанила песникињин завет виђењу уметности као нечега што треба да тражи и одржава метафизички квалитет стварања и живљења, као нечега што ће - попут орла који, јер борави у висинама, 'не подозрева од простора низног' – преовладати онеспокојавајући и табуизовани систем вредности установљен свакодневицом и од свакодневице прихваћен као апсолут“⁵⁷, док Васа Павковић у својој књизи *Пустоловине с поезијом* истиче да њена поезија и „поред велике продукције и повремене некритичности припада самом врху наше савремене лирике.“⁵⁸

⁵⁵ Славко Стаменовић, „Благослов свету“ предговор у: Драгиња Урошевић, *Сјај бића*, (Краљево: Народна библиотека завичајно друштво Краљево, 1998), 7.

⁵⁶ Више у: Васа Павковић, *Пустоловине с поезијом*, (Народна библиотека „Стефан Првовенчани“: Краљево, 2015), 103.

⁵⁷ Пејчић, „Испусти мрака ивица самоће, велико питање“, 108

⁵⁸ Павковић, *Пустоловине с поезијом*, 107.

Песнички опус Драгиње Урошевић је истина, прилично обиман, те је свеобухватан круг песничких трагања испољен на различите и иновативне начине. У богатом ауторкињином песничком опусу укрштају се реалност и имагинација, уочава се интересантан распон песничких мотива, узвишена духовна песничка осећања, као и црта песништва која је недвомислено повезује са песништвом Десанке Максимовић, Васка Попе и Стевана Раичковића. Песникиња је део групе жена - писаца које стварају и говоре о свом унутрашњем свету у поприлично мушком простору. Стварајући при том песме хришћанског надахнућа, Драгиња Урошевић се издваја у један још мањи круг – песникиња које своју лиричност поистовећују са узлазном путањом.

Готово паралелно са песничким појавом Драгиње Урошевић, на књижевну сцену ступа и Даринка Јеврић, песникиња, рођена 21.октобра 1947. године у Глођанима крај Пећи. Једна од најзначајнијих песникиња друге половине 20. века, радила је и као новинар културне рубрике *Јединства*, живела је и стварала на Косову и Метохији. Њен живот у ратној Приштини, је својеврстан отпор и побуна, али и лични допринос опстанку српског народа на Косову. „Била је доследна у ставу да физичким очувањем колективитета (ако је уопште очуван) а на рачун идентитета њен род није на богзна каквом добитку, свесна да је удворичко пристајање на ропство у многим периодима наше историје, значило пристајање на другост што у сваком веку и колону изнедри повелик број, модерним језиком казано – 'умерених Срба'“.⁵⁹

Поезија Даринке Јеврић од самог јављања и оглашавања била је цењена и поштована, чинећи део значајних српских и страних песничких антологија. Њена дела превођена су на енглески, немачки, руски, литвански, чешки, македонски, јапански, пољски и албански.⁶⁰ Реч књижевне критике о песничком остварењу Даринке Јеврић, обелодањена је и потврђена бројним књижевним наградама које су овенчале њено књижевно дело. Јеврићка је за живота добитница многих књижевних награда: *Младости*, награде *Лимских вечери позије*, *Ратковићевих вечери поезије*, *Смедеревске песничке јесени*, *Лазара Вучковића*, *Милице Стојадиновић Српкиње*, *Матићеве повеље*, *Гордане Тодоровић*, *Печата вароши сремскокарловачке*.

Усмереност и окренутост духовном, очувању српског националног идентитета на Косову и Метохији, али и став према тренутном признању њене поезије, Јеврићка је показала тиме што је вратила *Децембарску награду Косова*, не желећи награду која је додељена поводом Бујанске коференције⁶¹. Постхумно на Видовдан 2007. године Удружење књижевника Црне Горе доделило је песникињи *Повељу кнеза Лазара*, а Издавачко предузеће Унирекс исте године, награду *Душан Костић*. Књижевна награда *Даринка Јеврић* установљена је и додељена, први и једини пут 2008. године.⁶²

⁵⁹Митра Рељић, *Чист образ, умивена душа*, поговор у: Даринка Јеврић, *Посланице с Проклетија*, (Београд: СКЗ, 2008), 110.

⁶⁰Извор података: Белешка о песникињи у: Даринка Јеврић, *Посланице с Проклетија*, (Београд: СКЗ, 2008), 131-132.

⁶¹ Бујанска конференција је одржана јануара 1944. у селу Бујане, у Албанији. Сматра се да је Народноослободилачки одбор Косова управо на овој конференцији изразио јасне идеје о прикључењу Косова и Метохије Албанији. Више у: Venceslav Glišić, *Бујанска конференција : 31. decembar 1943.-2. januar 1944*, у: Војно-историјски гласник. ISSN 0042-8442. - God. 41, br. 1 (1990), str. 107-125.

⁶² Гордана Ј. Ђилас, *Грађа за библиографију Даринке Јеврић*, у: *Даринка Јеврић : архетип, љубав, трагика*, пр.Даница Андрејевић и др, (Косовска Митровица, Грачаница: Филозофски факултет Универзитета у Приштини, Дом културе Грачаница, 2017), 280.

О поезији Даринке Јеврић писали су између осталих: Владета Вучковић, Слободан Ракетић, Слободан Костић и Драган Хамовић. Њена поезија нашла се у многобројним антологијама поезије: у избору српске избегличке поезије Ненада Грујичића *Прогнани Орфеји*, *Божурници: антологији косовско-метохијске поезије* коју је приредио Милоје Дончић, 2013; *365 љубавних: антологији српске љубавне поезије*, приређивача Милоша Јанковића, објављене 2011, потом у *Антологији српског песништва* из 2008, Мирослава Егерића, у избору *Жертвено поље Косово: поезија*, Момира Војводића из 1989. године и другим. Поводом седамдесет година рођења и десет година од упокојења песникиње Даринке Јеврић 2017. године објављен је и тематски зборник *Даринка Јеврић: архетип, љубав, трагика*.

Песнички опус ове песникиње чини седам самосталних за живота објављених збирки песама, и једна постхумна збирка – избор песама, који је савремена критика препознала као вредно сведочанство специфичног ратног вапаја са Косова. Њено целокупно дело карактерише једна тематско – мотивска ширина окренута савременом песничком изразу на шта упућује Владета Вучковић у књизи *Критичка суочавања: „Поезија Даринке Јеврић згуснутог израза, поред широких лирских целина, слојевита је, стилско – језички флексибилна, хвата корак са савременом поетском пулсацијом.“*⁶³

У стваралаштву ове самосвојне песникиње бритког пера, разликујемо две стваралачке фазе које ће Слободан Ракетић у свом излагању *Од монолога до вишегласја или опора лирика Даринке Јеврић* означити као рану и зрелу поезију. Фазе стваралаштва Даринке Јеврић нису јасно омеђене али се разазнају и утврђују пажљивим садржинским тумачењем, те смо склони другачијој подели:

1. **интровертна фаза**, прва, почетна фаза у којој је песникиња окренута личном и сопственом доживљају света и универзалног бића сваког човека;
2. **екстрровертна фаза** која је окренута заједништву, понирању у национални идентитет и разобличавање неправди једног времена.

За поезију Даринке Јеврић карактеристичан је сензибилитет „женске природе“, меланхолични тон певања и извесна стрепња. упечатљива је у збиркама: *Преварени тишином*, *Нестварни записи* и *Ижице*. Тачка гледишта мења се почевши од збирке *Хвастанска земља* од личног, „ја“ ка колективном идентитету и духу који сведоче о „новијем“ страдању српског народа на Косову и Метохији. Тај елегични, исповедни и молитвени тон наставља се и у потоњим остварењима. У песничким збиркама Даринке Јеврић, упечатљива је и извесна „поезија понављања“, те су бројна песничка остварења попут песама *Дечанска звона или светковина ума*, *Фреска*, „*Узалудних њесама*“ из циклуса *Молишва* и многих других изнова прештапаване из старијих у потоње збирке песама, што у многоме отежава увид у јасне границе и одлике песничких фаза ауторке.

Савремена критика препознаје Јеврићкину тајанствену и необичну песничку црту, те Слободан Костић у *Новијој српској поезији на Косову* истиче да се њени стихови откривају: „као легенда, као скаска и 'корак у тишину мене', исконско биће природе и човека, стихови у којима 'позлата са старих слика силази да те дотакне'; то су стихови симболи, 'казалке

---

⁶³Владета Вучковић, *Критичка суочавања*, (Врњачка Бања: Народна библиотека „Др Душан Радић“, 2000), 156.

подешене на чекање', стихови слутње, снови'.⁶⁴ У њеној поезији несумљиво је саткана духовна традиција са јасно обележеним архаичним топосима мита, културе и историје.

Вучковић управо говорећи о језику поезије Даринке Јеврић, осећа то исконско народно биће из песникињине поезије као живи организам: „У надахнутој непатвореној лирици чаролијски, присно и стварно прожето је нестварним, исконским, неодгонетнутим, у дијалектичкој спрези аудиовизуелној; све углавном тече природно, те је скоро свака песма, унеколико орган природе. Нема извештаченог, рационалистичког конструктивизма“.⁶⁵

Анализирајући песникињине стихове Ракетић управо наводи значајну црту Јеврићкиног певања: „У драми српског национа Даринка Јеврић означава и фиксира неке 'упоришне тачке' - тако поједине песме имају својства лирске 'расправе' о смислу историје, мита, судбине, правде, морала, смрти, љубави, неких суштинских цивилизацијских вредности, па најзад и саме поезије. Сва та питања Даринка Јеврић посматра у контексту конкретне драме српског народа на Косову и Метохији, где треба бити и остати.“⁶⁶

Специфични одјек споја словенских и фоклорних мотива који у поезији песникиње производи метафизичку мелодију културе једног народа проучаваоци називају словенским брујем. „Словенски бруј једно је од дубинских и готово митских својстава поезије Даринке Јеврић и управо не случајно песму 'Славјанска госпа' она посвећује мајци Јулији. Бруј дечанских звона и млеко словенске искони испуњавају простор њене поезије од самог почетка. Љубав у том контексту има стожерно место. Љубав као осећање живота.“⁶⁷

Родољубље и патриотизам у песничком остварењу ове сензибилне песникиње Егерић не доживљава као самопрокламоване вредности, већ универзалије егзистенционалне пуноће - „историјско као живо и делујуће, утишаност љубавних струја заустављених у осећању да се све мора поднети и разумети – а све то праћено је одсјајем нечег дискретног, спиритуалног, што захвата свет и језик тишине. Али, истовремено, мисао сугерише да испод слика, у дубини, ради слух за нешто само наше, присно, чисто као жар-слике народне лирске поезије.“⁶⁸

Урођена у завичај песникиња есхатолошки слуги његов крај, иронијом разобличава илузије и стварност, трагајући за речима, за стиховима који ће га ослободити. „Невољнима неродимним и хвостанским, бездомима за уздарје посребрује речи које трају, васкрсавају из пепелишта звоник Пећке патријашаје и усрдно молбено, заустављена даха, очекује звонки бруј дечанских звона.“⁶⁹

У тематском зборнику *Даринка Јеврић: архетип, љубав, трагика* Бошко Сувајцић истакао је да је Даринка Јеврић написала једну од најрелигиознијих песама у српском песништву 20. века: „Антологијска песма 'Дечанска звона' (1970) лирска је по атмосфери и

⁶⁴Слободан Костић, *Новија српска поезија на Косову*, (Приштина: Јединство, 1981), 76.

⁶⁵Вучковић, *Критичка суочавања*, 156.

⁶⁶Слободан Ракетић, „*Од монолога до вишегласја или опора лирика Даринке Јеврић*“, предговор у: Даринка Јеврић, *Псалам бездомника и друге песме*, (Приштина: Панорама, 2006), 20.

⁶⁷*Исто*, 9.

⁶⁸Мирослав Егерић, „*Песништво Даринке Јеврић*“, поговор у: Даринка Јеврић, *Дечанска звона и друге песме*, (Нови Сад: Завод за културу Војводине, 2004), 91-92.

⁶⁹Вучковић, *Критичка суочавања*, 162.

емоционалном набоју, али са сталним асоцијацијама на усмену епску вертикалу. Песма почива на идеји сакралне жртве и еротске гозбе. Предмет љубавне жудње поистовећује се са сакралном грађевином једног од најлепших манастира на Косову и Метохији⁷⁰. Даница Андрејевић у истом зборнику истиче да у „књижевно-историјској дијахронији, Косово и Метохија нису имали бољег песника“⁷¹.

Критичари готово једногласно указују да богатство мотива, њихово вешто варирање и преображавање које прате духовни и песнички раст, сведоче о значају смисаоно – емоционалне естетике Даринке Јеврић. „Песникиња заточеништва“ како критика назива Даринку Јеврић поставља захтев да се жртве страдања на Косову и Метохији не забораве, да остану живе и присутне у колективном сећању. Ненад Грујић је, препознајући тај уметнички вапај, уврстио песме Даринке Јеврић у антологију српске избегличке поезије из Хрватске, Босне и Херцеговине и са Косова и Метохије с краја двадесетог века. У антологији под насловом *Прогнани Орфеји* Грујићич отвара важно питање прогнанника и државних механизма о којима је говорила и Јеврићка кроз своју поезију: „Питање културног идентитета и континуитета српске избегличке популације, и етаблирања у новом друштвеном контексту досегло је позицију чардака ни на земљи ни на небу, апатридни ниво коме прети коначни удар о тло, уколико се то већ није и догодило. Видљиво је то и на специјалистичком нивоу, на издавачком, књижевном плану. Нема конкретне институционалне подршке развоју овог крила српске културе, нити мотивације на тему изгнанства и прогона, специфичног егзила у сопственоме језику.“⁷² Тај недостатак подршке и немар осетила је Даринка Јеврић, као песникиња која је певала о специфичном културном идентитету.

Истанчани песнички дарови Урошевићке и Јеврићке шире и продубљују књижевни хоризонт српског песништва. Оне свака на свој начин сагледавају наталожено искуство српског народа, културних утицаја и уплива у књижевно стварање, те и дефинисање специфичног културног идентитета. Књижевна критика бавећи се њиховим песништвом препознаје и истиче то духовно стремљење, а у тај круг песникиња улази и Злата Коцић чије песничко дело је напрегнуто од обиља значења и тиме интересантно за бројне проучаваоце књижевности.

Злата Коцић рођена је 31. августа 1950. године у Жељеву надомак Сврљига. Основну школу похађала је у родном селу и Сврљигу, а средњу завршава у Књажевцу. У Београду студира руски језик и књижевност на Филолошком факултету, а након тога више пута студијски борави у Русији. Радила је као професор у гимназији, као лектор и уредник у издавачкој кући Нолит, те од 2006. године ради као слободни уметник. Члан је Удружења књижевних преводилаца Србије, Удружења књижевника Србије и Српског књижевног друштва. Објавила је више песничких збирки, поетско драмска дела, књиге огледа, прилоге,

---

⁷⁰ Бошко Ј. Сувајџић, „Славјанска госпа од сутона“ у: Даринка Јеврић : архетип, љубав, трагика, пр.Даница Андрејевић и др, (Косовска Митровица, Грађаница: Филозофски факултет Универзитета у Приштини, Дом културе Грачаница, 2017), 249.

⁷¹ Даница Т. Андрејевић, „Лирске синтезе у поезији Даринке Јеврић“, у: Даринка Јеврић : архетип, љубав, трагика, пр.Даница Андрејевић и др, (Косовска Митровица, Грађаница: Филозофски факултет Универзитета у Приштини, Дом културе Грачаница, 2017), 24.

⁷² Ненад Грујићич, предговор у: *Прогнани Орфеји: антологија српске избегличке поезије из Хрватске, Босне и Херцеговине и са Косова и Метохије с краја двадесетог века*, (Сремски Карловци: Бранково коло, 2015), 6.

есеје и бројне преводе истакнутих руских мислилаца. Њене песме су превођене на руски, француски, енглески, кинески, бугарски, јерменски, немачки и румунски.

Попут Драгиње Урошевић и Даринке Јеврић, и Злата Коцић је као потврду песничке умешности добила бројне књижевне награде: попут *Змајеве награде*, *Дисове награде*, *Remonda Sebica*, *Жичке хрисовуље*, *Злајној крсти кнеза Лазара*, *Драинчеве награде*, *Јефимијиног веза*, *Нолићове награде Заплањског орфеја*, награде *Годана Тодоровић*, *Јован Максимовић*, *Федор*, награде *Милица Стојадиновић Српкиња* и *Националног признања за дојринос српској култури*.⁷³

О позији Злате Коцић писали су многи критичари попут Славка Гордића, Богдана А. Поповића, Милице Николић, Радивоја Микића, Оливере Радуловић, Предрага Тодоровића, Драгана Хамовића, Миодрага Павловића, Милосава Тешића и других. О њеној поезији постоје и три зборника научних радова: *Поезија Злате Коцић* зборник објављен 2006. године, чији је уредник Славко Гордић, потом зборник радова из 2007. године *Поезија као чудо преображавања у: Злата Коцић, песникиња*; уредника Драгана Хамовића. Зборник *Злата Коцић: славуји, љиљани, лестве* из 2019. године уредили су: Жарко Миленковић и Слободан Владушић. Њена поезија налази се и у многобројним песничким антологијама.

У зборнику *Поезија Злате Коцић* објављеном 2006. године, чији је уредник Славко Гордић, сама песникиња у тексту „Пасус“ даје *Скицу за фотобиографију*. Уз мноштво личних, архивских фотографија, песникиња потпуно себи својствено, поетски износи кратке записе – цртице из свог живота, објашњавајући кроз њих онеобичајену лексику и мотивску потку коју користи и развија.

Када је 2006. године добила *Жичку хрисовуљу* за песништво али и духовно устремљење, као потврду књижевне вредности, Злата Коцић је приликом доделе изговорила свој песнички проглас *Преображење и стварање*. Самокритична и критична Коцићка смисао поезије управо види у стварању и преображењу: „Толико се удубите у две речи, које се данас овде тако радосно повезују, реч стварање и реч преображење, да се оне најзад претворе у два брата близанца. Један од њих је песник, а други испосник. Испосник предложи, песник се сложи, и они се о преображењу, састану у подножју високог брда и ћутке се успну на врх. Ту воде дуг разговор о смислу и поруци Преображења Господњег на Тавору, о тешкоћама стицања врлина, о стваралачком немиру и путевима смирења...“⁷⁴ Ауторка остаје хришћански надахнута и онда кад говори о песнику и песми, а у центар свог песништва ставља традиционалне вредности.

Надахнуто и сентиментално о гласу Злате Коцић у српској поезији говори Бојан Јовановић у књизи *Тајни интерес (Паганско и хришћанско у поезији Злате Коцић)* уочавајући у њеној позији поступне етапе откривања духовних вредности „та је поступност везана за еволутивни процес од паганског, преко старозаветног, до хришћанског.“⁷⁵ По угледу на Јовановића књижевно стваралаштво аналитичким приступом делимо у две фазе, у којима се јасно издвајају тематски фокуси:

⁷³Извор података: Белешка о песникињи у: Злата Коцић, *Грумен*, (Београд:СКЗ, 2020), 121-122.

⁷⁴Злата Коцић, „Преображење и стварање“ у: *Злата Коцић, песникиња*; ур. Драган Хамовић, (Краљево: Народна библиотека „Стефан Првовенчани“, 2007), 29.

⁷⁵Бојан Јовановић, *Тајни интерес – Песничко и антрополошко искуство*, (Београд: Завод за уџбенике, 2017), 226-227.

1. **претхришћаска фаза:** обухвата два потпуно себи својствена песничка корпуса: *архе – линију* и *старозоватну линију* стварања;
2. **хришћанска фаза:** разликује две функционалне матице око којих песникиња формира своје песничка остварења, које називамо *успењска* и *интроспективна линија* стваралаштва.

Проблеме књижевног света Злата Коцић посматра кроз духовну, религиозну призму, стога је важно напоменути да је подела њеног стваралаштва на две фазе извршена само на основу доминантних мотивских структура, али не и главне црте њеног стваралаштва, јер је та црта несумњиво дубоко мистична, тајинска и православна. Претхришћанска фаза обележена је паганским схватањем света и окренутошћу старозаветним, на моменте телесним константама. Стварносни и митски приливи готово су увек у струјању ка вишим, недокучивим сферама. Друга фаза коју називамо хришћанском, одликује се постепеним, систематичним успењем на духовним лествицама до крајње етеричне тачке васкрсења, да би последња линија стваралаштва била окренута личном трагању за Творцем споственом бићу.

Критика је сложено потврдила традицију као иницијални имплус поетике Злате Коцић у потоњем зборнику *Злата Коцић, песникиња* који је уредио Драган Хамовић, који наводи да је на песникињу утицала домаћа и страна књижевност, али и древни бруј матерњег: „Песнички раст Злате Коцић био је постепен, али је дубоко и поуздано подлаган. Песникиња је до свога гласа дошла испитљиво ослушкујући основе матерњег језика, говорног и певаног, али и самеравајући матерње језичко искуство са сродничким језиком, руским, кроз читање и превођење песничких и прозних дела (неупоредиве) руске књижевности.“⁷⁶.

Митска основа у песништву Злате Коцић преображава се у синхрону „успењску“ раван, док човеково духовно буђење и тежња ка спасењу добија превласт над световним, сагледавајући песништво Злате Коцић, критичар Саша Радојчић у њеном стваралаштву види извесно стапање различитих хоризонта. „Однос према традицији, међутим, ретко када је једноставан и ретко када се може свести на једноставне формуле, ма колико нам могао бити заводљив њихов лик.“⁷⁷

Делић поезију Злате Коцић доживљава као „чудо преображења“ мотив гнезда и рађања у једној новој нади и новој истини: „Са гнијездом испод и куполом изнад тај пејзаж асоцира и на неки џиновски храм, на космос у малом, чији је кров и купола само небо, а Пантократор младо сунце.“⁷⁸

Анализирајући песнички језик Злате Коцић, критичар Мирослав Тешић у потоњим песничким остварењима уочава извесно пресложњавање и груписање идеја око нових и другачијих мотива „саборна реч овде јесте обнова, самообнова. Обновити се значи, речено

---

⁷⁶ Драган Хамовић, предговор у: *Злата Коцић, песникиња*; ур. Драган Хамовић, (Краљево: Народна библиотека „Стефан Првовенчани“, 2007), 7.

⁷⁷ Саша Радојчић, *Стапање хоризонта* у: *Злата Коцић, песникиња*; ур. Драган Хамовић, (Краљево: Народна библиотека „Стефан Првовенчани“, 2007), 78.

⁷⁸ Јован Делић, *Поезија као чудо преображавања* у: *Злата Коцић, песникиња*; ур. Драган Хамовић, (Краљево: Народна библиотека „Стефан Првовенчани“, 2007), 41.

сликама из ове поезије, изаћи из коже бегунца и потукача, из удеса наслеђеног од Постања.“⁷⁹

У предговору зборника *Злата Коцић: славуји, љиљани, лестве* из 2019. године, уредник Жарко Миленковић истакао је да „Поезија Злате Коцић од првих до последњих збирки, представља поезију широко заснованог контекста, споја хришћанске традиције са предачким фолклорним мотивима те асоцијацијама на стварност у којој су се песникиња и јунак њених песама нашли.“⁸⁰

Драгиња Урошевић. Даринка Јеврић и Злата Коцић, од песничког јављања показују извесну сродност по избору мотива и песничких тема. Награде и признања нису изостали у времену стварања њихових капиталних дела, а књижевна критика се оглашавала похвално. Међутим, иако се критика трудила да читаоцу препоручи па и наметне увид у значај њихових дела, академска и читалачка јавност је већ након деценије, чини се, занемарила вредност ових песникиња. Један од циљева овог рада је испитивање и анализа овог феномена, несклада између критичке и читалачке јавности у односу на ове три песникиње.

Специфичност одабраних песничких тема, окренутост националном идентитету може бити један од разлога овакве реакције у времену опште глобализације уметности. „Глобализација је, несумњиво, фактор у слабљењу националног идентитета, јер у процесу глобализације нестају разне националне културе, а самим тим и књижевности. Нанет је снажан ударац националним културама и ти негативни ефекти глобализације постају светски феномен.“⁸¹ Као песникиње које у својим делима отварају идентитетска питања Урошевић, Јеврић и Коцић, посматране са ове тачке могу бити поновно занимљиве критичарима, то је неопходно говорити о њиховим делима и извршити извесну критичку реактуелизацију.

---

⁷⁹Милослав Тешић, *Духовне лествице Злате Коцић у вертикали од Лазарица до двојице Лазара* у: *Злата Коцић, песникиња*; ур. Драган Хамовић, (Краљево: Народна библиотека „Стефан Првовенмчани“, 2007), 24.

⁸⁰ Жарко Миленковић, предговор у: *Злата Коцић: славуји, љиљани, лестве: зборник радова*, ур. Жарко Миленковић, Слободан Владушић, (Грачаница : Дом културе „Грачаница“: Интерклима-графика, 2019), 7.

⁸¹Тиодор Р. Росић, *Глобализација и национални статус српске књижевности* у: *Узданица*, 2015, XII/1, 90.

Пагански дух – нит која повезује

Оживљавајући фоклорну традицију, дух, идентитет и религију паганства, три песникиње: Драгиња Урошевић, Даринка Јеврић и Злата Коцић стварају поезију која баштини архе-перцепцију света. Оно што је заједнично трима ауторкама је да у својим стиховима, истанчано и уметнички прате генезу ритуалних појава, чувајући пагански дух. Песникиње Урошевић, Јеврић и Коцић склоност ка уметничкој обради паганских елемената исказују у различитим периодима старалаштва, исказујући у свом песништву представе о различитим паганским елементима живота: души, сени, ваздуху. Својим специфичним поетским приступом паганским мотивима и песничким осликавањем различитих културних слојева омогућавају уметничко сагледавање културног идентитета. „Сагледавање целине као услов откривања истине показује се у приступу проблему идентитета као увид у једну сложену реалност чија укупност подразумева све његове релевантне чиниоце. Реални идентитет означава, дакле, ону људску психолошку, духовну и културну укупност која се може исказати својом целовитошћу као плод индивидуалног процеса у коме је интеграција извршена преображајем и усаглашавањем оних елемената који су били актуелни или потенцијални фактори некохеренције.“⁸² За стваралаштво ове три, по древном духу њиховог дела, врло сродне песникиње, појам преображаја је од непроцењивог значаја. Нема сагледавања истине и целине паганског културног идентитета уколико се њихово стваралаштво не посматра као део кохерентног стварања у одређеном временском тренутку. Урошевићка, Јеврићка и Коцићка профилишу се као песникиње које баштине и чувају нит паганског духа што их истовремено сједињује и заједнички прожима.

Специфичност стварања ове три песникиње, огледа се у очувању наслеђеног идентитетског језгра, које свака од њих пажљиво издваја и филтрира кроз своје стихове, чинећи оно универзално и колективно личним и неутуђивим. Драгиња Урошевић, Даринка Јеврић и Злата Коцић објављују своје самосталне песничке збирке у истом временском раздобљу, са неколико година разлике у сличној атмосфери, тако да нити које њих повезују, нису кратког века и трајања, оне су много дубље и постојаније и на једном суштинском нивоу одређују њихову културну поетику.

Искуство традиције, паганског и иконског људског трајања свака од песникиња обрађује попуно атипично и својствено, због тога су у многоме и отежана упоредна сагледавања њиховог старалаштва. Свакако, повезују их заједничка устремљења да одрже специфичан пагански космички баланс. Сагледавајући њихово стваралаштво примећује се одређена поступност и круг истоветних мотива, те песникиње своју уметничку пажњу поклањају различитим, а опет културно – историјским феноменима који се преплићу и додирују.

Део њихових песничких опуса који је окренут ка паганском идентитету, свакако је посвећен биљном и животињском свету као живом и увек актуелном паганском ентитету.

---

⁸²Јовановић, *Дух паганског наслеђа у српској традиционалној култури*, 13.

„У свим митологијама света наилази се кроз ритуале и култове, кроз празноверја, на поштовање светог дрвећа и светих биљака. Иако се ово поштовање различито манифестовало у различитим митологијама, заједничка им је била најстарија представа о божанској моћи саме природе у њеној укупности.“⁸³

Следећи дар свог песништва ове песникиње дају посебан уметнички облик даљој обради мотива катактеристичних за пагански дух, кроз приближавање космогонијских и митских функција небеских тела, ваздуха и воде, хтонских простора и бића. Даљим развојем песништва у духу паганског наслеђа код све три песникиње уочава се мотивска структура која концентрише круг песама о различитим паганским бићима као што су виле, русалке, додоле, вилењаци и змајеви. Из дубина паганских гротла пролама се праисконска хтонска веза са овим волшебним бићима, и свака од песникиња обрађује мотивски круг на себи својствен начин.

Потка паганства преплиће песничке мотиве и чворишта ове три песникиње стварајући песнички пантеон где су на истом идентитском трону Перун, Дајбог, додоле и русалке, снови и магичне траве, а са тог трона стихови непоколебљиво сведоче и потврђују исконску човекову водиљу око које се окупља језгро једног народа, колективни дух. Виле, митолошка бића, Сунце и Месец, и пагански богови играју једно врзино коло у речима и мислима ауторки оживљавајући легенду и културну поетику усмене српске књижевности обликујући мотиве кроз призму новог и ванвременског утеруса.

Српска нематеријална културна баштина у себи обухвата различите културне слојеве, који долазе из историје, религије и веровања других народа. У поезији три посматране ауторке они чине извесну уметничку парадигму која оживљава кроз књижевна средства и поступке и пружа један дубљи увид у културна превирања. Духовни правац паганског идентитета који негују песникиње Драгиња Урошевић, Даринка Јеврић и Злата Коцић је уметничког карактера и прави јасну разлику између стварности и веровања у онострану „егзистенцијалну ситуацију“ те њихове песме говоре о историји веровања и вере, у извесном смислу, једног колектива, али и оног што наступа пре хришћанског избора.

---

⁸³Mirjana Popović – Radović, *Mitološki rečnik biljnog sveta: mitske priče o bilju*, Beograd: Građevinska knjiga, 2010, 19.

Пагански идентитет у поезији Драгиње Урошевић

Песнички опус Драгиње Урошевић баштини мноштво филозофских идеја, паганских, митолошких и историјских тема. У песничким остварењима ове ауторке приказана је трансценденција усмерена ка оностраном, паганском, митолошком свету у коме владају закони хтонског. „Реч је о свету који – бар у начелу – није доступан људима. Није доступан ни њиховим чулима ни њиховом уму. Зато га и није лако представити. Додуше, то је могуће, али само уз помоћ једног посебног, 'симболичког језика'.“⁸⁴

Моћ поезије да пренесе и реактуелизује пагански свет ауторка је доживела као део свог бића и идентитета; и управо тај свет оживела је у песничким збиркама *Зіласје*, *Велика дневна музика*, *Чезња ѿод ѿамним боровима*, *Лични усїанак*, *Призор из заумбрежја*. Њена окренутост паганској природи наслућује се у симболичним насловима песничких збирки, у којима се ауторка вешто игра речима и појмовима: згласје – као сагласје природе и човека, бор – као свето и симболично дрво Словена, забрежје – заумбрежје, као крај са брегом или Урошевићкин крај иза ума, иза свести паганског човека. Међутим, пагански идентитет у поезији Драгиње Урошевић читава се и у каснијим књижевним остварењима, додуше у мањем обиму, попут збирки песама *Јелена Анжујска*, *Душа и заумбрежје*, *И ниње и ѿрисно* и *Свешїеник нове свешїлосїи*.

У поезији Урошевићке пагански мотиви ће се реактуелизовати у различитим облицима и пратити комплетну линију њеног књижевног стварања, у потоњем прегледу поетике паганског идентитета песникиње хронолошки смо приказали развој мотива кроз уметнички најупечатљивија остварења, међутим, неоспорно да је целокупно њено дело макар у назнакама надхнуто културном поетиком паганства, као и то да у појединим збиркама попут *Посвешїа и коменїара* и *Требешкої родослова* примат преузимају другачији модели уметничке мотивације, што оставља могућност за додатна истраживања и значењска читавања.

У загонетној и значењски плуралистичкој поезији Драгиње Урошевић песничке слике никада нису једноставне, али за разлику од потоњих књижевних израза, у првим остварењима, упечатљива је песникињина везаност за природу и анимистички дух свега постојећег. „Првотно опевани панпсихизам као да се прво препушта неодређеној моћи унутар *сїарої сунчевої кола*, док се спознаја о Једном тек слути, а што читамо као ненаметљиву, имплицитну теогонију у песничком делу Драгиње Урошевић“⁸⁵. Песникиња кроз своје песништво уметнички бележи метафизичку реалност света који човека окружује и кроз слике свеобухватих кретања природе уобличава анимистичке представе. Познајући одлике паганског идентитета Словена Драгиња Урошевић ствара специфичну поезију кроз коју лирски субјекти успостављају древну везу са заборављеним божанствима. Не смеју се

⁸⁴ Бандић, *Народна религија Срба у 100 ѿјмова*, 9.

⁸⁵ Стаменовић, „*Блаїослов свешїу*“, 9.

изоставити ни песме које тумаче античку митологију бележећи различите културне слојеве који су утицали на њено песништво, али и целокупни културни идентитет српског народа. Културно прожимање и разнолики пагански мотиви у поезији Драгиње Урошевић не јављају се доследно, али се ипак може пратити један јасан мотивски след.

Од првих цивилизацијских почетака човек се управљао према метафизичкој реалности света који га окружује, смена годишњих доба, појава небеских тела, и свеобухватна кретања и промене у природи привлачили су његову пажњу и уобличавали његове анимистичке представе. Драгиња Урошевић варирајући различите мотиве ствара специфичну поезију кроз коју њени лирски субјекти успостављају древну везу са заборављеним божанствима.

Прва песничка збирка *Зіласје* открива онострану стварност паганског културног идентитета окренутог профаном и опипљивом. Тај и такав свет уткан је и у песме Драгиње Урошевић, које певају о небеским телима, биљном и животињском свету као увек „живим“ магијским ентитетима. Биљни свет, посебни је предмет интересовања песникиње као митолошки, живи материјал, чију је употребу је препознала као културно – историјски феномен. „Свим традицијским културама као и митологијама старих народа, заједничко је поштовање сакралног дрвећа и употреба сакралних биљака као супституција жртве божанству у култовима и ритуалима. Сама бит оваквих древних чинова задржала се и у монотеистичким религијама у нешто промењеном виду, па су свете биљке коришћене у оквиру религијских празновања неких датума.“⁸⁶

У песми *Поноћ* песникиња Драгиња Урошевић поистовећује себе и свој народ са брезама које се клањају непознатим даљинама, као фантазмагоријским, хтонским просторима, ходајући у часу смртног откровења. Лирски субјекти су живи али близу смрти која се јавља као предскање и откровење.

*кораком скоро лаіаним као кроз кайље вина
крећемо се корену бића мркој ѱусіолини
са узвишеном здравицом ѱрироди и ойсежностіи
са ѱонеким лажним бисером на врху вида уснулої
давно заіризли сву лейоіу днева научили сјај сена*

*бескрајно се ойвара ѱрирода цела ѱминама
из нас дрхіаве брезе даљинама се клањају
ходе кораком ѱлавим ко у часу смртіної ойкровења*⁸⁷

Бреза је вишезначајно свето дрво, и често је коришћено у различитим обредним ритуалима, у паганском свету његова симболика је уско везана са појмовима смрти, умирања, али и поновног рађања, стога није необично што га песникиња поистовећује са људским духом. Моћ коју поседује ово свето дрво, по постулатима паганске религије, је у његовој способности да буде својеврстан портал, прелаз из „овостраног“ у „онострано“ поље, али и да током тог преласка обезбеди заштиту унутрашњем човековом бићу. „У шаманистичким иницијацијским светковинама, бреза је постављана у средину круга, док је

⁸⁶ Popović – Radović, *Mitološki rečnik biljnog sveta: mitske priče o bilju*, 89.

⁸⁷ Драгиња Урошевић, *Зіласје*, (Београд: Просвета, 1972), 11.

врх крошње допирао до неба, симболизујући Врата неба/ Врата Сунца. Веровало се да се кроз та врата може изаћи у саму Осу космоса, све до поларне звезде. Бреза је била повезана и са Месецем и са Сунцем, јер је у њој постојала двострукост *yin* и *yang* енергије. Али, ако се у таквој двојности садржала сама бит објаве, бреза је прихватана за пророчко дрво судбине. То је разлог да се веровало да поседује велику агатонску моћ заштите.⁸⁸ Урошевићкини херметични стихови, вишесмисленог значења као да у себи крију тајну смрти, тог недокучивог хода и преласка у непознато. Брезе као пандан лирског субјекта клањају се даљинама – фантазмагоријским просторима таме. Целокупна природа у Урошевићкиним песмама се отвара ка тој тами, а њени лирски субјекти попут паганских жреца учествују у поворци која води ка откровењу тајне смрти.

Мотиви испреплетености дрвећа, цвећа и смрти, душа и сени као оностраних, трансцеденталних поимања паганског света настављају се и у потоњим песмама Драгиње Урошевић. Песма *Пев сужњи* указује на песникињино виђење цвећа као заосталог рајског трага у свету смрти:

*хумка је ѝрава колевка бићу, цветна оїрлица
нежних лашца ходи кроз мирисе нашеї ума
ова шајна шїо је у нама ѝросїрана
рука руја која лисїове радосїи буди
док силазимо у ширину дубину и шаму
за нама шака ѝейела савїена у ружу сласну⁸⁹*

Човеков гроб у Урошевићкиној визури паганства приказан је не као крај већ као почетак човековог митског живота и бивствовања. Пагански идентитет развија чврсто човеково духовно сједињење са цвећем и биљем што сведочи „органиској потреби човека за естетским, за лепим, које је било вид изражавања живота и еротског, односно најаве будуће плодности и шире, стваралачке енергије укупног постојања.“⁹⁰ Постојање у Урошевићкиним стиховима започење сликом последњег испраћаја и поздрава човеку кроз симболично бацање грумена земље у раку, као обредни опроштај али и извесно приношење жртве мртвом претку, управо тај „жртвени“ грумен песникиња види као „шаку пепала савијену у ружу“. Бројне паганске магијске формуле и радње посвећене су култу мртвих, али и заштити од натприродних и злих моћи мртваца јер је приношење жртава мртвима било уобичајено у словенској паганској култури. „Веровање у посебну тајанствену моћ мртваца-упира, којом се притом донекле може управљати, појавило се вероватно врло рано, у време ловачке друштвене заједнице. Та свеприсутност духова зла коју бележе руске басме и клетве XVII-XIX века, њихова повезаност са тајним шумама, лелујавим мочварама, живим блатом, јаругама, рекама и језерима, наводи нас на претпоставку да је мезолитска несагледива шума, под којом је у то време било пола Европе, оставила свој печат на првобитно веровање у силе зла које са тих места прете човеку.“⁹¹ Урошевићкина „шака пепала савијена у ружу“ управо показује принету материјалну жртву, али и нераскидиву спрегу смрти, природе и магије у корену паганског идентитета. Она је истовремено и својеврстан портал између земаљског и небеског.

⁸⁸ Popović – Radović, *Mitološki rečnik biljnog sveta: mitske priče o bilju*, 146.

⁸⁹ Урошевић, *Зїласје*, 10.

⁹⁰ Popović – Radović, *Mitološki rečnik biljnog sveta: mitske priče o bilju*, 19.

⁹¹ Ribakov, *Paганство starih Slovena*, 159.

У песми *Орао* песнички субјекат се уздиже од земаљског простора попут песника који стреме небеким, духовним, висинама. Спрега смрти и човека као да бива раскинута летом у небо, у духовност. Ова песма може се разумети и као песникињино откривање „уметности као нечега што треба да тражи и одржава метафизички квалитет стварања и живљења, као нечега што ће – попут орла који, јер борави у висинама 'не подозрева од простора низног' – преовладати онеспокојавајући и табуизовани систем вредности установљен свакодневицом и од свакодневице прихваћен као апсолут.“⁹² Чврстина небеске птице – орла, је управо онај метафизички модел живљења који ће превазићи простор притиснут свакодневицом:

*Њосусџане и мермер да чврсџином њева
ал живоџ орлов смеша ваџре и њене неђе
да у висинама њодозрева од њросџора низноџ*⁹³

Орао је у паганству изузетно поштована птица са божанским особинама, која представља чудесну спону између неба и земље. „По јужнословениским представама, орлови остварују везу између горњег и доњег света: они се слободно дижу до небеса и спуштају у подземни свет.“⁹⁴ Метафоричка поетска слика орла и његових раширених крила који надгледа „земаљски“ свет понавља се као мотивска матрица у делима Драгиње Урошевић.

Несхватљиве и фантазмагоријске споне природе и човековог бића, зачете у паганству, анимистички однос ка биљном и животињском свету песникиња ће показати и у поезији насталој касније. У песми *У ноћи док кукуруз свила а свеџска џреља џреде* модра, готово магијска ноћ подсећа на Валпургијску ноћ, обавијена мистиком и извесном слутњом узбунила је читаву природу. Кукуруз „свила“, док паучица „тка нити преко дрвећа“:

*Занеџ у сну
схваџио је фазан из високе џправе
да неџџо из земље цури у модрину неба,
да се усџосџваља нека ноћна веза
и крикнуо
да џласом раскине око свеџа омоџане
џџанушне ниџи џлавоџ, модроџ, џубичасџоџ.
Као кукуруз месец и џаучица,
исџи веџар џреде небеска џреља
и уџорно кроз ноћ и уранио дан
разасџири свеџски сјај.*⁹⁵

Птица као симбол оностраног, прелетања кроз хтонски простор, схвата да нешто из земље одлази у небо, „цури“ - мистички дух који представља спону земног и небеског. Пагански дух тајног, несхватљивог обичном човеку, песникиња је надахнућем транспоновала у песму. Мотив предосећања и пренутост из дионизијског сна иницира

⁹² Пејчић, „Исџусџи мрака ивица самође, велико питање“, 108.

⁹³ Урошевић, *Зџласје*, 40.

⁹⁴ *Словенска миџолоџија: енциклопедијски речник*, ред. Светлана М. Толстој и Љубинко Раденковић, (Београд: Чигорија штампа, 2001), 408.

⁹⁵ Драгиња Урошевић, *Небеска џреља*, (Панчево, Бела Црква: Заједница књижевника, „Сава Мућан, 1994), 40.

узлазну путању ка небу, ка непознатом божанском и вечном духу. Крик као вапај треба да прекине нити земног, телесног. У песми Драгиње Урошевић култ биља преплиће се са култом животиња, попут неких неодвојивих нити, они функционишу заједно у тој мистичној природи. Према паганским веровањима биљни и животињски ентитети повезани су хармонијом коју захтева устројство космоса. „Птице су настањивале крошње дрвећа, заустављале се на гранама а и летеле небеским пространима. Зато су у архетипским значењима симболизовале изасланике душе предака. На тај начин је само стабло оличавало релацију између хтоничног и уранског света.“⁹⁶ Песникиња се вешто игра различитим мотивима, преплићући животињски и свет биљака кроз слике траве и фазана, кукуруза и паучице, показујући космос као јединство паганског света. Пространства тог света намењена антопоморфним птицама узлећу ка песничким пространима.

Песничка збирка Драгиње Урошевић под именом *Велика дневна музика* отвара се песмом *Пушнику* у којој се песникиња обраћа лирском субјекту који је у сталном и вртложном трагању за сопственим кореном као утемељењем, али и суштином као идентитетским одређењем духа. Лутање лирског субјекта условљено је наслеђеним немиром, побуњеним духом претка који тежи да се сједини са светлошћу лутајући међу бреговима и шумарцима „тиши од јагорчевина“:

*џи, џуџниче који луџаш џо бреџовима
џражиџ свеџлосџ коју је џвој џредак осџавио
међу шумарцима, на џробљу
у храмовима, џде је залазио џиџи од мрава
џиџи од јаџорчевина⁹⁷*

Путник – песникињин лирски субјекат открива се као песник који тражи исконску светлост како би „сабрао унуџаршњу мудросџ“, на том путу устаје против природе и отире бесмислице. Слика гробља као неумитне близине смрти, уоквирена је приказом мистичне сеновитости, смирености „тише од јагорчевине“. Симболично цвет јагорчевине је кључна паганска спона са смрћу. „По једној варијанти старог мита о пореклу и настанку син Коре/Флоре, која је била божанство биљног света, претворен је у овај цвет, једном приликом када му је претила смртна опасност. На тај начин је био заштићен. Тако га је мајка-богиња, заштитила метаморфозом.“⁹⁸ Урошевићкина песма – пролог *Пушнику* открива задатак који песникиња задаје себи и свом песништву: метаморфозу као крајње исходиште једног метафизичког трагања за идентитетом. Песнички имплус симболично путује управо ка простору у коме ће лирски субјекат бити заштићен мајкама - богињама.

Женска божанства и у потоњим песмама биће инспирација Урошевићке, кроз њих ће лирски субјекат наставити путовање у онострани простор. Циклус песама *Силазак у Ружу* пева о Ружи као светлом и тамном ентитету истовремено. Пагански култ руже је углавном везан за женска божанства и бића као што су русалке, виле и нимфе, а обреди који га прате везани су за буђење природе у специфично календарско доба: „у Риму се празник 'ружа' везан за култ мртвих славио у пролеће када је почињало цветање ружа“.⁹⁹ У песмама

⁹⁶ Поповић – Радовић, *Mitološki rečnik biljnog sveta: mitske priče o bilju*, 89.

⁹⁷ Драгиња Урошевић, *Велика дневна музика*, (Нови Сад: Будућност, 1976), 5.

⁹⁸ Поповић – Радовић, *Mitološki rečnik biljnog sveta: mitske priče o bilju*, 225.

⁹⁹ Драгојловић, *Паганизам и хришћанство у Срба*, 280.

циклуса посвећеном култу руже преплићу се светлост и тама, као две супротности и крајности. Изразита је дуалност узвишеног Ружиног бића као бића са божанским карактеристикама, те је несумњиво да је песникиња уткала у песму старо српско веровање о ружи као „Божјој сестрици“¹⁰⁰. У својеврсном дијалогу између чопора јелена који желе да сиђу у ово божанско биће и Руже поставља се питање: „*ко си безобзирнице/ њред којом свей сѣоји замишљено ћуши?*“¹⁰¹, што имплицира даљи развој мотива руже као женског ентитета. Чопор је приказан као рушилачка руља која силаском у Ружу прети да разруши склад у том херметичном свету. Ружа је та која има моћ, и која се на крају обраћа самој себи, призивајући сопствену деструктивну силу:

*ујаси онај чојор јеленова на зајадном небу
кад њи њочну њравиши замке
кад њи њочну у лајице сийаји њмину
исјружи њрнове
и окрени сунчев колуњ њрема себи
да зауздаш свесњ и сачиниш ризницу*¹⁰²

Пагански културни идентитет сведочи о јелену као религијском и култном симболу смрти и нестанка. У доба паганства јеленски рогови су сахрањивани заједно са покојником како би се осигурао процес покојниковог преласка у нови свет: „смена нестајања и настајања, оцртава круг претпостављеног вечног, бесмртног живота и његовог цикличног обнављања у оквиру кружног концепта времена. У том контексту је и магијско ритуални поступак сахрањивања јеленских рогова са покојником добио и своју митску димензију. Од загробног дара у преисторији, јелен је постао хтонски симбол који оличава водича душа умрлих.“¹⁰³ Доживљај јелена у Урошевићкиној песми оживљава паганско веровање о јелену као светој и божанској животињи која је на размеђи живота и смрти. Ружа је позвана да се одбрани тако што ће сунчев заштитнички колут (круг) окренути ка себи.

Мотив заштитничке функције магичног облика круга песникиња ће развити у потоњој песничкој збирци *Чежња њод њамним боровима*. Песма *У круњ* показује песничко трагање у магичном простору. Урошевићка кроз стихове открива немир лирског субјекта, али и скривени имплус који проналази у паганском:

*зајисујем ноћ на белом њајиру
увлачим се у дубине, у значења
сѣвари и бића
на исјусѣима мрака ѡрадим сићушан ѡрилоњ за језик, за време
ѡаложим ѡлудове и слике
и о свему сѣичем само нејасно знање*¹⁰⁴

Ауторка кроз својеврсну песничку исповест ослобађа своје уметничко биће из хтонског простора „васељенских бесмислица“, свесна да су њене стихови сићушни прилози и да њена поезија јесте само један делић нејасног знања и значења о прошлом и скривеном.

¹⁰⁰ Vidi: Popović – Radović, *Mitološki rečnik biljnog sveta: mitske priče o bilju*, 272.

¹⁰¹ Урошевић, *Велика дневна музика*, 13.

¹⁰² *Исѣо*, 15.

¹⁰³ Јовановић, *Дух ѡаѡанскоѡ наслеђа у срѣскоѡ ѡрадиционалноѡ кулѣури*, 29.

¹⁰⁴ Драгиња Урошевић, *Чежња њод њамним боровима*, (Београд:Глас, 1978), 12.

У магијски круг, простор ослобођен демонских и мрачних деловања, песникиња талочи своје *јолубове и слике*.¹⁰⁵ Голубу и тамним боровима паганства песникиња се обраћа и у песми *Писмо нејознајом изјоворено јод шамним боровима* која иницира извесну сличност са поезијом Даринке Јеврић и песмом *Посланица нејознајом*, међутим док је код Јеврићеве ова песма јасно проткна хришћанским религијским мотивом код Урошевићеве тај тон само наслућујемо: „Голубу кажем, јод шамним боровима, да си близу.“¹⁰⁶

Песничка збирка *Лични усјанак* престављаће у песништву Драгиње Урошевић изван преломани тренутак, после ког ће песнички мотиви искристалисати, анимизам, окренутост природи постепено ће заменити пагански пантеон, а потом и „онај слућени“ Бог, чије је писмо близу. Песничко ја добија моћ, постаје идвидуа која није само непомирљиво везана за трансценденцију, већ ствара сопствено релевантно искуство, скоком у егзистенцију. Песнички тонови и мотиви започеће своју трансформацију ка самопосматрању и личном. *Песма урониле у маглу* представља тај први корак ауторке у простор магленог сазнања:

*ја, кћи облака, нећака магле и месечине
ја, пасторка сјаја и светлости, а и дана
не додирујем чврсто земљу, нити грлим дрво
нити дозивам обреде свакидашње.*¹⁰⁷

Песничко ја свесно је простора паганства из којег долази, те се од њега одваја физички и духовно, одвајањем од земног света и уздржањем мисли од древних обреда. Свет сјаја и светлости изазива збуњеност и неснађеност лирског субјекта, те је он сада попут човека који је предуго боравио у тами. Лирски субјекат – „кћи реке и храста“, паганска душа „грли стару цркву и над њом гробљански борик“. Храст „је једно од најпоштованијих дрвета у словенској народној култури, везано с богом – громовником, које симболизује снагу, чврстину“¹⁰⁸. *Песма урониле у маглу* управо је песничко трагање за сопственим „ја“, чврстином и снагом, за оним што се наслућује и ишчекује, као крајња тачка смене.

Потоња песничка збирка *Призор из заумбрежја* симболичним насловом указаће на свет, хтонски простор уза ума, у који ће песникиња сместити своје прилоге за језик и време. У песми *Кад кајне звезда*, лирски субјекат Драгиње Урошевић наставиће да корача у висину, тражећи пут ка соларном божанству:

*кад кајне звезда, од жара јабука
са јешелке неба, одозјо
јошјо је црв, звездани сјвор
јрокојао јунел са краја на крај јросјора*¹⁰⁹

Доживаљај небеског тела у песми Драгиње Урошевић је аналоган представама у српској народној усменој традицији у којој сунце није биће човеколиког облика већ се посматра „као неки котур или точак, као што га је народ замишљао, без икаквих божанских или љуских атрибута. Народ је најчешће у разним загонеткама и пословицама упоређивао

¹⁰⁵ Урошевић, *Чезња јод шамним боровима*, 12.

¹⁰⁶ *Исјо*, 39.

¹⁰⁷ Драгиња Урошевић, *Лични устанак*, (Београд: СКЗ, 1989), 15.

¹⁰⁸ *Словенска митологија: енциклопедијски речник*, ред. Светлана М. Толстој и Љубинко Раденковић, 569.

¹⁰⁹ Драгиња Урошевић, *Призор из заумбрежја*, (Београд: БИГЗ, 1990), 37.

сунце са котуром, котуром воска, са погачом хлеба, са точком, или са неким сличним предметом.“¹¹⁰ Сунце је у песми Драгиње Урошевић приказано као врховни ентитет, јабука од жара - предмет велике моћи, али без божанских обележја. Човек – лирски субјекат, приказан је као црв који копа тунел са краја на крај, трагајући за сопством, древним унутрашњим бићем. Тај процес трагања, копања тунела са краја на крај, рађа специфичан поетски дух у ауторкињиној поезији културног идентитета окренутог паганским, народним веровањима и знањима. Сунце је у паганству поштовано као извор живота, а песникиња у своје стихове често уткива фантазмагорију која кореспондира са различитим паганским божанствима и предметима обожавања.

Културна поетика паганског идентитета у поезији Урошевићке, формира се као један устаљен колективни образац који делује на свест лирског субјекта. Елифаније природе делују на душу која наставља да живи у атмосфери словенских веровања и магијских представа. У песми *Змај и олуја* орлови који лете олујним небом душе су утопљеника, што је симболично у вези са словенским веровањем по којем су невреме увек доносила натприродна бића - „аловити људи“: „Они су – попут але – предводили и олујне, градоносне облаке. Када би се небо затамнело, падали би у занос а из њих би узлетала њихова душа. Узлетала је, рекло би се, сама ала.“¹¹¹ Словенску магијску представу борбе човека са елементарним непогодама управо у стиховима евоцирала је Драгиња Урошевић. У нашој традицији, живо је сећање на „градобранитеље“ змајеве, митска бића која су штитила градове и људе од градоносних облака, тај и такав змај буди се и бори против олује у ауторкињиној песми:

*ено: киша буди змаја са врха села
ѿром му ускаче у још ѿойло ѿнездо
и ено: ѿде се змај-ѿѿић усѿремио на олују
сева муња, иѿра оѿњевиѿа девојка
али јаче још ѿламѿи крљушѿи
као да је заказана биѿка ѿочиње у ѿогне
леѿи одећа облака на све сѿране
леѿе ѿраменови ѿаме и куѿлице леда
леѿи свеѿло иње са змајевих леђа¹¹²*

Мотив огњевите девојке која игра заједно са муњама употпуњује слику оностраног бића са фантазмагоријским моћима. Песникиња потом оживљава слику страшне олује која је попут битке добра и зла, између змаја-птића који се устремио на градоносне облаке и природне непогоде – моћне оностране силе. Познавање традиције паганског народног етоса, утиче на то да песникиња ствара поезију врло сличну народној митолошкој поезији, те су и у њеним песмама жива сећања на митска бића која настају од животиња. „У српском народу постоји веровање да змија постаје змај ако је људско око није видело девет година. Према једном веровању из источне Србије, змај постаје од рибе шарана, а у Старом завету змај се рађа од демонске змије Василиска. У српској усменој традицији змај је доживео велику и необичну еволуцију. Од злог демонског бића оличеног у сатани, а затим у Турцима, змај је постао пријатељ и заштитник Срба, а највећи српски епски јунаци постали су

¹¹⁰ Драгојловић, *Пајанизам и хришћанство у Срба*, 92.

¹¹¹ Бандић, *Народна религија Срба у 100 ѿојмова*, 164.

¹¹² Драгиња Урошевић, *Призор из заумбрежја*, (Београд: БИГЗ, 1990), 25.

потомци змајева.“¹¹³ Симболично у песми Драгиње Урошевић, мотив змаја-птића преплиће се са мотивом огњевите девојке. Овако укрштени мотиви у поезији указују на специфичност женске књижевне мисли, јер унутрашње биће лирских субјеката сада тежи нечем топлијем, љубавнијем. У песничкој визури Драгиње Урошевић жена у паганству добија посебно место, које је мистично и фантазмагоријско, али увек надахнуто топлином и сентименталношћу.

У песми *Русалка грајана*, лирски субјекат пева о својој „сеновитој драгани“ и потајним љубавним сусретима са њом. Русалке су у словенској митлогији женски водени демони, који своје љубавнике – жртве, заводе смртоносном игром и плесом. Лирски субјекат у овој песми управо је заведен једном таквим оностраним игром у „бршљен- колу“ и русалком драганом – фантазмагоријским вољеним бићем:

*ни на једном сабору
ни на сам ружиндан
не долази јавно моја русалка
а нейресџанице до мене иџра
у бршљен-колу исџим кораком
и исџа јој мисао, знам, на џамеџ џага*¹¹⁴

Мотивска структура песме показује познавање природе русалки, женских демонолошких бића сродних вилама. У паганској религији словенских народа русалке су девојке изузетне лепоте са крилима. „Оне живе на крају света и појављују се само с пролећа како би у потребно време напојиле засејане њиве. /.../ Русалије су дружине плесача и свирача специјално припремљених за извођење русалских празника. Оне се одликују високом моралношћу. Њихов задатак је да одобровоље русалке и тиме обезбеде добар принос летине. Успут лече и болесне. Русалије се беспоговорно потчињавају свом поглавару чија се титула преноси с колена на колена.“¹¹⁵ Лирски субјекат Драгиње Урошевић управо посматра један мистични плес русалија у „бршљен колу“ који треба да умилостави „русалку драгану“. У поезији Драгиње Урошевић уочава се изузетно познавање устројства паганских културних образаца, али и њихова песничка надградња и развој. Дани русалских светковина прослављају се играњем у опет симболичном „бршљан колу“ које је уско везано за „бршљанов венац Диониса, грчког бога вина и игре“.¹¹⁶ Песникиња паганску симболику чини нераскидивим делом својих стихова, преплићући свој песнички, лични, женски идентитет са колективним паганским.

У песми *Шумска мајка слави* симболично долази до преплитања паганских и хришћанских елеманата у женском оностраним бићу:

*шумска мајка џрославља крсно име
наши су се кућни духови, за свечаносџ
сџремали од џрвоџ сумрака
и џо кући необузвано шушкали
џозвани у шумске луџове*

¹¹³ Драгојловић, *Пајанизам и хришћансџво у Срба*, 257-258.

¹¹⁴ Урошевић, *Призор из заумбрежја*, 18.

¹¹⁵ Ribakov, *Paganstvo starih Slovena*, 275.

¹¹⁶ Popović – Radović, *Mitološki rečnik biljnog sveta: mitske priče o bilju*, 211.

*Їо мрївачком чошїару, месечевом зраку*¹¹⁷

Велика словенска мајка света илити Шумска мајка присутна је у веровањима народа који је поштују као „господарицу васељене и мајку свих животиња.“¹¹⁸ Драгиња Урошевић приказује врховну паганску богињу како слави славу – крсно име, карактеристичну за хришћанску религију и идентитет, у жељи да и мотивском структуром песме покаже сусрет два човекова истородна идентитета. Драгиња Урошевић певајући о словенском паганству, уметнички дефинише словенски пагански идентитет, а он је опет у својој завршној тачки развоја нерскидиво везан са хришћанским, али и историјским аспектом транспоновања религиозности човека из једног у други облик. У припремању ове свечаности учествује читав хтонски простор шуме и кућни духовни, моћни ентитет паганске религије подређени врховној Мајци, показујући је као чвсту спону старог и новог у трансцеденталном.

О заласку једне религије, и смени пагаских богова, неким новим вредностима и догматима песникиња говори и у песми *Кнез Владимир руши Перунов киї*, алудирајући на историјски тренутак у ком словенски бог губи своју врховну моћ. „Перун је био громовник, и унеколико изједначен са Вишим Богом. Видели смо да је 980. године кнез Владимир поставио у Кијеву на једном узвишењу шест идола, на чијем је почасном, првом месту столовао Перунов идол. Овим киповима народ је редовно приносио своје синове и кћери. Међутим, већ 988. Владимир је примио хришћанство и наредио да се поруше сви идоли.“¹¹⁹ Моћни лик некадашњег врховног бога Перуна бива замењен „срцевним алаткама /новом молитвом“. Некадашњег неприкосновеног владара универзума, стиже строга смртна пресуда коју изриче кнез Владимир:

*срушиїе му висину чкаљама и байїнама
чоломиїе му сїас
чошальїиїе їа у божїи чрайочейїак
уїасило се овде сїаро сунчево коло
над храсїовом шумом и лиїовим мирисом*

*учиниїе да за ласїама їледа
и он једанїуїї са људском чежњом
за двама свеїим сїаблїма*¹²⁰

Строги, врховни бог Перун, моћан и прек у песмама Урошевићке добија нежнију, блажу и човечнију природу. У стиховима се осећа меланхолични тон и сета за прошлим временима.

Песму *Перун усїуїа коње свеїом Илиїи* карактерише сличан и упечатљив тон жалости зарад смене која је наступила у религијској хијерархији. Велики и моћни старословенски бог Перун препушта „опак занат“ старозаветном хришћанском пророку Илији. Ватрени коњи бога Перуна постају коњи светог Илије, некада цењени бог повлачи се у сећање, и на самом заласку снаге даје вредне савете новом, религијском ентитету – светом

¹¹⁷ Урошевић, *Призор из заумбрежја*, 26.

¹¹⁸ Ribakov, *Paganstvo starih Slovena*, 82.

¹¹⁹ Сретен Петровић, *Кулїуролоїија*, (Београд: Лела, 2000), 403.

¹²⁰ Урошевић, *Призор из заумбрежја*, 41.

Илији:

*зашћићи сиромашку цреј на кући
снове над димњаком
и жићо у њиви
ако би се траг на њих окомио
ћи ја оћерај огаћле даље
муњу ћоскакачицу и ваћрену русалку учи
да се на живоће не косћрешу
ако ће не слуша
ћи је за извесно време
оћерај из своје близине
и нека јој ћада буде залудна ноћ¹²¹*

Оруђе и помагач Перуна, заједно са свим дужностима, обавезама, али и славом уступљени су светом Илији. Оно што је посебно занимљиво је осећајна и нежна страна лирског субјекта у песми Драгиње Урошевић. Моћни и неустрашиви пагански бог Перун је забринут за народ који уступа хришћанском пророку, те саветује Илију да буде пажљив и да добро брине и чува поверене му сиромашке. „У науци се најчешће тврди да је св. Илија хришћанска замена паганског бога грома, Индре или Перуна. Индра као бог грома, рата и душа јунака палих у боју, припада млађој генерацији ведских богова, који је прво место у ведском пантеону задобио убојством змијолике Ватре, а у суштини због заслуга за освајање Индије. Очигледно је да је реч о обоженом јунаку, који је сменио аријског бога грома Парџаниа. Неки истраживачи сматрају да од имена овог аријског бога потиче име летванског бога Перкуна или источноруског Перуна.“¹²² Лирски субјекат оличен у овом богу се на самом крају смирено препушта уништавајућој катарзи времена.

Пагански идентитет у песничкој визури Драгиње Урошевић није формиран по строгим правилима, везан је за природу и анимизам, за биљке и животиње, за широку плејаду волшебних бића у виду змаја и огњевитих девојака, русалки; све до пантеона словенских богова. У песми *Јаје*, која представља једно песничко исклизнуће из мотивског круга збирке песама *Јелена Анжујска*, песникиња оживљава мит о настанку света. Женски идентитет биће увезан са колективним паганским кроз мотив јајета као заметака свега постојећег, мајку:

*у ћочейћу беше велико јаје
мајка свих океана, оћац свих койна
изронило из ћлавих чељусћи ничеј
боћиња Поћода, русих коса у самаху
назирала се, ћлахој ћела у ћокрећу
док је ћрскала љуска на чећири сћране¹²³*

Јаје у песми је почетак света и свега, оно представља предмет из кога се живот ствара, рађа и чува, а који се значењски надовезује на мотив змаја. Јаје у митологијама различитих

¹²¹ Урошевић, *Призор из заумбрежја*, 39-40.

¹²² Драгојловић, *Пајанизам и хришћанство у Срба*, 340.

¹²³ Урошевић, *Јелена Анжујска*, 31.

народа фигурира као срж мита о постанку света, у народној религији Срба оно има магијску и животворну моћ рађања и често кореспондира са хришћанским значењем јајета. „симболика ускршњих јаја повезана је са магијом плодности у свим његовим аспектима. Пре свега, само јаје представља отелотворење зачетог живота. Шарана су по правилу биљним орнаментима и симболима аграрне плодности. Повезивање обичаја (или обреда) ваљања јаја са пролећним циклусом празника такође говори у прилог аграрној магији.“¹²⁴ Богиња Пагода увезана је у мотивску структуру песме симболично, као женско божанство, у корелацији са мотивом извора живота и плодности – јајетом, иако је пол овог моћног словенског божанства место спорења историчара: „Погода би био бог или богиња атмосферских феномена. Пољски историк Длугош спомиње једну богињу температуре, која се зове Погода.“¹²⁵ Песникиња богињу температуре као симбол неопходне топлоте за рађање живота из јајета вешто увезује са сликом пуцања љуске и заметка живота. Свесна значаја једног дубљег филозофског увида у паганску бит, она спаја различите животне представе у натприродном.

Женска божанства су врло упечатљива и израженија у другој фази стваралаштва Драгиње Урошевић, али и један другачији, осећајнији и нежнији тон уметничког стварања, који ће поред женских божанстава пратити и љубавна осећања лирских субјеката у свету паганства. Онда када су пагански мотиви присутни у каснијој фази стваралаштва, они су преобразени или под патронатом Једног: Сунца, Бога, Великог светлог оца. Нешто се догодило, нешто што је тектонски уздмало природу - лирски субјекат као да није свестан те промене, али је осећа унутрашњим бићем.

У збирци песама *Дневник добровољне несанице*, истоимени циклус прати Орфејев пут у подземље кроз песме *Одјек, Орфеј, Орфејева свејла сенка, Орфејева тамна сенка, Хермесов ѓласник, Орфејеве две сенке једним ѓласом...* Слојеви античке културе књижевности и митологије дубоко су инкорпорирани у уметничко стваралаштво на овим просторима, стога не чуди што ће њихова мотивска структура пратити песништво ауторке како у *Дневнику добровољне несанице*, тако и у потоњем циклусу *Амор и ѓсиха* у збирци *И ниње и ѓрисно*.¹²⁶ Различите културне форме у делима Драгиње Урошевић могу се посматрати као „дела имагинације грађена од социјалног материјала, но њихово својство није само да 'репрезентују облике осећајности који су постојали', већ су то позитивни чиниоци који утичу на стварање и одржавање саме осећајности. Отуда је спрега уметничких текстова и културних форми од посебног значаја, а разумевање уметничког текста добија посебну боју и пуноћу онда када текст умножавајући уметничке вредности дубље посеже у ризнице културе и цивилизације.“¹²⁷

Драгиња Урошевић кроз лирски надахнут циклус *Дневник добровољне несанице* прати судбину Еуридике, познате у грчкој митологији као најлепше од свих нимфи која је страдала од уједа змије бежећи опет пред Аристајем који је покушао да је силује, и њеног

¹²⁴ Ribakov, *Paganstvo starih Slovena*, 63.

¹²⁵ Luj Leže, *Slovenska mitologija*, (Arandelovac:Napredak, 1984), 129.

¹²⁶ У овом раду посвећени смо словеском пантеону и паганском културном идентитету, као и оним културним слојевима, који су доминатнији у поетици три песникиње.

¹²⁷ Александар Јерков, „Културна ѓоеѓика и урбана имајинација“ у: Милорад Павић, *Зайиси на коњском ѓебешу:нове деоѓрадске ѓриче*, (Београд: Агенција „Драганић“, 1994),267.

вољеног Орфеја који је измоливши дозволу од богова, за њом сишао у подземље.¹²⁸ Кроз песме испеване у данима недеље (понедељак, уторак, среда...) Урошевићка показује коначност, али и разлог њиховог удеса, зачетог у новим законима:

*Пођи рано ујуџро и иги ѿрема јужној ѿланини
Како ѿе води река. Јер Хермес је ѿојли и нежни бој.
Кад ѿи јекне лира, уђи ѿод свод ѿеђине и зајвори очи.
Божја сесѿра одвешће ѿе у свечану одају кад ѿоново јекне лира.*

*Тамо Еуридика седи у зачараном девојашѿву,
И од њеној усхићења ѿрозорима шири се ѿеђина,
Таваница расѿе у висину и над ѿошоком леѿе оносѿране ласѿе.*

*С ѿобом смо на сѿрани сѿарих обичаја,
Али високо небо обеђава ѿудима и бојовима нове законе.¹²⁹*

У Урошевићкиној песми Орфеј, баш као и у миту спушта у подземље, по вољену Еуридику, она га тамо чека у „зачараном девојаштву“. Песникиња брижно упуђује лирског субјекта на Хермеса, славног гласника богова, описујући га као топлог и нежног, неког ко ће сигурно помоћи. „Он је не само посредник између богова и ѿуди већ увек помаже смртницима.“¹³⁰ Међутим и поред наклоности, старих богова, и бивања на њиховој страни, присутна је неизвесност. Паганство, ѿуди и богови ишчекују нове законе, чини се да је читав волшебни свет у поезији Драгиње Урошевић утихнуо, стога је трагични усуд Еуридике и Орфеја неминован:

*Велики свейли оѿац
Оѿоменуо је Хермеса да не заборавља да су велике ѿубави
Зајисане у сазвежђима. Ни бојовима није ѿрисѿујачно
Да их коре и у ланце нових обавеза вежу.¹³¹*

Велики светли отац транспонован је из паганског врховног бога Зевса у нове оквире и обавезе. Смена „старог сунчевог кола“, паганских ентитета и пређашњих словенских и античких богова сада је под патронатом Једног, јер нови закони познају Великог светлог оца. Еуридика и Орфеј остаће само велика ѿубав, записана у сазвежђима, јер се Његова моћ чини неприкосновеном. Светлост откривеног песничког смисла сведочи пут очишћења које доводи до духовног узрастања, те су пагански, минули богови изгубили моћ да велике ѿубави у „ланце нових обавеза вежу“. Узлазна путања колектива заправо представља човеков преображај, који се одвија кроз укрштање старог и новог.

¹²⁸ „Орфеј није могао да преболи смрт вољене жене и стога је сишао у подземље да је врати међу живе. Својим тужним песмама разнежио је срца владара мртвих и они су му дозволили да изведе Еуридику, али под условом да се не осврће пре изласка на светлост дана. Еуридика је пошла за звуцима лире пресрећног Орфеја; пред самим изласком из Подземља божански певач се осврнуо за својом ѿубљеном супругом и у истом трену је занавек изгубио.“ Драгослав Срејовић, Александрина Цермановић, *Речник грчке и римске митологије*, (Београд:СКЗ, 1979),151.

¹²⁹ Драгиња Урошевић, *Дневник добровољне несанице*, (Београд:Просвета, 1995), 67.

¹³⁰ Срејовић, Цермановић, *Речник грчке и римске митологије*, 475.

¹³¹ Урошевић, *Дневник добровољне несанице*, 63.

Жанровски хибридна књижевна збирка *Срдачне молишве над ѿшмом* Драгиње Урошевић донеће песме у прози попут *Молишве различку*, *Молишве бисерку*, *Како смо машћали о ѿчелами* и ѿзнавали се са кућним змијама које представљају интимне исповести песникиње и молитве паралелно упућене Једном и Светлости, али и анимистичким приказима попут различка, планина и кућне змије:

„Говорим духом и знањем малена, уму невична, ѿуна сћрејњи али и ѿверења у мојуће више, високо, недодириво, необориво, човечно, ѿамеѿи и исћорији ѿрисћујачно. Говорим из долине у којој се врћложе мириси сћарих и нових, ѿознаѿих и неѿознаѿих цвейшних врћша. Говорим да молим, ѿговорим да се сунцу ѿоклоним, да се облаку ѿверим, да са месечевом свећлошћу живим у складној извесносћи.“¹³²

Кроз молитве изречене биљкама лирски субјект се индиректно моли и биљарицама. „У нашој религији и митологији најчувеније биљарице јесу женски демони, виле. Оне се и рађају из биљака или из дрвећа, и живе у ѿима или око ѿих; чак и ѿихова егзистенција зависи, у највећој мери, од магичних биљака“¹³³ Молећи се цвећу песникиња позива виле биљарице у помоћ, поклања се и сунцу али и слуги и наслућује смену старих новим законима. Биљка која од зрна борави у тами, из мрака земље окреће се светлости, и попут песничког субјекта поклања се сунцу, слугећи нови живот. Колебање између старог и новог, прошлог, анимизма, поклањања „старом сунчевом колу“ и оног што се слуги и ишчекује, коме се моли: Једном, на суптилан начин обележиће читаву потоњу поетику Драгиње Урошевић. Кроз песме у прози песникиња ће се наизменично молити цвећу и природи, попут древног човека који се сусреће са многим природним потешкоћама и који се бори за голи живот.

У каснијим књижевним остварњима која ће заокружити изузетно плодан опус песникиње пантеон словенских божанстава биће употпуњен помало заборављеним женским словенским божанствима попут: Живе, Ладе, Весне... Тон поетике паганског идентитета чуће се и у песничкој збирци *Душа и заумбрежје*, сведочећи песникињину закупаљеност просторима иза ума, иза оног што стоји као перломна тачка ѿеног песништва. Лирски субјекат у песми *Перуника* је предак, задојен паганским идентитетом, који је по осећају доносио букете за свечано место „божјем сну и судијином оку на угођај“¹³⁴, али на том месту још увек стамено стоји женско божанство:

*Перунова ћерка, муњина сесћра
олуји ѿод скућом,
разноси скаске сћарих Словена,
у времена недосћижна,
од живосћи још свећлуца.¹³⁵*

Највеће словенско женско божанство богиња Жива, у Урошевићкиној песми представљена је као ћерка бога Перуна, која још увек светлуца од живости. „Словени су, нема никакве сумње, неговали култпривредне плодности, који код Западних Словена

¹³² Драгиња Урошевић, *Срдачне молишве над ѿшмом*, (Ниш : Просвета, 1997), 7.

¹³³ Веселин Чајкановић, *Миѿи и релиѿија у Срба*, (Београд: Српска књижевна задруга, 2021), 11.

¹³⁴ Драгиња Урошевић, *Душа и заумбрежје*, (Крушевац: Багдала, Горњи Милановац: Графопринт, 1998), 50.

¹³⁵ *Исћо*, 50.

симболички отеловљује Жива као богиња која управља снагама растиња и живота природе и човека, чији би божански пандан у источнословенској митологији могла бити богиња Мокоша, а код Срба и Јужних Словена Баба или такође Жива.¹³⁶ У Урошевићкиној песми, она стамено стоји и још увек из паганства „разноси скаске старих Словена“. Богиња Жива је изузетно моћан пагански ентитет, стари Словени поштовали су је као богињу живота, љубави и плодности. Често је коришћена и као архетип мајке и жене. У поезији Урошевићке она је још увек моћна Перунова ћерка која своје деловања наставља у „недостижна времена“.

Моћни пантеон женских старословенских божанстава песникиња ће заокружити тек у последњој збирци песама *Свешћеник нове свешћосћи* интересантним враћањем на прапочетак у песамама *Веснина и ладина њорука* и *Зіласје са боїовима*. Предходно поменута Жива, уступиће место сестрама, јер како наводи Петровић она је само „једна од три форме врховне словенске богиње земље Тројане, односно Триглаве, она је њен летњи лик, док би њен пролећни лик отелотворавале Лада и Весна, а зимску теоморфозу симболички би представљале Баба и Морена.“¹³⁷ Весна и Лада, сестре у обасјању у Урошевићкиној песми преносе и шаљу поздраве оном новом, чији дан тек почиње:

*И нека блажено зайочне Твој дан
Уз свирку свих инструмената и њев іласова
Шіо ће Весни и Лади биіи добродошица и дар*¹³⁸

У старој словенској религији Весна је богиња пролећа, често представљана као девојка изетне лепоте. Природно на њу се надовезује богиња Лада богиња лета, љубави и лепоте. „Она је персонификација рађајуће природе, бујности, плодности и рађања. Изузетно је лепа и складно грађена. Пут јој је млечно бела и нежна. Очи су јој боје љубичице, а усне боје малине и јагоде, док јој је коса ватрено златаста. (...) Весна је такође божанство које је код Словена имало значење данашње Венере. Она је заоденута пелерином од пупољака и цвећа, остављајући за собом опојни мирис.“¹³⁹

У поезији Драгиње Урошевић Весна и Лада паралелно се дочекују са хишћанским Богом, у дану Једног и неприкосновеног. Нови дан и нова светлост већ је ту, а стари пантеон богова поздравља „давно Сунце“, које је изнова пронађено у песми *Зіласје са боїовима*:

*Тражећи боїове наћох давно Сунце
и уіираше ми іуі ка ірецима и іоіомцима.
Јавише ми се Лада и Љељо, Жива и Морана*¹⁴⁰

Читава плејада паганских божанстава оличених у Лади, Љељу, Живи и Морани сублимирана је у песничкој слици ауторке. Деца старословенског врховног бога Перуна, божанства лета и зиме, живота и смрти утиру пут будућем. Пагански пантеон словенских богова у поезији Драгиње Урошевић тиме је заокружен.

Обједињујући различите паганске и хришћанске својеве културе у сопственим

¹³⁶ Петровић, *Српска митологија: у веровању, обичајима и ритуалу*, 521.

¹³⁷ *Исіо*, 524.

¹³⁸ Драгиња Урошевић, *Свешћеник нове свешћосћи*, (Београд: Нолит, Рума: Графопромет, 2001), 80.

¹³⁹ Marko Munjiza, *Tradicija, običaji i sujeverje kod Srba*, (Beograd: Intcopy, 2017), 39.

¹⁴⁰ Урошевић, *Свешћеник нове свешћосћи*, 84.

песничким варијабилма, Драгиња Урошевић дубински промишља наслеђе човека, али и његов пут и његов положај у савременом, „новом“ свету, у коме пантеон словенских богова бива оживљен у додиру са Сунцем, реактуелизованим и преображеним тако да истовремено утире заједнички, успењски пут прецима и потомцима. У својим стиховима Драгиња Урошевић трага за традицијом и предањем записаним дубоко у колективном памћењу заједно са животним и културним духовним бићем. Историја се ломи и прекида, пагански идентитет се заборавља и брише, међутим, обриси и назнаке заостали у песничкој уметности, рађају нов напор за памћењем и бележењем песнички онеобичног културног идентитета. Урошевићка у својим стиховима, оживљава и негује оне елементарне митског, паганског света који њеној позији дају тон сећања на завичај, и дух националног постојања. Динамичко јединство отварају се у песничкој маштовитости и сагледавању свог унутрашњег бића кроз прошлост, те првобитни пагански имплус потврђује потоњи постајани колективни идентитет који се рађа у новом, преображеном, хришћанском идентитету.

Пагански идентитет у поезији Даринке Јеврић

Пагански идентитет у поезији Даринке Јеврић у чврстој је вези са српским фоклором и народном лириком. Духовна традиција вере у оностране силе представља срж паганско-митског наслеђа које прожима све песничке збирке Даринке Јеврић. На богату традицију чврсто се наслања књижевна имагинација која спаја духовни видик епског и лирског народног песништва. На тај начин песникиња изнова ствара и оживљава фолклорну мистику; тако новостворну мотивски преплиће клетвом са дечанских звона. Њене песме одзвањају попут клетве изречене због напуштања унутрашних дужности и занемаривања животних дарова датих људском бићу и колективу; несумњиво да ову снагу песникиња црпи из народних епских песама, као извора идентитета и морала народа. „У епским народним песмама српски народ је у одређено доба изразио самога себе, своју мисаону слику о свету, своју идеологију. Основну црвену нит те мисаоне слике о свету изражене у епским песмама представљали су високи идеали народа одређене епохе. У те песме сливена је и жарка тежња да се ти високи идеали пренесу на слушаоце и предају потоњим генерацијама.“¹⁴¹

Пагански идентитет који је уткан у поезију Даринке Јеврић извире из клетви и бајалица, из зазивања вила и додола, бога Перуна, из шапата песника загладаног у прошлост. Мотиви народне лирике и епике, митологије, чулности и љубави, религије прате песнички израз Даринке Јеврић и усложњавају се из дела у дело. Пагански слој који обрађује песникиња је напсутнији у првој - интровертној фази њеног стваралачког рада, а сензибилност „паганске природе“ над неизвесном будућношћу сублимирана је у збиркама: *Преварени тишином*, *Нестварни записи* и *Ижице*. Прештапавањем појединих песама ови мотиви спорадично ће се јављати и у *Хвосћанској земљи* и *Слову љубве*, али ће извесну реактуелизацију доживети и у последњем књижевном остварњу ауторке *Јудин љубац*.

Песничка збирка *Преварени тишином* донеће први имплус паганског културног идентитета у поезији Даринке Јеврић. У зору и јутро као специфично магијско време – хтонос, народна, паганска религија поставља бројне ритуале и обичаје, по тој матрици ауторка у песми *Бијели храм*¹⁴² у рано јутро смешта невестин ритуал улепшавања. „Ритуал је веома сложена симболичка и практична активност једне религије, вере. Свуда где постоји религијска вера, постоје и одређене чулне, опипљиве радње њених учесника, које често прате плес, музика, приношење жртве, изговарање молитве.“¹⁴³ Ауторка у песми евоцира слику невесте која ритуално улепшава косу и ниже „ђердан од маслачка“, али и моћну клетву

---

¹⁴¹Миливоје Урошевић, *Народна књижевност*, (Горњи Милановац: Културни центар, 1980), 174.

¹⁴² Песма *Бијели храм*, као и већина песама из потоње збирке *Нестварни записи* прештампана је у збирци *Слово љубве*.

¹⁴³Петровић, *Српска митологија:у веровању, обичајима и ритуалу*, 45.

као антипод молитви, лирског субјекта кроз магијско призивање несреће које из срца треба да се баци далеко од завичаја:

*миришу дуње у кошуљама девојачким
јутром се сање играју свјетлости
невјеста сниже косу и ђердан од маслачка
измисли брезу и бијели храм од речи узалудних*

*клетву у срце да згужвам
што даље да је баџим од родне земље
од завичаја
па никад више
никад више извидан соко на пјесму да ми слети¹⁴⁴*

Соко као симбол бемртности и далековитости позван је да никада више не слети на песму. Као да се лирски субјекат добровољно одриче моћи која ће му само донети могућност да види надолазећу несрећу. Ауторка вешто укршта различите симболе и паганску мистику да нагласи интуитивни песнички дух. Бели храм од узалудних речи прошлог гради се у тананом женском срцу које гужва клетву. У паганском устројству света клетва је била моћан ентитет који призива зло. „Клетва је говорна формула којом се изражава жеља да у будућности некога или нешто задеси зло, са уверењем да ће се та жеља и остварити. То уверење се заснива на вери у магијску моћ речи.“¹⁴⁵ Лирски субјекат Даринке Јеврић као једину одбрану позива управо клетву желећи да је баци што даље од родне земље, као магију изречену у немоћи.

У песми *Ратникова љуба* мотивски склоп песникињиног поимања љубавне стрепње у спреси је са паганским, женским демонским бићем - вилом. Такво осећање узнемирености извире из чулне љубави, лирског субјекта - жене која чека ратника, подсећајући на митску Пенелопу:

*да имаш крилатог дората
сјенку бар дому да ти врати
у дугу да је преточим
у саг навезем*

*и типут лист озелени
и трипут се трулеж запрета
заборавих да љубим јосподару
коса му некуд тоне
у модро саће усана вилењаџи се лијегу¹⁴⁶*

Кроз снажну љубавну исповест „песничког ја“ у лику младе жене помаља се страх и зла слутња. Чулна, еротска чежња ратникове љубави остаје неостварена и преображава се у жељу, ишчекивање и бригу за ратника. Телесност је упркос јачини и пуноћи, прикривена и

¹⁴⁴Даринка Јеврић, *Преварени њишином*, (Београд : Просвета, 1973), 39.

¹⁴⁵Ласта Ђаповић, *Смрт и оношраност у клейвама*, (Београд: Етнографски институт САНУ, 2009), 7.

¹⁴⁶Јеврић, *Преварени њишином*, 39.

нежна јер песникиња о жени и женствености не говори гласноговорнички, већ тихо и уздржано. „Ратникова љуба“ жали што он нема крилатог коња да му бар симболично након смрти „сенку донесе кући“.

Мотив крилатог коња као пратиоца епских јунака активиран је у љубавној песми, што указује на широки спектар деловања паганске културе на колективни идентитет. „Коњ је и код Словена, као и код Германа и Грка, животиња која стоји у вези са доњим светом, а коњаник у митском језику и симболици значи или мртвачког бога или демона, или самог мртваца“¹⁴⁷ Вошебна слика у песми Јеврићке, крије могућност да је коњаник, ратник ког верна љуба ишчекује заправо мртав јер његова коса тоне, а „у модро саће усана вилењаци се лијегу“. Вилењаци – виле у словенској митологији управо су душе мртвих, а усне ишчекиваног ратника постају место њиховог заметка. Лирски субјекат у виду нежне, измучене жене у очају апострофира вилу – Равијојлу, мотивски преузету из српског фоклорног предања, посестриму историјски преображеног Марка Краљевића, јунака епских песама:

*дај љековиту мудрост
сестро равијојло
дом ме мој под кровом ко јектику гледа
ех да ми плач роди неку сјајну зору
да се отвори овај сезам тијела*¹⁴⁸

Називајући митско биће сестром, лирски субјекат прибегава народном обичају сестримљења са вилом, на тај начин демонско биће - вила постаје посестрима ратникове љубе и сада њу која је призива, треба да, сходно паганском веровању чува и помаже, по аналогiji онако како чува и помаже Марку Краљевићу. Како наводи Миливоје Урошевић, ово није усамљен случај те је вила „често у пријатељским односима са момком или девојком. Вила и девојка су у сестри посестрима, она дарује својој посестими сва својства лепоте којима располаже.“¹⁴⁹ Песникиња обједињује све особине ових фатастичних бића у својим стиховима, те ратникова љуба постаје својеврстан медијум кроз који делују натприродне силе оличене у вили.

Волшебна бића, виле и додоле Даринка Јеврић активираће као снажан мотив који осликава пагански културни идентитет и у каснијим песничким остварењима. Стваралачки нагон оживеће заборављену религију, веру и веровања. *Уводна пјесма* је осмишљена као пролог збирке *Нестварни записи*, али и једна дубока исповест „песничког ја“ о вери и стваралачком нагону. Вера и веровање нису условљени религијом, а опет нису одвојиви и самостални ентитети, те делују као најјача покретачка сила. Песникиња о тој исконској, „пра“ вери говори као о жили куцавици свог „песничког ја“. Симболично човеков пагански културни идентитет мотивски се транспонује из дрвореда, јесени, и полена, свите и страже, у позлату која силази са фресака, док већ у следећој песничкој слици искушенице расплетених коса певају додоле.

стане све што плови низ ријеку

¹⁴⁷ Малтен Лудолф према: Петровић, *Српска митологија: у веровању, обичајима и ритуалу*, 56.

¹⁴⁸ Јеврић, *Преварени шишином*, 40.

¹⁴⁹ Миливоје Урошевић, *Народна књижевност*, 121.

*искушенице покајане расплету косе
и пјевају додоле
на настају године родне*

*о теби само најважније
цареви на кољенима приносе ти круне
мудраци браде сиједе
врачеви добоше и перчин
зачаране пчеле са трепавица ти пију злато*

и тако од памтивијека¹⁵⁰

Певајући додоле, искушенице се клањају старословенском богу Дајбогу („бог који даје, плодан бог“¹⁵¹), међутим функција бога дариваоца је само једна од многобројних Дајбогових функција. Како Петровић наводи: „*Дажбої симболизује сунце*. Древни рукописи, међу њима Малалина *Хроника* и *Иџађијски леџојис* из 1114. године обавештавају о паралели грчкога Хелиоса и Дажбога. У *Леџојису* се каже: 'Сунце зову Дажбогом. Сунце цар, син Сварогов, то јест Дажбог' односно то је 'Сунце чијим именом зову Дажбога. Није тешко установити да је у словенском пантеону, према идеји сукцесивног политеизма, после смрти Сварога дошао његов син Дажбог, који је био и бог Сунца. Међутим око значења самога термина теоретичари нису сасвим сагласни. Најчешће се 'Дажбог' (*дажъ боѣ*), одређује као бог који даје богатство, или се пак доводи у везу са бугарском речју која је овој слична по сазвучју и означава кишу (*дажъ=киша*), чиме се помера опште прихваћено значење Дажбога, који сада постаје божанство кише“¹⁵². Додолске песме које имају за циљ да призову кишу, певају их жене, девојке - у Јеврићкиној песми хришћанске искушенице. Оне „представљају одређену врсту магије. Кићење девојке – додоле цвећем и зеленилом у ствари је персонификација усева било да су напредни било да су на путу да настрадају од суше. Посипање додоле водом представља древну магијску праксу засновану на симпатично – имитативном деловању.“¹⁵³ Ова магијска трансцедентална сила кроз паганску молитву даје дар, јер моћ у Јеврићкиној песми делује кроз ритуал додола, те том призваном божанству - Дајбогу краљеви и мудраци жртвују круне, добоше и перчин. „То посвећено, унутрашњом адорацијом узнесено биће имагинативног света којем 'зачаране пчеле са трепавица пију злато', истовремено је и блиско и недоступно, чулној жудњи забрањено биће.“¹⁵⁴ Песникињина игра метафорама, поигравање старословенским божанствима и митологијом врло је разнолика, истовремено усредсређена је на један – заједнички циљ, издвајање и указивање на кључне основе паганског идентитетског бића које се у многome преплиће са много каснијим хришћанским идентитетом. Указујући да у та два поља постоје бројна прожимања и преплитања Даринка Јеврић ствара песме у којима укршта реминисценције на хришћанство са јасним паганским мотивима древних божанстава.

У песми *Очи* ауторка указује да је управо древни бог Перун из прошлости и наслеђа пресељен и пробликован у ново хришћанско рухо, у метафору нафоре:

¹⁵⁰Даринка Јеврић, *Нестварни записи*, (Приштина : Јединство, 1976), 7.

¹⁵¹Више у: Luj Leže, *Slovenska mitologija*, (Arandelovac:Napredak), 1984, 104.

¹⁵²Петровић, *Српска митологија:у веровању, обичајима и ритуалу*, 391.

¹⁵³Миљивоје Урошевић, *Народна књижевност*, 96.

¹⁵⁴Егерић, *Песништво Даринке Јеврић*, 89.

*та огледала сродна вилинском језеру
проток за свјетлост касну
сажет у муњу
громовнију од Перуна*

*то те усамљена звона
крта успомено
селе у хлеб и у вино
у нафору за спас*

*да удомим те као клетву
у танану опну слуха
као ријечи за бајање¹⁵⁵*

Старословенски бог Перун темељ је паганског културног идентитета, појавом новог хришћанског одређења – Светог Илије напросто је потиснут и замењен новим вредностима. Песникиња у стиховима покушава да задржи сећање на паганско божанство позивајући се на магијску моћ клетви и бајалица. Ово сећање у култури народа потиснуто је заменом божанства, у летописима који говоре против наслага паганства утемељених у културном идентитету колектива. „Перун се помиње само приликом општих прегледа и набрајања. Не располажемо никаквим сведочењима о великој распрострањености култа. То је можда последица чињенице да је Перун веома брзо замењен хришћанским Илијом.“¹⁵⁶ Моћна средства паганства клетва и бајалица, на које се у песми позива ауторка, треба да осигурају опстанак древног божанства као идентитетског питања и да осигурају моћну трасценденцију од заборављавања.

Словенски богови природе и природа сама оживљава на најразличитије начине у делу Даринке Јеврић. Хтонске слике, херметички затворене у паганске приказе гнезда, змије, воде и крви у песми *Међи нам се прах* ауторка вешто повезује у метафорички круг „словенског бруја“ потпуно аутентичног и природног у њеној поезији:

*Сред влажног чела црв нагриза гнијездо
пред којим змија дуго оштри зубе
и птица оклијева
о куда из сјајне омче маглени сањари
уловљени смо давно*

*вода ова не рањава непца
исувише правилно тече
онако како крв не умије
лаганим ходом скакуће с ока на око
на тјемени изводи пируете¹⁵⁷*

---

¹⁵⁵Јеврић, *Нестварни записи*, 22

¹⁵⁶Ribakov, *Paganstvo starih Slovena*, 454.

¹⁵⁷Јеврић, *Нестварни записи*, 26.

Све је у песми персонализовано и магијски, напрегнуто фантазмагоријом паганства. Гнездо као симбол дома и завичаја бива оштећено, док змија – чуваркућа која треба да га одбрани само дуго и стрпљиво оштри зубе, појам змије „са хтоничним обележјем, фиксира се за кућно огњиште и индивидуално-породични амбијент човека.”¹⁵⁸. Гнездо као дом лирског субјекта је угрожено метафоричном сликом црва као симбола пропадања. Змија заштитница као инкарнирана душа умрлих предака¹⁵⁹, оштри зубе, али све делује бесмислено јер су лирски субјекти песникиње „уловљени одавно“ у мрежу пропадљивог, земног света. Вода као магијски елемент тече правилно, онако како крв као старословенски симбол животне снаге, не уме. Магија, зачарани, онострани свет у Јеврићкиној поезији увек је јачи и интензивнији од стварног и животног света. У таквом свету песникиње смењују се рањиве птице и паукови као чаробна бића која своју симболичку вишезначност црпе из дубине векова.

У песми *Несаница* лирски субјекат језиво „пуца у гњило око лабуда“, претварајући се у „воду заборава“. Песникиња воду осећа као интуитивни, чаробни остатак идентитетског паганског одређења. Вода у словенској, паганској култури и религији има магијску моћ и својства јер „прво биће које је започело космогонијске процесе стварањем богова и људи, изронило је из воде праисконског мора, појављујући се као супстанцијално начело или демијург свега што је постало.“¹⁶⁰

*Пуцам у гњило око лабуда
из пјене снене као мртва свила
длан наслоним и будем вода
влажно сјеме корала на мјесечини*¹⁶¹

Симболично несаница је везана за пагански свет мртвих јер је сан „особина живих људи. Мртви не знају за сан. Према томе онако како мртви опажају човека по мирису, они га разликују и по сну. Стога у царству мртвих (...) не може да се одржи жив човек јер мора да спава.“¹⁶² Песникиња несаницом указује на припадност лирског субјекта оностраним свету мртвих појачавајући симболичну слику убиством лабуда хтонског бића, пуцњем у његово „гњило око“.

Плодно књижевно дело Даринке Јеврић у потоњим збиркама попут *Ижица* донеће поигравање са старословенским божанствима, многобожачком религијом и уште вером у узвишеност и моћ волшебних бића. Јеврићка у песми *Поричемо се вјековима*, алудира на њихову немоћ, јер су људи у сталној скучености, строго ограничени хтонским просторима „гором и водом“, склони порицању и нестајању у времену.

*Тако је писано:
Искусва богова не помажу;
Стијешњени једним небом
Стјешњени гором и водом*

¹⁵⁸Петровић, *Српска митологија:у веровању, обичајима и ритуалу*, 53

¹⁵⁹Види: Петровић, *Српска митологија:у веровању, обичајима и ритуалу*, 47.

¹⁶⁰Драгојловић, *Паганизам и хришћанство у Срба*, 31.

¹⁶¹Јеврић, *Несћварни зайиси*, 29.

¹⁶²Миливоје Урошевић, *Народна књижевност*, 334.

*Поричемо се вековима.*¹⁶³

У том сталном порицању вере, обичаја, културног идентитета лирски субјекти, људи и народи губе се и нестају. То порицање сопства, оног пређашњег руши потоњи ослонац и утемељење на која се ауторка наслања и у које полаже наду. „Матрица паганског идентитета преноси се традицијом и обичајном праксом захваљујући којој су се поједини остаци старих веровања задржали и након примања нове вере. Традиција садржи дакле, и онај неосвећени несвесни аспект паганског наслеђа везан за механизам паганизације и однос према свету.“¹⁶⁴ Због препознавања значаја памћења и чувања идентитета и традиције, песникиња доноси песму као опомену против самопорицања, истинске претње културној поетици паганског идентитета.

У песми *Све звијезде, све клетве* ауторка кроз трагове прошлости посматра метаморфозу паганског културног обрасца, апострофирајући небеске појаве даје им атропоморфна својства, те су звезде „тамасте“ и „порочне“, муње „обезнањене“ а месечина „куша“. Што је у складу са словенским културним обрасцем и веровањем раширеним у нашем народу „да сваки човек рођењем добија звезду као запаљену свећу, а да се са смрћу човека она гаси.“¹⁶⁵ Међутим, у ауторкињиној песми оне су „облици нечастиви“ као потомци недостојни древног записа – палимпсеста. Поворка „варвара и снених дечака“ у ауторкињиној песми наликује некаквом паганском древном обреду који се изводио у славу моћних богова:

*Тамасте звијезде, порочне и звијезде миља
Обезнањене муње
Облици нечастиви,
У несаницама тучаним,
У самоти бедема –
и недолично и свети на овом палимпсесту.*

*Опточени медовином и смолом
варвари и снени дјечац,
горди мудраци,
принцезе и свевишњи госпари мора
што сновали
што творили
на овом запису древном*¹⁶⁶

Паганско веровање у моћ и светост записа чини централни мотивски оквир песме, на њему као предсказању ауторка темељи потоњу игру пророка који у том обредном ритуалу палацају огњеним језиком. Обредни ритуал важан је део културне поетике паганског идентитета јер је њиме „потврђиван нови природни циклус чиме је природно време постајало социјално – културна реалност. Међутим, и сам друштвени поредак заједнице обнављан је на начин враћања у претходно социјално неструктурирано стање. Елементи

¹⁶³Јеврић, *Ижице*, (Београд: Нолит, Приштина: Јединство, 1980), 30.

¹⁶⁴Јовановић, *Дух паганског наслеђа у српској традиционалној култури*, 16.

¹⁶⁵Драгојловић, *Паганизам и хришћанство у Срба*, 111.

¹⁶⁶Јеврић, *Ижице*, 32.

душтвеног хаоса у слободном ритуалном понашању указивали су на архаични образац празника и потребу чишћења друштва¹⁶⁷. Тако су дечази – пророци из ауторкињеине песме добили улогу паганских жреца који својим ритиалима треба да очисте друштво.

У песми *Паук мој брат* лирски субјект се не узда више у кућну вилу, заштитницу. Одјек старословеског ентитета у поезији Даринке Јеврић управо је у том констатном евоцирању оностраних заштитника. Из паганског митолошког слоја колективног сећања песникиња доноси мотив виле као мистичног, женског, демонског бића.

*Све ређе се уздамо хрт мој,
лабуд мој тавни и ја у добру вилу,
сад паук гонета муклину дома и огњишта,
каменолику тишину*

*Разложити ваља мртвају
И дубок кал
На челу тужног сњевача под сљеменом
Засловљеног рђом и ињем.*

*замјетак вечности.*¹⁶⁸

У паганској религији демонско биће вила била је „спремна да помогне, нарочито особама с којима је већ успоставила блиске односе (љубавницима, побратимима), као и слабима и немоћнима (деци, болесницима, рањеницима). Располагала је неприродним својствима и могла помоћи у сваком погледу.“¹⁶⁹ Пратилац лирског субјекта хрт и његов „тавни лабуд“, изгубили су веру у вилу, због тога се њихов дом магијски урушава, а једино паук као наговештај и симбол пропадања пребива у том фантазмагоријском простору „фолклорни елемент, уграђен у поетско ткиво, губи свој изворни идентитет а поприма нову смисаону димензију у уметничком тексту. Фолклорни 'материјал', дакле, стоји само у одговарајућој алузивној функцији и правилно разумевање тог процеса 'претапања' претпоставља једини уметнички доживљај песме“¹⁷⁰. Мотив лабуда који би својом белином требало да евоцира доброту и чистоту у човеку, употребом придева тавни у значењу сиви ауторка мења у суморну поетску слику појачавајући утисак пропадања и пролазности. Под сљеменом, кровом - снева лирски субјекат, и на његовом челу ваља разложити мртвило и талог, који остају након повлачења воде и реке. У том разлагању мотива таме, дома и огњишта крије се песникињин замјетак вечности. Сенквецирањем прошлости, паганског културног идентитета ствара се нови поредак, који тежи вечности, рађају се нова веровања и вера.

Богатство паганских мотива и њихово богатство значења аутарка неће напустити ни у другој фази стваралаштва, те ће се они појављивати и у збиркама песама надахнутим хришћанском тематиком. У збирци песама *Хвосћанска земља* Даринка Јеврић ће реплицирати циклус песама *Пред старинским огледалом* из збирке песама *Ижице*. У овом

¹⁶⁷Јовановић, *Дух паганског наслеђа у српској традиционалној култури*, 83.

¹⁶⁸Јеврић, *Ижице*, 38.

¹⁶⁹Бандић, *Народна религија Срба у 100 појмова*, 153-154.

¹⁷⁰Слободан Костић, *Новија српска поезија на Косову*, (Приштина: Јединство, 1981), 78.

циклусу метафизичка димензија ствара се у спрези са митолошким, паганским светом, а кроз неартикулисане гласове предака. Присуство мита отвара једно дубље упориште и даје печат аутентичности, те читав циклус песама *Пред старинским огледалом*¹⁷¹ проговара из фантазмагоријске прошлости као културне фактографије.

*Они су ту, под фином скрамом зрцала,
у мутној
свјетлости сричу слова са крстаца –
једини коначни законик. Гласови предака,
гласови пророка што гасну
на овом палимпсесту. Преображени
у кућног бога, у змију, у ласту.¹⁷²*

Клетвом и бајалицом као творевинама речи од велике магијске моћи у песми ауторке метафорички свет паганског културног идентитета се реактуелизује и изнова ствара. „Оживео је у песми читав један свет из митологије, из најдоњих слојева. Метафоре и симболи се преплићу, у сталном преображавању, као у каквом зачараном кругу.“¹⁷³ Стваралачким активирањем различитих културних перцепција фолклорних, магијских мотива гради се јасна слика паганског културног идентитета који Даринка Јеврић негује у својим песмама.

Збирке песама *Хвосћанска земља* и *Слово љубве* већ својим насловима указују на посвећеност једном другачијем духу и идентитету. Песничка збирка Даринке Јеврић под називом *Слово љубве* издата је ратних 90-тих, и представља једно другачије мотивско окупљање већ објављених дела, те се у њој налазе песме које су и у овом прегледу издвојене: *Бјели храм, Рајникова љуба, Уводна њјесма, Очи и Међи нам се њрах*. Песникиња кроз ново рухо на овај начин даје и извесан нови симисао својим песмама. Пагански дух тако постаје вешто уткан у историју народа, у његово памћење и сећање, али надасве трајање на једном простору.

Последња збирка песама Јеврићке *Јудин пољубац* донеће извесно сажимање сложене мотивске структуре културне поетике како паганског тако и хришћанског идентитета. Песма симболичног наслова *Мјесечаница*, оживеће различите културне слојеве:

*Велика је ноћ у којој рукосадим
сазвежђа : женик смрти развејаће високо
с литица пламенове, луче студени
ужећи сњегове, сребрне лептирице
развијаће да засводи врт невјестици
муњи предвоје пут
и мјесечеве кћери пут
у расвит
под наборима кондорових крила.*

¹⁷¹ Циклус песама *Пред старинским огледалом* прештампан је и у потоњој збирци песама *Хвосћанска земља*.

¹⁷² Јеврић, *Ижице*, 28.

¹⁷³ Ракић, *Од монолога до вишегласја или опора лирика Даринке Јеврић*, 14.

*А срце одапето стријела је
Мјесеца и Мјесечарнице
свјетлост што јаросно бриди
ангела, звијезде
што вазносе их
с ону страну небеса.¹⁷⁴*

Месец и Мјесечарница су у овој песми Даринке Јеврић антопоморфни пар божанстава који настављају ритуалну паганску поворку толико учесталу у њеним песмама. „Месец је, као и остала небеска тела, извор бројних митова и легенди у писаним споменицима паганских народа, у библијским текстовима, у старозаветним и хришћанским апокрифима, али и у српској усменој књижевности, која је преузето наслеђе прихватила и по властитим критеријумима одабирала, допуњавала или преправљала.“¹⁷⁵ У своје песме ауторка ће вешто различита значења и културне слојеве стварајући својеврсну уметничку фузију која захтева једно дубље рашчитавања паганских хришћанских и фолклорних мотива.

У песми *Мостарска елегија*, циклуса симболичног назива *Вилин вео* песникња евоцира још један мотив из фолклорног народног обрасца као културног језгра, Трнову ружицу јунакињу бајке, која је уснула и чека свог принца. Паганску прошлост записану у народној књижевности ауторка метафорично назива „крчгом за откупнину“ чинећи оно фантазмагоријско и давно окосницом културне поетике паганског идентитета у својим песмама. Бајку као део народне традиције, као део успомене и колективног памћења ауторка мотивски транспонује у песму:

*Сазвјежђа давних прољећа у бјелом бехару
младице ружичњака у којем је уснула
трноружица, очекујућ принца
даљина и таме сјен, плавет и срчу
сабирам све, на средокраћу
временова, ловостаја и лова*

*Клеписадру у кули вјетрова
омаглицу зајну сабирем¹⁷⁶*

Трнова ружица из песме Даринке Јеврић транспонована је из народне бајке, али истовремено симболише сваку жену, људски ентитет који чека, саму песникињу која укршта разнородне мотиве и културолошки упућује на неко пређашње заборављено паганско време, симболично бајка је: „управо снагом своје фанастике омогућавала манифестацију унутрашње снаге и отпора колектива и расцветала се у то време и у тим условима када реално остварење идеала људи није било могућно.“¹⁷⁷ Лирски субјекат је тај који у песми сабира сећање, ишчекивање и „таме сјен“ као тихи отпор забораву и протицању времена кроз клеписарду. У паганском културном коду колектива записан је тај образац

¹⁷⁴Даринка Јеврић, *Јудин пољубац*, (Београд : Драганић, 1998), 58.

¹⁷⁵Драгојловић, *Паганизам и хришћанство у Срба*, 103.

¹⁷⁶Јеврић, *Јудин пољубац*, 59.

¹⁷⁷Миливоје Урошевић, *Народна књижевност*, 41.

ишчекивања добра, као избављења човека трпљењем, превазилажењем датог магијског усуда.

Преплићући паганске мотиве старословенске религије и народних веровања са хришћанством, песникиња указује на исто културно језгро различитих, наизглед неспојивих мотива старог и новог веровања које је специфично за време када су паганство и хришћанство функционисали упоредо, те су се различити верски обреди просто преплитали, и јасна линија и између политеизма и монотеизма се губила. Управо такав један ступањ у развоју старословенског културног идентитетског бића, али истовремено и у поезији Даринке Јеврћ представља увод у есхатолошки препород, у рађање наде и Апсолута који ће потиснути све недоумице паганства, али и формирати једну нову слику човека и његовог суштинског одређења.

Пагански идентитет у поезији Злате Коцић

Искуство паганског наслеђа дало је културни печат традиционалистичког поезији Злате Коцић. Из амбијента народног духовног стваралаштва ауторка саопштава лично искуство кроз визуру народног живота дајући сопствени архе-тип поезије. „Полазећи од колективног, песникиња потврђује себе, али управо таквим односом према традицији индивидуализује духовно наслеђе и потврђује његову културну вредност.“¹⁷⁸ Њени стихови личе на басме и својеврсно бајање пагана чије праискуство бива забележено у сложеном песничком језику. Природни израз неминовно је потекао из богатог културног духовног наслеђа песникињиног родног краја који је очувао елементе паганског идентитета. „Уроном у садржаје народног лирског стваралаштва Злата Коцић открива глас искони, који транспонује у савремени песнички говор. Далеки, прадавни слојеви долазе кроз ритам и сушту мелодију, која извире из божанског и тече непрекидно.“¹⁷⁹

Кроз обиман песнички опус песникиња открива свој раскошни таленат, али и историјски развој паганског културног идентитета једног народа. Пажљиво бирани песнички мотиви се међусобно преплићу, а поред словенских паганских тема уводе се и елементи египатске и грчке митологије. Слојеви паганског идентитета у поезији Коцићке интензивнији су у првим песничким остварењима, у њеној претхришћанској фази старалаштва, мада нису искључени ни у потоњим песничким збиркама. Дух фоклорних слојева и паганских мотива најјаче се осећа у збиркама *Клопка за сенку*, *Оро око гротла*, *Ребро* и *Гнездо и купола*, али та „пра – нит“ постоји у читавом песничком изразу.

Песничко искуство остварено у *Клопци за сенку* и *Ору око гротла* представља ритуално – магијски нуклеус старословенских мотива, у њему се изнова преплићу сенке и сени, светлост и огњиште, дуге и свлакови. Религијске церемоније поетски транспоноване у уметничке песничке збирке имају своје упориште и у антици. Збирка песама *Клопка за сенку* отвара се песничком цртицом – записом у прози, а развија се кроз четири циклуса: *Бегунац и хор сенки*, *Сенке бегунице*, *Бусија бегунчева – звоно* и *Са дна сенке*. У уводној песми збирке *Клопка за сенку* под насловом *Запис*, песникиња говори о лирском субјекту који није свестан своје даљине и отпадништва од Божанског духа, јер је културни образац времена у којем живи утемељен у паганству. Мотивском потком својеврсне побуне против Творца песникиња евоцира слику старозаветног Сатаниног пада из раја. Лирски субјекат у *Запису* самостално бира да буде део паганског идентитета и културе, пројављивањем сопствене слободне воље, не признавањем воље Бога, и сврставањем себе у раван божанства и митских титана:

*Неук предак за сина не узе кључ од неба од једне капи вина од једне мрве хлеба. Не
искаше ни камен не мољаше се жени но не хте рећи амин док бејаше без сени. Бескрајну сен*

¹⁷⁸Јовановић, *Тајни интерес*, 222.

¹⁷⁹*Исто*, 225.

*кад спази не рече слава Сунцу већ титан јесам – каза – Дух творцу Дах бегунцу. Те сад и чедо брижно пред собом сунца пали док по кристалу гмиже: велик сам нисам мали. А Сунце му се свети сенком га за тле веже ма куд да умом лети ма куд да оком сеже. Сенка га пољем морем вија ко црна змија увлачи се у дворе у сну му снагу пије и вечно попут рога бојажљивога пужа бива по вољи Бога тек краћа или дужа.*¹⁸⁰

Између Творца и лирског субјекта ствара се непремостива препрека „од једне капи вина и једне мрве хлеба“ потоње свете тајне, окоснице хришћанског културног идентитета. Лирски субјекат није узео „небески кључ“ – евхаристију¹⁸¹, јер није имао сазнање да ће му због губитка чистоте тај кључ бити неопходан. Без кључа за нов културни идентитет хришћанства, човек остаје заробљен у паганском свету. У том свету културне поетике паганства, сен и сенка у исто време заробљавају и ослобађају душу лирског субјекта. „Сенка је нематеријални део ствари, њен душевни дупликат, али и оличење негативитета с којим се сваки појединац суочава. Од тог односа појединца према својој сенци зависи његов даљи развој.“¹⁸²

Лирски субјекат, појединац о ком говори Злата Коцић још увек није у потпуности свестан своје сенке утемељене у паганству, ни шта она заправо представља, ни чија је она рефлексија, бежећи од себе чини се да сенци трчи у сусрет. Истинска клопка за сенку у самом је бићу лирског субјекта, постављена и остављена да чека хватање плена – заробљавање сопства. Пагански дух лирског субјекта тежи преобликовању, преображају у хришћански, али је тај тренутак надградње немогућ без историјског континуитета развоја културе. У паганском свету Старих Словена душа „се замишља као дах (или ветар), као магла или сенка која из човека изађе чим умре. Ако би укућани почели кукати пре него што самртник издахне, његова душа може да се 'предвоји', тако да пола душе изађе, пола остане у телу, због чега се самртник дуго мучи.“¹⁸³ Сенка лирског субјекта у поезији Злате Коцић, управо је остала предвојена, једним делом у свету паганства, телесно опредељена за тај древни свет, док својом другом половином – духовном тежи ка новом хришћанском преображају.

Пагански свет и његово идентитетско биће осликава дух народа песникиње, дух њеног сопственог бића, који се сходно културним утицајима мења и трансформише. У *Клопци за сенку*, симболично је све прво и почетно, попут каквог песничког заметка: снови и слутње, прикрадања и понирања у свет песништва. У песми *Прво урањање* киша је представљена као антропоморфно биће - блудна кћи земље. Врховни словенски бог Дајбог – бог сунца, огња, плодности и кише даје живот земљи управо кроз биће поникло у културном обрасцу паганства:

*Киша Блудна земљина кћи
Распусна небеска чистота на асфалту
Кикот капљи: зар ово тимочки грумен
Млечни облутак из Бојане*¹⁸⁴

¹⁸⁰Злата Коцић, *Клопка за сенку*, (Београд : БИГЗ, 1982), 5.

¹⁸¹Евхаристија је света тајна причешћа хлебом и вином који представљају тело и крв Христову, а коју је установио сам Исус Христос на Тајној вечери речима „*ово је тело моје*“, и „*ово је крв моја*“ (Матеј 26,26-27).

¹⁸²Бојан Јовановић, *Тајни интерес*, 221.

¹⁸³Кулишић, Петровић, Пантелић, *Српски митолошки речник*, 113.

¹⁸⁴Злата Коцић, *Клопка за сенку*, 46.

Бог који даје, из таме паганства реактуелизује своју митску снагу као пагански ентитет кроз мотив зачећа: плодећи земљу кроз кишу – блудну кћи даје живот. Пагански идентитет као нешто прво и почетно од чега се креће, замеће живот у поезији песникиње, увек је симболично везан за почетну тачку круга живота у којој се рађа лирски субјекат Злате Коцић. Киша је та која кроз моћ словенског бога Дајбога даје живот човеку и земљи. Његова врховна, управљачка сила и моћ као центалног бога у паганском свету оживљава и у потоњој поезији.

У песми *Слутња прва* у одлуталој колевци рађа се лирски субјекат задојен паганством. Новорођени „клас са златним зрном“ дочарава део херметичних слика Коцићкине поезије:

Кроз очеве жиле може се у облаке
Горе бела лађа мати
Звезде капљу из њене успаванке
Над одлуталом колевком:

*Спи под небом сејач
сне од земље таји
Крадом срп са неба
обљубио љубу
Родила у освет
клас са златним зрном
Гостила све сестре
Даницу не позва
Непозвана прокле
нека умре зрно
Сунце се насмеја
шапну клетву земљи¹⁸⁵*

Хор сенки води песнички дијалог са бегунцем, песнички развијајући слику у којој персонификовани ентитети Звезда, Сунца и Данице егзистирају попут богова из грчке митологије, те и обраћање сенки асоцира на опомињући лирски глас античког хора. Истовремено овај глас –представља реч друштва и колектива, која је од велике важности за песникињу. Из једног паганског магновења лирски субјекат доспева у етерични простор где се из земног света уздиже, рађа и постаје у свету који јемчи светлост. Присутно је изразито паганско веровање у персонификована небеска тела и њихову божанску моћ: Даница¹⁸⁶ је довољно моћна да клетву преко Сунца донесе на земљу. У паганству Старих Словена Даница припада доњем свету божанстава, те њена зла коб не изненађује ни у песми, иако је „сунчева сестра близнакиња, Даница (...) била под доминантним утицајем своје мајке Месеца, па је

---

¹⁸⁵Коцић, *Клопка за сенку*, 13.

¹⁸⁶„Даница је име планете Венере када се појави као јутарња 'звезда' која најављује дан и може се дању видети. Сматра се весницом зоре и дана. ('Још зорица не забијелила, Ни Даница помолила лица'). Пред свануће на Бадњи дан, домаћин је излазио пред кућу, па кад угледа Даницу, каже: 'Сјајна Даница на исток, а јаки Бог на помоћ.' У народним песмама Даница се означава као сунчева или месечева сестра па и као кћи сунца.“ Кулишић, Петровић, Пантелић, *Српски митолошки речник*, 103.

зато сматрана хтонским божанством, због чега су је Јевреји, а потом и хришћани, поистоветили са Сатаном.¹⁸⁷

Настављајући традицију поезије културне поетике паганства, Злата Коцић у песми *Прво прикрадање* реактуелизује нит колективне мудрости која је сачувана у предању. Кроз народну песму за децу, у форми игре песникања доноси сопствени песнички израз који баштини траг нематеријалног културног наслеђа паганства:

*Старице чувари у давне игре
уносе нова правила:
Не знамо научићу- панићу
расплићемо ли се самићу
Уплићу ли нам се међ прсте
Окца твоје мреже¹⁸⁸*

Коледо попут паука плете своју мрежу у коју заробљава песничко „ја“. Мотив дечије обредне игре појачава пагански набој, те лирски субјекат не зна да ли се уплиће или отплиће од своје културне историје. Слика безазлене дечије игре које играју старице подсећа на магијску игру у зачараном врзином колу¹⁸⁹.

Зачаран круг врзиног кола вије се у песми *Прва слика*, тим врзиним колом ступа се у додир са паганским приказима Сунца, Месеца и Звезда као космогонијским узвишеним бићима. Циклус човековог живота Злата Коцић вешто приказује кроз метафоричну слику паганског врзиног кола у које се хватају небеска тела. „Човеков живот је схваћен као природни циклус, а природни циклус је добио одлике индивидуалног животног пута. Персонификовано сунце стекло је одлике живог бића и као такво пролазило кроз свој дневни и годишњи циклус: рођења, кулминације и умирања.“¹⁹⁰ Такво Сунце из културне баштине паганства ауторка транспонује у чврсту мотивску структуру песме. Лирски субјекат – девојчица хита кроз свет знања не би ли „престигла подсмехе вршњака“. Трагајући за личним сопством кроз слутње лирског субјета песникања доноси мотив раста и сазревања „жудње за породом“. Унутрашња превирања и преплитања паганских мотива, слика и реминценција, активирају одговор античког хора који позива на кретање врзиног кола:

*Врти врти коло
доврти до смрти
Смељу л бели гости
лобање и кости
небеса ће штедра*

¹⁸⁷ Драгојловић, *Паганизам и хришћанство у Срба*, 110.

¹⁸⁸ Коцић, *Клопка за сенку*, 14.

¹⁸⁹ У *Српском ријечнику* из 1918. год, Вука Стефановића Караџића за одредницу врзино коло стоји појашњење: „Врзино коло, н. Србљи приповиједају, да неки ђаци, кад науче дванаест школа, отиду (њи 12 мора бити) на *врзино коло* (да доврше са свим и да се закуну. А ђе је то врзино коло? и шта је? Бог би га знао). И ондје некакву особиту књигу чатећи нестане једнога од њи дванаест (однесу га ђаволи или виле), но они не могу познати кога је нестало. (Тај је био на врзину колу–говори се за човека који је много учио.) Такви ђаци се последије зову Грабанџијаши, и иду са ђаволима и са вилама, и воде облаке у вријеме грмљаве, олује и туче...“

¹⁹⁰ Јовановић, *Дух паганског наслеђа у српској традиционалној култури*, 29.

*млечити им недра
погачом ко Сунце
колачем ко Месец
Макар бози нису
на кукољу шкрти
врти врти коло
Одврти од смрти.¹⁹¹*

Песничком имагинацијом, богатим искуством паганског и значењским слојем митологије песникиња ствара слике дуалних значења, које сублимирају искушење и избављење. У песми се сударају и преплићу слике анимистичких, античких и српских народних веровања у виду реминценција на хтонске ликове Сунца и Месеца, и слике вртоглавог врзиног кола које се врти до и од смрти. Управо у паганском културном обрасцу Злата Коцић проналази спону врзиног кола и смрти, јер волшебно коло припада демонима доњег света или покојницима, Врзино коло, поред тога, је кроз везу са бројем дванаест (јер се у њему појављује дванаест играча) у сталној и нераскидивој вези са персонификованим Сунцем – „дванаестојбичним сунчаним кругом у паганском свету Индоевропљана.“¹⁹² Врзино коло је централни мотив Коцићкине збирке *Оро око гротла*, у њеним стиховима се наизменично са врзиним преплиће и свадбено оро и стапа у једну слику онеобиченог културног идентитета.

Симболичност песничких мотива баштини обредно и митско, разликује таму и светлост, али и јасно усмерава пут песникињиног старалаштва ка хришћанком. Комбиновање мотива има сферну структуру, и сталан, незауостављив пут и кретање, успињање ка горњим сферама. У песми чији наслов подсећа на народну разбрајалицу *Чаура-аура-ура* песникиња бележи продор песничког „ја“ у суштину паганског бића:

*Тренутак:
одгрисак у марами.
Како да упртим
тај завежљај,
риту нечијег покрова,
кад сам унутра?
Као у воћку ућох,
као у јаје
шћућурено над гротлом
прокључалог века.¹⁹³*

Симболично чаура је моћан пагански елемент који је у себи од давнина скривао тајну преображаја, ка којем песничко „ја“ толико тежи. „Најдубљу тајну природе и биљног света, саму божанску моћ, крила је чаура као место метаморфозе једног облика у други, слично сеоби душа. И у сеоби душа и у процесу метаморфозе, крила се тајна бесмртности, односно непрестаног обнављања живота у природи. Наиме, веровало се да сваки облик, свака етапа и појава живота, поседује своју посебну душу. Зато се чаура сматрала тајном одајом

¹⁹¹Коцић, Клопка за сенку, 40

¹⁹²Кулишић, Петровић, Пантелић, *Српски митолошки речник*, 79.

¹⁹³Злата Коцић, *Оро око гротла*, (Београд: Књижевне новине, 1990), 13.

иницијације, јер је представљала сакрални простор преображаја попут биљне материце.¹⁹⁴ Сакрални и светлосни симболи који обележавају ову песму исијавају као гранични мотиви: јаје, воћка и семе, гротло, гром, чокоти и род. Лирски субјекат се након личног пребражаја, пробијањем чауре духа, директно обраћа ужареном гротлу и позива га да бљуне завештани ореол.

*Завештан ми
кесон-ореол
да кружим њиме
као зидом смрти:
бљуни га, гротло,
из дроба воде
у дугино ждрело!
Да се дуги о уво окачим
пре него паучина прободу моје.*¹⁹⁵

Снага песничког „ја“ се попут магијске наушнице качи о дугу, док гром погађа тренутак и расцепљује га, лирски субјекат церемонијално стаје у круг где предаје своју душу. У словенској митологији круг је „један од најраспрострањенијих митопоетских симбола, везан за представе о цикличном току времена ('круг живота', 'годишњи круг') и основне форме структурисања простора (подела на 'своје' и 'туђе', у којој се круг јавља као граница затвореног, чуваног простора).“¹⁹⁶

У песми *Дугин свлак* песникиња види небеске дуге у ритуалној поворци попут волшебних бића која су скинула своје свлакове и играју у једном дубоком, паганском обредном заносу. Небеске дуге у поезији Злате Коцић, скидају своје кошуљице попут змија¹⁹⁷ из народних веровања и транспонују у својим свлаковима магијску моћ из древних паганских ритуала:

*Сабрале се
па ме зову дуге
Побацале
кошуљице танке
у големи
огањ посред неба
те прескачу
наздравље им било
И свакоме*

---

¹⁹⁴Popović – Radović, *Mitološki rečnik biljnog sveta: mitske priče o bilju*, 97.

¹⁹⁵Коцић, *Оро око гротла*, 15

¹⁹⁶Словенска митологија: енциклопедијски речник, ред. Светлана М. Толстој и Љубинко Раденковић, 312.

¹⁹⁷„Змије скидају свој свлак (кошуљицу) у пролеће провлачећи се кроз трње. Ко нађе свлак на Ђурђевдан или на Цвети, биће срећан у тој години. Свлак се носи уза се као хамајлија и ради среће. Он има заштитну улогу за пчеле у кошницама. Болесници се каде на запаљеном свлаку, умивају се водом у којој је био свлак, главобољни њиме трљају главу, а здрави шаке да им се не зноје. Истуцан свлак даје се стоци у храни да је не уједају змије. По предању, жена је родила змију која је дању била змија, а увече свлачила змијину кошуљу и појављивала се као прекрасан младић“ Кулишић, Петровић, Пантелић, *Српски митолошки речник*, 145.

*ко упита за ме*¹⁹⁸

Дуга се чешља над језером и у тој волшебној и магијског слици подсећа на невесту вилу која се уређује за чин венчања призивајући изабраног „омилелог“ младића. Око страшног ужареног гротла, окупла се свадбена поворка у оро, док се ужарена жеравица моли Сунцу за спас, за плетење верига које ће симболично спојити лирски субјекат са сопственим паганским бићем. Дуге – виле видају рањеног, и предају га исцељеног мајци, свадбена поворка и лирски субјекат бивају спашени пред ужареним прождирућим гротлом смрти.

Занимљиво је да епилог ове небеске свадбене поворке која је започела у *Ору око гројла* Злата Коцић даје тек у песми која је објављена у потоњем избору песама *Хамон*. Тада невеста симболично „дугиним концем ушива небо и земљу“, спаја настали расцеп између два простора на којима борави људска душа. Упредајући митске нити сростања она сваког од сватова понаособ магичним предметима: иглом и концем узноси у хтонски, закриљен простор.

*Над гројлом вије се оро, плећима подупире свод.
Ала се скамени, сурва све – до Невесте и од.
Невеста дугиним концем свадбени везе бод:
пришива земљу за небо, окамењену пројаницу –
свата по свата - узноси, да круже док су год.*¹⁹⁹

Невеста је у у поезији Злате Коцић попут неког мистичног медијума, који својим деловањем магично трансформише сватове са руба ужареног гротла у звезде на небу и чак их и тамо распоређује у извесно коло, остављајући их да круже „где су год“.

Несхватљиве и фантазмагоријске споне природе и човековог бића, зачете у паганству, песникиња дочарава и у песничкој збирци *Ребро*. У песмама обележеним бројевима два и три из циклуса *Звездарска чесница: Сналазе се* и *Стари ветар*²⁰⁰, песникиња персонификује ветар, додељујући му космогонијску моћ паганског божанства. Ветар као природни елемент је у чврстој се спреси са божанским, а божанство Вају у ведској митологији доживљава се као персонификација ветра. Песничку слику Злата Коцић управо отвара приказом ветра као чеда, божанског детета које „учи ход“:

*....Ветрово чедо
учи ход
по вијугама
развезаног чвора
Обе ноге заглаба
међу три стуке
нежне врпце*²⁰¹

¹⁹⁸Коцић, *Оро око гротла*, 29.

¹⁹⁹Коцић, *Хармон*, 14.

²⁰⁰Почетни стихови песме из циклуса *Звездарска чесница*, дати су као наслови.

²⁰¹Злата Коцић, *Ребро*, (Београд:Нолит, 1993), 12.

У следећим стиховима песме која се бројчано и смислено наставља на претходну, симболично стари ветар уводи у дом паучну, песнички приказ који у синергији са пређашњим подсећа на пагански обред иницијације млађих чланова у племенску заједницу, од стране старијих и искуснијих. Сходно строгим постулатима паганског културног идентитета стари ветар је моћнији од ветровог чеда те изазива ковитлац, који отвара прозор у оку:

*Стари ветар
уводи у дом –
паучину сврдла
уз ходнике,
каблове коврџа,
муњиње власи:
Једини прозор – каже –
твоје око;²⁰²*

Мотив персонификованог ветра јавља се и у песми означеној бројем десет – *Стари ветар* приказујући потпуни залазак моћи. Интересантно је евоцирање магијске моћи биља, која напушта лирског субјета. У котарици старог ветра сада је само семенка - коштица као заматак новог духа. Семенка је важан ентитет у веровању Старих Словена, који упућује на некакву смену и нови живот. Та велика тајна: „тајна божанског у кружењу светлости и метаморфоза семена у биљке, под њеним утицајем, независно од цивилизацијских научних објашњења ове појаве, покретала је увек архетипске представе о прасазнању саме бити живота.“²⁰³ Старо бива замењено новим – коштицом која у сржи носи прасазнање живота. Песму попут каквог магијског обреда и јадиковке изриче лирски субјекат Стари ветар:

*Ни трнинке
ни перунике, за кров
ни пера орловог
ужареног
ни воде неначете
у котарици мојој
од прутја евалског
само коштица
сасушеног шипка
на равне части
на раскрсју.²⁰⁴*

Лирски субјекат жалосно казује да нема одређене ритуалне предмете: орлово перо перунику, неначету воду, остала је само коштица као срж и прапочетак; симболички паганско и старо треба да буде замењено нечим што је тек у заметку. Песникиња наглашава дијалетику активацијом мотива магичне семенке из које може никнути космички апсолут

---

²⁰²Коцић, *Ребро*, 13.

²⁰³Поровић – Радовић, *Mitološki rečnik biljnog sveta: mitske priče o bilju*, 89.

²⁰⁴Коцић, *Ребро*, 20.

опет на једном фантазмагоријском простору – раскршћу.²⁰⁵ Мотив неначете воде, воде коју отпушта бесмртно, божанско биће песникиња Злата Коцић проналази у богатим културним слојевима паганства који баштине различите легенде о постанку света. Драгојловић проучавајући паганизам и хришћанство у Срба упућује на *Мануов Законик* који описује појаву „божанског, бесмртног, бестелесног и самобитног бића, које је зажелело да из свог тела створи разноврсна жива бића. Оно је на почетку времена пустило из себе воду као примарну материју и у њу положило 'семе', а из тог семена настало је 'златно јаје', чији је сјај био као сјај хиљаду сунчевих зракова.“²⁰⁶ Стога не чуди што је мотив јајета које настаје из волшебне семенке један од централних мотива паганства у поезији Злате Коцић.

Скрално место, мотив магичног „златног јајета“ као искре из које се рађа живот, заузима и у потоњој збирци песама *Гнездо и купола*. Почетно слово је готово увек велико, чиме песникиња указује божански профил мотива. Јаје као прапочетак, семе и идеја из које све у песничком свету ауторке настаје. Са том етеричном мишљу песникиња конципира и сам наслов ове збирке. *Гнездо и купола* тако постају урански простор у коме пребива почетна тачка, матрица.²⁰⁷ Ауторски пролог – песма указује на песникињину намеру да проникне у све тајне варираног мотива.

*Чак и ковчег мој летећи,
тешку тачку под ускликом,
одшкринух – завирих
у све буџаке јајета
од гнезда до куполе.*²⁰⁸

Смисоним планом исказаним у овој цртици песникиња наговештава поетичка начела које ће обележити ово песничко дело. У ковчег песничких остварења Злата Коцић пажљиво слаже сва могућа значења јајета, од иницијалног момента у гнезду, до рађања и пребивања у куполи.

Магијско дејство речи, својеврсне бајалице и жива комуникација песникиње са паганским светом наставља се у песми *Магично јаје*. Присутна је и јака готово митска веза са завичајем и огњиштем, оличена у јајету. Интересантна је и цитирана уводна цртица из *Мале кућице* Васка Попе, која указује на поштовање песничког ауторитета и мотивску сродност. Злата Коцић потом у стиховима пажљиво развија мотив сунчевих јаја. Персонификовано Сунце приказано је са златним прстеном, док Дуга попут виле слеће на њега.

*Пробуђени вртложни ветри
ову крилетку поздраве,
Сунцу-жуманцу кошуљицу одену*

---

²⁰⁵ „Постоје индиције да су се некада на раскршћу сахрањивали мртваци. Општи је обичај у Срба да се на раскршћу спушта мртац на земљу и прекади. Сметлиште обрисане куће, после изношења мртваца из ње, баца се на раскршће. Ту се износе тешки болесници, да од пролазника траже опроштај, како би лако издахнули. На раскршћу су људи позивали своје покојнике и проклињали злочинце и лопове“ Кулишић, Петровић, Пантелић, *Српски митолошки речник*, 253.

²⁰⁶ Драгојловић, *Паганизам и хришћанство у Срба*, 31.

²⁰⁷ Делић, *Поезија као чудо преображавања*, 41.

²⁰⁸ Злата Коцић, *Гнездо и купола*, (Београд: Српска књижевна задруга, 1995), 7.

*без прореза; вео невестински
Жар – птици.*²⁰⁹

Сунце је представљено као центар, жуманце магичног јајета – космоса. Кружна структура која се огледа у Сунцу, јајету и жуманцу приказује савршени облик волшебног света. Жар – птица задобија невестински вео који употпуњује фантазмагоричну слику небеске свадбе, али и свих оних радњи које претходе излегању магичних сунчевих јаја, као крајњих тачака у којима се ствара космос.

У циклусу песама *Скарбеј* песникиња развија мотив сунца вешто користећи египатску митологију као иницијални имплус. Скарбеј је у египатској митологији, света буба која се користила као амајлија, симбол душе и њеног ускрснућа. У истоименом циклусу посебну пажњу привлачи песма обележена бројем пет – *Горгонице*. У овој песми ауторка поред египатске активира и грчку митологију, повезујући мотив сунца са митском причом о наказним бићима - Горгонама настањеним у Хаду:

*Горгонице
одевене у сунца
пред огледала
тифусна изводиш
пред трокрилна
те травенстите
а траве сите
стрижене – кошене
уз аждајину главу
у смотуљак
на под кадифени маљ*²¹⁰

Горгоне су у античкој митологији три сестре: Стена, Еуријалија и Медуза, Форкове и Кетине кћери, по веровању „главе горгона биле су окружене змијама уплетеним у њихове косе; у устима су имале зубе, сличне ведровим, кроз које су плазиле свој дугачки језик, а руке су им биле од бронзе.“²¹¹ У песми Злате Коцић ова застрашујућа бића одевена су у сунца, и као таква се изводе испред огледала. Мотив огледала такође има фантазмагоријску моћ јер је у „народним представама симбол 'удвајања' стварности, граница између земног и оног света. Придодаје му се наднаравна снага, способност да може поново стварати не само видљиви свет него и невидљиви, и чак онострани.“²¹² Читава сцена горгона удвојених у стварности чије се главе стављају под кадифени маљ је ритуална и у тој поворци највећу пажњу привлачи истоветност са древним словенским обичајем –лапотом, који се изводио маљем. Пагански ритуал лапота престављао је сурово убијање старца, изнемоглих и радно неспособних особа који је у прошлости имао различите форме. Описујући једну од најсуровијих појава словенског наслеђа Велицкаја у студији *Многобожачка симболика словенских архајских ритуала* наводи да се „ритуал испраћаја 'на онај свет' код Словена може рашчланити до најразличитијих елемената и посматрати заједно са староиндијским,

²⁰⁹Коцић, *Гнездо и купола*, 47.

²¹⁰*Исџо*, 65.

²¹¹Срејовић, Цермановић, *Речник грчке и римске митологије*, 298.

²¹²*Словенска митологија: енциклопедијски речник*, ред. Светлана М. Толстој и Љубинко Раденковић, 399.

античким и средњовековним писаним сведочанствима народа Евроазије.“²¹³ Добро познајући овај древни ритуал Словена, Злата Коцић у песму уводи Горгоне као симбол старог и изнемоглог паганског света који треба да буде уништен обичајем сеницида. Симболично испред огледала као границе између земног и оног света бива извршен пагански обичај сеницида над митологијом.

У песми *Видов данак* песникиња кроз мотив старословенског бога Вида – Световида реактуелизује догађаје из скорашње историје, обалом Ситнице у недра скупља ископане очи, из глава које су посађене да буду међе. Значај очију, живе реликвије паганског бога Вида и слика језивог приказа посечених глава указује на вековно страдање народа на том простору.

*Изведи ме, брате, пред сватове.
нема тканице да струк опашем:
зарана обала сам.
Обалом Ситнице
накупих у недра очи ископане.
Благо води што не таче главе
посађене да буду међе*²¹⁴

Паганско божанство светлости бога Вида, везаног за српски празник Видовдан - историјски кобан за српски народ, песникиња реактуелизује кроз језиву слику ратних страдања, јер „Световид балтичких Словена у основи је хтонично божанство, ноћни коњаник, али уједно и ратно божанство, као и германски Водан. Име Световид (силни, моћни Вид) је старо, прасловенско, а према неким историјским изворима може се закључити да је Световид био врховни бог свих Словена, иако је у разних словенских народа могао имати разна имена. Балтичком Световиду донекле би одговарао наш Дајбог“²¹⁵ Симболично Видов ратни данак у песми Злате Коцић је у крви, и ископаним очима страдалника. Старословенска паганска божанства попут бога Вида или Дајбога у поезији Злате Коцић симболи су потиснутог културног идентитета који песникиња покушава да активира и оживи кроз надоградњу и преплитање са хришћанским идентитетом. Мистичне покретне слике смењују се брзо, те песникиња спроводи читав низ паганских бића и мотива кроз песничку провинијенцију до назнака формирања једног новог културног обрасца и окренутости хришћанским мотивима у песништву.

Није лако, ни могуће повући јасну црту у песништву Злате Коцић и одредити од ког тренутка преовладавају, а још мање да ли икада ишчезавају пагански мотиви у њеној поезији. Паганство и хришћански дух остају нераскидиво везани, јер њене песничке потврђују ненаметљиву сцену суживота два идентитета. Из паганског мрака безнађа изнедрава се нова слика устоличења хришћанског Бога. Паганство и хришћанство на тај начин бивају сједињени у уметничком песничком искуству. У завршним стиховима песничког циклуса *Ошкривење* ауторка остаје запитана над тим ко је била и ко је сада у новим космогонијским просторима семенке:

---

²¹³ Наталија Николајевна Велицкаја, *Многобожачка симболика словенских архајских ритуала*, (Ниш: Просвета, 1996), 41.

²¹⁴ Коцић, *Гнездо и купола*, 28.

²¹⁵ Кулишић, Петровић, Пантелић, *Српски митолошки речник*, 256.

*Оче, не бејаш ли див-девојка?!
Јер заборавих ње – кондуре ми
Кација љуби.
Да сам у семенку зазидана!
Да бљеснем клицом: сећањем
на одаје модре, мудре, кристалне –
Твоје преблаге очи.²¹⁶*

Самоткривање и разоткривање паганства у песништву Злате Коцић једнако је сведочењу ванвременског бивства и мистичком искуству Творца у хришћанском идентитету. Рађање из клице паганства, сведочи семенку новог хришћанског идентитета симболично скривену у преблагим очима Оца.

У потоњем песничком изразу Злате Коцић који припада другој фази њеног стваралаштва и укључује збирке песама издате након хибридног књижевног дела *Полој* 1999. године свакако ће провејавати и пагански мотиви на које песникиња стално врши реминисценције попут: воћке, јајета, магичног круга и семенке... Међутим, оно што је карактеристично је то да ће ови мотиви у каснијим збиркама увек бити испреплетени хришћанском теметиком крштене кошуље, крста и божанске душе, али и топлим и молитвеним зазивањем Господа: „То је изналажење још једног, па још једног начина да се активира дух стваралачког Принципа, и у најбољем случају да се објави дух Божији који ће све одржати на окупу.“²¹⁷ У том слислу једино је у песништву Злате Коцић могуће успоставити јасну границу у промени начина уметничког обликовања песме. У прилог томе говори и чињеница да се већина критичара слаже у подели њеног стваралаштва управо на две фазе, при чему је дистинкција паганско и хришћанско. У потоњим песничким збиркама *Биберче*, *Чаура аура ура*, *Грумен* и *Галијал* мотиви паганског културног идентитета јављаће се само у назнакама и представљати једно сведочанство сећања и чувања идентитета, који је сада преображен и нов хришћански дух.

Песништво Злате Коцић специфично је по томе што не остаје само на површној анализи пређашњег митског искуства, већ се честице ванвременских знања претачу у једно ново искуство вечности. Дајући дубљи смисао песничком доживљају и догађају у књижевности, Злата Коцић се супродставља фатализму прошлог, садашњег и будућег. Слободна песничка мисао отвара се пред сопством - лирским субјектом и целокупним песништвом као ванвременски ентитет. Песникиња успева да под тим условима створи, потврди и изгради вредност сопственог паганског идентитетског бића отвореног подједнако за колективно и индивидуално.

---

²¹⁶ Коцић, *Гнездо и купола*, 95.

²¹⁷ Злата Коцић, *Полој*, (Београд: Просвета, Београд: Мидим принт, 1999), 78.

Транспоновање паганског у хришћанско

Песникиње Драгиња Урошевић, Даринка Јеврић и Злата Коцић траже континуитет песничког дела у сталном враћању на почетак, на сопствени и идентитетски пра – заметак. Оне на тај начин траже да докуче недокучиви имплус човековог бића који одређује његов идентитет. Активирањем нових културних слојева и образаца, ове три песникиње стварају специфичну поетику реактуелизације оног што нас личним избором одређује као самосвојну јединку. Код сваке од ове три песникиње, у централним песничким остварењима, јасно се оцртава траспоновање мотива у потпуно нова културна поља и рађање нових идентитетских чворишта. Већ се уз појаву паганског старословенског бога Перуна код Урошевићке, Јеврићке и Коцићке паралелно активирају старозаветни мотиви. Оно што је лако уочљиво код сваке од песникиња је лагано и потпуно, песничко и духовно прихватање хришћанског идентитета. Есхатични и симболични искази старозаветног и новозаветног духа уткани су њихову поезију, са једне стране то је развој исте тенденције трагања за коренима идентитета, а са друге стране то је оштар заокрет у културној поетици сваке од њих.

У паганству лако долази до самоузношења личности човека кроз могућност да сопственим магијским деловањем одобрвољи онострани силе. У хришћанству човекова личност се увезује љубављу за ближње, покорношћу у тражењу милости и пута спасења. У песништву Урошевићке, Јеврићке и Коцићке та разлика у духу која креира идентитет је преломна тачка са које песникиње проиру у суштину сопствених бића. „Само-узношење личности, њено супрот-стављање Богу – то је извор цепања, распадања личности, осиромашења њеног унутрашњег живота; и само љубав, у извесној мери поново доводи личност до јединства,²¹⁸ речи су Георгија Василевича Флоровског које важе и за процесе утврђивања идентитетске основе у оваквој поезији.

Пагански, претхришћански слој створио је посебну атмосферу у песништву посматраних уметница која се надограђује рађањем и/или васкрсавањем хришћанског културног идентитета. Занимљиво је свакако и време појаве збирки надахнутих хришћанском тематиком Драгиње Урошевић, Даринке Јеврић и Злате Коцић које обележавају неке кључне промене начина уметничког стварања. Њихово стваралаштво се у том ширем контексту претвара у потрагу за хришћанским смислом, то је време отварања за колективне - националне перспективе. За суштинско разумевање усаглашености промене идентитетског тона у песништву ове три песникиње, свакако треба посматрати и историјски тренутак у ком настаје преображај.

---

²¹⁸Георгије Василевич Флоровски, *Стуб и тврђава истине I*, (Београд: Логос, 2008), 126.

Драгиња Урошевић, Даринка Јеврић и Злата Коцић у свом песништву културно чвориште оживљавају кроз реминценције на српску средњовековну историју и представе немањихких манастира, и кроз светитеље и светитељке поникле из страдалничке утробе српског нација. Суштину човековог живота песникиње у одређеним фазама свог песништва траже у хришћанском смислу и духу. Њихова поезија је стога на моменте разумљиво покајничка, поезија вапаја и молитви, али пре свега она је поезија трагања за човековим нуклеусом. „Човек, ако је препознао себе као боголико биће, тражи Онога који га је створио, који му је удахнуо Свој Дух у његов 'прах земаљски'. Човек Га тражи 'вољом за смислом' присутном у сваком човеку. Тражи се неко ко је скривен. Да ли се то Бог скрива од човека или човек од Бога?“²¹⁹ Од откривања Бога до његовог слављења, или бар стварања песничких уметничких дела инспирисаних хришћанском културом стварања, песникиње Урошевић, Јеврић и Коцић пролазе пут конституције уметничког правца који одређује узлазни, успењски пут.

Херметичност и повремена „нечитљивост“ песничких стихова је нит која повезује три песникиње. У свету потиснутог паганства, које иде до линија одрицања пређашњег идентитета, песникиње у стваралачким фазама које обилују хришћанским мотивима меланхолично откривају божанско у себи, али и око себе, и пригрљују молитву као средство песничке комуникације. Такво песничко стварање долази као ослобођење, али и откривање једне нове нити превазилажења мита кроз културну поетику која остварује жив уметнички дијалог. „На почетку беше Логос. Логос је и Љубав. Љубав је тако савршена комуникација да радикално укида неспоразум. Љубав је идеални дијалог као потпуна отвореност према Другом са којим комуницирамо и према ономе што разумјевамо.“²²⁰ Ова врста обликовања дијалога, дакле, није само реторичка. Необични и иновативни песнички изрази трију песникиња кроз тај дијалог премешћују народну паганску културну схему те у фантазмагоријско поље уносе нову хришћанску трансценденцију, као нову светлост. У таквој светлости сусрета оне изражавају уметничку и људску аутономију.

Лична духовност ауторки се у њиховој поезији манифестује као моћно свеопште буђење српског православног нација и обраћење душа. Ово лично и колективно отрежњење преставља у религијском смислу ослобођење од таме фантазмагоријских простора у паганству, што је очекивани бунт хришћанског духовног човека. Песник као узвишени медијатор најчистијих и најизворнијих људских тежњи и осећања, позван је на заступништво пред Богом, као неко ко снагом речи освештава људско постојање и преображава стање душа залуталих у пропадљиви тварни свет. Песнички свет створен у сагласју са светом Створитеља егзистира као жив и активан, непропадљив организам, створен од песама – небеских честица, такво схватање уметничког дела проналазимо код све три песникиње, као тихо и меланхолично служење вишем циљу. „Стваралаштво је стање живота, 'стање' које је кратате ка савршенству, ка идеалу, ка новом и ка Богу. Стваралаштво је стављање у 'погон' свих урођених и стечених потенцијала. Стваралаштво је тежња ка новом човеку.“²²¹ Религијско искуство доприноси религијском стварању, а ово искуство песникиње остварују кроз песничке молитве којима вапију ка узвишеном хришћанском идеалу.

²¹⁹Јеротић, *Приближавање Богу*, 15.

²²⁰Шијаковић, *Присутност трансценденције: хеленство, хришћанство, филозогија историје*, 247.

²²¹Александар Михаиловић, *Непоновљива поновљивост*, (Београд: Партенон, 2016), 22-23.

Духовно сазревање поезије Драгиње Урошевић, Даринке Јеврић и Злате Коцић потврђује и развијање културног националног обрасца који се ревитализује и окреће византијским коренима и средњовековном континитету српског православног бића. „Биће се налази у Божанству, Божанство је носилац апсолутног бића, јединство свега што јесте. У Божанству се губи разлика између бића као предикта и бића као субјекта.“²²² У српском православном бићу оно паганско се трансформише, увезује и како би се кроз њу остварила веза са Божанством.

Мотивску структуру песама специфичног хришћанског културног идентитета чини широк спектар мотива из Библије као опште окоснице вере, међутим, у стваралаштву трију песникиња најупечатљивији је лични однос са небеским Творцем који се остварује кроз реминисценцију на Сопоћане, Богородицу Љевишку, Дечане, Градац, Симониду, Данила, Јелену Анжујску и Светог Саву, као потврду очувања вере у обећану вечност. Лични опит песничког духа код Драгиње Урошевић, Даринке Јеврић и Злате Коцић истовремено је песнички опит вере – опстајање у оквирима хришћанског културног идентитета одабраног личним хтењем на путу узлазне катарзичне тежње ка вечности. Матафизичко путовање остварује се сваким новим исписаним стихом, као сведочанством вере у идентитет сопствене воље и свести. Тајна буђења, преобликовање и транспоновање мотива у поезији ових песникиња мења и њихов сопствени приступ уметничком делу, али и културној поетици стваралаштва. Премда се трагање за тим космичким унутрашњим имплусом код ових ауторки среће и у много ранијим остварењима. оно је сада дубоко смислено и има јасно исцртан циљ трагања – хришћански идентитет.

Ревитализација хришћанске моћи кроз песничку моћ стварања код ове три песникиње свакако има своје корене у кризи и одбацивању социјалистичког политичког устројства које је стигматизовало религијске идеје и учења као погрешне, репресивне и назадне. Идеје духовне обнове и окретања хришћанском идентитету у песничким делима Драгиње Урошевић, Даринке Јеврић и Злате Коцић симптоматично се поклапа са променом опште културне политике која сада тежи самообнови али и ревитализацији српске средњовековне културе, у чијем је средиштву хришћанска трезвеност духа и човековог унутрашњег бића, која се пак неминовно рефлектује и на околину, али и његову – човекову културну продукцију.

---

²²²Николај Берђајев, *Философија слободе*, (Београд: Логос, 2006), 131.

Хришћански идентитет у поезији Драгиње Урошевић

Симболички, након пантеистичког и политеистичког доживљеног есенцијалног тајанства, у поезији Драгиње Урошевић наступиће хришћански, монотеистички, молитвени тон. Свакако, паралелно са поезијом која обухвата мотивски круг паганског културног идентитета, спорадично ће се јављати и знаке хришћанског Апсолута. Тон у коме лирски субјекат задобија хришћанску слободу и смисао постојања, јасније ће се испољити тек са појавом песничке збирке *Лични устанак*. Песникиња која већ познаје и уметнички обликује прошлост у паганском, лако је да наслути будућност коју доноси продуровљени идентитет хришћанског.

Понирањем у суштину духовног света и срж сопственог бића песникиња новоспознату свест о другачијем идентитету уметнички интерпретира из дубине паганског космичког доживљаја. Преломни тренутак у промени мелодије и начина певања, је збирка песама *Лични устанак* (1989), што и сама песникиња наговештава симболичним насловом. Херметичност хришћанских мотива у потоњим песничким збиркама Драгиње Урошевић захтева пажљиво рашчитавање уметничких чворишта, као и понирање у различне хришћанске представе, како би се идентитет просветљења и хришћанског набоја који се формира у њеном песничтву дубински анализирао и правилно разумео. Њено стваралаштво тако постаје израз њене слободе бирања хришћанског идентитета као сопственог, специфичног сведочења вере - кључно је у томе досезање слободе: „Стваралаштво је чин боголике слободе човека, откривање лика Творца у њему. Стваралаштво није у Оцу нити у Сину, већ у Духу и стога излази из оквира Старог и Новог завета. Где је Дух тамо је слобода, тамо је и стваралаштво.“²²³

Драгиња Урошевић са духовним набојем пева о хришћанском идентитету који мистички спознаје најпре из једне греховне таштине у збирци *Лични устанак*, до распламсавања и раста вере песничког субјекта у потоњим збиркама попут: *Јелена Анжујска, Небеска преља, Душа и заумбрежје, И ниње и присно, Свештеник нове светлости*. „Песнички субјекат не пева о догми, већ испевава слике понирањем у свет, вођен сада, обоженим духом. Нова мистичка спознаја допрла и до потоњег времена, другачије се сада поима скривени свет, другачије се доживљава пут да се кроз себе полети“²²⁴.

Збирка песама *Лични устанак* већ у наслову наговештава промене које су настале у песникињиној души, које се почев од ове збирке манифестују једним другачијим начином певања и просијавањем хришћанског молитвеног тона. У песмама пониклим у потоњим збиркама Драгиње Урошевић осећа се окренутост себи и загладаност у дубине интимног доживљаја уско оивиченог света.

²²³Берђајев, Смисао стваралаштва, (Београд: Бримо, 2001), 75.

²²⁴Стаменовић, „Благослов свету“, 10.

Лирски субјекат Драгиње Урошевић тражећи себе и сопствено биће, заправо трага за духовним смислом кроз одвајање од плотске привезаности за овај свет, на том успењском путу проналази се космичка енергија која ослобађа духовно биће и проналази се у хришћанском идентитету. У кругу тих песама, које наговештавају једно дубље и сврсисходније трагање за космичким нуклеусом, јављају се мотиви који су карактеристични за поезију Злате Коцић као најчешће коришћени и многозначни: јаје, млеко и мед, које песникиња доживљава као „храну за мозак“. Драгиња Урошевић и Злата Коцић по истоветности варирања мотива оставарују сагласје у стваралаштву, те се код обе песникиње осећа извесна бојазан лирског субјекта од новог и непознатог, али се и препознаје тежња за одвајањем од убичајеног. Спознају вере, буђење хришћанског бића песникиња Драгиња Урошевић доживљава као одвајање од неког познатог, устаљеног живота.

Песма *Луцифер* већ самим насловом изазива отрежњење и трезвену будност читаоца. Она носи име најлепшег серафима отпалог од Бога, а у том отпадништву својим првобитним грехом касније је учествовао и човек. „Од Бога је отпала светска душа, носилац саборног јединства стварања и зато су сви и све у свету суделовали у злочину отпадништва од Бога и одговорни су за првобитни грех, у њему је слободно суделовао сваки створ и свака травка“²²⁵. Отпадништвом сатана или кушач постао је „господар пакла“, на чије дно је бачен због свог страшног престапа – бунта против Бога. Инспирирана тим мрачним преступом, песникиња кроз стихове реактуелизује пад некадашњег серафима, али и човеков потоњи грех преступништва:

*о Луциферу остаје да се прича и прича
иако песници и филозофи, а и обични људи
тврде да се он одселио у подручје мита, уображења
и отиснуо низ звук и маглу
он се и данас шета по улицама и живи по кућама
смишљен, равнодушан, хладнокрван
и наводи одвећ савремене људе
који су изгубили веру у демонску моћ
и верују у чар и чуда света
у добронамерност временских мена
у исправност олуја и хујева колико и сунца
колико и ораница, колико и жарева лета
у израз племенитости сваке боре на људском лицу
он их наводи за густе шуме²²⁶*

Песма *Луцифер* јесте песникињино препознавање демонског у свету, које у лирском субјекту изазива збуњеност и неснађеност, иако су песници и филозофи много пре пројављивања зла указали на његово присуство. Лирски субјекат осећа демонску силу као некакав замајац у свету, који покушава да замути знање и сазнање смртника о вечном, узимајући при том на себе лажни лик драгости: „Зло је хаотично, оно представља одвајање, распад који непрестано траје, растројавање читаве структуре бивствовања“²²⁷. Симболични стихови песме указују на човеково небеско порекло, али и потоњу пројаву зла које долази

²²⁵Берђајев, *Философија слободе*, 129.

²²⁶Урошевић, *Лични устанак*, 22.

²²⁷Флоровски, *Есхатологија Цркве – Јеванђеље Васкрсења*, 44.

из жеље најлепшег анђела да буде једнак Богу. „Изаћи ћу у висине над облаке, изједначићу се с Вишњим“ (Исаија 14:14). Лирски субјекат свестан је одступања Луцифера од света чистоте и светлости, иако му изворно припада, неснађеност и збуњеност неминовне су последице одвајања од Бога и патње због хаотичности зла.

У потоњој збирци песама *Јелена Анжујска* лирски субјекат добио је дубљу форму колективног памћења, на основу ког изграђује себе, задобијајући одговоре искорак у један нови, духовни свет. Тај пут „одуховљења“ потврђује се у песми *Крштење у православљу* у којој лирски субјекат доживљава преумљење свести, као нови истински и једини живот који је одабран сопственом вољом. Крштење је света тајна којом се хришћанин из небића, преводи у биће. „Човек, будући да има почетак, има и крај, окружен је, оивичен ништавилом, онтолошки угрожен и под сталном претњом повратка у небиће.“²²⁸ Песничка слика ове свете тајне у хришћанству отвара се приказом ветра који „улеће“ у цркву као симбол присутности Светог Духа. Ветар на главу девојке која приступа крштењу доноси расцветале трешње, као потврду обећане вечности и дар новог живота. Песникиња развија песму потоњим мотивом ласте као весника пролећа, цветања, чије присуство заокружује слику крштења - буђења у хришћанству. „У тренутку, дакле човек постаје свестан да је рођен (јер је ово кретање кајања у вери – поновно рођење), будући да је његово раније стање било да се не буде.“²²⁹ Кроз крштење лирски субјекат из таме паганског и прошлог остварује преображај мисли и вере. У завршним стиховима птица се не види као неко зло које је пореметило чин ступања у нову веру, већ као благослов и знак рађања - хришћанског идентитета:

*у налету ветра и лету птице,
ипак не може да буде зла
Ни колико у часи воде песка,
у знак крштења и нове вере
убројиће свети оци са зидова, света мајка са олтара
тихи часници и рођаци
и ову причу, и овај ветар пао са планина
ову даљину што се на све стране слеже*²³⁰

Чином крштења лирски субјекат постаје део Христове цркве, док су му сведоци при тајни крштења, фреске светих отаца и Богородице, узвишене и свепрослављене мајке.

Мотив узвишене „родитељке душа“, мајке Исуса Христа – Богородице манифестује се и у песми *Молитва светлој мајци* у којој се песникиња са дубоком свешћу палог бића исповеда „светлој мајци“, кроз стихове који су истовремено и срдачна молитва и похвала узвишеном хришћанском лику „родитељке душа“:

*ти, светла мајко, са зида погледа топлот
као са лица сунцокрета зањиханог у летњем поподневу
преданог таласима радости у ваздуху, загрли ме
валима свог унутрашњег мора, ширином плава
у којем галеб извија путању у правцу стења*

²²⁸Михаиловић, *Непоновљива поновљивост*, 82.

²²⁹Нагрн Преображеновић, *Сазревање душе*, (Света Гора Атонска: Манастир Хиландар, 1998), 47.

²³⁰Урошевић, *Јелена Анжујска*, 8.

*ти верна облацима, врховима којих корачају
они који поверују, као створови
који лете у висинама, родитељко наших душа*²³¹

Песнички субјекат из дубине свог несавршеног људског бића говори о мајци топлот погледа, кроз уметничко остварење, бираним речима и складом везаних мотива, као о узвишеној родитељки душа хришћана. „Ако је Господ Глава Цркве, онда је Кротка Марија – 'Доносителка благодати божанских' заиста Њено Срце преко кога Црква предаје својим удовима Живот, Вечност и дарове Духа, истинска 'Прародитељка живота' (...) Као што је дух Лепота Апсолутног, тако је Богородица Лепота Створеног.“²³² Песничка слика светле мајке - Богородице која дише са зида, којој се лирски субјекат исповеда у уметничком доживљају меша се ликом световне мајке родитељке, топлот погледа.

У уметничким остварењима попут песама *Искушеница*, *Подвижник*, *Пустењак* и *светлосник*, *Монаси* песникиња ниже светлосну поворку хришћанског културног идентитета, те се ови прегаоци окупљају у молитвеној тишини. „Монашки начин живота требало би да буде најближи идеалном есхатолошком начину живота. Он је натприродан, изискује труд, подвиг одрицање и жртву.“²³³ Између зидина манастира, зидова подвижничких ћелија и олтарских купола силази хришћанска, божја благодат. Лирски субјекти Драгиње Урошевић, у песми *Искушеница*, осећајући дубину пада свог сопственог бића, између хладних зидина уздижу срчане молитве натопљене вапијућим сузама чија се искупљујућа моћ претвара у исцелитељску:

*плакала је, и где чуда Божијег
нису капале сузе него су летеле беле пахуље
откидале се из угла ока, немирне
и склоне неизмерју, дозване од унутрашње студи
али благе, толико благе да су лечиле животиње*²³⁴

Сузе искушенице која плаче означене су белом бојом, бојом чистоће и унутрашњег мира, песникиња их доживљава као беле пахуље које се откидају из ока и лебде, што потенцира њихову моћ која се пројављује као чудо лечења - исцељења. „Чудо је умније од нужности, чудо је у складу са смислом света. У чуду се враћа ум и смисао, остварује се виша промисао бића, а управо умирање по природним законима је апсурдно и бесмислено, негира промисао бића.“²³⁵ Чудо које се пројављује кроз лековите сузе које лече животиње показује један песнички склад природе и Божије милости.

Монашки живот је важан мотив стваралаштва Драгиње Урошевић, те она у монасима види стубове на којима у свету почива хришћанство, а њихову молитву доживљава као милосвучни бруј. Подвижници из песме *Монаси* подсећају на ројеве пчела, чије се молитвено брујање уздиже до небеских висина. Нежним стиховима пуним хришћанске тоpline песникиња указује на снагу њихових молитва чак и „за глатијаторе“ који су у

²³¹Урошевић, Јелена Анжујска, 9.

²³²Флоренски, *Стуб и тврђава истине I*, 257.

²³³Михаиловић, *Непоновљива поновљивост*, 129.

²³⁴Урошевић, Јелена Анжујска, 12.

²³⁵Берђајев, *Философија слободе*, 57.

„чељусти лавова бацали мученике“. Песнички занета мученичким судбинама, склона уметничком преиспитивању песникиња застаје над овом сликом:

*ко ће знати кад је небо савезник а кад хушкач
и подстрекивач на жртве, ретко се о томе говори
много чути, каква сумња, не дао бог
три прста бележе раскрсницу светова
на убогом телу, браћа стоје пред упитом
да ли је дозвољена молитва за душу безбожника
за оног худог убожника који је за храм
прогласио природу, молио се у дрвеној цркви²³⁶*

Љубав која се узноси ка Богу је жртвена, стога не чуди и та моћ коју песникиња приписује небу да хушка на жртве, и тако подстиче на љубав. „Из слободног приноса љубави и овог самододеливог статуса жртве помирења искован је кључ за разумјевање Христове животне улоге: Бог је иницијатор жртве у којој се човјеку даровно нуди помирење. Христос је жртвоприносилац, жртва и жртвеник.“²³⁷ На том жртвенику, песнички загледана у слику монаха, песникиња из дубине свог песничког бића отвара питање дозвољености молитве за безбожника. Лирски субјекати – монаси пред тим упитом склапају прсте за осећивање крсним знаком постављајући границу између земаљског и божанског света. Стихове преплављује готово мајчинска забринутост за душу безбожника и убожника који се моли у дрвеној цркви, који и не расуђује коме се заправо моли, природи као створеном или Створитељу. Молитва је оно што спасава и монахе и безбожнике, као једини исконски и живи дијалог. „Људи чији је ум научио да се истински моли, разговарају с Господом лице у лице, као на ухо с царем. Они који се моле устима, припадају му као пред сенатом. Они који живе у свету, приликом молитве изгледају као људи који се са молбом обраћају цару услед уморне масе народа.“²³⁸ Изглед молитвеника се кроз проток времена мења, оно што остаје као исконска заједница Бога и човека је молитва, и зато њу готово заједнички узносе песникиња, монаси и безбожник.

Свест о узвишеном и духовном, о свету изван трулежног и пропадљивог песникиња исказује и у песми *Олтар у Градцу*, певајући о часној трпези, светом месту хришћанства:

*говори се, не без страхопоштовања
да свака црква на олтару има срце
мало срце којим је обухваћен велики свет
оно откуца дневно-ноћни ритам свега
збивања из средишта земље, из звезданих ројева²³⁹*

У олтару, на простору у ком се укршта тачка живота и смрти, чинећи олтар порталом који кроз свету тајну евхаристије хришћане преводи у живот, налази се срце које у себи обухвата цео свет – пехар који чува свето причешће. У чаробној тачки сусрета - олтару куца срце „све и свја“. Песникиња са страхопоштовањем позива да се на олтар као украс и жртва

²³⁶Урошевић, Јелена Анжујска, 43-44.

²³⁷Шијаковић, *Присутност трансценденције: хеленство, хришћанство, филозогија историје*, 25.

²³⁸Лествичник, *Лествица*, 178.

²³⁹Урошевић, *Јелена Анжујска*, 42.

ставе цвет, храстова грана, грозд и јабука, као симбол човека и његовог греховног пада, пролазности и трулежности. Човек се са тог светог места спушта у жижу себе тражећи искупљење. Сећање на узвишену Христову жртву, управо се у чину евхаристије врши на светом олтару. „Спомен евхаристије је спомен на вјечно стање Христове жртве која се оприсутњује у литургији и зато читава литургија има анамнетички (споменички) карактер.“²⁴⁰. Управо тај споменички карактер литургије оживљен је у слици срца олтара које откуцава ритам свега. У свести лирског субјекта Драгиње Урошевић кроз „мало срце“ у црквеном олтару обухваћен је „велики свет“ тачка са које се човек спушта у жижу себе.

Драгиња Урошевић се у својој поезији обраћа и историјским личностима које су биле књижевни ствараоци, али су свој живот постветили хришћанству и Богу, те се свечани тон којим им се обраћа меша са дозом дивљења и усхићења, али и самилости и разумевања. Они из прошлости који су својим стварањем оставили траг, те се сећање на њих чува у памћењу, носе људску историју на својим плећима, од тих и таквих личности песникиња гради лирске субјекте – своје песничко ја. У песми *Потиснута душа говори Данилу II* преплиће се значај јединке и историје коју она са собом носи. Песникиња се обраћа Светом Данилу као писцу - хроничару са „орловим пером“ у руци, и позива га да душевним очима мило погледа на светове изван људског ума:

*са друге стране стола, пред тобом
под сунчевим крилом и мотовилом
светли и свети познаници, сад невидљиви
до живог умрли: драг, до умрлог живи: драг
ухватили се у заумно коло, кост у живој руци
играју тихо, као кап ромиња кишица
над овим нашим светом*²⁴¹

У игри речи, песникиња поставља загонетку, над којом је читаоцу неопходно да се замисли „до живог умрли: драг, до умрлог живи: драг“, поставља се питање кога заправо види искушеник Данило? Христ као Син Божији, и вечно жив, распет је поред разбојника, који је огрезавши у греху био духовно мртав, али је Оцу и даље драг, како се покајао за своје грехе Христ га чини живим, васкрслим у Небеском царству, тако поред сада живог разбојника Христ бива убијен.²⁴² На молитвени вапај Исус обећава вечни живот покајаном разбојнику. Транспонујући кроз језичку загонетку ову слику из *Јеванђеља* у песничко остварење, песникиња ствара просторну пукотину у којој је једино могуће да жив и мртав буду у додиру - искуствено показује чудо васкрсења, а то чудо „је победа над смртоносним поретком природе, преовладавање смрти не иманентним силама природе, већ трансцедентним божанским силама“²⁴³. У вакумском простору од распећа до васкрсења поред живог је мртав, и поред мртваг жив, пред очима Светог Данила они се хватају у коло, и тако је мртвачка кост разбојника у живој руци Бога, те они скупа на прекретници, у простору који је стално у лебдењу изнад живота и смрти, тихо играју:

²⁴⁰Шијаковић, *Присуство трансцеденције: хеленство, хришћанство, филозогија историје*, 26-27.

²⁴¹Урошевић, *Јелена Анжујска*, 47.

²⁴²„И рече Исусу: Сети ме се, Господе, када дођеш у Царству своме. /И рече му Исус: Заиста ти кажем, данас ћеш бити са мном у рају.“ (Лука, 23: 42-43)

²⁴³Берђајев, *Философија слободе*, 54.

*где се живот од смрти дели
према рукавицама зоре и надлазећег светла*²⁴⁴

У искуству лирског субјекта живот и смрт се деле једно од другог, њихов сусрет кроз историју био је могућ само у једној тачки – у чину васкрсења. Признајући и верујући у васкрсење мртвачка кост разбојника постаје жива. Показујући пуноћу живота и залог „надлазећег светла“, кроз песничку визуру и кроз духовни вид Светог Данила песникиња Драгиња Урошевић ствара вишезначну слику чуда васкрсења. Свети Данило II, кога Урошевићка оличава у лирском субјекту, је хришћански светитељ – писац, који је написао хагиографију Јелене Анжујске – *Живот краљице Јелене*. Драгиња Урошевић је Светој Јелени, жени која је лично подредила хришћанском и вери, посветила збирку песама која у наслову носи њено име.

У песми *Краљичина смрт* присутна је изражена стваралачка паралела са хагиографијом Јелене Анжујске коју је написао Данило, управо у делу описа краљичине смрти који је најобимнији, али и уметнички најуспелији. Песма *Краљичина смрт* Драгиње Урошевић испирисана је Даниловим упечатљивом приказом смрти Јелене Анжујске. Песма се отвара сликом снежне белине, хладноће и ветра, а управо такав зимски ваздух по последњи пут удахнула је и краљица у манастиру, слушајући црквена звона попут јаука неких далеких бића, све до причешћа, када у њену собу, на самртну постељу пада светлост, и расипа се по главама монахиња које клечећи Богу моле за умирућу светитељку:

*много је светлости ушло у собу
ни од ватре, ни од вихорног дана
падала је светлост са таванице
у млазевима у почетку, затим се слила
као пролећни пљусак, облак без дна*²⁴⁵

Светлост која улази у собу симболично представља милост, која се у самртном часу потоње светитељке спушта на присутне. „Светлост својевољно напушта себе, јер је она увјек у свом завичају, увек је својим зраком повезана са својим исходиштем, које свему свјетлосном даје поријекло спуштајући се од надсуштаства до оног осветљеног.“²⁴⁶ Узвишена, божанска светлост, у самртном часу осветљује светитељку, док се она присећа прошлости, долине Ибра и „јоргована у боји осветљене смрти“. Краљевска, пурпурна боја исијава из сећања живота, земног и пролазног, слику заокружује мирис дуње који подсећа на детињство и веже човека за овоземаљски свет и живот. „Сваки човек има само један живот, континуиран у идентитету воље и свести, наиме у идентитету личности. Ова тајанствена полуправа човековог живота и судбине иде од рођења, управо у вечност.“²⁴⁷

У том призору који се успиње у вечност, кроз простор између земаљског и узвишеног мајка, владарка, светица ишчекује сина, краља Милутина, господара Србије. Лик сина Милутина, преплиће се ликом Христа, те у самртном часу Света Јелена ишчекује обојицу као утеху и спас, једног у животу, а другог у вечности:

²⁴⁴Урошевић, Јелена Анжујска, 47.

²⁴⁵Исћо, 58.

²⁴⁶Шијаковић, *Присутност трансценденције: хеленство, хришћанство, филозогија историје*, 258.

²⁴⁷Флоровски, *Есхатологија Цркве – Јеванђеље Васкрсења*, 80.

он ће доћи, висок и мудар
светао као родна година, као пшеница обилан
и руку на руку ће спустити мајци
затрепериће ваздух, јаче запуцкетати ватра
над нежношћу сина
и онда нека се умире очи
нека на поздрав застане срце
борови и далеке реке чуће о томе вест
у међави, и од ње топло ће им бити²⁴⁸

Тренутак краљичине смрти је попут сновиђења у коме се меша земаљско са небеским, а ишчекивање је подједнако отрежњујуће. Смрт краљице долази попут неке веселе и радосне вести о преласку у вечни живот. У тој песничкој слици смрти владарке Драгиња Урошевић преплиће историју и вечност јер „историјски догађаји нису само прошлост која постаје садржај памћења него у себи садрже аспект вјечности који их сједињује са есхатоном.“²⁴⁹

Топли однос према женама у хришћанству песникиња Урошевић исказује и у потоњој збирци песама *Небеска њреља*. Назив песничке збирке, али и варирани мотиви скривено имплицирају условну посвећеност монахињи Јефимији. На могућност да је Драгиња Урошевић стварајући ову збирку песама на уму имала монахињу Јефимију указују две песме: *Смрт Десјоша Сјефана Лазаревића* и *Небеска њреља*. Деспот Стефан Лазаревић био је син кнеза Лазара и сам књижевник чије је напознатије дело песничка посланица *Слово љубве*. Замена од везиље ка плетили/прељи (од Јефимије ка Пенелопи), и од оца ка сину (од Лазара ка Стефану) показује извесну пукотину у историји на коју се Урошевићка позива и смисаоно отвара дело у једном ширем духовном хоризонту у ком је могуће учитавање скривених значења.²⁵⁰ Та могућа значења управо јесу померање карактеристично за другу фазу Урошевићкиног стварања ка дубљој песничкој имагинацији.

Песма *Смрт Десјоша Сјефана Лазаревића* отвара једну туробну слику тренутка у којој се историја распукла:

Гром је оіласио својом риком
њренуњак када ће десјош у нејомичносї
да сїусїи руку.
Где несїадоше сви бојеви и биїке,
їде сабори и иїранке,
їде рукоїиси блажених їисаца и їреїисивача?
Исїорија се расїукла као зрео нар
и видело се дно у црвеној боју²⁵¹

²⁴⁸Урошевић, Јелена Анжујска, 63.

²⁴⁹Шијаковић, *Присутност трансцеденције: хеленство, хришћанство, филозогија историје*, 205.

²⁵⁰ Ову могућност дајемо као условну, подложну критици и оспоравању, али релевантну полазну тачку за нека будућа истраживања, која могу указати на дубљи смисао или га одбацити.

²⁵¹ Урошевић, *Небеска њреља*, 8.

Вишеслојна стварност културе оживљава у метафоричним стиховима, небеске прилике и представе сведоче да је прекинут земаљски живот не само деспота и владара, већ и светитеља. Духовност владара Светог Стефана српског деспота читава пририда суштински осећа јер: „божанска суштина душе је духовна, изван времена и изван простора. У овоме животу она је затворена у тело; излазећи из њега, престаје да постоји у условима простора и времена“²⁵². Природа са тешком муком и ридањем подноси сиболитан датум „19. јул и пети час послепонева“²⁵³ дан и време у ком душа деспота престаје да постоји у условима земаљског простора и времена и уздиже се ка вечном хришћанском. Символично историја се прекида до дна у црвеној боји, управо боји атласа на којој монахиња Јефимија везе *Похвалу* његовом оцу. Овај запис убраја се у најлепше текстове српске средњовековне књижевности јер „у запису на Лазареву покрову, Јефимија, говорећи о себи, моли Бога – она, жена и, уз то, монахиња – да утиша буру, не само душе, него и тела њеног. Иако изразито исповедног тона, запис је пун достојанства и господствености, заједно с последњом реченицом, која је слична потпису на писму: 'Јефимија усрдно приноси ово теби, свети.'“²⁵⁴

Песма *Небеска преља* показује извесну сличност са молитвама захвале. Драгињу Урошевић једним суштинским приципом исконске, срчане и женске доброту указује хвалу небеској прељи која испреда слатке плодове:

*Велика небеска преља,
хвала Ти што си ми неку ноћ у сан довела оца
да ме, као некад у детињству, помилује дланом
и каже ми по коју нежну реч
коју родитељ детету говори
и од које нараста свет.
За многе часове блаженства
и за многе састанке које не остварих на јави
дугујем пажњу Твом вретену
које се у секунди милионима пута окрене.
Са Твоје преслице, на Твоје небеске доворане,
убрах многи слатки плод и засладих уста*²⁵⁵

Небеска преља у поезији Драгиње Урошевић фигурира од Јефимије ка митској Пенелопи²⁵⁶, женама које припремају самртне покрове. Међутим, док митска преља прекида своју игру плетивом онда кад њена подвала буде разоткривена, преља Урошевићке наставља свој рад у узвишеном простору хришћанских небеса - небеској дворани. Почетно велико слово у обраћању указује на то да се песникиња обраћа хришћанској светитељки. Небеска преља довела је у сан песникиње њеног оца, те јој се Урошевићка обраћа и као

²⁵² Lav Nikolajevič Tolstoj, *Hrišćanska nauka* (Beograd: Methaphysica, 2015), 122.

²⁵³ Урошевић, *Небеска преља*, 8.

²⁵⁴ Милица Грковић, „Монахиња Јефимија“ у: *Списи о Косову – Време Косова*, пр. Милица Грковић, (Београд: Просвета, 1993), 14.

²⁵⁵ Урошевић, *Небеска преља*, 13-14.

²⁵⁶ Пенелопа је у грчкој митологији, супруга јунака Орфеја, која је током његовог лутања домишљато одбијала просце. „Три године Пенелопа је говорила просцима да ће себи изабрати супруга кад изатка покров за свог свекра Леарта. У нади да ће се Одисеј једног дана вратити на Итаку, она је све што би у току дана изаткала, ноћу растурала, а нестрпљиви просци су за то време расипали Орфејеву имовину.“ Срејовић, Цермановић, *Речник грчке и римске митологије*, 332.

благој мајци можда управо оној која је написала *Тугу за младенцем Угљешом*, са њене преслице – књижевног дела, прве српске песникиње и она сама као стваралац убрала је слатке плодове. Створени песнички свет небеса у поезији Драгиње Урошевић има нове и хришћанске законе стварања, у њему су различита померања могућа јер „створени свет има свој сопствени начин постојања – условљено, потчињено, зависно, али истинско и реално постојање.“²⁵⁷ Постајање у молитви и духовном угледању.

У каснијим збиркама *Дневник добровољне несанице*, *Посвете и коментари* и *Требешком родослову* Драгиња Урошевић ће учинити омаж својој мајци Нади Дугалић – Урошевић, али и бројним песницима и песникињама, хришћански мотиви за тренутак су уступили место личним. У *Срдачним молитвама над тамо*, хибридној збирци песничке прозе просијавања хришћанског тона само су делимична и слуте близину Апсолута, да би изнова засијали у збиркама *Душа и заумбрежје*, *И ниње и присно* и *Свештеник нове светлости*.

Песничка збирка *Душа и заумбрежје* показује песникињину бригу о појму душе као суштинском аспекту хришћанске вере, која успоставља континуитет са архетипским али се духовно и морално преображава, јер силазак у сопствено срце открива душу која је „млада вечношћу. Младост јесте богатство надом (често у неспоразуму може постати богатство илузијама). То значи да је младост ствар воље (хтети надати се), а не година телесне старости. У вери се зна за личну вечност или за вечну личност, за бескрајну вечност у љубави.“²⁵⁸ У песми *Архангел Михаило*, песникиња показује лик анђела који је водио битку против Луцифера, анђела који у хришћанству прихвата душе оних који долазе пред небеса:

*Архангел Михаило мерио је небеским тасовима,
не врлину и грех,
него опсег душе, дубину и висину,
свесно и несвесно,
усправно и водоравно простирање*²⁵⁹

Архангел Михаило мери душе које су пристигле пред царске двери, а не кроз вагање греха и врлине, већ оног суштинског свесног и несвесног што чини есенцију душе. Песникиња на тај начин уметнички одговара на: „очекивање Божије да душа пројави своју слободу и да му одговори на љубав указану у самој чињеници њеног стварања и очувања“²⁶⁰. Према космичкој мери душе се упућују у ниже или више светове, тамо више нема тасова архангела Михајла већ само цифре показују „тежину и мирисе латице руже/кутке и завијутке душе“²⁶¹, само тим љубављу у тим скривеним завијуцима, у тежини и мирису може разазнати прави одговор сваког човека на Божију љубав.

Овај трагички нагон за смислом душе Урошевићка ће наставити и у потоњим песмама које се мотивски наслањају на претходну, и у којима се симболично разрешава судбина душа. У *Вишим световима*: „*Душе поређане у провидним коморама на полицама/*

²⁵⁷ Флоровски, *Есхатологија Цркве – Јеванђеље Васкрсења*, 206.

²⁵⁸ Преображеновић, *Сазревање душе*, 129.

²⁵⁹ Урошевић, *Душа и заумбрежје*, 17.

²⁶⁰ Преображеновић, *Сазревање душе*, 7.

²⁶¹ Урошевић, *Душа и заумбрежје*, 17.

светлуцају ноћу“²⁶² док у *Нижим световима* владају: „одсуство поредка и закона/сваковрсне муке.“²⁶³ Доживљај нижег и вишег света у Урошевићкиним песмама, еквивалентан је рају и паклу. Песник је тај који се „имагинацијом радосно и страсно спушта у ниже сфере егзистенције, у противприродна стања. Он те сфере дочарава као нешто што је природно, конкретно, живо, очевидно, нешто што је људски битно и судбински неумитно.“²⁶⁴ Једино се песмом из тих нижих светова песник може винути у више сфере – више светове.

Симболични назив следеће Урошевићкине збирке песама *И ниње и присно* потиче из црквенословенског језика, тачније из дела божанствене литургије „и ниње и присно, и во вјек и вјеков“. И ниње и присно јесу прилози за време који имају значење: и сада и увек. У циклусима песама из ове збирке *У Студеници, Завештање, Жича или седам порфирних застанака, Сопоћани и Пред фреском светог Јована Сопоћанина* Драгиња Урошевић опеваће симболику културно-споменичког простора српских манастира: Студенице, Хиландара, Жиче, Сопоћана, Градца, Грачанице и Високих Дечана... Задужбине Немањића у поезији песникиње бљеснуће као светионици српске средњовековне културе и светосавља.

Манастир Студеницу задужбину Стефана Немање из 12. века песникиња ће опевати као „храм-ружа, са дверима од давнине“²⁶⁵. У песми *Студено име*, росно иње означеној бројем три, Урошевићка ће показати потпуно превазилажење старог и паганског, да би испевала „нову херојску симфонију“:

*Студено име, росно иње,
у благост отопљено окриље,
памти поједностављење света
памти једноставне сандале Светог Саве
драгуље и гримиз на раменима краља Милутина
јутарњи и вечерњи пој*²⁶⁶

Песма испевана у славу Студенице, Светог Саве и краља Милутина завршава се припевом „и ниње и присно/и вјеки вјекова. Амин“ потврђујући хришћански идентитет кроз Светосавље. Урошевићка кроз стихове потврђује да „као израз свог националног карактера и уједно као универзалну вриједност своје народне хришћанске културе. Због тога Светосавље представља основну црту српског идентитета. Идентитет једног народа је његов интегритет – општа способност самоодржања“.²⁶⁷ Ту црту српског идентитета, али и сопственог хришћанског Урошевићка ће варирати кроз читаву збирку, те ће у циклусу *Завештање* опевати манастир Хиландар.

Манастир Хиландар претстваља језгро српске хришћанске културе, такође је задужбина Стефана Немање из 12. века, и саграђен је на иницијативу Светог Саве, на острву Атос у Грчкој. На Свету Гору женама није дозвољен приступ да не би доводиле у искушење монахе, кроз ту забрану Урошевићка ће проговорити у песми *Ти која прва уђеш у Хиландар* обраћајући се оној жени којој ће можда некада уз сагласност бити дозвољен улазак:

²⁶² Урошевић, *Душа и заумбрежје*, 18.

²⁶³ *Исїо*, 19.

²⁶⁴ Милан Радуловић, *Књижевност и теологија*, (Београд: Институт за књижевност и уметност, 2008), 42.

²⁶⁵ Драгиња Урошевић, *И ниње и присно*, (Земун: Драганић, Београд: Нолит, Горњи Милановац: Таково, 1999), 11.

²⁶⁶ *Исїо*, 13.

²⁶⁷ Шијаковић, *Присујиносї трансценденције: хеленство, хришћанство, филозогија историје*, 209-210,

*Ти која прва уђеш у Хиландар
са сагласношћу свете браће,
пошто се помолиш Богородици Тројеручици
Светом Сави и Светом Симеону,
помоли се и за оне,
које, иако одане јој,
не прекорачише праг Лавре:
Јефимије, Исидоре, Анице, Ксеније,
Десанке и мене скромну.²⁶⁸*

Тихо и смирено Урошевићка моли ону жену која прва крочи у Лавру да се помоли за све оне жене, песникиње, и њу, сведочећи кроз стихове да је хришћански идентитет, истовремено и њен лични идентитет, идентитет свих оних жена, песникиња које се моле Богородици. Песникиња отвара хоризонте у којима трага за својим унутрашњим бићем, бићем песникиња чијем кругу припада, али паралелно трага и за божанским бићем, јер „човек збиља постаје човек, односно у потпуности задобија свој идентитет у односу на Бога, једино ако је уједињен са Богом“²⁶⁹.

У циклусу *Жича или седам порфирних застанака* Драгиња Урошевић опеваће задужбину Стефана Првовенчаног и Стефана Немање из 13. века. У манастиру Жича је по легенди крунисано седам српских краљева, а за сваког од њих отварају се нове врата те је манастир познат и у народу и као „седмоврата Жича“, међутим, за ово веровање не постоје јасни историјски докази. Песникиња ће га уткати у песму *Седам улазака, седам излазака*:

*Седам улазака, седам излазака,
седам порфирних застанака
док лахор пири у свиралу;
ушли принчеви изашли краљеви,
усправном времену уз довратак,
и увек сунчева ружа на домаку,
увек народна присност помакнута
бистар Ибар недалеко,
са облацима на узглављу воде
шумори о седмовратој Жичи²⁷⁰*

Седмоврата Жича у Урошевићкиној песми потврђује Светославље са којим она приступа и говори о хришћанском идентитету, о Богу сведочећи да „с Тобом смо засновани и будни/ уз узвинућа Светога Саве“²⁷¹. У српској културној историји лик Светог Саве „изражава хришћанску природу душе и духа српског народа, сусрет наше народне душе са Христом: благодарећи Светом Сави православно хришћанство је постало својина и одлика читавог осветосављеног народа“²⁷².

²⁶⁸ Урошевић, *И ниње и ѿрисно*, 17.

²⁶⁹ Јован Д. Зизиулас, *О људској сјособносѿи и несјособносѿи*, (Београд: Хиландарски фонд, 1998), 92.

²⁷⁰ Урошевић, *И ниње и ѿрисно*, 28.

²⁷¹ *Исѿо*, 30.

²⁷² Шијаковић, *Присуѿносѿ ѿрансѿеденѿије: хеленство, хришћанство, филозогија историје*, 209.

У циклусу песама *Сопоћани* и *Пред фреском Светог Јована Сопоћанина*, Урошевићка ће испевати песме о задужбини краља Уроша I из 13. века. Хришћански мотиви и молитвени тон евидентан је у песми *Велико ћутање*²⁷³ у којој песничко „ја“ у виду молитвеног бдења ћути пред иконом, у тишини душе разговарајући са свевишњим и узносећи молитве заједно са са белим зубулом и ћуком:

*заједно слушамо ћука
малу сову из околних лишћара
отиче птичји музички сјај
у коме народ види само један знак: смрт
чекамо да ноћ напуни утобу цркве
чисте, у олтару уредно поређане свештене судове*²⁷⁴

Лирски субјекат молитвено тихује пред фреском светитеља, у мирној и узвишеној атмосфери храма, велика природа дрема у малој природи лирског субјекта, а речи се нижу попут молитвене исповести лирског субјекта Светом Јовану. Светитељ се доживљава блиским, те лирски субјекат заједно са њим ишчекује окупљање народа у цркви и пуњење свештених судова у олтару током евхаристије. „Према хришћанској етици, натприродно стање човечје душе, сублимисано и оличено у егзистенцији светитеља, није само духовна могућност људске природе него је и егзистенцијални императив сваке личности која жуди за бесмртношћу. Светац је духовни, морални и егзистенцијални узор и путоказ сваке верујуће душе.“²⁷⁵

Колебање старог и новог, превирање света у ком се „молио гром“ песникиња уметнички обликује у песми *Градац*; инспирисаној српским манастиром, задужбином Јелене Анжујске из 13. века. Лирски субјекат у песми се једним тихим, молитвеним тоном обраћа христоликом ходочаснику преплитањем природе оличене у ветру и реци са различитим симболима хришћанског – шаптачем из Божијег сна, светлим вратницама и црквом:

*Ветар нек ти буде сапутник
неуморни шапач из Божјег сна, река нека те води
до оних светлих вратница, до цркве
групе белих облака, ту где се
са нама молио гром, таложила муња*²⁷⁶

Песникиња апострофира силу и снагу хришћанства, оличену у ходочаснику који обилази манастир Градац, позивајући га да се са њеним народом, колективом из којег извире њено унутрашње духовно биће упозна кроз борове, гром и „водену ружу“. Мотив водене руже из паганског култа природе јесте у хришћанском духу преображени мотив живе воде која лечи и вида човекове ране. „Ко је жедан нека дође к мени и пије. Који верује у мене, као што Писмо рече: „из његава тела потећи ће реке воде живе“ (Јован 7,37-38; Исаија 12,3; Јоил 3,18). Донедавни пагански народ спознајом хришћанског идентитета, дарован је

²⁷³ Ова песма се под називом *Пред фреском светиој Јована у Сјоћанима* појављује у збирци песама *Лични усјанак*.

²⁷⁴ Урошевић, *И ниње и њрисно*, 41.

²⁷⁵ Радуловић, *Књижевност и теологија*, 40.

²⁷⁶ Урошевић, *И ниње и њрисно*, 44.

чудотворним извором воде који лечи вид и побеђује ту човекову смртност. Управо на том извору, који се налази изнад манастира Градац, по предању које песникиња уткива у своје песничко остварење, Јелена Анжујска излечила је од слепила једног од својих синова.

У песми *Грачаница* Урошевићка је испевала задужбину краља Милутина из 14. века, осветљујући ликове краља Милутина и Симониде, богатом песничком имагинацијом живописно, као свтитеље, владаре и видаре народа. Краљу Милутин у песми је:

*Југ и сила народа
показују му место за Грачаницу,
највећи бисер*²⁷⁷

Сведочећи хришћански идентитет српског народа чијом силом се у Урошевићкиној песми издиже Грачаница као највећи бисер културно-споменичког простора српских манастира, песникиња истовремено сведочи и своје унутрашње, песничко биће: „биће подвига, биће у кретању, биће које је позвано да врлинским животом, у љубави, смирењу и трпљењу и осталим низом светих врлина од образа Божијег (запретаног у њој приликом стварања), уз преображујућу благодат Божију, постане подобје или верни лик Божији, по мери Христа богочовека, савршеног Бога и најдивнијег Сина Човечијег који је икада постојао.“²⁷⁸

У песми *Високи Дечани* песникиња ће опевати задужбину краља Стефана Дечанског и цара Стефана Душана, али и њихове заједничке напоре на градњи манастира:

*у име Оца, Сина и Светога Духа
који се скућише међу зидовима,
да спрече похаре сасуда и рукописа,
духовних двери и земаљског видика.
Дечански зида, а син му Душан дозиђује
све молитвени до молитвеног шапата*²⁷⁹

Манастир Високи Дечани у поезији песникиње истовремено се открива као духовна творевина и савез са Вишњим. На тај начин песникиња кроз стихове, увезујући материјално и духовно потврђује да се истински хришћански идентитет „не исцрпљује ни учењем, ни моралом, ни потпуним теоријским знањем, ни зборником моралних прописа или правила; није то у њему главно. Хришћанство је Црква.“²⁸⁰

У последњој песничкој збирци *Свештеник нове светлости* песникиња Драгиња Урошевић сабраће и *Сабор српских светаца* у истоименој песми, да својом снагом и молитвеним брујањем отерају туђинце са прага:

*Свети Сави, свиче у плаветнилу,
или Ти незнани врховни свети,*

---

²⁷⁷ Урошевић, *И ниње и ѝрисно*, 45.

²⁷⁸ Преображеновић, *Сазревање душе*, 7.

²⁷⁹ Урошевић, *И ниње и ѝрисно*, 47.

²⁸⁰ Флоровски, *Есхаџолоија Цркве – Јеванђеље Васкрсења*, 4.

*сабери са истока, запада, севера, југа,
наше свице свикле на брзину светлости*²⁸¹

У Сабору српских светаца, светосављу као стубовима одржања вере и самоодржања српског народа песникиња види једино могуће физичко и духовно ослобођење народа јер истинско ослобођење „је укидање смрти и даривање целокупних личности творевини непропадљивости. Личност остаје са сопственим телом у интегралном идентитету, цела и трајна, неуништива, али захваљујући Богу (=Христу) Који је очовечио и Васкрсао.“²⁸² Само одржање те и такве личности је за песникињу истинско ослобођење од туђинаца.

Хришћански идентитет у поезији Драгиње Урошевић је окренут молитви и доживљајима душе која стреми у вечност. Кроз песничку творевину ауторке провејавају њене личне сумње и питања као ступњеве на успењском путу. У своју поетику хришћанског идентитета ауторка кроз манастире, историјске ликове, ликове светитељки и светитеља баштини сећање на време Немањића. Памћење тих елементарних тачака које обликују српски хришћански идентитет јесте једно ауторкињино жртвено даривање поезије вишем циљу. „Историјско памћење као претпоставка историјског знања и историјске самосвијести, као брига за тачке ослоња националног идентитета у историјском трајању, неопходно је и због сабирне свести о прошлости и због оријентације у будућности.“²⁸³ Памћење хришћанског идентитета у поезије Драгиње Урошевић, важно је и за формирање њеног личног, самосвојног идентитета жене која стамено сведочи своју веру.

---

²⁸¹ Урошевић, *Свешћеник нове свешћосћи*, 32.

²⁸² Михайлович, *Нејоновљива йоновљивосћ*, 196.

²⁸³ Шијаковић, *Присутност трансценденције: хеленство, хришћанство, филозогија историје*, 29.

Хришћански идентитет у поезији Даринке Јеврић

Хришћанска есхатологија, културни идентитет новооткривеног у поезији Даринке Јеврић преплиће се са древним, и у том преплитању губе се јасне границе јер се и оно митско и паганско претаче у „ново“ – хришћанско, а духовно постаје обележје народног, колективног страдања. Митске фантазије у песникињиним стиховима оживљавају кроз бритке и оштре мисли, али оне не подривају и не поништавају хришћанско утемељење стихова већ га кроз пажљиву лирску имагинацију потврђују као одабрани културни идентитет. Стрепњом и зебњом кроз стихове Даринка Јеврић оживљава порушене манастире, фреске и звона, те се они као слимболи хришћанског и националног страдања стапају у поезији болног крика.

Молитвене, хришћанске песничке конструкције на површину износе сва дотадашња поимања вере и метафизичке суштине песникињиног бића. Певајући о српским фрескама и манастирима као симболима трајања и опстајања, Даринка Јеврић кроз личну призму посматра позицију свог народа и разматра питање опстајања хришћанског идентитета на ратном подручју. Оживљавајући замрло паганство и увезујући га хришћанским мотивима песникиња ствара духовну нит са пређашњим и прецима, чиме се успоставља континуитет прошлог, садашњег и будућег, трајног идентитетског темеља у човеку. Меланхоличним исповестима страдалника за хришћански идентитет песникиња призива лирске субјекте - сведоке њеног певања „о ономе што се догодило – о злочинима над Србима на Косову и Метохији – али на начин који не одступа од песничких норми.“²⁸⁴

Културна поетика песникиње одликује се смиреним прожимањем паганског са покајним и молитвеним тоном. Даринка Јеврић од првог самосталног књижевног дела *Преварени ѿишином* ствара поезију паралелно надахнуту специфичном хришћанском ведрином и културном поетиком паганства. У *Несћварним зајисима* хришћански Апсолут престављен је као онај чије се присустви ишчекује, док се у потоњим песничким збиркама *Ижице*, *Хвостанска земља*, *Слово љубве* и *Јудин пољубац* осећа дубина личне патње ауторке али надасве тиха трагедија колективног страдалништва. Реторика исповедне, патничке и хришћанске поезије Даринке Јеврић сведочи измештање народа из његове духовне колевке, што нарушава вековима грађен и чуван културни идентитет. Положај песничке јединке преноси се на културну ситуацију те и она вапи вишезвучним гласовима за спасење.

Песникињино лично и мистично искуство сусрета са Богом транспонује се на раван искуства читаве нације, са те тачке потврђује се на моменте иронична, али надасве бритка мисао јединственог и неопходног самоодржања. Од личног уздрхталог гласа до гласа песникиње Десанке Максимовић, монахиње Варваре из Пећке патријаршије, игумана Дечана, слепог Макарија пратимо промену тона од профаног и земног до узвишеног и

---

²⁸⁴Ракитић, *Од монолога до вишегласја или опора лирика Даринке Јеврић*, 21.

трансценденталног. Чврсто верујући у моћ искупљења стихова песникиња гради свој лични однос с Вишњим, стамено и трпљиво откривајући метафизичку мисао.

Прва самостална песничка збирка Даринке Јеврић - *Преварени тишином* објављена 1973. године симболичном насловом упућује на лирског субјекта који је занемео пред „сатанским билом“, пред сталним откуцајем сатова и истеком времена. „У вери време задобија управо оно што му иначе недостаје: апсолутну важност с обзиром на вечност.“²⁸⁵ Песничко дело испевано је флуидним и сведеним језиком у слободном стиху, без знакова интерпункције (бар у свом првом издању), поједине песме које су се одмах издвојиле као значајне попут песме *Дечанска звона или светковина ума* и *Соба, Девојка са амфором* у потоњим изборима су прештамповане са додатом интерпункцијом.

Збирка се отвара уводном песмом *Фреска* која ће касније постати идеја водиља Јеврићкиног песништва јер ће се мотив фресака и фрескосликарства дубоко уткати у њено песништво. Изображена лепота фреске заробљава светлост и сенке, док лирског субјекта нагони на молитву:

*У немирима мирна
у вртлогу сама
зидови ти краду сјенке
склопиш ми руке у молбу
у јецај у хвала
стољетну љепоту ми у светлост кујеш*²⁸⁶

Фреско–слика за песникињу има суштинско значење, у њој су сублимирана сва духовна језгра и слојеви српске културе „ова песма отвара песничке просторе Даринке Јеврић и наговештава основни лирски тон. 'Фреска' је по свему заштитни знак њене поезије, са парадигматским својствима.“²⁸⁷ Лирски субјекат се директно обраћа фресци, дивећи се њеној будној мирноћи. Та стишана мелодија световне и божанске историје рађа у песникињи снажно осећање љубави у „женски устрепталим“ песмама, које су дубоко емоционалне и потресне. Лирски субјекат склапа руке у молитви која је истовремено и захвалност и тиха срчана исповест. „Молитва страсне молбе претвара се у такву исту молитву захвалности, а онда и дивљења Творцу свега човеку разумљивог и много више неразумљивог него што се са њиме и другим људима око њега догађа.“²⁸⁸ Фреска као централни мотив сведочи хришћански идентитет, пројављујући самосвојну личност песника која постоји једино у хришћанској заједници Хвостанске земље обједињујући оно што је човеку блиско и схватљиво, али и оно што је изван граница његовог разума.

Песма *Девојка с амформом* инспирисана је фреском из Пећке патријаршије²⁸⁹ *Рођење Богородице* из 14. века која је насликана на зиду Цркве Светог Димитрија, а на којој се као део композиције налази девојка која држи амфору. Песникиња управо лирски субјект види као девојку која у рукама држи цркву - симбол савеза Бога и човека. Хришћански идентитет

²⁸⁵Преображеновић, *Сазревање душе*, 128.

²⁸⁶ Јеврић, *Преварени тишином*, 9.

²⁸⁷Ракитић, *Од монолога до вишегласја или опора лирика Даринке Јеврић*, 5.

²⁸⁸Јеротић, *Приближавање Богу*, 121.

²⁸⁹Ракитић, *Од монолога до вишегласја или опора лирика Даринке Јеврић*, 6.

сопственог народа ауторка сведочи кроз артефакте, сећање на историју и истрајност у тежњи ка Богу. Прошлост и садашњост као да су на тренутак застали и саткали се у овој песми, у фресци на зиду цркве симболичног приказа, са те тачке осећа се само туга, док се лирски субјекат обнавља и рађа изнова, поистовећујући се са минулим:

*Корак којим престаје вријеме
и као туга пречиста бива
љубави моја
круна се уморила од сјаја
узалуд те поистовећујем²⁹⁰*

Песникиња дубоко жали због драматичности минулог времена, јер се у њему губи сва јединственост и тајна. Лирски субјекат застао је пред кораком који укида време, кораком у есхатон. Љубав коју лирски субјекат осећа почиње управо у тој вечности, кораком, а круна која подсећа на трнов венац Христа уморила се од сјаја - света.

Песма *Дечанска звона или светковина срца* доноси танани унутрашњи покрет душе лирског субјекта изазван лелеком звона од ког телесно биће ослепи и пада у бездан трагајући за Богом. Манастир Високи Дечани као темељ хришћанства на Хвостанској земљи за који је песникиња нераскидивим духовним нитима везана, је њена окосна тачка, мотив око кога се вртложи лично православно поимање хришћанства и укореењени идентитет стваралачког бића. Дечани су стуб Јеврићкиног хришћанског духа, те песникиња у својим песмама пева о жеку звона са Дечана, игуманима и летописцима. Тај молитвени бруј звона и њихов лелек позивају на покајање и очишћење, док у срцу песника устоличују светковину, која се меша са пророчким и опомињућим речима игумана. Поистовећујући се кроз своју женску природу са монахињама, она их доживљава као кћери јерусалимске, удовице и невесте:

*због тебе кћери јерусалимске
све чедне а удове јесу
и утве златокриле рањавају паучину
снивају
како ти из образа кљују вино
и круне од руку дукате од чиста злата
невјестинске
чемерне кад у невакат дођу²⁹¹*

Монахиње у Дечанима иако су монашењем постале Христове невесте, песникиња истовремено види као удовице које су без женика остале, Христовим распењем и страдањем на Голготи за очишћење људских грехова, страдао је и њихов женик. Симболичном споном са српским народним песмама ове кћери јерусалимске попут златокрилих утви сањају како са Христових образа пију-„кљују“ вино. Евоцирајући чин евхаристије песникиња вишезначном сликом, пуном топлог хришћанског набоја указује на спасоносни моменат причешћа након чега ове девственице узимају небеске дарове попут дуката, којима се искупљује и купује душа. „У Христовој религији крваву жртву замењује бескрвна жртва –

²⁹⁰ Јеврић, *Преварени шишином*, 10.

²⁹¹ Исто, 15.

евхаристија, суделовање у васељенском жртвовању Христовом, које укида све друге жртве, а закон се замењује слободном љубављу.²⁹²

Слика монахиња је само иницијални моменат песме у којој лирски субјекат исказује топлу и сетну чежњу за ликом Светог кнеза Лазара као седмог светогорског јунака, као тачком неизрецивог бола царице Милице.

*ти светац и помор библијски
ти седми светогорски монах
ти мојих девет југовића и бол царице Милице
Љепота
што је не видјеше очи ни цара ни ћесара
нит младе Гојковице²⁹³*

Жртва кнеза Лазара блиска је Христовој жртви, а кроз ту спознају лирски субјекат постаје бременит значењем спасења, примивши жртву кроз хришћанску љубав, кроз традицију и епску песму; враћајући се дому шапуће љубавну молитву „прашћај љубави“. „Примити дар жртве значи осигурати мјесто жртве у свом идентитету, у свом наслеђу и следбеништву. Себедаривање жртве је истина живота коју чувамо у памћењу као дио себе. Но није само жртва потребна нама, него смо и ми потребни жртви. Брига за жртву и памћење жртве је накнадна одбрана жртве, јер насиље бира жртву која не може да се брани ни свети.“²⁹⁴ Песникиња тако сматра дужношћу лирског субјекта, али и сопственог народа да памти велику жртву кнеза Лазара на Косову, која је избор Небеског Царства, попут памћења Христове жртве и његовог избора.

Песничка збирка *Несћварни зайиси* донеће песме попут *Сан њрви*, *Сан дрући*, *Сан њрећу*²⁹⁵... у којима се Даринка Јеврић се у својим песмама обраћа, вишњој, сакривеној сили, љубави, кругу као симболу непрекинутог трајања, суштој и завршној речи која се не да изговорити. Она у песмама – сведочанствима види и уметнички обликује онстрани, приказе Христа, која се преплићу са фантазмагоријским бићима, те су ауторкињина трагања за константом идентитета расута су у песмама – сновима:

*Хоћу да измислим час када силазиш са Голгоме
губав од сунчаних пјега
понад сипљвог чела да замирише злато
са ових усана кап по кап југа
да уселим штедро у те²⁹⁶*

Сублимирајући све своје тежње у једну централну тачку, Христа, биће које ишчекује, песникиња га види као ужарену лопту, сунце са топлотним кратерима, којем жели да исприча и улије попут капи своје речи и песме. Поигравање значењем и алузије на Христа и Голготу, престављају почетак дубље изградње сложене мотивске структуре хришћанског културног обрасца. „Свака духовна форма, сваки модел културе, свака грана уметности

²⁹²Берђајев, *Философија слободе*, 153.

²⁹³Јеврић, *Преварени њишином*, 15.

²⁹⁴Шијаковић, *Присутност трансцеденције: хеленство, хришћанство, филозогија историје*, 35.

²⁹⁵Ове песме биће прештампаване и у потоњим збиркама Даринке Јеврић.

²⁹⁶Јеврић, *Несћварни зайиси*, 15.

успостављају одређене везе и односе са Бићем. Те везе и односи могу бити непосредни и посредни, експлицитни и подразумевани или апстраховани и прикривени.²⁹⁷

У потоњој песничкој збирци *Ижице* Даринка Јеврић играјући се формом псалама и уопште хришћанским облицима уметничког изражавања песникиња упутиће *Посланицу непознатом*, као молитву и песму хвале оном ко је непознат а коме се жртвено доносе вино и хлеб. Кроз стихове песникиња указује на чин евхаристије, и свете дарове причешћа. Лирски субјекат у самртном покрову који шушти на телом Бога види сву његову жртву. Анђеоска крила дотичу мудрог Бога који пребира звезде док му песникиња доноси своје дарове на жртву:

*Доносим ти врчеве вина у коме се бисери топе,
хлеб од алги и ражи
од ока Симониде,
од елџије сјетне.*

*Потом
Стресам с длана језу –
Над тобом шушти покров умјесто небеског свода.²⁹⁸*

Узносећи дар од вина и хлеба, несвакидашњих, песникиња дарује и око Симониде – умешено у хлеб попут еликсира живота, да би на крају кроз језиву слику показала величину жртве оног над којим „шушти покров умјесто небеског свода“. Песникиња пише посланицу управо том „непознатом“ вечном животу, који је преузео страхан човеков покров, који је иако чулима непознат, подвижничкој души хришћана познат кроз веру: „Вера којом се спасавамо, јесте почетак и крај са-распећа у Христу.“²⁹⁹ Сараспеће на Хвостанској земљи кроји песнички идентитет песникиње Даринке Јеврић која у други план ставља све што је материјално, а своју припадност сведочи духом и стаменошћу, мешањем хлеба од ока Симониде и и топлењем бисера у вину за жртву.

Поред посланица, Јеврићки нису страна ни песничка љубавна писма која у жару изгарања за Хвостанском земљом и потврдом сопства упућује имагинативном и дочараном. Кроз стихове песме *Љубавно писмо из будућности* ауторка открива тренутак божанске зебње, кроз милозвучне речи сведочећи идентитет и душу земље из које пориче:

*Ево ходочастим из предјела гдје је крв чиста,
из пелин-траве
из светилишта- једине баштине у памћењу.³⁰⁰*

Са простора Косова и Метохије који Јеврићка баштини у сећању и која јесте културна баштина измученог народа и песникињиног духа лирски субјекат ходочасти, доносећи спознање да је лозинка вечности заборављена и „дах трулежи и времена“ бива одбројан у пешчанику. Песникиња осећа обавезу да уметничким даром одгонетне рукописе и поруке

²⁹⁷ Радуловић, *Књижевност и теологија*, 87.

²⁹⁸ Јеврић, *Ижице*, 51.

²⁹⁹ Флоровски, *Стуб и тврђава истине I*, 48.

³⁰⁰ Јеврић, *Ижице*, 47.

*Поручих, непоменуку, давно: ово је Лавра
од старина, нијесу ово етиопског цара дарови*³⁰⁴

Речи игумана Виоких Дечана одзвањају попут искрене и топле молитве, али постојане и громке опомене да ће се светиња бранити. Праведан – по правди Истинитога тражи пресуду и одмеравање грехова, али и опрост за грехе крвника и нападача, показујући одважност и трпељивост лирског субјекта. „Почевши да управља своје мисли ка небу, човек, тај мали створ, уздигнут са земље, та ћутљива твар створена за свагда, уочио је обресе тајанства и наговештаје тајновитог, кроз преливе мука и помпезног оглашавања сакривеног, кроз синтезу твари и духа и кроз мутан оквир нагона и бунта.“³⁰⁵ Управо зато игуман Дечана, слепи Макарије упућује речи опомене да однос са творевином, са светом Лавром напоменик не множе променити, јер тај однос преставља стуб опстанка српског народа у Дечанима. Постање човека и његовог идентитета, твори идентитет народа кроз однос са Богом, трпљењем и сапатништвом, међутим слепи Макарије зајежен глувилом, проговара и о измаку снага трпљења:

А и оном мом Његовој Светости, пресавих табак,
зајажен глувилом
отписах: *дадите нам
од јелеја вашег, јако светилници наши усасујет!*³⁰⁶

Сведочанством и стаменошћу кроз речи слепог игумана Макарија песникиња уметнички исцртава границе једне заједнице која је притиснута и окружена крвницима, другим и другачијим. У пресавијеном табаку, готово бунтовнички слепи Макарије отписује Његовој Светости, патријарху да се светионици на Косову и Метохији гасе, да није добро и да је истина коју као народ памтимо у расцепу: „у том расцепу у којем добро не може да стане у дискурс, али може да се изрази с оне стране дискурса, више говори једна реч него све речи. У тој пукотини добра пребива целина песништва.“³⁰⁷

Глас притиснут страдањем песникиња доноси и кроз речи монаха Јустина у песми *Причест из гујиног непца*, кроз вапај и хвалу, монах уздиже молитву до Господа. Молећи за удовице и нејач програну са кућног прага, моли да се прекине и забрани причест из гујиног непца злом и мржњом, тражећи дар разлучења:

*Свјетуј мене недостојног псалмопјевца; је ли
праштати за час, за конаке и богазе похаране
или је час: плијевит нечист, клепат зарђао мач и –
љуту траву на љуту рану.*³⁰⁸

Загледан у похарану Хвостанску земљу, монах се пита да ли је време трпљења и праштања нападачу или је час када зарђали мач треба да одбрани огњиште и слободу.

³⁰⁴ Даринка Јеврић, *Хвостанска земља*, (Београд: Просвета, 1990), 13.

³⁰⁵ Михаиловић, *Непоновљива поновљивост*, 163.

³⁰⁶ Јеврић, *Хвостанска земља*, 13.

³⁰⁷ Aleksandar Jerkov, *Smisao (srpskog) stiha. Knj.2, Samo/osporavanje*, (Београд: Institut za književnost i umetnost, 2010), 87.

³⁰⁸ Јеврић, *Хвостанска земља*, 14.

„Потврђивање унутрашње слободе, слободе духа, слободе у Христу мора да води стваралачком преображају читавог друштва и читаве природе, стваралаштву историје као пута ка спасењу и избављењу од зла и патњи. Религиозна слобода треба да буде и друштвена слобода, ослобођење свих и свега, раскидање свих спутаности, стваралаштво свеопштег слободног живота.“³⁰⁹ Молећи за мудрост монах ишчекује речи и савет од самог Бога, утешитеља и осветитеља. Људска природа монаха кроз свети дух ишчекује остварење датог му залога слободе, физичке и духовне, религијске. Кроз молитву - недостојни псалмопјевац исказује колебање и запитаност да ли је час за опроштај или борбу, плевљење нечистог и привијање „*љуте траву на љуту рану*“, зарад слободног живота. Монах Јустин тражи савет од Бога, кроз молитву исповедајући своју упитаност коме је „*ум за мројем, коме смрт за вратом*“.

Доживљај косовских манастира као духовних чворишта је дубок и потресан, исцртан страхом и немиром, тугом због страдања и уништавања српских духовних језгара као врела хришћанства. Песме *Нијемци псалам у освет црна зорњача, гори патријаршијски конак* и *Девичка пустиња* певају о истом мотиву уништавања српских хришћанских светиња на Косову. Дубоко дирнута и потресена песникиња бележи песме као сведочанства монахиње Варваре и игуманије Параскеве. *Нијемци псалам* почиње безбрижном сликом дубоке и мркле ноћи, у којој је све утихло, док је молитва је сишла са усана монахиња. У таквој ноћи непријатељи - арнаутски паукови, како их назива песникиња на жртвеник владара таме приносе светињу. Потресна је слика страшног пожара који је обухватио цркву, док у пламену нестају књиге и нема сведочанства хришћанског духа и српског идентитета.

*И казало ми се тад. Бог ће узети под своје
Лавру нашу, и обитељ, спасити духовна течења.
Огњевима су и расањене липе, пчеле, руже
Дошапнеле нијемци псалам: пред шкрипњу тамјана,
иконе³¹⁰*

Сведочанство монахиње Варваре о страдању од „злобиве душманске руке“ прожето је језивом сликом застрашујућег огња, али и тихе стамене наде да ће Бог заштити Лавру. Молитва као јака и нераскидива спона узиће се до самих небеса, и њу узноси и сва природа: липе, пчеле, руже, тајни и несвесни свет као противтежа и пандан оном страшном жртвенику непријатеља. Света Лавра обавијена је пожаром који гута капелу, домазлук, тај огањ је истовремено и очишћујући огањ светлости Божије, који кроз страшну жртву сведочи заједницу са Богом. *Нијемци псалам* Даринке Јеврић као тиха молитва и уздисај читаве природе ставља пред Бога дарове – шкрипњу тамјана и иконе, као молбу за спасење и заштиту од зла, али и једини начин да се присаједине делови расцепљене душе српског народа – душе страдалника са Хвостванске земље, јер: „човек упознаје Бога најпре и најтрајније (и у позитивном и у негативном смислу трајно) кроз народ у коме се родио.“³¹¹

Тон страдалне молитве из уста игуманије Параскеве, чује се и у песми *Девичка пустиња*, осликавајући пред читаоцем гробиште и пустињу у које је претворен манастир Девич. Вапијућа и потресна молитва упућена светитељу Јоаникију Девичком доноси слику

³⁰⁹Берђајев, *Философија слободе*, 228.

³¹⁰Јеврић, *Хвостанска земља*, 15.

³¹¹Јеротић, *Приближавање Богу*, 17.

самилости над непријатељем, као крајњи ступањ узвишене хришћанске љубави. Чин братске љубави истовремено је и чин борбе против самог себе и сопствене гордости кроз молитву за оне који наносе зло.

*Гинула гибелъ одасвуд као на ничију земљу;
уш свака богохули, Јоаникије Девички,
сред наше Србице, Прегни Благодасни, просвијетли
сред зорова, мрчаве, глухоте. Обједини
и мир наш насушни даж нам дњес.
и нека пред свјетлошћу твојом прогледају
обневидјели³¹²*

Пред Бога, као сведока и помоћника песникиња позива и свеца, заштитника манастира Јоаникија Девичког, молећи га да уједини народ и пода му мир. „У молитвеном обраћању светима показује се мера хришћанске љубави, живо осећање једнодушности, сила црквеног јединства; и обратно, сумња или неосећање благодатног заступништва и посредовања светих пред Богом сведочи не само оскудицу љубави и слабу братску, заједничку везу и састав, већ и оскудицу пуноће вере“³¹³. Заједничка веза са обневиделима не постоји, на једној страни игуманија Параскева поставља гинулу гибелъ, а на другој уш која богохули. Насушни хлеб замењен је насушним миром, који у време страдалништва постаје мера одржања живота „сред наше Србице“. Жеља за Богом једнака је жељи за смирењем и просветљењем „обневиделих“ непријатеља коју игуманија Параскева упућује у тихом молитвеном обраћању Благодасном Јоаникију Девичком, као заступнику народа пред Богом.

Белешке песникиње значајни су делови песничких збирки Јеврићке, као цртице – сведочанства, расветљавају исповести лирских субјеката: слепог Макарија и игуманије Парскеве, и носе сву раслабљену јачину којом песникиња понире у надолазећу судбинску неминовност хвостанског живља. Њихову једину заштита и борба против зла које их притиска на Хвостанској земљи су речи: „Бранимо се Богом.“³¹⁴ Са те невидљиве тачке унутрашњи свет песникиње постаје јаван, окренут и отворен за гласове лирских субјеката кроз које говори. „Живот није радост, а није ни страдање. Као радост или страдање може се представити само оном човеку који држи да је његово одељено биће његово Ја; само таквом може бити радост или страдања: Ја. Живот по истинском смислу хришћанске науке није ни радост ни страдање, него је рађање и подизање, његовог истинског духовног Ја, у коме не може бити ни радости ни страдања.“³¹⁵ Светлост зрачи и светлуца кроз песме као истинске и чисте молитве. Божанска моћ сажима се у језику спремна да окупи крхорине средњовековне културе која страдалнички нестаје на тлу Хвостанске земље, те песникиња потпуно свесно и тенденциозно уступа свој глас многобројним лирским субјектима. Верујући у Бога она се њиме и брани, као штитом и заклоном, али и оружјем праведништва.

³¹²Јеврић, *Хвостанска земља*, 16.

³¹³Флоровски, *Есхатологија Цркве – Јеванђеље Васкрсења*, 21.

³¹⁴„Бранимо се Богом – реченица је коју је изговорила игуманија Манастира Девича Параскева, 14. априла 1982. године. Пошто је прецизно набројила 18 околних села, из којих је последњих година избегло 509 српских и црногорских породица и невоље манастира, сестринства и домазлука њиховог, на питање новинара Петра Савковића: - Имате ли могућности да се браните? – одговорила је: - Па како да кажем. Бранимо се Богом.“ Јеврић, *Хвостанска земља*, 52.

³¹⁵Lav Nikolajević Tolstoj, *Hrišćanska nauka* (Beograd: Methaphysica, 2015), 119.

Песма *Молебан* наставља песничку слутњу Страшног суда и искуство прогона које песникиња доживљава на Хвостанској земљи са које подиже вапијуће молитве и ридања над судбином подвижника ка Господу:

*Заредио сам душу сакату за дан судњи, Господе
Скљупчао трпњу; муком живом да посвједочим
могу:
копни Земља хвостанска. У размрачје
потоњих љета осионо најездише неки створи
што исполичари тек могли би бити по хрисовулу
тврдом.³¹⁶*

Пред Господа за Судњи дан, лирски субјекат заређује сакату душу, рањену грехом световног живота, али и патњом и тугом пред страдањем Хвостанске земље, пред земљом пустоши и прогона, где ни мртви не почивају у миру, већ им непријатељска рука развејава прах и самртно рухо. За ту убогу земљу и преминуле сужње песникиња кроз песму изговара молебан Господу. Саката душа сведочи о личном и националном каљењу, песничка творевина се усложњава и снажније, и језгровитије узноси се на једну другачију и сада јасно хришћанску раван, која сведочи жртвену помирљивост: „Јесам трпљењу вичан, Боже“³¹⁷. Песникињино вишегласје је тихо, јединствено и везујуће, обојено тоновима божанске упитаности и раздируће патње. Реч трпљивог, алегорична и на моменте неразговорна, реч је лирског субјекта Даринке Јеврић на Хвостанској земљи, који из незнања моли за коштицу отрова у евхаристији:

*Коштицу отрова у причест дај, Господе,
Мркином засјени вид – да не видим у пребеге.³¹⁸*

Молебан песничког субјекта завршава се страшном сликом клетве и жељом за сопственом смрћу, да не види пребеге сународника попут Јуде. Саката душа лирског субјекта Даринке Јеврић под притиском стадања на Хвостанској земљи пада у незнање. Крај том стадалништву се не назире, бар лирском субјекту није још увек дато да га види. Идентитет песникиње која је уроњена у Хвостан, није упитан, и постаје стуб и сведочанство датог обећања Живота.

Песничка збирка Даринке Јеврић под симболичним насловом *Слово љубве*, корсподира са истоименим делом средњовековне књижевности Стефана Лазаревића. „Последњи деспотов спис *Слово љубави*, састављен 1409, има облик посланице, веома распрострањен и у византији и у Западној Европи. Своју посланицу је деспот Стефан упутио брату Вуку и његовим присталицама, с којим је више пута био у сукобу и више пута се мирио.“³¹⁹ Реч о љубави Даринке Јеврић, интересантна је и кроз извесно песничко угледање на средњовековног писца, али и из техничког аспекта. Наиме ауторка ће у кроз песничке

³¹⁶Јеврић, *Хвостанска земља*, 18.

³¹⁷*Исто*, 18.

³¹⁸*Исто*, 18.

³¹⁹ Милица Грковић, „*Десјош Сѣефан Лазаревић*“ у: *Сјиси о Косову – Време Косова*, пр. Милица Грковић, (Београд: Просвета, 1993), 71.

циклусе реплицирати песме из ранијих збирки те се у циклусу *Несїварни зайиси* наћи песме из истоимене збирке песама, а у циклусима *У фреске їреїшачем* и *Блаїданска соба* песме из збирки *Хвосїанска земља* и *Ижице*. У једном новом корпусу песникиња ће поставити „посланице непознатом“ и „љубавна писма“ и управо попут средњовековних стваралаца реплицирати своја дела у нови свет дајући им и ново значење. Хришћански идентитет у делу Јеврићке на симболичан начин обједињује и туђу прошлост и ону њену у јединственој песничку моћ духовности. Песнички субјекат у песми *Приїворсїво ријечи* управо ће кроз сопствени успењски пут, објединити све те уметничке стазе:

*Сјединио нас їређуїан завјеї, слеђеносї
їриїворсїва ївоїа бездан
измирен с їласницима шїо не їреїознају
лица, їодине,*

*вјерносї ївоја урсала у наїукло дно, уземљена
у шемељ у међаш сїоран. Нишан їријек.³²⁰*

Песнички завет који пред Косово и Метохију полаже лирски субјекат Даринке Јеврић еквивалентан је Косовском завету оном митском који су дали Срби у Косовском боју 1389. заједно са кнезом Лазаром свесно жртвујући „земаљско царство“, своје животе и земни свет да би задобили „царство небеско“ за себе и свој народ.

У своје песништво Јеврићева усађује хуманистичку идеологију, етичке вредности и сећања на одблеске светлости, искон и утеху. Збирка песама *Јудин пољубац* песнички разобличава издајнике духовног идентитета кроз слику библијске издаје Богочовека. Наслов указује на сцену у којој Јуда Икариотски издаје Христа пољупцем: „Док он пак још говораше, гле, народ и један од дванаесторице, који се зваше Јуда, иђаше пред њима, и приступи к Исусу да га целива. Јер им ово беше дао знак: кога целивам онај је. А Исус му рече: Јуда! Зар целивом издајеш сина човечјега!“ (Лука 22:47,48). Грабећи од заборава оно што се у том тренутку дало спасити Даринка Јеврић постаје најзначајнији хроничар страдања Хвостанске земље. Кроз стихове и језичко ткање она записује издају духовног корена српске културе, чувајући одблеске тог идентитета као скривене дарове за неке будуће генерације. Поредићи Јудино посрнуће са посрнућем издајника Хвостанске земље песникиња смело и оштро указује на јадан мрачни период у коме етички аспект културног бивства народа посрнуо. Оживљавајући кроз стихове манастире и цркве Косова и Метохије, као врела и стубишта културе и опстанка она их заклања и затвара у светковни песнички језик.

Висока свест и етика избија из сваког појединачног стиха, опоре, реске и бритке речи песникиње. Сведочећи о онима који су истргнути из свог утемељења и изворног идентитетског бића песникиња кроз стихове песме *Псалам бездомника*, указује на лажни пиједестал на којем су уздижу издајници попут „Јудиних пламеника“:

*Шта част чојство, повеље, начела –
општа помрачина! Са оца на сина!
њихово је тројство једино:
благо, пријесто, жезло*

³²⁰ Даринка Јеврић, *Слово љубве*, (Никшић: Универзитетска ријеч, 1990), 29.

*уз инсингније: доушник, сужањ, целат
фарисејска свита*³²¹

У песничком дијалогу човека са домом у згаришту песникиња остаје упитно загледана у бездан, у свет без јунаштва и чојства. Све злослутно ишчекује бескрајну тугу изгнанства. Из сугестивних инспиративних поља избија снажна молитва „псламопјевца“ над обрисима разјапљене провалије у којој чека целат. Духовно преосетљива Даринка Јеврић оштро и бритко указује на лажне идоле и притворство. Обележја лажног света даром прозорљивости песникиња разобличава и разоткрива, указујући на таму и помрачину које су иза тих варљивих представа палих.

Пољубац Јудин песникиња трансформише у пољубац Христов у песми *Игроказ*:

Незнаним

*Отпао зимзелен пољубац Христов:
Вама већ нико показати неће
За какав, управо, пали сте свет*³²²

Тај пољубац је насупрот издаји, опомињући позив на молитву, јер „пали“ без преумљења никада неће сазнати, ни видети дубину свог пада јер „у греху је индивидуа нејасна самој себи (тј.очајничка) с обзиром да грех помрачује самосазнање. Кајање, пак, омогућава да се талог огреховљености разгрне и да се помоли чистота личности.“³²³ Зазивање Бога, меша се и стапа са песникињим дубоким и живим патриотизмом, шибајућом љубављу за своју домовину, али и дубоким разочарењем положајем роба у тој домовини - ничијој земљи:

Ово је Балкан

*Засада, засвагда допуштено је
кретање роба и робова
На земљи, на ничијој
играмо се живота.*³²⁴

Ишчекујући крај лирски субјекат кроз сабласну смиреност као да потврђује хришћанску свест да је историја „само привремена и прелазна етапа у људском животу. Човек је призван на 'вечност' а не на 'историју'“.³²⁵ У историји лирског субјекта кује и курјаци потписују примирја издајући Јеврићкину Хвостанску земљу у којој је етички аспект народа посрнуо, издајући и вечност и историју.

Интересантна је приврженост Даринке Јеврић женским фигурама у хришћанству, како игуманијама и монахињама, тако и светитељкама. Танана и нераскидива нит хришћанског идентитета која повезује Даринку Јеврић и песникињу Драгињу Урошевић управо је у својеврсном топлом и занесеном песничком дивљењу владарки и потоњој

³²¹Јеврић, *Јудин пољубац*, 11.

³²²Јеврић, *Посланице са проклетија*, 30.

³²³Преображеновић, *Сазревање душе*, 46.

³²⁴*Исто*, 30.

³²⁵Флоровски, *Есхатологија Цркве – Јеванђеље Васкрсења*, 214.

светици Јелени Анжујској. Песникиња Урошевић написала је читаву збирку која у наслову носи име Јелене Анжујске, а Даринка Јеврић две песме једну са поднасловом Химера и другу са поднасловом Апокриф, који су дати попут неких лозинки за ишчитавање. „Као и средњовековни ктитори у епској народној поезији, и Даринка Јеврић гради своју поезију од различитих материјала. Поставља јој темељ од олова, у прозирју свете воде; зидове снује од белог сребра и жеженог злата, мозаике и фреске од дробног бисера и драгог камења.“³²⁶

Песме које су суштински испирисане хришћанском културом и традицијом, посвећене једној великој српској светитељки песникиња увезује митологијом и апокрифима, показујући неодвојивост апокрифног и митолошког слоја са хришћанским који долази као искупљење и отржењење људи. У првој песми приказана је Јелена Анжујска док у часу одмора муњом и богородичином травом пришива молитву за небеса:

*Благује Јелена у дому своје
(откуд свеудиљ зденци, азурна плавет)
мало је у нереду чипка: ал у рухо вјекова
богородичине удјева траве, цијели
муњом прошива на молитвен знак, бисери
шкољке, узгаја мандрагоре, паунице, кошуте бијеле.*³²⁷

Светитељка је приказана попут неког узвишеног, усамљеног бића, које моћном руком удева небеске траве повезујући нераскидиво свој народ за хришћански идентитет, кроз молитву и смирење. Усамљена госпа приказана је како светог ратника њише у колевци, њена улога мајке потоњег ратника, владара и светитеља простветљује и њу у православљу, дајући јој потоњи светачки вео. Њена предодређеност за светачки вео наглашена је већ током боравка у дому, у ком је њен рад да „муњом прошива на молитвен знак“ истакнут као чудесно стваралаштво. „У стваралаштву, у стварачачкој аскези, у стваралачком искуству дато је једно посебно религиозно искуство, искуство које се разликује од типичног искуства хришћанске аскетике, чак и од искуства молитве. Не само аскетски подвиг, не само молитва, него је и стваралачка екстаза општење са Богом, у стваралачкој аскези Бог се спушта до човека и судлује у његовим делима.“³²⁸ Кроз дело својих руку, кроз муње, Јелена Анжујска остварује свој додир са богом.

Друга песма са именом светитељке дата је у исповедном тону кроз уста ње саме. Исповедно и потресно, пред иконом Јелена Анжујска исповеда девојачко живљење у католичанству, осећајући прошлост као терет и сопствени крст.

*Одивом смјерна у роду, невјестом вјерна
и благовјесна дому, дјевојачки крст понијех
нафорницу и путир жежен у горску питомину
годпара ми и чеда: за горку погачу
жића и трпко вино крви.*³²⁹

³²⁶Сувајџић, „Славјанска госпа од сутона“, 268.

³²⁷Јеврић, *Лудин њољубац*, 70.

³²⁸Берђајев, *Философија слободе*, 226.

³²⁹Јеврић, *Лудин њољубац*, 69.

Поштујући веру коју је као невеста добила, православље, господара и чедо, владарка је понела девојачки терет стрпљиво и скрушено претварајући девојачки крст у заветни, кроз даривање храмова светим књигама и сасудима, градећи цркве и сликајући фреске, све је уредила по мери љубави. У поезију и лирске субјекте Даринке Јеврић Бог је уткан као слутња, као бајалица са усана и окамењено сећање, јер људска природа досеже до властитог језгра бивства и идентитета само онда када је у додиру са непресушним извором. „Истина се упознаје кроз себе – не другачије; да би се истина открила, треба је имати, а за то је неопходно пристати да се буде једно са собом и приближити се самој Истини.“³³⁰

Даринка Јеврић је песникиња необичне песничке самосвести, њено лично, интимно и женско осећање преплиће са са хришћанским и једно друго не поништава, већ напротив, допуњује и везује се у једно усаглашено сазвучје. Своје песништво, притиснута страдањем на Косову песникиња доживљава као своје посланство, те кроз свој стваралачки дар уметнички бележи колективну и њену личну Голготу на Косову и Метохији, не губећи из вида обележја хришћанског идентитета. „Онај ко не извршава своје посланство, ко у земљу скрива своје обдарености, чини тешки грех пред Богом. За пут генијалности човек бива исто тако одабран и предодређен као за пут светости. Постоји усуд генијалности и постоји усуд светости.“³³¹ Даринка Јеврић је свакако од оних одабраних за усуд генијалности, да кроз њу сведочи своју веру, порекло и страдалништво на Хвостанској земљи.

---

³³⁰Флоровски, *Стуб и тврђава истине I*, 48.

³³¹Берђајев, *Смисао стваралаштва*, 137.

Хришћански идентитет у поезији Злате Коцић

Хармонија песничких линија са хришћанским вертикалама у поезији Злате Коцић манифестује се вредношћу уметничког остварења, оштром и умирујућом мишљу, али и природним и дубинским разумевањем оствареног идентитета. Символички кодиран песнички текст из фантазмагоријског света преноси нас у библијски свет у време потопа, али и даље до самог раја из којег је лирски субјекат заједно са прародитељима изгнан, од тог тренутка започиње његово кретање по животној вертикали, по узлазним „Лазаревим лествама“ као окосници и потврди хришћанског идентитета. Од паганских и претхришћанских тонова вешта песникињина трансформација ствара обресе светиња, док унутрашњи „пра – глас“ лирског субјекта добија пророчки карактер који јемчи и потврђује хришћански идентитет.

У поезији Злате Коцић, друге песничке фазе стварања, нит хришћанског учења и духа је све јача и устаљенија, у стиховима се стално и изнова открива неки нови хришћански мотив, разјашњава се неко ново духовно значење. Већ у првим песничким остварењима Коцићке наслућује се културна поетика хришћанског, али је она у сенци паганства. Од фантазмагоријских слика, простора Постања, потопа и смрти, до новозаветних тонова ка васкрсењу – силазак у сопствено „ја“ песничког бића. Почевши од хибридне збирке *Полог*, као преломног остварења, тон хришћанских мотива наставља се у песничким збиркама: *Ваздушне фреске*, *Лазареве лестве*, *Мелод на води*, *Бело пуле*, *Биберче*, *Грумен* и *Галгал*, али и збиркама песничке прозе *Чаура аура ура* и *Просјори душе*.

За Злату Коцић пагански обреди представљају есенцију живота из којих се рађа хришћанска матрица. Тајнствени свет паганског транспонује се и изнова ствара у хришћанском што је лако уочљиво у хибридној збирци поетских текстова *Полої*. Волшебни магични мотиви јајета, семенке, полога и чеснице коначно добијају свој значењски кључ и разрешење у тексту *Ево, ђолеће јаје? са поднасловом Еви ђосланица 1999-џа*:

„Сџражари моџрили Хрисџов џроб. Један се џресао од сџраха – да не усџане као шџо је џоворио? Друџи: То ће биџи кад џечена кокошка коју џреба да џоједемо џолеџи и снесе црвено јаје! У џом часу џечена кокошка џолеџи и исџусџи црвено јаје. Сџражари џоскачу, уџледају – анђели узносе Хрисџа на небо.“³³²

Духовно путовање ка хришћанском Апсолуту обележено је песничким системом који довршава своју трансформацију. Из паганског је зачет хришћански идентитет - јаје је добило кључ хришћанства. Целокупно потоње песничко остварење Злате Коцић обојено културном поетиком хришћанског идентитета и истовремено је и један нови живот, рађање у васкрсењу лирског субјекта.

---

³³² Коцић, *Полої*, 110.

Све тајне и недокучивости које у паганско – фолклорном свету песникиња не успева да разазна и открије, разобличавају се кораком увис, кораком ка упењу у духовном свету. Такав духовни и песнички искорак је збирка песама *Ваздушне фреске*. Збирка је објављена 1999. године, а настала је у ратном периоду у доба бомбардовања Србије. Историјски тренутак страдања забележен је у песмама које потврђују хришћански идентитет јер: „хришћанство је по суштини историјско. Историја је свети процес. С друге стране, хришћанство објављује суд над историјом и по себи представља кретање ка ономе што је 'иза историје.“³³³

Ожиљци бегунца и потукача, лирских субјекта из пређашњих збирки видљиви су у *Ваздушним фрескама* и они асоцирају на мученички крик и вапај народа, истовремено су видљиви и ожиљци и ране Христове задобијене искупљеничком жртвом на Голготи. Његови болни ланци симболично указују на постојећи и предстојећи страдалнички рат у песничкој визији Злате Коцић.

*Годови кад узлете
са пања – изохипсе
с Голготе – кад си распет
и човек и дуб,*

*усталасане (с неба)
букагије бола
под стопалом кад сложиш
у ужарени стуб³³⁴*

Страдалничко трпљење Христа на крсту, дрвету - пању песникињу асоцира на страдалничко трпљење и трајање народа за своју земљу, где се кроз искупљење свеколико унутрашње биће човека прочишћава и пење ка узлазној путањи. Симбол букагија бола меша се са значењским слојем часних верига апостола Павла који је љубављу страдао за распетог Христа. Пањ са кога годови узлећу ка небу сведочи Христове мученичке ране, и управо са тог ужареног стуба патње он се уздиже ка небу. „Жртвена љубав је патња и то непрестана. Читав живот Учитељев је патња, сав Живот Његов је историја патњи. Љубав је та која Пати, која све даје и сама оскудева, која пати до смрти.“³³⁵

У песми *Ожиљци* открива се хришћанска симболика чистоте беле боје кроз мирисни љиљан и млеко. Та чистота хришћанског духа одише читавом збирком кроз упечатљив одблесак беле боје у свету и на небу, у белом праху и крилима. Кроз бели љиљан бели се и јеванђеље – блага вест, чиме песникиња пројављује чистоту:

*Шта се још бели? Љиљан,
блага вест. Изнад свег –
голуб. Мајчинско млеко,
зид, образ, папир снег?³³⁶*

³³³Георгије Василиевич Флоровски, *Хришћанство и култура*, (Београд: Логос, 2005), 34.

³³⁴Злата Коцић, *Ваздушне фреске*, (Београд: Народна књига Алфа, Београд: Полиграф, 1999), 5.

³³⁵Seren Kjergerkor, *Filozofske mrvice*, (Beograd: Grafos, 1980), 353.

³³⁶Коцић, *Ваздушне фреске*, 9.

Бела боја у песмама Злате Коцић открива се кроз чежњу душе за духовном чистотом, благошћу и смиреношћу. Хришћански идентитет израња из симболичних призива Бога, кроз благу вест, голуба, мајку. Благу вест о рођењу Богочовека примила је Дјева Марија, која се назива и најлепшим земаљским цветом – белим љиљаном, примивши благодет Духа светог који се пројављује у виду голуба. Рађање Бога на земљи је и рађање хришћанства у свету. Нит водиља песме тако постаје рађање: лирског субјекта, поезије и песникиње, али и исконске идеје које све спаја и закриљује у једну етеричну слику хармоније културне поетике хришћанског идентитета. „Живот је стварање. Али, зар је стварање нешто друго до рађање духовних чеда, до преображај људи према свом божанском лику.“³³⁷

У песмама *Око, Плик, Усне* песникиња попут пророка наговештава ново стварање човековог бића од семена и зачетка, кроз упредање енергије и сједињење са створитељем до новог, преображеног и васкрслог човека. Кроз речи Творца, кроз његово очинско тихо и нежно обраћање, кроз чуда васељене Злата Коцић описује „*тајни модел света*“ виђен у науку „*Цара над царевима*“. Нит – водиља песничких стихова упреда се у наслућене речи божанског у песми *Усне*. Употребљена лексика је често нејасног, недефинисаног значења што семантици дозвољава једну ширину и слободу, али је истовремено оставља и у једном магленом херманутичком простору. Спајајући наизглед неспојиве речи и појмове, песникиња не поништава удаљеност полова људске душе. У обраћању песникиње осећа се и извесни пријатељски тон, тон којим се разговара са ближњим:

*Све што усвојиш усном
изутила је Реч: у цик
Постања – дотекло
каналом семе, крик*³³⁸

Све што човек има да каже већ је изрекао Логос – Реч, још у самом зачетку света, те његове речи песникиња види као семе, што подсећа на Христову беседу на гори и његову причу о Небеском сејачу и семену.³³⁹ Расплићући Христове беседе из Библије песникиња Злата Коцић расплиће у својим песмама Реч - Логос која проистиче из дубине хришћанског идентитета.

Песничка збирка *Лазареве лестве* (2003) испевана је из идеје духовног сабора Преображења, његове симболике и значаја. *Лазареве лестве* отварају се посветом духовном оцу Душану, а потом и цитатом Преподобног Исака Сирина о лествици пењања и успења ка Богу, која није смештена у неки хтонски, онострани простор већ се налази у људском срцу и у срцу лирског субјекта - песникиње. „Писан у лазарету, о Лазаревој суботи, у вријеме оглашавања сирена које су најављивале детонације томахава, када се зима тешко растављала од пролећа и када је за Врбицу падао снијег, с дубоким осјећањем саборности и вјером у спасење и избављење спјев *Лазареве лестве* сјединио је у себи јеванђеоски подтекст

³³⁷Флоровски, *Стуб и тврђава истине I*, 144.

³³⁸Коцић, *Ваздушне фреске*, 39.

³³⁹„Гле, изиђе сејач да сеје. И кад сејаше, једна зрна падоше крај пута, и дођоше птице и позобаше их; А друга падоше на каменита места, где не беше много земље, и одмах изникоше; јер не беше у дубину земље. И кад обасја сунце, повенуше, и будући да немаху жила, посахнуше. А друга падоше у трње, и нарасте трње, и подави их. А друга падоше на земљу добру, и доношаху род, једно по сто, а једно по шездесет, а једно по тридесет. Ко има уши да чује нека чује.“ (Марко 13:3-9)

и причу о Христовом чуду Лазаревог васкрсења са молитвом, с описима лазарета и васкршњег снијега, с гласом сирена као као знаком дневног и наше горке новије историје, с обередним и митолошким, с цитатима из служби, појања, старијег и новијег пјесништва, с елементима фоклорног.³⁴⁰ У три песничка циклуса *Лазарет*; *Глас, уже* и *Лазур* преплићу се и увезују сва могућа значења која песникиња испреда из једне речи. Стога песнички Лазарет, инспиран смрћу Лазара из Библије, постаје место болести и смрти, место поништења лирског субјекта, али се из њега хришћанским бекством, надилажењем и коначним ослобођењем може избавити само кроз потпуни преображај – васкрсење у Христу:

*Лазарке где су? Одбегли – грлица, кос.
Славуј, једино, спреман је да се огласи
с напупелих младица врбе:
откривајте, чистите своје ране
јер ево – васкрсли разматавају се повоји
да упију ваш гној и гнев
Јер, задато беше умрлом да устане,
Слаткопојцу да прогута – кога ради?³⁴¹*

Песникињин израз је сав сакралан, кроз занимљиву игру речи и асоцијација она ствара слику, великог хришћанског празника Цвети, који се српском национу преплиће са паганским празником Лазарица. Младице врбе симбол су сећања на поздрав Христу приликом Његовог улазака у Јерусалим када га је јеврејски народ поздравио палминим гранчицама, али су истовремено и симбол обреда Лазарица. Обичај Лазарица иако везан за хришћански празник и сећање на васкрсење библијског Лазара, у основи је пагански обичај Словена који се везивао за почетак пролећа и слављење богиња и богова природе. У пролеће, у периоду буђења природе су кретале поворке девојака: русалке, краљице, додоле, лазарице које су у част словенских богова певале и играле³⁴². Питањем лирског субјекта где су оне, јасно је да паганство замрло и да га је преображењем заменио хришћански идентитет. Ипак, још нико није спреман да поздрави Христа, са гранчица врбе спреман је да се огласи само славуј, само је природа та која препознаје Истину, јер „истинска људска разумност недовољна је баш зато што је људска. И, у исто време, умна 'простота', одсуство умног богатства може да се покаже као услов стицања духовног знања“³⁴³. Размотавање погребних повоја асоцира на разматавање повоја васкрслог Лазара из *Новог завета* на коме се пројављује Христова божанска природа. Кроз Лазара кога Исус првог васкрсава у свету се пројављује чудо као потврда новог живота. „Чудо васкрсења не противречи законитости природе и чак претпоставља ту законитост“³⁴⁴ Управо се природа у паганском, повукла се и притајила пред хришћанским.

Чудо живота и прекид његове линије, сведочи и надовезује се на чудо васкрсења да би васкрсење у овом спеву посведочило други и другачији, преображен живот. Сваки покрет поетског Злате Коцић наличи на дело оностраних снага, које истовремено позивају на покајање и очишћење, по чему се глас песникиње разликује од речи теолога и потврђује своју исконску – песничку природу. Коцићкине Лазарице певају обредне песме, иако су

³⁴⁰ Делић, *Поезија као чудо преображавања*, 46.

³⁴¹ Злата Коцић, *Лазареве лестве*, (Београд: Гутенбергова галаксија, 2003), 12.

³⁴² Vidi: Munjiza, *Tradicija, običaji i sujeverje kod Srba*, 39.

³⁴³ Флоренски, *Стуб и тврђава истине I*, 11.

³⁴⁴ Берђајев, *Философија слободе*, 54.

хришћанке и хришћанске, а узношење својих молитви поентирају императивом: „Востани, Лазаре“, што је према критичарима зазивање српског светитеља и кнеза Лазара. Песме Злате Коцић нису опевана теологија, већ у себи крију дубинска поетска значења те је ова заповест може заправо бити зачета у Доситејевој химни *Востани Србије*, где се уснула домовина позива на буђење, преображење и васкрсење:

*Где су сестрице брижне, не зазваше ли
Двогласјем: Устани, брацо, дођи!
Али одакле зазваше? С два краја поворке:
Једна – сунце излазеће расчешљавајући,
Друга – залазећем отирући ноге.
О, и да устанем, којој ћу пре?
Иза буљука неразумних – где је она која је
Боље изабрала, што се неће узети од ње?³⁴⁵*

Марта и Марија, Лазареве сестре из *Новог завета*, пројављују се у остварењу Злате Коцић, измењене природе. „Марта и Марија, прве су лазарице, обредне поворке чије је порекло несумњиво хришћанско, али које су се фоклоризовале, паганизовале.“³⁴⁶ „Фоклоризоване и паганизоване“ Марта и Марија, песникиње Злате Коцић и даље сведоче о истинитости Христовог чуда васкрсења, али могућности слободног избора који су дати свакаком човеку. Песникиња прибегава преображавању коришћених цитата из *Новог завета* у којима Христ потврђује Маријин правилни избор да би трансформацијом мотива само потврдила њихову истинитост. „Марта, Марта, бринеш се и узнемираваш за много, а само је једно потребно. Али је Марија добри део изабрала, који јој се неће одузети“ (Лука 10, 41-42). Чудом песништва Коцићка потврђује „назаретанско чудо“, сведочећи при том хришћанску радост у преображењу, али и важност да то дело буде слободни избор човека. „Слобода избора није присутна дакле, због саме себе, већ да би се изабрало добро, да би се човек отворио на агапијску љубав. Није важно имати алтернативу, него изабрати Истину. У својој негативној форми, слобода је неприсиљавање на Добро; у својој афирмативној форми – она је приљубљивање уз Добро.“³⁴⁷

Хришћански идентитет који песникиња упреда у своју културну поетику, она истовремено и живи. Радост васкрсења песникиња сведочи и открива кроз своје унутрашње биће. Међутим, самоткривање у песништву Злате Коцић није једнако самообјављењу и самојављању већ сведочењу бивства и мистичком искуству Творца:

*И завејана магнолија досећа се:
оваких је Царство! Радост придодаје,
свакоме – по цвет: у љубичастом белу сласт!
Љуби час; љубави час: прса надошла до звонаре:
да одигне куполу – чији је задатак
ако не ваш, херувими?!³⁴⁸*

³⁴⁵Коцић, *Лазареве лестве*, 17.

³⁴⁶Јовановић, *Тајни интерес*, 227.

³⁴⁷Преображеновић, *Сазревање душе*, 108.

³⁴⁸Коцић, *Лазареве лестве*, 73.

Љубичаста боја царевог огртача, меша се се белином завејаног предела те лирски субјекат надахнут љубављу осећа радост новог живота, дужност је херувима да отклоне ту капију – куполу на човековом узлазном путу. „Небеска бића не жуде ни за чим земаљским, нити пак у онима који живе на земљи жудећи за небеским постоји жеља да гледају што телесно; они никада неће престати да напредују у љубави, а ни ови неће престати да се свакодневно утркују с њима; онима није непознато богатство њихова напретка, а ни овима није непозната љубав према успону; они се неће зауставити докле год не престигну серафиме, а ни ови неће престати да се пробијају напред, све док не постану анђели.“³⁴⁹ Дајући смисао песничком догађају и песми као потврди Злата Коцић, потврђује властити избор хришћанског идентитета. У завршним стиховима пева *Лазареве лестве* песникиња сведочи божанско светло које испуњава стихове и ум лирског субјекта:

*Блажено тоне светило, млечну тишину
преко воде и копна разлива.
Ту сам. Све је ту надолази сјај,
Плима светлости благе.*³⁵⁰

Белина коју изазива блажена светлост испуњава ум и тело лирског субјекта, улива му се у уста и надима груди потврђујући чистоту и јединственост.

Дубоко свесна својих унутрашњих стремљења, али и свесна своје поетичности, песникиња се, не одустајући од карактерних црта своје поезије, упушта у песничко трагање за сопственим унутрашњим бићем и његовим односом са Творцем већ у збирци песама *Мелод на води (2008)*. „Трагање за сопственим идентитетом је заправо трагање за непрекидним постојањем. То је жеђ за вечношћу, За истином постојања“³⁵¹ Пратећи Коцићкину устаљену хришћанску линију стваралаштва, већ се у наслову ове песничке целине симболично упућује на мелода, поету ваздушастих али не и лаганих песничких слика.

Комбиновање и семантика мотивских структура остаје својствена песникињи, и постаје симбиоза профаних и божанских слика. У песми *Тесто* песникиња приказује Свето тројство, кроз три најважније хришћанске врлине: Веру, Наду и Љубав, али и три истоимене хришћанске светитељке - три сестре, којима је мајка Света Софија – мудрост. Моћ светог Тројства потврђује се кроз три Личности које „не доводе у сукоб једину и мноштво у Светој Тројици. Реч је о узајамним прожимањима Оца, Сина и Светога Духа.“³⁵² Три светитељке Вера, Нада и Љубав у песми Злате Коцић кроз молитвени посао – шарање колача, узносе песму као дар и славу:

*Вера, Нада, Љуба, на тремећи скутова
планинских, о свечаном бденију
стих Всја премудростју створил јеси
у меки, прозрачни док сливају троглас –
шта прострели им радост. Шта густо фијукне*

³⁴⁹Јован Лествичник, *Лествица*, 179.

³⁵⁰Коцић, *Лазареве лестве*, 112.

³⁵¹Михаиловић, *Непоновљива поновљивост*, 29.

³⁵²*Исто*, 42.

*слутњом, ван домака воштанице?*³⁵³

Свест о најзначајнијим хришћанским врлинама Злата Коцић оживљава у виду три светитељке. У песничкој слици оне у своју песму Богу упредају стих из 104. Псалма који слави премудрост небеског Творца „*стих Всја премудростју створил јеси*“. Цитантни, интертекстуални тон активира стих из *Псалтира*, како би се радост живота и слављења Бога сливали у меки троглас сестара. Заједнички, колективни тон песме сестре кроз радост свакодневног живота и молитвених послова показује властити, појединачни избор сопственог, а опет заједничког идентитета.

У песми *Тврдош* песникиња користи рефрен – припев, карактеристичан за акатист – химну благодарности – радуј се. Манастир Тврдош посвећен Успењу пресвете Богородице, симболично постаје тачка са које се лирски субјекат успиње ка Богу.

*Радуј се, црна семенко
јер клицом звониш звезданом.
Радуј се, лозо усправна
јер се у стабло обраћаш.*³⁵⁴

Манастир је у песникињиној визији црна семенка из које се рађа звездани бескрај, лоза која се усправљањем ка небу обраћа у стаменији и постојанији облик. Литијама у славу Бога манастир се уздиже и пресађује у надземљски, небески простор. Сфера надземаљског увек је присутна у најразличитијим облицима и тематима поезије Злате Коцић. Између лирског субјекта као тумача и песника као створитеља постоји спрега истог и јединственог бивствовања у заједничком дому манастиру, који узнет на небо није само људска већ и божанска творевина.

У песми *Градови над водама* песникиња остварује интересантну спрегу језичке игре и духовне поезије, показујући и славећи моћ свете воде, као средства очићења и живота:

*Јако милост Јего, алилуја – лелуја лишће
Окупано, док Тери – рем, а - не, а – не успављује
Чашу неминовну, из које капље на чистаче,
Поете, оца, мајку, кћер у колу над Уићем,
Капље, шкroppи, лије – не преплављује*³⁵⁵

Језик ове песме је метафоричан и мелодичан, у потпуности посвећен идеји и идеалу о којима говори. Између лирског субјекта као тумача и песника као створитеља постоји спрега истог и јединственог бивствовања у заједничком простору окупаном хришћанским духом. Будући да је песник - мелод у власти Творца, његово певање је лични допринос, узношење славе исписано у молитвеном и свечаном тону. „Суштински ентитети постојање и бит, спознати су. Међутим, спознавши их, облагодарући се њима, човек се попут мистике и магије, свезао за 'оно' и за земљу. Мистични елемент – везу – човек је открио у себи, у дубоком созерцању, тумачећи је као иманентни, свеобухватни и апсолутни реални

³⁵³Злата Коцић, *Мелод на води*, (Београд : Завод за уџбенике, 2008).10.

³⁵⁴Коцић, *Мелод на води*, 20.

³⁵⁵*Исто*, 33.

ентитет.“³⁵⁶ Та веза у песми Злате Коцић је управо она у којој се купају и од греха прочишћују песници, очеви, мајке и кћери „у колу над Ушћем“.

Осликавање небеских, религијских prizora захтева песника специфичних духовних црта, захтева божанског песника, отуда и на самом крају збирке песама Злате Коцић циклус посвећен светим мелодима: Јовану Дамаскину, Козми Мајумском, Теодору Студиту, Јосифу Химнографу, Андрији Критском, Теофану Грапту, Павлу Тивејском и Јефрему Сирину. Сведочећи о њима као песницима – „мелодима“ песникиња истовремено сведочи и о себи, и о свом специфичном хришћанском идентитету. „Песник не може да одоли да не затражи на крају, пред лицем коначности која је вечност 'мало свирке', било да је реч о музици сфера, орфичкој мелодији, херувимској песми, или неком звуку трасценденције без којег не вреди ништа.“³⁵⁷

Песникињин „мелод на води“ су све оне песме испеване у посебном стању поста, стражарења лирског субјекта над самим собом, то су песме очишћене духовном и телесном аскезом од различитих световних уплива. У песми *Вода живота* песникиња управо пева о твари изван личног домета, потврђујући узвишеност и оностраност мелода кроз његов аскетизам:

*Подигоше се воде многе, на врху водени град
По равни воденој одасву клизе водена здања
Са сваким видик се отвара велик као пучина
Свилено лију и вију се гласови умилни
У мрешкању трепере простране одаје водене
Посред града капље пламичак на кристалну површ
Благо лелуја плам који не пече но милује
У пламу водени престо.³⁵⁸*

Пророчки песникиња кроз стихове исписује сопствену визију Есхатона, који је сав у води и од воде живота. Дух сусрета и прожимања ватре и воде сједињује се воденим престолом, само у тој тачки супротности могу благородно да живе и постоје заједно у једном – несагориви огањ који сажиге палу природу и вода живота која је обнавља и васкрсава. „Божанска искра која је у свима нама присутна, и Свети дух који 'дува где хоће', силазећи попут голуба крштења на наше раме, једна је иста Божја енергија (не и Божја суштина која нам је недоступна). Колико ће нас та искра и тај Свети Дух осветлити, загрејати, охристовити, зависи од наше освешћене индивидуације (и обожења) која је препознала свој доживотни задатак: поновно успостављање целине, неизбежно разбијеног (већ од рођења разбијеног) мозаика наше личности.“³⁵⁹ Песник религијског надахнућа каква је Злата Костић никад не активира само једно значење, он активира сва могућа и доступна значења својим поетским изразом, те се њено трагање за смислом хришћанског идентитета наставља и у потоњој збирци.

³⁵⁶Михаиловић, *Непоновљива поновљивоост*, 166.

³⁵⁷Aleksandar Jerkov, Smisao (srpskog stiha. Knj.2, Samo/osporavanje, (Beograd: Institut za književnost i umetnost, 2010), 177.

³⁵⁸Коцић, *Мелод на води*, 67.

³⁵⁹Јеротић, *Приближавање Богу*, 77.

Песничка теологија Злате Костић наставља свој велики и пуни замах и у збирци *Бело пуле* објављеној 2014. године. Смисаоно и значењски она се наставља не предходну збирку *Мелод на води* и са њом остварује извесну симбиозу, стога се чини да све песникињине мисли говоре једно. Лично песничко самообразовање остварује се у лирском субјекту, на најнижим и највишим ступњевима песничког „ја.“ Тачка ослоња песничке интерпретације удеса, живота и онтолошког искуства, чврста је и непроменљива.

Уводна песма, песма којом се отвара ова збирка је *Мелод. Осло*, што већ на самом почетку указује на јединствену песничку везу са претходним остварењем. Име Норвешког града Осла, користи се у значењу „ливада богова“. Лирски субјекат одиже своју сенку са трга, своју душу уклања из овог света али му је за петама паклени жалац.

*Је ли било или ће бити: сенку одижем
са трга. И трг на плећа: раскрсће.
А за петама, жалац: хи-хи, магаре
Нека, магаре је добар човек –
добре апостолке, а за добро море:
ход преко таласа? Стаклено-огњених?³⁶⁰*

Чини се да песникињин лирски субјекат заправо и нема много избора, постоје два пута, који се у човеком животу и трагању сублимирају у један: први је у ходу преко *доброг мора: хода преко таласа* по угледу на Христов ход по језеру, вером и смирености, док је други преко ужареног Вавилонског језера, истих таласа али *Стаклено-огњених*. *Бело пуле*, магаре - човек Злате Коцић обележено је белом бојом као симболом дубоко прижељкиване духовне чистоте. Пуле представља душу – сенку и сен лирског субјекта која је попут нежног младунчета привржено мајци. „Душа је најдргоценија јединица наша, са којом по својој, вредности ни читав свет не може да се мери. (...) Међутим, ништа није ломљивије, и ништа нежније и ништа повредљивије на читавом том шареном и разноликом свету од душе људске“³⁶¹. Душа је та која подноси тежину овог света, попут оног магарета које је на леђима тежину Христовог земаљског тела.

У песми *Тиш ина* песникиња у даљини неког космогонијског простора наслућује обрис светле сенке, која ишчекује Хармону, митско биће склада да растргне светињу - одежду Христа:

*Над клупом, једином, још пустом,
главу нагиње светла сенка, дугоуха.
чека: да полиже и најмањи страх, ако капне
из ока Хармоне. Ако наврати, лине.
Да би разастрла, као преко жбуна,
Свиленблузицу, либаде. Хитон, покапани?
Тренутак је довољно свечан. За златнопис, етром.³⁶²*

³⁶⁰Злата Коцић, *Бело пуле*, (Краљево: Народна библиотека „Стефан Првовенчани, 2014), 7.

³⁶¹Преображеновић, *Сазревање душе*, 7.

³⁶²Коцић, *Бело пуле*, 62.

Светла сенка, нагнуте „беле или сиве“ главе наликује на Светог Илију који из таме паганства осветљава и разастире пут ка Христу, и митолошком бићу Хармони која ишчекује хитон.³⁶³ Символична, упечатљива слика херметично заробљена у значењима и играма смислом у песми Злате Коцић помера границе значења и нејсаноће.

Песникиња сада више не наводи речник, ни списак употребљених цитата као што то чини у претходним песничким збиркама, што не значи да у овој не постоје речи нејасног или недокучивог значења, ни да не постоје цитати из *Новог завета* или бар реминценције, већ да долази до прочишћења и личног самоостварања, стапања са Творцем, где више не постаје ни јасне границе, али ни недоумице. Такву једну интертекстуалност са библијским цитатима остварује и у песми *Ко пита, узда се*:

*Нема човека да ме спусти у бању.
Нема бање. Беше. Али ћудљиви опет
ветри, брда премећу. Већ најдаље је оно,
иза којег неко (ћулим огромне уши)
пита за цветни трг: траг копита цветног.*³⁶⁴

Захтевајући познавање *Новог завета* у раумевању стихова Злата Коцић евоцира причу из *Јеванђеља по Јовану* о бањи изнад Овчијих врата која се зове Витезда у којој је анђео мутио воду и тиме исцељивао болеснике и немоћене. У бањи се по *Јеванђељу* налазио и један човек који је боловао пуних тридесет и осам година, који се надао излечењу, али није имао никог да му помогне и спусти га у чудесну воду која исцељава. „Господе, човека немам, да ме спусти у бању када се узбурка вода; а док ја дођем други сиће пре мене.“ (Јован 5: 7) Речи лирског субјекта да „нема човека“ значе ону самоћу и немоћ које је осећао човек пре Христа. Јеванђељска прича о немогућности исцељења без човекове помоћи, транспонује се у лирику Злате Коцић, и тамо више нема ни бање, нема ни могућности исцељења. Те у њеној песми истовремено оживљава потоп и Витезда, Христ и залог духовног и телесног исцељења кроз потврду и метаморфозу јеванђељских речи. „Човек није само духовно биће, он је и телесан, психофизички идентитет, целовит и међузавистан. Осим тога, пропадљив је, болестан, смртан како душевно, тако и телесно. Призван је да буде целовит, здрав. Ко ће га избавити од болести, старости и смрти?“³⁶⁵

Међу завршним делима издаваја се песма *Глас над водама*, која пророчки и саборно позива све у светлу недељу, на дан посвећен Богу:

*Недеља светла. Глас над водама.
Ходите к мени, сви уморни.
Који тонете под тонама терета
Уседните на тонове. У чунове нотне.*³⁶⁶

³⁶³Часна риза – одећа у којој је страдао Христ.

³⁶⁴Коцић, *Бело пуле*, 75.

³⁶⁵ Михаиловић, *Непоновљива поновљивост*, 67.

³⁶⁶Коцић, *Бело пуле*, 99.

У дан свете литургије песникиња понавља Христов позив из Јеванђеља по Марку, да приђу њему, уморни и натоварени како би их одморио и растеретио тежине овоземаљског света.

Наслов следеће збирке песама *Биберче* (2014) упућује нас на словенску бајку са истим именом, о рађању дуго ишчекиваног детета, малог као зрно бибера. Лирски субјекат Злате Коцић је преобликован јунак – херој народне бајке, само је песникињин - поново рођен, мали попут зрна које небески Сејач узима и сеје; и у њему сеје. Густо изаткани хришћански мотиви, алудирају на Христове приче из јеванђеља и повезују их са песничком бајком.

Испирисана хришћанским Младенцем, дететом Христом који се у песничкој визији меша са ликом Биберчета из народне бајке песникиња му пише хвалоспеве и успаванке, претварајући збирку песама у нотни запис и партитуре за небески хор. У песми *Науме* са додатим песничким упутством либрето, песникиња даје предложак о небеској успаванци, налик на ону коју је по легенди Богородица певала Христу. Кроз ту песму Пречиста Дева доноси честицу светлости људима. „У Богородици се сједињују сила софијанска, тј. анђеоска и људска смиреност – 'Божија благонаклоност према смртнима' и 'одважност смртних према Богу. Мајка Божија се налази на граници која одваја твар од Творца и пошто је средина између једног и другог потпуно непојмљива, онда је потпуно непојмљива и Мајка Божија.“³⁶⁷ Неумска нотација, коју симболично користи пеникиња у наслову уводне песме, у овој збирци, васкрсава из средњовековних записа и знаковно се уткива у песму:

*Не а не. Тери-рем: нина-нана, чедо.
Пречиста Дева честицу светлости.
Честита девојка честицу пепела.
Хор – честицу чемера.*

*

*Небо полегне равницом, пучином.
Ту црту као струну дарнеш,
Загуди изгрев – нота: исон, исон,
а ти? Бруј аликвота.³⁶⁸*

Бележећи парцијалне тонове – аликвоте, своју песму песникиња испевава у духу византијског појања, ударајући у струну исона - равног тона док Небеска мајка пева успаванку – стихиру за своје чедо. Читава збика се наставља у духу успаванке за Младенца –Биберче. Небески сејач/композитор кроз збирку не сеје речи као у причи из *Новог завета*, у Коцићкиној поезији он сеје песме, и то као нотне записе и партитуре за небески хор. Пажљивим рашчитавањем мотивске структуре песама и сагледавањем те бујице мисли као једне нераскидиве и тесно повезане целине, пред нама се открива богатство Коцићкине уметности и понирања у суштину.

У песми *Чедо-честица* тај тон понирања у суштину ствари је јаснији. Небески хоровађа добија обресе старозаветног пророка Мојсија, који уместо мора сада помера *обале и линије видика*:

³⁶⁷Флоренски, *Стуб и тврђава истине I*, 259.

³⁶⁸Злата Коцић, *Биберче*, (Београд: Трећи Трг: Чигорија штампа, 2014), 7.

*Млечне грашке на нотном листу.
Бели записи дугиних арија.
Маше хоровађа сунчевим палицама.
Обале помера и линије видика.³⁶⁹*

Природно и ненаметљиво, у поезији Злате Коцић, све што припада Божанском постоји од зачетка, постања и тренутка стварања па било оно и митско, старозаветно и/или новозаветно. Од Старог завета и Мојсијевог раздвајања мора, људска и божија историја се наставља у Новом Завету, док је Коцицкиној поезији она флуидна и стапа се у песму.

Потврђујући Божанску природу у свему, у небеским дугама и сунцу, да би се свет и поредак установио необичној песми *Структура атома*:

*Плове три брата. (Три чича Глише
црта учитељ физике; сунђер брише.)
Свак на своме; три чуна, један дом.
Сваком преко плећа – пуна врећа,
свезана, да не испадне енерготовар
у нечас.³⁷⁰*

Структуру и устројство света, атома и небеских честица песникиња доживљава детињасто и лако, кроз призму и очи вечног детета у хришћанској души помало наивно и безбришно, а опет јасно и проицљиво. Свето тројство Бога Оца, Сина и Светог духа песникиња види кроз слику три брата која плове по васиони, њихова три чуна чине један дом, потврђујући невешто и дечије хришћанско нераздељиво јединство Тројице. „Отац изображава Своју слободу као љубав према Сину и Духу, кроз однос љубави он је оно што јесте – Отац. Син и Дух вечно потврђују Оца љубављу и своју Личност и идентитет задобијају из слободног односа са Оцем. Слобода се поклапа са односом и изражава као љубав према Другом. Бог је биће заједнице која је резултат слободе личности Оца Који љуби друге две Личности.“³⁷¹ Сваком од браће песникиња додељује неку својствену особину, те је први весео и онај који се смешка свима, други носи тешко бреме спасавања света, док трећи бди изнад њих попут чувара у почасној стражи. Хришћански дух и мотив јасно и поносно стоји у читавом песничком делу Злате Коцић као сјајна звезда водиља, кроз Тројство песникиња потврђује себе и али и хришћански идентитет као матицу којој непоколебљиво припада.

Завршни песнички круг под именом *Сунчев рулет*, започиње цитатом из *Прича Соломонових* (8:1,27): „Не виче ли мудрост: кад је уређивао небеса, онде бијаш; кад је размјеравао круг над безданом.“ Потврђујући и сведочећи мудрост песникиња потврђује себе и своје песничко биће исписујући песничке тонове, партитуре и стихире зе небески хор који поје и славу узноси Апсолуту. Књижевним делом она премошћава личну молитву, и оштре границе њеног личног и оног што пева њена народна матица, изворно језгро постаје једно и неодвојиво:

Окружи ме

---

³⁶⁹Коцић, Биберче, 11.

³⁷⁰Исџо, 31.

³⁷¹Михаиловић, Непоновљива поновљивост, 56.

опном свилном,
кристаловим мехурићем
(познаћеш ме
међу сто
фитиља).³⁷²

Тихо и песнички, лирски субјекат тражи милостиву заштиту свилене опне, јер једино та баријера може сачувати колебљиву душу, саткану од небеских честица. Оживљавањем библијске приче о мудрим девојкама које са светиљкама чекају свог женика, лирски субјекат зна да ће га Бог препознати међу *међу сто фитиља*.³⁷³ Песникиња говори светлошћу и за светлост, тихо и одмерено, прегалачки у своје песме окупља све оне хришћанске мотиве које чине део њеног бића и идентитета и њу саму. Несагорив жбун³⁷⁴ као лајт мотив помаља се у њеним стиховима, и попут библијске несагориве купине чува и греје срца оних који чувају реч љубави: „*док жбун букти/несагорив*“.³⁷⁵ Оживљавање и реактивација готово свих до сада коришћених семантичких равни је оно што карактерише ову песничку збирку, јер она синтетише срж идеја изнетих у претходним песничким целинама.

У књигама песничке прозе Злате Коцић *Чура аура ура* (2016) и *Простори душе* (2019) интересантно је погравање са паганским и хришћанским мотивима, те се у њено књижевно дело уплићу песничке слике из раније фазе стваралаштва. Приметна је окренутост мотивима дома, огњишта, детињства што је повезује са песникињом Драгињим Урошевић, која се такође у свом стваралаштву враћа на пра – почетак, песништва и мотивације. Ипак оно што Злату Коцић опредељује ка песничком стварању које је прожето културном поетиком хришћанског идентитета, јесте дубоко уткано у њену „ауру“ – откровење као: „скала – крешендо принципа поступности, и његова лабудова песма.“³⁷⁶

Песма у прози под назвом *Чудо* паказује поступност песничке узлазне линије ка Богу, али указује и на могућност пада:

„*Укидање поступности, у смеру увис, резултира - чудом. Чудо је муњевита обзнана – хитри лифт увис, мимо степеница. Али чудо је све: сам човек, новорођенче, најпре. Шта се све у нама синхроно и ненаметљиво одвија: у свакој ћелији! (А шта се све у глави збива!) Имамо ли права да таква чуда преименујемо у обичност? Ово преименовање такође је укидање поступности: само – са смером наниже, који се зове пад. Добро је кад устанеш.*“³⁷⁷

³⁷²Коцић, Биберче, 83.

³⁷³„А у поноћи стаде вика: Ево женик долази, излазите му у сретање. Тада устадоше све дјевојке оне и украсише свјетилке своје.“(Матеј 25:6).

³⁷⁴Несагорива купина је реликвија старозаветног и хришћанског идентитета, налази се у манастиру Света Катарине на Синају и представља несагорив жбун – Богородицу. У Старом завету анђеоски Мојсије јавио на светој земљи, сведочећи му чудо несагориве купине: „И јави му се анђеоски Господњи у пламену огњеном из купине. И погледа, а то купина огњем гори а не сагорева. И Мојсије рече: „Идем да видим ту утвару велику, зашто не сагорева купина.“ А Господ кад га виде где иде да види, викну га Бог из купине, и рече: „Мојсије! Мојсије!“ А он одговори: „Ево ме.“ Бог рече: „Не иди овамо. Изуј обућу своју с ногу својих, јер је место где стојиш света земља.“ (Друга књ. Мојсијева 3:2-5)

³⁷⁵Коцић, Биберче, 83.

³⁷⁶Злата Коцић, *Чура-аура-ура*, (Краљево : Народна библиотека "Стефан Првовенчани", 2016), 36.

³⁷⁷Исто, 37.

Светлост откривеног смисла чуда сведочи пут прочишћења које доводи до духовног узрастања, на супротном полу је пад. Коцићкин пут, мимо степеница јесте пут на који указује Флоровски, и тај: „пут је бесконачан, јер је бескрајно Божије савршенство које је образац савршенства. Не постоји достигнуће које би могло да одговара задатом циљу. То је стваралачки задатак јер нешто суштински ново треба да дође на свет.“³⁷⁸ Пут према савршенству до новог и савршеног јесте пут – чудо, улазан, успењски пут.

У *Просторима душе* издваја се песма у прози *Пучина*, линија видика, линија пучине која потврђује основну тачку са које песникиња креће на духовни пут као новом и преображеном:

*„Вода преображена у каљено, очврсло стакло, стопљена с укроћеним, прозрочним огњем. Није ли то ознака за нови елемент, ново агрегатно стање, течни кристал – односно за прелазак у ново стање духа, нови облик постојања? Уз то, још битније је ту што је та новина тек подлога нечему, предуслов, што стојећи на таквом мору, певачи узносе хвалу Богу. Бити захвалан, ту мудрост живота узноси покожица стакленог мора смијешаног с огњем. За Јованом Богословом, Свети Јован Дамаскин сунтилно објашњава да славословљење није Бога ради него нас ради.“*³⁷⁹

Разматрање новог појма, новог духа и новог облика постојања резултира стварањем специфичне поезије надахнуте хришћанством као кулурним, духовним и психолошким одређењем. Та новина отвара хоризонте у којем песници трагају за својим унутрашњим бићем, али се паралелно трагају и за божанским бићем кроз славослављење. Кроз песništво Злата Коцић потврђује да се Бог „открива у свету кроз људско стваралаштво. (...) Човекова стваралачка моћ је окренута Христу Који ће Доћи, Његовом јављању у слави. Стваралачко откривање човека је откривање Христа – Апсолутног Човека које се наставља и окончава.“³⁸⁰ У том стваралаштву песникиња управо види хоризонт који је повезује се Јованом Богословом и Светим Јованом Дамаскином кроз песничке молитве и уметнички дијалог.

Песничке збирке *Грумен* и *Галгал* објављене су једна за другом у кратком временском периоду у 2020. години. Интересантно је да се у њима преплићу песнички мотиви коришћени у претходним песничким збиркама те „свето стопало“ наставља свој ход по води у песми *Наук о лакоћи*, *Бело пуле на теразијама* трчкара у истоименој песми, Биберче стиже до зрна горушичног у *Почасном кругу*. Вешто употребљене реминценције и мотиви у поезији Злате Коцић објављују полисемију културне поетике специфичног и узвишеног карактера, међутим, у њеној поезији се стално и изнова открива неки нови мотив, разјашњава се неко ново значење хришћанског. У песми *Секунде* хришћански дух, молитвени тон избија из сваког појединачног стиха:

*Благосиљај. Душо. Господа.
Зар малена је мерица за љубав,
којом из путира дајеш?
Није ли довољна да ме заодене*

³⁷⁸Флоровски, *Хришћанство и култура*, 32.

³⁷⁹Злата Коцић, *Простори душе*, (Краљево: Народна библиотека, „Стефан Првовенчани“, Београд: Планета принт, 2019), 138.

³⁸⁰Николај Берђајев, *Смисао стваралаштва*, (Београд: Бримо) 2001, 258.

*сунчица са хитона Распетог?*³⁸¹

Песникиња никада не престаје да буде обузета трагалачком упитаношћу о мери љубави из светог путира, о мери и довољности Божије љубави, кроз своју поезију она осликава лирског субјекта као јединственог човека хришћанског идентитета који „обузет упитаношћу, човек трагалац, човек путник на земљи, стиже до Аријадниног конца, свакако стиже; тако ће избећи ћорсокак животног лавиринта, изаћи ће из њега, опет угледати сунце ('Сунце правде') које никад није сасвим заборавио (Платоново 'сећање'), које ће га загрејати и окупати светлошћу.“³⁸² Није ли управо то „Сунце правде“ - „сунчица са хитона Распетог?“ у поезији Злате Коцић, које ће светлошћу окупати лирског субјекта?

Песма *Павле* из песничке збирке *Галгал* песникиња потврђује лични избор хришћанског идентитета, од могућности поистовећења са Павловим одрицањем од Христа, до молитве Оцу да се смилује Савлу:

*Грло земно обрати у трубу небеску,
Уста у звонару: ни точак ни крило
Не допру где чистог срца глас.
Ако немам, ништа сам. Ако имам,
будим. Будимо људи.* ³⁸³

Инкорпорирајући у сопствену поезију чувену реченицу почившег српског партијарха Павла: „Будимо људи“, песникиња упућује на јачину стамене вере, јер је она увек интуитивна, и осећа се само унутрашњим бићем, на шта Флоровски указује речима: „Вера је опит, и зато ми са смелошћу утврђујемо – 'ово је вера истинита'...“³⁸⁴ Како би се песничка реч обратила у трубу небеску, непходно је да песник буде и верује, да превазиђе грех и зло савременог света.

Необична и иновативна песникиња својим књижевним делом премошћава народну, обредну, митску лирику и лирику модерних, аваргадних песника стварајући потпуно нов доживљај хришћанског идентитета у поезији. У фантазмагоријске просторе које карактерише одсуство трансценденције, песникиња уноси нову светлост, светлост сусрета и директног односа са Богом потврђујући потпуну песничку и људску аутономију. Песникиња успева да под тим условима створи, потврди и изгради вредност хотимично, херметичичног песништва, отвореног, међутим, подједнако за колективно и индивидуално, али и ванвременско трајање у духу служења. Само у тој тачки, поклапају се оно исконско - људско и узвишено - Божанско, у притајеној песничкој патњи, у покајном тиховању, али и стаменом сведочењу вере кроз поезију. Злата Коцић песнички идентитет доживљава као снагу деконструкције која се пролама кроз фрагменте библијских текстова, покајање и страдање дефинише као константу али само онда кад су оне узлазни путеви приближавања Богу.

³⁸¹Злата Коцић, *Грумен*, (Београд: Српска књижевна задруга, Бор: Терција, 2020), 111.

³⁸² Јеротић, *Приближавање Богу*, 45.

³⁸³Злата Коцић, *Галгал*, (Краљево: Народна библиотека „Стефан првовенчани“, Нови Сад: Сајнос, 2020), 74.

³⁸⁴ Флоровски, *Есхајолоија Цркве – Јеванђеље Васкрсења*, 32.

Лични идентитет жене као одабир уметничке слободе

Песникиње Драгиња Урошевић, Даринка Јеврић и Злата Коцић сведоче о грађењу личног идентитета књижевника кроз дела, сопственим избором подривајући стереотипе и фрагментирајући различите културне обрасце од којих се личном, уметничком визијом формира нови, ослобођени песнички израз жена у српској књижевности. Лични идентитет кроз призму родног одређења, песникиње формирају у свим фазама стваралаштва, те не постоји одређен период у коме му се више или мање уметнички посвећују, он се осећа и у песмама које конструишу пагански идентитет, али и у песмама надахнутим хришћанском тематиком, као слободно право личног - женског избора. Културна поетика личног идентитета у делима песникиња, остварује се првенствено на два начина: кроз интимне унутрашње исповести и кроз дијалошки однос са другим.

Формулишући начин на који граде сопствени израз кроз дело, песникиње излазе из калуца устаљене конзервативности, пркосећи друштвеној серегацији жена. Право на избор сопственог идентитета, слободу говора и мишљење песникиње изграђују поистовећивањем са својим женским и мушким уметничким узорима. Посматрајући лирски субјекат кроз призму уметника, песникиње изграђују сопство и потврђују кроз уметничко ослобађање у извесном смислу речи Џудит Батлер да: „Сопство формира себе, али оно себе формира унутар скупа формативних пракси које су описане као модуси субјективизације. Чињеница да овакви модуси субјективизације унапред одређују обим могућих форми, не значи да сопство не успева да се формира, нити да је потпуно формирано. Напротив, оно је присиљено да се формира, али само с обзиром на форме које су већ дате, које су већ у игри.“³⁸⁵ То значи да процес ослобађања није ни директан, ни непосредан, ни једнозначан, већ да је реч о неизвесности у самом стваралачком чину.

Формативне праксе у српској књижевности жена значе неговање једне уметничке традиције у личном уметничком изразу. Кроз песничке оде, изразе захвалности уметницама попут Сапфо, Десанке Максимовић, Марине Цветајеве, Весне Парун, Исидоре Секулић ове три песникиње негују присан однос са женским принципом у уметности. Мушки принцип заступљен је у песмама упућеним Бранку Миљковићу, Шаљапину, Црњанском. Остварујући хармонију између аниме и анимуса, женског (*femininum*) и мушког (*masculinum*) принципа, Драгиња Урошевић, Даринка Јеврић и Злата Коцић истичу лепоту усаглашености, слободе одабира, ритуалног ослобађања уметника у себи кроз традицију као „конгломерат“ формативних пракси. Зато у најширем смислу: „Гинокритика управо схвата књижевост као одговор на социо-литерарне чињенице – заједничко женско, женска разлика, није нешто што извире из 'непроблематизованог' несвесног, већ је суштински одређено родом. Специфично женско се мора тражити у свим слојевима културе, па је тако и истраживање књижевности шире него само испитивање језика.“³⁸⁶

³⁸⁵ Džudit Batler, „Šta je kritika? Ogled o Fukoovoj vrlini“ u: Šta je kritika?, Mišel Fuko, Džudit Batler, (Novi Sad: Akademska knjiga; Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju, 2018), 134.

³⁸⁶ Dojčinović-Nešić, *Ginokritika: rod i proučavanje književnosti koju su pisale žene*, 33.

Песникиње истанчаног сензибилитета стварају дела упућена на фигурацију усамљеница, утопљеница, мајки, монахиња, светитељки као неком блиском и свом, оснажују међусобне односе, угледају се, диве и поистовећују са свим женама које сопствени избор и право да мисле другачије стављају изнад онога што историјски тренутак у једном друштвеном уређењу сматра пожељним и ослобађајућим. „Дефинишући жену сваки писац дефинише своју општу етику и представу коју има о самом себи.“³⁸⁷ Жене – писци, списатељице, књижевнице Драгиња Урошевић, Даринка Јеврић и Злата Коцић своју културну поетику изграђују кроз себе и друге, уметнички дефинишући ону групу жена којој и саме припадају. Лични песнички идентитет конституишу подједнако као женски, стваралачки, пагански и хришћански без знака једнакости између њих, или покушаја помирења сукобљених идентитета.

Песничко сопство ауторке граде у прожимању различитости, уградњом у стих властитог избора културне разноликости, то је исто толико битно као и то што: „Креативни потенцијал сваког појединца и заједнице исказује се културним стваралаштвом којим њихови творци потврђују свој идентитет. Обрасци културног самопотврђивања постоје без обзира на то да ли се они спонтано или свесно стварају, али се неговањем и поштовањем одређених образаца ствара традиција као упориште осмишљавања људског постојања.“³⁸⁸ Поезија три посматране песникиње јемчи чврсто самоодређење које пркоси устаљеном друштвеном коду по коме одређена културолошка очекивања у моделима функционисања људске индивидуе (попут хришћанства и феминизма), искључују могуће заједничке тачке. Без жеље за измирењем сукоба, ове песникиње постављају човекову индивидуу као оно што је једино важно у свим разнородним културним поетикама и традицијама.

Лични идентитет који три песникиње Урошевић, Јеврић и Коцић обликују и испољавају у својим стиховима, није пуко стављање речи и мисли у родну категорију мушкарца или жене. Уколико занемаримо женски аспект поезија коју оне стварају остаје без дубљег разумевања, њихов лични идентитет увек је и родни идентитет, јер жене – песници певају о својим узорима и/или о женама: песникињама, владаркама, књижевним јунакињама, о онима које су заљубљене или разочаране, о Еуридикама и утопљеницама. Културне поетике Драгиње Урошевић, Даринке Јеврић и Злате Коцић нераздвојиве су од њиховог космополитског погледа на свет, схватања савремене и традиционалне културе, погледа у далеку прошлост паганства, у традиционални свет хришћанства и унутар жене. „Потрага за идентитетом опстаје и, као таква, доприноси садржају његових преображаја који би требало да буду израз еволуције свести. Упркос постојању континуума, симболизованог претпостављеном 'потком' која повезује све врсте прошлих, савремених и будућих збивања теорија и истраживања, смисао некадашњих одговора и њима одговарајућих културних облика и симбола временом бледи.“³⁸⁹ Окретање себи и погледом у своје сопствено биће уметнице, песникиње и надасве жене, Урошевић, Јеврић и Коцић разумевање и подршку траже и налазе у другим женама, сродницама по избору слободе и

³⁸⁷Simon de Bovoar, *Drugi pol I*, (Beograd: BIGZ, 1983),319.

³⁸⁸Бојан Јовановић, *Играње с ништавилом*, (Београд: Службени гласник, 2011), 89.

³⁸⁹Jelena Đurić, *Globalni procesi i preobražaj identiteta: antropoliški aspekti*, (Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju,2012), 9.

књижевног израза, градећи узвишене идеале ослобођења, храбрости и жеље да се буде свој, јединствен.

Укључивањем у поезију толико разнородних елемената, ове песникиње стварају атмосферу деконструкције свих идентитета о којима певају, док се поља њиховог песничког трагања сажимају и стапају у један јединствен свет који репрезентује уметника, његова страдања, размишљања и маштања, укључујући подједнако женски и мушки принцип као нешто исконско и изворно у сваком човеку. „Практичан задатак с којим се жене суочавају током покушаја да говором установе субјективност зависи од њихове колективне способности да одбаце наметнута постварења пола која их претварају у делимична или релативна бића. Будући да то одбацивање наступа пуним призивањем 'ја', жене говорећи иступају из свог рода. Друштвена постварења пола могу се схватити као маска или искривљење раније онтолошке стварности, што претходи полном обележавању, која свим особама нуди једнаке шансе да користе језик за исказивање субјективности.“³⁹⁰ Осећањем и прихватањем свог места у свету, три песникиње Урошевић, Јеврић и Коцић, позиционирају своја књижевна дела на начин који их ограђује од површно додељеног епитета „мушког“ или „женског“ пера, оне су јединствене и своје, понекад делима ближе квир теорији и деконструкцији идентитета жене, у циљу грађења јединственог и свог уметнички непоколебљивог идентитета, но што би се на основу тематике или зазива традиције рекло.

Проналажењем себе и свог књижевног дела у хришћанству и вери у залог вечне евхаристије – сједињења са живим Богим, ове жене – писци доприносе теорији идентитета као флуидној категорији, која није условљена и одређена, рођењем, околностима, смислом, већ сопственим избором и усвајањем оних норми које жени, као људском бићу гарантују јединственост и право. Репресија над женом као слободном јединком у устаљеним друштвеним нормама, увек је репресија над другим и другачијим. Слободом неговања и поштовања личног идентитета који су ове песникиње изабрале за себе, оне стварају јединствену културну поетику која кроз књижевно дело дозвољава израз слободе стварања у којој један идентитет не подрива постојање другог. „Прогрес културе се у целини поклапа са прогресом личности. Развијена култура пружа човеку мноштво начина за упражњавање физичких и духовних способности, пружа му могућност да се стекну практичне навике у разним сферама активности, обогаћује његов духовни свет. Међутим, усвајање културе захтева од личности активне напоре, ангажовање, способност за самоограничавање.“³⁹¹ Бити жена, писац, ауторка и уметница – то Драгиња Урошевић, Даринка Јеврић и Злата Коцић кроз поезију и књижевно дело остварују ненаметљиво, личним избором и правом да мисле другачије, и да због тога не буду мање успешне или мање жене. Суочене са новим савременим облицима нормативности и њиховим дестабиловањем оне бирају норме које захтевају „самоограничавајући“ песнички израз.

Упркос јачини и пуноћи женског бића ове песникиње, у први план не истичу телесност у односу са другим људским јединкама – носиоцима мушког или женског принципа, већ говоре продорно и гласноговорнички о хармонији, о хаосу и немиру у песничким делима, о антиподима строгих одређења и правила, где је уметност стваралаштва једини истински идентитет. „Свест је попрште конституисања знања. Свесног знања. Знање је locus смисла бића. Онтолошки, по себи, извесног бића. Бића које се налази у

³⁹⁰Batler, *Nevolja s rodom: feminizam i subverzija identiteta*, 201-202.

³⁹¹E.V.Sokolov, *Kultura i ličnost*, (Beograd: Prosveta, 1976), 242.

бази сваке могуће адекватације. Односно – истине. Ни спекулативна теологија, ни наука модерних времена, не (жели да) зна за механизме попут потискивања и цепања. За другу сцену. За примитивне форме психотичног мишљења. За несвесно. Мишљење је, ако је консенквентно спроведено, једно јединствено и монолитно. Човек је, схватимо ли га као (метафизички фундирано) боголико биће, напосто, биће (макар потенцијално) склоно истини.³⁹² И та истина у овом фундусу идентитета до кога смо дошли од паганског до хришћанског јесте лична, као лични идентитет.

Културну поетику личног идентитета три песникиње Урошевић, Јеврић и Коцић граде варирањем разноврсних мотивских структура које обухватају паганско, хришћанско, тројно и јединствено, ослобађајуће и женско духовно биће, само у тим корелацијама оно је слободно и своје, независно од наметнутих друштвених норми времена. У поезији коју стварају оне утикивају прошло, садашње и будуће, загладане у лик и дело великих људи, песника, мушкараца и жена, запитане над речима пустињака и инока, паралисане над казивањима монахиња, игуманија, неких стамених и постојаних идентитета оне граде личне, песничке. Свака од ове три песникиње јединствена је и необична на свој начин, њихова мотивска чворишта су разнолика, али се укрштају у јединственим тачкама у којима култура уметничке слободе заузима примарно место. Сукобљавајући се са традицијом „женске лирике“ у српској књижевности, Драгиња Урошевић, Даринка Јеврић и Злата Коцић граде јединствена, емотивна и сентиметална дела, која су чулна, паганска и хришћанска, ослобођена утицаја социјалних калупа, а опет намењена трајању и надилажењу непомирљивости у књижевном изразу. На тај начин лични идентитет сваке од посматраних песникиња постаје властити одабир уметничке слободе жена.

---

³⁹²Petar Jevremović, *Telo, fantazam, simbol*, (Београд: Службени гласник, 2012), 81.

Лични идентитет у поезији Драгиње Урошевић

Поезија Драгиње Урошевић евоцира разне слојеве личног и колективног памћења, призивајући оно исконско и трансцендентално у жени, уобличавајући имагинацијом херметичне стихове. У сталном преиспитивању тежишта збивања, себе и света изван себе, открива се етерично језгро сопственог идентитета, женског бића, које је окренуто унутрашњости, разумевању мушког (*masculinum*) и женског (*femininum*) у себи и другима, са којима се остварују духовни сусрети и преплитања - сродство по избору са идентитетима сличним себи.

Понирући у духовну срж лирских субјеката песникиња открива и ствара интимне везе са песникињама узорима, песницима истоветних усхићења, надања и страхова. Откривајући идеал женског, истанчаног уметничког бића Драгиња Урошевић ствара стихове животне храбрости да се пред човечанством буде свестан сопственог духа и узора сличних себи. „Ако посматрамо човечанство као саморазвијајући систем који тежи ка покретној хомеостази, ка оптималном саморегулисању, онда би за човечанство било рационалније да на извесној етапи прекине своју експанзију у спољашњу средину и да све своје снаге и пажње усмери на постизање максималне унутрашње хармоније.“³⁹³ На путу потврде песничког идентитета, постизања сопствене хармоније са светом песникиња пролази кроз различите фазе, у којима је окренута паганском свету, митолошко-религиозном доживљају, хришћанском духу, али увек и непогрешиво пратећи унутрашњи глас у коме се чује и сопствено биће лирског субјекта.

Не постоји јасна песничка фаза у којој Драгиња Урошевић говори о личном, женском идентитету, говорећи о паганском и хришћанском, она опет говори о жени и сродним песничким или животним узорима. Надања и устрепталост, „женског песништва“ ауторка износи у најитмнимјим исповестима, песмама – посветама другим женама и мушкарцима, обједињујући лично и универзално осећање рода и сопственог бића. „Питање основе и могућности односа као таквог, укључује и односе личности са другим личностима. Ту спада и могућност постојања особе с обзиром на њену зависност од друге особе као 'одвојене' и 'независне' од ње. Облик у којем се особа увек појављује, 'Ја', одређује се у односу на 'Ти' друге особе. Са становишта егзистенцијалне феноменологије, постоји упитаност над тиме да ли је 'коегзистенција' конструктивни аспект могућности да се 'буде човек', или је последица чињенице да други човек не постоји ако не постоји свест и знање о њему.“³⁹⁴ Чувањем успомене на оне личности, уметнике и уметнице са којима ауторка остварује сродство по избору, она заправо потврђује себе и своју личност – личност уметника и ствараоца, јединственог песника.

³⁹³E.V.Sokolov, *Kultura i ličnost*, 107.

³⁹⁴Ђурић, *Globalni procesi i preobražaj identiteta*, 250.

Већ у првој песничкој збирци *Зіласје*, делом *Песници* Драгиња Урошевић кроз стихове јемчи и потврђује стваралачку оностраност сопствене индивидуе. Обрађајући се читаоцу заједно са свим уметничким ентитетима песника, ауторка разматра сопствено биће, као онострано:

*смртни и танани ослушкујемо мелодију свемира
ил под прозорим свира ветар немиран у лист сух
у глухој тами расту призори непојамени
струне шутње говоре под челом нам
тајну нашу у самртни чвор строструко везану*³⁹⁵

Тајна песништва оличена је у ствараоцу као индивидуи, ауторка тај одабрани идентитет песника види као својеврсно фантазмагоријско биће које седи на крилима звезда и понире у смисао стварања. Песник је тај узвишени, онострани елемент који чува тајну – тајну стварања јер „не мора постојати 'чинитељ иза чина' него... се 'чинитељ' различно ствара у чину и кроз чин“³⁹⁶. Чин стварања Урошевићке чува тајну да је створитељ жена. Женски ентитет у песникињи стапа се са вишим циљем ствараоца чинећи уметнички имплус деконструисаним и својим.

Интересантно укрштање мотива и критеријума личности, стварања и уметничког надахнућа, поистовећења са узорима и женског ослобођења, доводи до специфичног предива песничке збирке Драгиње Урошевић *Велика дневна музика*. Обиље вешто варираних мотива и песничких слика ствара једну интересантну, помало упитну визију о песникињи и њеном трагању за идентитетом. Играњем са антиком и божанствима, али и смисленим смештањем великог слова у поезију слободног стиха које се везује за хришћанско промишљање, Урошевићка нас оставља запитане над бићем песника. Циклус песама *Силазак у ружу* којим се отвара збирка песама *Велика дневна музика*, поред паганских, митолошких реминисценција и мотива одликује се и једном дубоком загледаношћу у женско унутрашње биће. Лирски субјекат у виду Руже као симбола нежности и осетљивости, али и стамености, јачине и снаге женског физичког и духовног ентитета борави у светлом и тамном Ружном бићу:

*На води је пловила Ружа галија, два њена бића (светло и тамно) додиривале су
најнежније латице једно другом. Без гласа, без шума - а сасвим и само у Гласу, јењавала је
раван његових узноса.*³⁹⁷

Преплитање два ентитета светлог и тамног у бићу Руже, симболизује вечито преплитање таме и светлости у бићу жене, вечно преплитање аниме и анимуса, мушког и женског принципа. Карактеристична поетска нота чини ове песме у извесном смислу програмским, јер износе лична схватања поетике. У потоњим песмама ауторка се осврће и на женске узорне попут древних песникиња.

Циклус песама *Сапфо или Велика дневна музика* сачињен је од три песме без наслова, обележене римским бројевима, посвећеним познатој античкој песникињи. Ауторка види

³⁹⁵Урошевић, *Зіласје*, 13.

³⁹⁶Batler, *Nevolja s rodom: feminizam i subverzija idenditeta*, 143.

³⁹⁷Урошевић, *Велика дневна музика*, 10-11.

песникињу Сапфо у родном граду Митилени на острву Лезбос у јутарњој измаглици. Песма је, баш као и судбина античке песникиње обавијена велом тајне и мистичности. Сапфо је прва песникиња која је стварала поезију упућену женама, што је данас чини симболом женске ослобођености и самосвести, али и хомосексуалности. „Песникиња Сапфо, оснивајући храмове уметности и окупљајући поданике својој лирици, на јединствен, у свету женског песништва, начин анимира позитиван и динамичан однос према себи и својој лирици. Она је најлепши егземплар обожености уметника и његове блискости онима који га чине богочовеком.“³⁹⁸ Поезија песникиње Сапфо је временом изгубљена, те не можемо са сигурношћу знати које је све поруке о личном идентитету, песничке набоје и истине о устројству света њена позија носила.

Извесно је да је она хероина женске лирике и зачетница извесне песничке борбе за женска права. „Осуђена већ у антици због своје слободе, па и улоге у својеврсној борби за женска права у свету који је од жене очекивао пре свега ћутање и покорност, Сапфа се утолико пре рехабилитује у савременој имагинацији. У времену које мало шта може да скандализује, Сапфа се појављује као – ако се тако сме рећи – прафеминисткиња.“³⁹⁹ Између Драгиње Урошевић и античке Сапфо присутно је извесно препознавање на вишим песничким нивоима материје и звука, које је саткано у овом песничком циклусу. Утицај поезије античке Сапфо приказан је у виду тананих велова метафоричних значења:

*и кад је она тонула у даљинама
тонула је и лира
у чврстом загрљају два тиранина
слушају бат својих срца
везују утробе у двоструки чвор
одувек заједно - заувек заједно*

*иза завесе двадесет шест векова
велика дневна музика
још се виде њени валови од најтањег звука
свила и тамнина
уз време се пентрају љубичице⁴⁰⁰*

Загледана у дубину минулих векова, Урошевић, остаје уметничком душом очарана песникињом Сапфо, питајући се да ли је она икада помишљала на дивљење потоњих великих умова Платона, Бајрона и Бодлера. Да ли је и колико њено унутрашње женско биће, дотицала нека будућа критичка оштица "мушких" умова. Надовезујући се на својеврстан мит о жени - песникињи, који је опет изградила сама жена, Драгиња Урошевић кроз поезију велича вечно женско биће. „Мит о жени је, сублимишући неизменљив аспект људске судбине који је пресек 'човечанства на две категорије јединки, статички мит; у платоновско небо он пројектује стварност какву даје искуство или насталу полазећи од искуства. Чињеницу, вредност, значење појам, емпиријски закон замењује трансцендентном Идејом, непролазном, непроменљивом, неопходном. Та идеја измиче сваком оспоравању пошто се постаља с друге стране датоба; она је обдарена апсолутном истином. Отуда растуреној,

³⁹⁸Јелена Алексић, *Лирика Сапфо*, Поља бр. 405/406, година XLII, 1997, стр. 19.

³⁹⁹ Александар Јерков, *Грчка лирика и Сайфини стихови*, у: Сапфо, *Лирика*, (Подгорица: Унирекс, 1996), 106.

⁴⁰⁰Урошевић, *Велика дневна музика*, 20.

случајној и сложеној егзистенцији жена, митска мисао супродставља јединствено и непроменљиво Вечно Женско.⁴⁰¹ Песнички надахнуто Драгиња Урошевић, разобличава мит о жени – песникињи, којој у „мушком свету“ није „дато“ да буде велики уметник, стваралац, већ се њен таленат и њено унутрашње сопство изједначавају са трансцендентном Идејом – она је „онострано“ биће, муза. „Музе – божанска бића која поучавају и помажу песнике, музичаре, играче и мислиоце – првобитно су нимфе извора и потока, али су временом постале божанства песме и поетске инспирације јер се веровало да текућа вода даје пророчко надахнуће, односно да из прорицања настаје поезија.“⁴⁰² У загрљају тиранина у коме се налази лирски субјекат - песникиња Сапфо, Урошевићка истовремено види себе као песникињу и жену, а њено препознавање у туђем идентитету истовремено је ослобођеност и саучесништво у миту о „вечном женском“.

Енергетска и духовна сублимација исконског у човеку, песникињу мотивише да трага за изворним у жени, али и за тачком идентитета која је подређена „мушком принципу“, из које извире „почетак новог света“. У *Песми о Лилит*, песникиња понире у женски „прапочетак“, од којег се жена као личност ослобађа кроз историју. Песма је испевана као засебан циклус у књизи *Велика дневна музика*, прожета средњовековном, апокрифном легендом о првој Адамовој жени Лилит, која порекло води из сумерско вавилонске легеде о женском демону. По легенди прва Адамова жена створена је у рају, од праха земље идентично као Адам и била је њему равна, а мит се ослања на запис из *Књиге о Постању*, који је дат пре описа стварања Еве: „И створи Бог човека по обличју Својему, по обличју Божјем створи га; мушко и женско створи их“ (*Књига о Постању* 1, 27). Лилит је због непоштовања закона и одступања од Божије воље изгнана из Еденског врта.⁴⁰³ Даринка Урошевић у поеми оживљава овај мит, дајући му тон својеврсне песничке жалости, јер створени заједно као равни једно другом жена и мушкарац, потоњом неравноправношћу руше јединствени поредак и славу једног утопијског идентитета. „Доминација се мора разумети као порицање ранијег и примарног јединства свих личности у предлингвистичком бићу. Доминација се одиграва подсредством језика који у свом пластичном друштвеном деловању ствара вештачку онтологију другог реда, илузију разлике, неподударности и, сходно томе, хијерархију која постаје друштвена стварност.“⁴⁰⁴

У песми Драгиње Урошевић Лилит је приказана као својеврсно божанство, идеал коме се клања природа уз допуштење и одобравање „оног који је у висинама слутио све“, који је и управо њу - Лилит створио као другарицу, Адамову сапутницу, да почне стварање новог јединственог, људског света:

*шкољке јој око врата
гласови песника који ће се јавити
тек у будућим вековима*

*слонови и једнорози клањаху јој се уснут
и онај који је у висинама слутио све
онај који је почео да ствара свет*

⁴⁰¹Вовоар, *Drugi pol I*, 320.

⁴⁰²Срејовић, Цермановић, *Речник грчке и римске митологије*, 276.

⁴⁰³Види: Nataša Petrović Stefanović i Stefan P.Petrović, *Dvoјstvo žene*, Psihijatrija danas 2005, vol. 37, br. 2, 337.

⁴⁰⁴Batler, *Nevolja s rodom: feminizam i subverzija identiteta*, 203.

Лилит је представљена као дело Бога, пред којим је и он сам остао нем и уздржан, задивљен савршеношћу сопствене креације, која постаје срж живота у новом свету: „за разлику од старозаветних библијских списа, који познају само Еву, као прву Адамову жену, у рабинској литератури први пут се спомиње једна друга жена, као прва Адамова жена, пре него што је Бог створио Еву и која у јеврејском фоклору носи име Лилит. Она је сматрала да би, како су истовремено створени, из праха земље, дакле, из исте материје и од стране истог Творца, мушкарац и она треба у свему да буду равноправни. Али, Адам не прихвата то образложење, јер се повинује саветима Творца, и надаље захтева покорност и беспоговорну послушност, тврдећи да је он као слика Елохима, њен господар и власник.“⁴⁰⁶

Разоткривање женског бивства песникиња Драгиња Урошевић остварује поступно, наслањајући се мотивски на причу о Адаму и Лилит, кроз поетске слике интимности јединственог женског бића које је представљено као семе рађања људскости, земаљског света, као почетак новог живота створен изван Живота. Савршена појавност створеног женског бића - Лилит, опија и фасцинира сву природу која се с њом стапа у јединствену хармонију, и слуша њене шапате више него глас Творца, те се читав свет почиње дивити творевини, а не оном који је створио. Самосвесна, свесна снаге која обитава у њој и њене рушилачке енергије, Лилит, прва жена, као да жали што је створена као жена, јединстена и дугачија. Душа песничког субјекта на тај начин постаје симбол универзалног женског субјекта свесног своје посебности. Лилит у поезији Драгиње Урошевић истоветна је оној из савремене психоанализе где је унутрашње биће жене – Лилит означено као „двосмислена и вишезначна личност Лилит, краљице и мајке демона, тачно одређена, осветљена, уздигнута од целог свог митског двора, у психоаналитичком смислу испод ванредног симболичког згушњавања. Она је имангинарни и синтетички спрег разних, па и противречних, претпоставки и представа, које упућују на различита архетипска бића, чије матрице носимо у себи, а да тога нисмо ни свесни. Коначно, можда једно дискретно обележје ове митске жене није мање значајно, када се разматрају мотиви њених понашања. Лилит је у дубини своје душе жена која је доживела разочарење и пораз у љубави“⁴⁰⁷.

Разоткривајући сопствену посебност пред Творцем у поезији Драгиње Урошевић, извесном дозом пркоса и непоколебљивости Лилит изазва његов рушилачки гнев, као својеврсну казну за свест о самој себи и моћима женског духа, који својим нуклеусом прети да уздрма постављену равнотежу у новоствореном свету. Кроз уметнички доживљај песникиња Урошевић дочарава вечну женску „неприлагођеност“ као последицу побуђеног разума и мисли која преиспитује устројство света.

*творитељ презре себе
што ме је створио
што не седим с Адамом под нарцисима*

*што моја кожа не подрхтава
пред риком лавова*

⁴⁰⁵Урошевић, *Велика дневна музика*, 39-40.

⁴⁰⁶Nataša Petrović Stefanović i Stefan P.Petrović, *Dvoјstvo žene*, Psihijatrija danas 2005, vol. 37, br. 2, 337.

⁴⁰⁷*Исшо*, 339.

*слух што ми је умилан
и ружине речи што лепо чујем*⁴⁰⁸

За лутање просторима несазнајности света и оштру критичку мисао Лилит бива кажњена деградацијом – претварањем у чађ, што ауторка осећа као универзалну казну за сваку жену која гради и негује женску индивидуалност и чулност у строго, друштвено омеђеној култури. „Моћ је истовремено и спољашња субјекту и само је језгро субјекта. Ова привидна контрадикција добија смисао када се схвати да субјекат никада не настаје без инвестиције моћи, али да његов настанак укључује разбијање саме моћи, метелептички преокрет, у коме од моћи произведен субјекат постаје означен као субјекат који темељи моћ.“⁴⁰⁹ Лилит је створена из потребе потврђивања моћи Творца, створена сувише моћном, бива уништена како би опет потврдила моћ. Развијањем специфичне културне поетике у којој стаје у одбрану личног идентитета и женске моћи ауторка ствара уметничка дела у којима исписује нову, сопствену истину песничког и женског бића.

У циклусу *Чистота замуцкивања* који је сачињен из три дела обележених римским бројевима ауторка је испевала хвалоспев јединственом идентитету песника и песништва. Ауторка кроз сопствено песништво конструше и ослобађа песнички идентитет као имплус из ког се зачиње једна нова ослобађајућа мудрост. Постављајући пред читаоца својеврстан проблем песничке неснађености и збуњености у свету, Драгиња Урошевић, истовремено отвара проблематику женског бића које се суочава са унутрашњим немирима, размишљањима који позивају на вечити опрез и борбу за хармонију у систему владања женом. „Уздрмати дискурс и његове поставке не значи лишити се и његових појмова и не познавати их: феминистички дискурс зато је дискурс познавања свих оних говора са центром како би се ти центри могли померати и умножавати.“⁴¹⁰ Осећајући уметност као чаролију нутрине и љупкости одабраних идентитета ауторка одређује измаштано место поезији, као сржи из које се рађа смисао трагалачког пута:

*песништво је чврсто пободено
између положеног мача и руже
дрхти историја на његовој струни
посуто по сласти и горчини
поливано црвеним вином и прахом.*⁴¹¹

Посматрајући песништво као ентитет који је „чврсто пободен између мача и руже“, песникиња истовремено као да види све оно што су жене попут ње стварајући уметност преживљавале у херметичном свету који упорно разликује мушки и женски субјекат, али не и јединствен стваралачки идентитет. За Урошевићку песништво је нешто посебно и самосвојно, што надилази одређења мушкарца и жене, природе и телесности. Песник је неко ко у свом бићу сажима све, неко ко визионарски види свет, пророк и шаман.

⁴⁰⁸Урошевић, *Велика дневна музика*, 46-47.

⁴⁰⁹Džudit Batler, *Psihički život moći: teorije pokoravanja*, (Beograd: Centar za medije i komunikacije, 2012), 20-21.

⁴¹⁰Ivana Velimirac, *Feminizam i književnost*, u: *Neko je rekao feminizam* pr. Adriana Zaharijević (Beograd: Građanske inicijative, 2008), 262.

⁴¹¹Урошевић, *Велика дневна музика*, 57.

Песник је чини се вечна испирација Драгиње Урошевић, те ће пророчки посветити песму *Светлост и песма* песнику Бранку Миљковићу да би неколико година потом била лауреат награде у част овог песника.

*разумео си
кад је свест света постала премалена за твоје чело
кад су небу и земљи отпала крила која си им створио
да
смрт дугоречна ослушкује глас и нерв песме
стварност си напустио да ван разума оснујеш слободу*

*на твој гробу лептири и људи свијају уточиште
чува те у вечној шкрињи од злоредих златна прашина
пева одсутност твоја песник над кореном почива⁴¹²*

Лично препознавање себе у делу великог Миљковића, не треба схватити као подређеност „мушком ентитету“ већ као једно дубинско прожимање по избору сродних песничких душа, које јемчи континуитет уметности. „Схваћена као чинилац допуњавања и уцелињења, комплементарност идентитета подразумева друго као конститует ја. Признавање другог у себи, основ је поштовања другог и различитог од нас. Важност сагледавања оних других, битних чинилаца сопственог идентитета огледа се у стварању толерантног односа према другима у заједничком животном простору. У том смислу је и важно осветљавање, односно освешћивање оног непризнаваног, непознатог аспекта идентитета.“⁴¹³ Разумевање Миљковићевог стваралаштва и песничке свести, ауторка повезује са слободом, као апсолутом сваког јединственог идентитета, али и кореном који везује за земљу, за срж стваралачког набоја.

Песма *Епикинија*, по угледу на истоимени антички жанр певан у славу олимпијских победника, испевана је професору Рашку Димитријевићу, којем ауторка упућује песму у виду устрептале споменице. Ауторка се сећа професорове беседе поредећи је се зделом дивљих и питомих плодова из које жедна душа напаја и храни своје биће, градећи специфичан лични идентитет на чијем престолу стоји Песништво. Градећи себе по професоровом савету, а по угледу на велике светске ствараоце Рилкеа и Томаса Мана, песникиња открива етеричност уметности „између вечности и тренутка“:

*тренутак је небеска чаша
у којој бескрај утиче
божанско грожђе се муља негде у облацима
најскупоценија вина за зрикавце
најпростије речи за најсложеније људе⁴¹⁴*

Ова песничка ода испавана професору, показује целовиту и постојану личност жене која гради специфични однос са професором, духовном очинском фигуром, где се тај моменат поистовећења доживљава као интимни и јединствен тренутак који формира

⁴¹²Урошевић, *Велика дневна музика*, 31.

⁴¹³Јовановић, *Играње с ништавилем*, 57.

⁴¹⁴Урошевић, *Велика дневна музика*, 33.

ауторкињин идентитет и њено најдубље Ја. Када говори о Ја, психоаналитичар Јунг под њим разумева „комплекс представа који чини средиште поља моје свести и за који ми се чини да има велики континуитет и идентитет са самим собом.“⁴¹⁵ Драгиња Урошевић кроз сопствено Ја стално осцилира између мушког и женског принципа, градећи свој лични идентитет као независан идентитет песника, који левитира изнад различитих призма људског остварења.

У збирци песама *Чезња под тамним боровима*, сличних тонова, наставља се вртлог идентитетског трагања из предходних песничких остварења. Збирка је сачињена од шест циклуса, а сваки циклус има једну тачку као окосницу и звезду водиљу при разоткривању идентитета – песничку уметност: *Лирика осаме, Античка лирика, лирика са Гора Ид, Говори које је Јанг записао на капима сунца Јунг записала на капима воде, Чезња изговорена под тамним боровима и Лирика свакодневља*.

У *Лирици осаме* песничког субјекта је опхрвала самоћа, као последица узалудног и сталног трагања. Песничко „ја“ стиче „нејасно знање“ о животу и његовим законитостима, кроз свеопшти осећај остуђености, осаме и ништавила у горком и безизлазном свету. Та исконска мисао о напуштености обједињује песме у овом циклусу као једна линија са које песникиња понире у биће жене. „Посматрајући себе као једно ништа, као једно чињење ничега, као функцију излучивања, па дакле, посматрајући себе као нешто што је излучено, свест себе одиста своди на променљиве особине својих телесних функција и производа. Но, пошто је свест искуство несреће постоје и такве свести које успевају да одмере ове функције и које се не идентификују у потпуности с тим функцијама. И управо ту, у покушају да се буде другачија од својих функција излучивања, то јест од свог идентитета лучења, свест се ослања на 'посредника'“.⁴¹⁶ Свест ауторке изграђује јединственог посредника - велике уметничке умове, као својевстан трансфер културне поетике у језгро личног идентитета. Гледајући у звезде лирски субјекат Драгиње Урошевић види старогрчке државнике и говорнике Перикла, Аристотела и Александра како на небу држе говоре „у знаку снаге и мудрости“. Песникиња се дива вајару Фидији и нежности коју је он уткао у грађење Акропоља, у песми која је својеврсна ода и замишљени дијалог. Песникиња у сутон, 17. јула 1976. године у часу настајања песме на *На Перикловом Пниксу*, подстакнута местом на ком се налази послушкује природу и дух прошлости:

*ни да сиђеш корак по корак
из правца Акропоља или Сунца
одмерен и уман мушкарац
са душом – првим саговорником
срцем – духовним вођом*⁴¹⁷

У прошлости ауторка проналази мушки принцип оличен у Фидији, коме се дива као уметнику божанског надахнућа, изван родног одређења. Афирмативно говорећи о мушкарацу – ствараоцу, песникиња разбија стереотипе о привилегованом и наметнутом маскулинитету као пољу са којег се зачиње вечита дискурзивна борба, и уметнички се надовезује на питање бинарне опозиције фемининог и маскулиног. „Постоји ли нека област

⁴¹⁵Karl Gustav Jung, *Psihološki tipovi*, (Beograd: Dereta, 2013), 327.

⁴¹⁶Batler, *Psihički život moći: teorije pokoravanja*, 52.

⁴¹⁷Урошевић, *Чезња под тамним боровима*, 20.

'специфично фемининог' која се разликује од маскулиног као таквог, и коју необележена и, самим тим, предпостављена универзалност 'жена' може да одреди у тој разлици? Поред тога што бинарна опозиција мушкост/женскост успоставља искључујући оквир који једино омогућава препознавање те специфичности, 'специфичност' женскости се и на сваки други начин поново потпуно деконтекстуализује и аналитички и политички раздваја од категорија класе, расе, етничитета и других оса односа моћи који успостављају 'идентитет', и чини једини појам идентитета погрешним именитељем.⁴¹⁸ Кроз родно одређење мушког и женског ауторка загонетно преблематизује раван људске културе, чинећи своје дело занимљивим за разобличавање равноправности у безвременој равни највиших домета.

Потоњом реминисценцијом на античку песникињу Сапфо у делу *У Сапфиним вртovima мук* ауторка изнова слави мушки принцип, али сада оличен у жени, чиме лирски субјекат обележава као жену – амазонку. „Тип жене-амазонке представља личност самосталну и независну, која остаје верна женском принципу, која не удовољава мушкарцу и његовим потребама и не представља копију мушкарца“⁴¹⁹. Драгиња Урошевић, се на тај начин врло симболично надовезује на мотивску структуру песама у којима се диви или упућује захвалност маскулинуму. Окренутост независној жени која у себи подједнако чува мушки (*masculinum*) и женски (*femininum*) принцип сведочи о важности уметности као најсавршенијег производа људске културе за песникињу, али и личном поистовећењу песничког „ја“ са уметницима који одбацују топос маргиналности:

*она која је ратовала на Аполоновом пољу
на страну је светлост одложила
пријкобила се тамним крајевима
да шапуће с планинама и совама*⁴²⁰

У поезију Драгиње Урошевић се тако зачиње могућност хармоније и уравнотежености мушког и женског принципа као комплементарних сила које једна другој пружају потпору у изградњи идентитета. „Кренути од два пола, на шта смо приморани – два пола описана као супротности, или алтернативе, или комплементарности – затвара нас у логику, у бинарни систем за који се често чини да је одвојен од живог и говорног искуства, а који је у сагласности са другим бинарним паровима – унутра/споља, примарни/секундарни процес, садизам/мазохизам, и тако даље – који су тако варљиви део психоаналитичког језика. Требало би да говоримо о парадоксима и нијансама, не о контрадикцијама и међусобним искључивањима.“⁴²¹ У лирском субјекту ауторке Драгиње Урошевић, песникињи Сапфо бинарни систем је готово искључен, фемининум и маскулиnum престају да буду примарно одређење, и ту настаје специфичан уметнички парадокс у коме песништво као контрадикција одређује фантазмагоријски идентитет.

Ослањајући се на кинеску философију Јина и Јанга као архетип дуалности, по којем све две супротне силе посматрају као коплементарне, сажимајуће и допуњајуће, песникиња гради дијалог два лирска субјекта у циклусу *Лирика са Гора Ид*, који потврђује вариране мотивске оквире и специфичне тонове равнотеже у поезији Драгиње Урошевић. „Концепт

⁴¹⁸Batler, *Nevolja s rodом: feminizam i subverzija identiteta*, 45.

⁴¹⁹Јовановић, *Тајанствено јединство мушкарца и жене*, 32.

⁴²⁰Урошевић, *Чежња под тамним боровима*, 22.

⁴²¹Batler, *Psихички живот моћи: теорије pokoravanja*, 153.

поларности мушког- женског, Јин –Јанг не схвата се као супродстављеност и антагонизам у којем мушко доминира над женским као у концептима западне културе, већ као комплементарност и савршена равнотежа у којој се истиче есенцијална андрогеност сваке индивидуе.⁴²²

У еписторалној форми спева под насловом *Говори које је Јанг записао на капима сунца* Јин записала на капима воде ауторка Јин и Јанг види као песника и песникињу који симболично записују своје говоре „он на капима сунца/ она на капима воде“ што указује на различит уметнички доживљај који Урошевићка осећа између фемининог и маскулиног начина певања:

Јин:

*Јанг, ти шумски драгане мој! Друже јастребова и планина!
У твојем одсуству – шта су речи
песника и државника, друштво сунца?!шта
ризнице историје?!*

Јанг:

*Загледала си се у кап росе: видиш мостове и
Музеје. Видиш градове које смо заједнички из
пламена и уобразиље саздали.⁴²³*

Основна тематика овог спева је уметничка моћ која се потврђује и поништава, контуришући обресе културног идентитета без сукобљених истанци женског и мушког принципа. Јин и Јанг, као две различите тачке у животном пољу од којих ни једна није централна, кроз песнички дијалог уздижу људску културу на трон међусобног уважавања и љубави. „Не постоји повлашћена тачка. Центар је де-центриран. Не постоји исто без момента другости, нема другости без момента идентитета. Нема мог тела без тела другог. Без другог нема, нити може бити, еротизма, осећања еротизованости сопственог тела. Други даје, други ускраћује. Он прихвата и он одбија. Он стимулише, еротизује. Отуд напетост, динамика. Отуд тензија између двеју жижа. Отуд живот.“⁴²⁴ Песникиња Драгиња Урошевић, управо у Јину и Јангу види то хармонично титрање двеју жижа, са подједнаком важношћу у формирању идентитета у животном пољу сваког људског бића.

Последњи циклус *Лирика свакодневља* између песама посвећених Шаљапину и Боалидиеу доноси и окренутост завичају и окренутост дому која ће се пројављивати и у потоњој поезији, као елемент једне интимне и дубоко личне космогоније. Фасцинирана уметношћу као једним од најзначајнијих стубова културе Драгиња Урошевић ствара песме упућене знаменитим личностима уметника, стваралаца са којима кроз дела успоставља прожимање идентитета, разобличавајући и ослобађајући своју најдубљу интиму жене. У песми *Реч о музици* ауторка се директно обраћа великом француском композитору с краја 18. и почетка 19. века Боалидиеу указујући на јачину веза које међусобно прожимају велике умове из различитих временских периода:

---

⁴²² Лидија Радуловић, „Алтернативни религијски култови и род“ у: *Проблеми културног идентитета становништва савремене Србије*, зборник радова ур. Снека Ковач, (Београд: Одељење за етнологију и антропологију Филозофски факултет, 2005), 203.

⁴²³ Урошевић, *Чезња под тамним боровима*, 32-33.

⁴²⁴ Јевремовић, *Telo, fantazam, simbol*, 193.

*заиста, свуда око нас мук
с твојим нас добом
само звук и реч заувек вежу*⁴²⁵

Поништавајући време као могућу препреку ауторка остварује својеврсно сродство по избору, остварујући преплитање мушке и женске енергије у својим песмама, разматрајући уметност на једној потпуној новој равни укрштања два принципа аниме и анимуса. „Дијаметрално супротна начела мушког и женског упућују на један извор, па зато свако од њих тражи у себи оно друго као своју супротност. Та двојност сваког начела исказује се у потиснутом, скривеном другополоношћу мушког и женског бића.“⁴²⁶ Уметничка дела великих аутора за песникињу представљају својеврсну активацију мушког принципа – акцију, кроз коју она остварује интуитивност у стиховима као потврду женског принципа, кроз израз сопствених осећаја и визија.

Креативни имплус који покреће песникињу на отварање ка мушким принципима, у жељи да се оствари хармонија која одликује јачином и независношћу стваралачких умова који рефлектују јачину концептуалне споне „јина и јанга“. У песми *Шаљапин* креативну равнотежу енергија аниме и анимуса ауторка Драгиња Урошевић остварује се кроз реминисценцију и угледање на великог руског оперског певача, који је снагом гласа успостављао сазвучје уметничког израза:

*Шаљапин, сам на висоравни,
обраћа се пуном месецу
пред дубином шуме
пред пригнутим јелама и храстовина
у светлој летњој ноћи*⁴²⁷

Снага уметничког поимања устројства света, за песникињу склада мушког и женског идентитета, повезује његове природне разлике у изворни облик трајања. „Структура личности која је заснована на односу с другим, схвата се не само кроз анализу искуства међусобних личних односа, него и преко питања о извору личности.“⁴²⁸ Ту ауторкину интенцију осећа читава природа која у песми устројава своје постојање око Шаљапиновог гласа, гласа најетеричнијег човековог стварања - уметности.

У потоњој збирци песама *Лични усџанак*, симболично кроз песму *Писац* ауторка препознаје и себе саму као уметника, али и разматра универзална питања стваралаштва. Песме – манифести стварања и разумевања јединствене културне поетике сведоче о личним борбама и недоумицама, трагањима за смислом. Песма приказује књижевног ствараоца који седи сам пред манастиром гледајући у „ружин грм у зеници“:

*онај који види, да ли у сновној измаглици
онај који разазнаје светлости, на хиљаде их у
природи*

⁴²⁵Урошевић, *Чезња под тамним боровима*, 45.

⁴²⁶Јовановић, *Тајанствено јединство мушкарца и жене*, 5-6.

⁴²⁷Урошевић, *Чезња под тамним боровима*, 46.

⁴²⁸Ђурић, *Globalni procesi i preobražaj identiteta*, 251.

*знакове и звукове, месечеву заумницу, зорину
бистрицу⁴²⁹*

Препознајући себе као књижевницу ауторка ствара песнички субјекат који попут некаквог оностраног бића кроз уметност види другачију стварност, и разазнаје светлости и звукове природе. Лични идентитет посматра се измештен из бића жене, а кроз мушки род као општи. Употреба именица у мушком роду, „као да су родно неутралне третира мушкарце као норму за човечанство“⁴³⁰. Свест посматрача подигнута је на виши ниво, те се кроз интуицију наслућује долазак „војске спасења“. Песнички субјекат наслућује кораке: „у ружиним долу, или то по пергаменту капљу речи“⁴³¹, кроз анимус – писца, и ружу – аниму ауторка остварује склад идентитета, пројављује жену. Личност ауторке наслућује се у њеној поезији попут хармоније свих идентитета које песнички разматра, сопство њеног уметничког бића није одређено доминацијом јер поезија задржава привилегован приступ категоријама аниме и анимуса.

Природа је вечна испирација ауторке, у њој она симболично проналази сопствено биће кроз ружу и шуму, небо и траве. Жена и њен идентитет ослобађају се као нешто исконско и етерично. У *Призору из заумбрежја* кроз стихове песме *Шумска мајка слави* поред паганског и хришћанског просијава и женско биће – као лично и изворно:

*ноћас је обесна и охола, ѿовијена од смеха
у ѿрисѿранку бреѿа, ѿод месечевим крилом
шумска мајка ѿрослављала крсно име⁴³²*

Врховна Мајка је приказана као чвста спона разнородних идентитета, паганског и хришћанског, а њихова крајња тачка прожимања је управо жена. Приказна као обесна и охола, Шумска мајка прославља крсно име и свој лични идентитет, али и „све жене или жену као такву, 'жену' која би се попут некакве копрене могла спустити на свако појединачно женско биће.“⁴³³

Лични идентитет за Драгињу Урошевић јесте судбински одабир уметничке слободе жене, која ће себе изграђивати обједињујући разлике, обједињујући мушке и женске принципе, ослањајући се на узоре на песнике и писце. Стихове песме *Молтва за пријатељицу* из песничке збирке *Небеска преља*, Драгиња Урошевић посветила је управо сени једне песникиње Рајке Радивојац⁴³⁴. У песми хришћанске тематике доминира емотивни набој дубоко личног поистовећења, блискости са преминулом песникињом Радивојац:

*Светла рођако по души,
прешла преко граница јасности и извесности
и са цариницима на мапи живота успоставила пријатељство,*

⁴²⁹Урошевић, *Лични усѿанак*, 12.

⁴³⁰Превод аутора: Jennifer Mather Saul, *Feminism: Issues & Arguments*, (New York: Oxford university press) 2003, 177.

⁴³¹Урошевић, *Лични усѿанак*, 12.

⁴³² Урошевић, *Призор из заумбрежја*, 26.

⁴³³ Petra Mitić, *Zašto feminizam? Feministička teorija i problem identiteta u sklopu kritičkih paradigmi savremenog doba*, (Loznica: Krpos; Beograd: Zuhra, 2017), 205.

⁴³⁴Рајка Радивојац (1943-1992), српска песникиња.

*подигни плавомодро перуникино копље,
наше српско и словенско оружје*⁴³⁵

Називајући је „светлом рођаком по души“ Урошевићка указује на једну дубоку сродност по избору, препознајући јединствене заједничке мотиве и песничке теме. Рајка Радивојевић је песникиња – пријатељица која својом поезијом прелази границе јасности и извесности, али и негује тај јединствени лични идентитет жена песникиња налик на Драгињу Урошевић, Даринку Јеврић, Злату Коцић, ту нит која их све повезује, препознаје и ауторка стварајући сетне и топле стихове ове песме – молитве.

Најизраженије суочавање са оним у себи, личним и исконским, својим и туђим, анимом и анимусом Драгиња Урошевић исказује у специфичној збирци песама под насловом *Посвете и коментари*, која је сачињена од песама посвета песницима и пријатељима попут: Љубице Митровић, Јевросиме Ристовић, Миодрага Павловића, Србе Игњатовића, Мирослава Максимовића и многих других чинећи један лични и уметнички омаж у којем тумачи смисао живота песника, тумачећи и свој сопствени смисао.

Песму *Записивање стана, канцеларије и природе* песникиња Драгиња Урошевић посветила је српском песнику, свом савременику, Мирославу Максимовићу⁴³⁶ аутору једанаест збирки поезије. Поистовећујући се са песником, Урошевићка разматра појам времена као сфере, које мами уметника да запише и појмове око себе стан, канцеларију и природу. Тумачећи титраје песничке свести кроз време, ауторка ствара песму – својеврстан манифест туђег и сопственог стваралаштва:

*И улазимо неопазимице у преплетени свет
који од знаног одваја танка линија,
искрада нам се у маглу сутона
а дрхте призори од даљине и миља.*⁴³⁷

Лично песничко биће ауторка разматра кроз биће песника, и признајући својеврсно сарадничтво у завршним стиховима говори „ми“ – песници. Песникиња се препознаје у песнику, анима у анимусу и заједно граде једно јединство мушког и женског. Лично се прожима са идентитетом песника Максимовића, али и свим оним уметничким фигурама са којима се биће жене прожима и остварује песничку комуникацију. „Комуникативна функција културе одговара најдубљим човековим потребама у општењу са себи сличнима. Ова потреба је условљена и биопсихичким и социјално-културним условима, који захтевају непрекидну размену енергије и информација, а исто тако и узајамни емоционални утицај.“⁴³⁸ Песнички свет ауторке је преплетен са туђим, од стварног одвојен танким и нејасним линијама у којима мисао готово бежи, остаје емоција као етерична супстанца песничтва. Песнички свет заједничтва је личан, остварен у сагласју аниме и анимуса формирајући специфичну културну поетику своје поезије у којој је лични идентитет у сагласју са бићем оних уметничких фигура са којима Драгиња Урошевић остварује изборну сродност.

⁴³⁵ Урошевић, *Небеска преља*, 11.

⁴³⁶ Мирослав Максимовић (1946) је српски песник, добитник Жичке хрисовуље.

⁴³⁷ Драгиња Урошевић, *Посвете и коментари*, (Београд: Просвета, 1997), 45,

⁴³⁸ E.V.Sokolov, *Kultura i ličnost*, 109-110.

Посебну пажњу у овој збирци привлачи песма под насловом *Госпа од свете земље* посвећена управо Даринки Јеврић, једној од песникиња чијом се културном поетиком бави овај рад:

*Умнице и обдаренице из дубине народног сабора,
Хвала Ти за Твоја бдења и молитве
Којима се спокој предака улива у наду потомака.*

*Уздигнута над земаљским широм
А уткана у сазвезђа умовања о иној и садашњој слави,
Ти обделаваш вртове загрцнуте од српскох усхићења,
Госпо од Свете Земље у висинама припитомљена.⁴³⁹*

Називајући је Госпом од Свете Земље Драгиња Урошевић показује дивљење и велико поштовање према песникињи Даринки Јеврић, захвалност за песме које су истовремено бдења и молитве. Урошевићка јој женски - субјективно посвећује стихове у којима спаја њихове књижевне путеве у уметнички језик посебног надахнућа, потврђујући кроз поезију вечно преплитање великих умова, стварајући једну ширу „слику у којој се конкретно неће изгубити у универзалном, али која чини могућим обухватну слику света у којој се на различите – али ипак међусобно упоредиве начине – могу сагладати колективне и појединачне перцепције света и сопствено место у њему.“⁴⁴⁰

Тражење сопства, окретање себи и једна дубља интроспекција сопственог бића је оно што је карактеристично за касније песничке збирке ауторке, та суптилна промена тона осетиће се још раније у *Дневнику добровољне несанице* кроз циклус песама посвећених свакодневици, дому и обичним стварима попут: телефона, чаше, тепиха, огледала... Кроз збирку песама у прози *Срдачне молитве над тамо* Драгиња Урошевић на један суптилан начин показује лично колебање и запитаност пред савременим светом. Девет исповедних молитви преплићу паганско и хришћанско, али надасве истичу оно универзално, песничко у лирском субјекту Урошевићке.

„За твоју малену судбину везујем своје срце, крхки ум, крастама на усни нарушено здравље, и молим те да и ја једном достојно стојим пред другим девојкама и заиграм у истом колу са гордим момцима.“⁴⁴¹

Народно коло симболизује јединственост песничког круга коме песникиња жели да припада кроз повезивање са себи сличнима, али и сопственим „ја“. Повезати се са сопством, својим окружењем, са природом и људима представља својеврсну моћ деловања жене „а то је процес свесног и несвесног преузимања постојећих вредности, идеја и пракси, и њиховог тумачења, преобликовања, одбацивања или присвајања; процес који одржава и сукобе и саображавање са нормом.“⁴⁴² Кроз сукобе и поистовећење са другим и собом, Драгиња Урошевић ослобађа оно лично, оно што је чини песникињом, али и ћерком, мајком - женом.

⁴³⁹ Урошевић, *Посвете и коментари*, 51.

⁴⁴⁰ Mitić, *Zašto feminizam? Feministička teorija i problem identiteta u sklopu kritičkih paradigmi savremenog doba*, 375.

⁴⁴¹ Урошевић, *Срдачне молитве над тамо*, 15.

⁴⁴² Adriana Zaharijević, *Postajanje ženom*, (Београд: Реконструкција Женски фонд; Нови Сад: Artprint, 2010), 192.

Песничка збирка *Требешки родослов* посвећена је песникињиној мајци Нади Дугалић – Урошевић. У песничким циклусима *Мајчине њесме* и *Хвала мајци*, ауторка исказује топлу женску захвалност сопственој мајци за све оне наде и подршку: за успаванку ћука, за сате у свечаним салама, за језик, за домовину, за музику и за филозофију. Захвалност мајци је велика, јер природно „жене формирају свој идентитет у контексту односа са другима. Жена очекује да узајаман и емпатичан однос подстиче развој, оснаживање и самоспознају особа које су у њега укључене.“⁴⁴³ Управо кроз однос са мајком Драгиња Урошевић доживљава дубљу самоспознају себе као жене и песникиње. У песми *Најдража моја* ауторка исказује дубоку захвалност мајци, за све оно што управо њу као песникињу чини јединственом:

*Хвала њи за усјраван језик,
за народ и исјорију,
за раскошни куњак
у коме моју да се шћућурим
и винем изнад себе,
да завирим у умоњворине умних
и кажем реч уњехе њониженима⁴⁴⁴*

Разнородни ставови у поезији доприносе орјентацији књижевница ка оргиналности и смелости женске књижевне мисли. Топлом људском емоцијом према мајци Драгиња Урошевић поетски разматра своје унутрашње биће кроз етеричне токове људске душе. Означавајући сопствени уметнички израз као песништво укрштања личних трагања, Драгиња Урошевић је тежила проналажењу себе. У мотивском кругу слављења дома и породичне топлине песникиња успешно балансира различите, а опет себи својствене и упечатљиве равни на којима изграђује идентитет.

Песничка збирка *Душа и заумрежје* у врло плодан песнички опус Драгиње Урошевић донеће и занимљиво песничко остварење под именом *Госпођа Бајерфлај*. „Мадам Батерфлај“ или „Госпођа лептирица“ је Пучинијева опера у три чина која опева трагедију јапанске жене која се у време Другог светског рата упушта у љубавну авантуру са америчким војником. Уочљива је уметничка кореподенција песме Драгиње Урошевић са опером Ђакома Пучинија, у којој лирски субјекат страшну сцену самоубиства посматра као ослобађајуће искуство:

*На њој усамљеничкој свењковини
нисам сама,
госпођа Бајерфлај љасом
се њење уз мердевине среће
и досеже занос њрешњевој цвења⁴⁴⁵*

Лирски субјекат поистовећује се са женом притиснутом строгим патријархалним нормама јапанског друштва, те се смрт доживљава као ослобађајући успон „уз мердевине

---

⁴⁴³ Ksenija Perišić, Ana Bukvić, "Feminizam i psihologija" u: *Neko je rekao feminiam?* pr. Adriana Zaharijević (Beograd: Građanske inicijative, 2008), 339.

⁴⁴⁴ Драгиња Урошевић, *Требешки родослов*, (Приштина : "Григорије Божовић", 1998), 17.

⁴⁴⁵ Урошевић, *Душа и заумбрежје*, 10.

среће“. Туробно, кроз смрт као једину могућу срећу за лирског субјекта ауторка симболично остварује захтев „да жене буду третиране као људска бића која имају право на развој свих потенцијала (сексуалних, чулних, моралних, политичких, интелектуалних) и да не прихвате ограничења која им мушкарци традиционално намећу“⁴⁴⁶

Драгиња Урошевић кроз своје стваралаштво поиграваће се укрштањем различитости, показујући оне жене које кроз традицију ослобађају своје биће. Дубоко проткана хришћанским нитима песничка збирка *И ниње и њрисно* донеће интересантну песму *Српској монахињи* у којој песникиња *По моштиву из Пећке Пајријаршије*, како стоји у поднаслову осликава лик стамене жене – монахиње, остајући запитана над смислом:

*Да ли Вама, која у знак Божјеј блајослова
узносиће духовносћ за основно значење свејта,
шумиће молићве на јушрењу и вечерњу
док бели облак ипра над кубејшом цркве,
која на Ти разговараће са нашим великим оцима и мајима,
(...)
из нашеј народној расаја и са врх-сјаја
из њоезије, из расадника звука и значења,
има смисла за све рећи једно: велико хвала?⁴⁴⁷*

Исказујући дубоку захвалност за све узнете молитве ка небу и Богу, песникиња осликава лик српске монахиње, исказујући дубоко дивљење и поштовање, али и извсну дистанцу, која је оставља без одговора. Кроз лик монахиње песникиња показује жену која се на себи својствен начин, кроз религију као лични избор ослобађа јер „како иначе ускладити тврдњу по којој се идентитет жене не налази у домену представљеног – будући да је изван свих номенклатура и идеологија“⁴⁴⁸. Пригрљујући само личну идеологију у којој је дозвољено бити мајка, монахиња, песникиња, створено и створитељ жена се истински ослобађа.

Наупечатљивије песничко остварење, у коме се Драгиња Урошевић на изванстан начин ослобађа и себе и осећаја кривице, упутиће *Нерођеној кћерки* у збирци песама *Свешћеник нове свејлосћи*. Стихови испреплетени јаким емоцијама кајања, љубави и дубоке туге донеће потресну личну исповест песникиње као жене и несуђене мајке:

*Мојла сам да ње родим
у човечанском болу
да крикнеш звезди у сусрејшање,
месечевини и сунчевини
на мнојоујаоно расјеће.
Мојла сам да ње за руку
њоведем у цркве, музеје,
јалерије, диблојеке*

⁴⁴⁶ Andre Mišel, *Feminizam*, (Beograd:Plato; Zemun: Ženske studije, 1997), 112.

⁴⁴⁷ Урошевић, *И ниње и њрисно*, 50.

⁴⁴⁸ Mitić, *Zašto feminizam? Feministička teorija i problem identiteta u sklopu kritičkih paradigmi savremenog doba*, 249.

и на зборове умних људи.⁴⁴⁹

(...)

Моїла сам а нисам

и молим за ойрошїај од мајке

која ми човечно йодари усуг

йисања йесама на лайицама уобразиље.⁴⁵⁰

За опроштај сопственог греха лирски субјекат - песникиња моли оног који се у овој улози остварио – мајку, препознајући усуд многих жена одређених „писањем песама“ да од онога „тренутка када постајемо део културног, друштвеног и политичког света – живота, ми изводимо своје бивање полом и до последњег дана се трудимо да докажемо вредносни смисао одређене биолошке чињенице стечене рођењем.“⁴⁵¹ Драгиња Урошевић изабрала је да не роди кћер, одбацивши одређени вредносни смисао наметнут жени, међутим због свог избора дубоко жали и моли за опроштај.

Драгиња Урошровић се начином поетке бори против укалупљивања жена у књижевности, пројављујући се као ауторка која различите културне обрасце ломи и фрагментира преплићући их потом у нову јединствену песничку творевину у којој су мушке и женске улоге ирелевантне. Одступајући од доминантног хегемонијског модела стварања у књижевности Урошевићка гради песничке субјекте кроз ликове великих уметника: књижевницу Сапфо, песника Бранка Миљковића, Мирослава Максимовића, затим професора Димитријевића, вајара Фидију, композитора Боалидиеа, оперског певача Шаљапина, али и обичних жена, монахиња, кроз саму себе... борећи се за уметност, она занемарује родну дихотомију, на којој почивају њене песме о Јин и Јанг, зарад уметности као вишег идеала, али ипак латентно, песнички пажљиво дефинише маскулининитет и феминитет доказујући комплексност сопствених стихова. На пиједестал поставља улогу уметника као бића које пркоси устаљеним друштвеним очекивањима и наметнутим традиционалним нормама. Пут од паганског и хришћанског до овако одређеног уметнички слободног је облик поетичке еманципације.

---

⁴⁴⁹ Урошевић, *Свешћеник нове свешћосћи*, 47.

⁴⁵⁰ Урошевић, *Свешћеник нове свешћосћи*, 48.

⁴⁵¹ Zaharijević, *Postajanje ženom*, 11.

Лични идентитет у поезији Даринке Јеврић

Песништво Даринке Јеврић се развија у концентричним круговима, оно се изнова рекреира и ствара се шира и универзалнија слика, која не одбацује већ постављене темеље, а опет песникиња иноваторски тежи новим песничким просторима. Тако конструисана лирика Даринке Јеврић окреће се ходочашћу топосима хвостанске земље и крајњим донетима националне културе. И када је лична, устрептала и дубока, женска интима њене поезија није самодовољна већ увек носи дозу надреалног, онитичког и узвишеног песничког искуства. Својим делом Даринка Јеврић потврђује да је вечна енигма поезије и књижевности уопште: „савршенство стварања у којем је створено оно што се у читању, поређењу и анализирању распада на елементе, идеје, историју, друштво, стилистику, прозодију и све друго. Та целина је идентитет поезије и истине“⁴⁵².

У најинтимнијим стваралачким тренуцима ауторка препознаје и везује се за ликове српских песникиња хероина – Десанку Максимовић, Весну Парун, Милицу Стојадиновић Српкињу и са те тачке отвара се једна равна у којој се уметнички патос стихова Даринке Јеврић додирује са поезијом Драгиње Урошевић и Злате Коцић и та три песничка брујања здружују поетички „звук“. Даринка Јеврић пева и о женама и за жене обогашћујући фондус својих мотива, проширујући га на једно смисаоно ново, а етички исто поље. Српкиње су невесте, девојке с амфором, љубави ратника и кћери јерусалимске, али и српске владарке и песникиње које проговарају из својих дела поезије. „Личност носи историју унутар себе саме. Ја бих престао да будем ја, када би ми моје конкретно, тј. историјско искуство било одузето. Историја неће у потпуности ишчезнути, чак ни у 'будућем веку', уколико појединачност људског живота треба да се сачува.“⁴⁵³ Зато део Јеврићкине песничке личности јесу и ликови жена на које се угледа, које историјски памти и са којима остварује уметнички однос, јер појединачну разлику у књижевности жена чине управо оне.

Нема одређене фазе у стваралаштву у којој се Даринка Јеврић посветила личном, њен женски принцип као интимни доживљај света осећа се у целокупном стваралаштву. Моћ поезије Даринке Јеврић управо је у сведочењу тананог, женског виђења духовне стварности, у повезивању заједничких нити аниме и анимуса кроз јединствене стихове личног, унутрашњег света песникиње. Исповедни стихови поезије Даринке Јеврић сведоче о женама уметницама, монахињама, страдалницама на хвостанској земљи, сведоче о љубави упућеној стаменим узорима мушкараца и жена, о жртвовању личног, љубавног и чулног зарад проналаска духовног одступништва једном народу и његовој култури. Јеврићкина поезија

---

⁴⁵²Александар Јерков, *Европа и књижевна истина :смисао (књижевне) имагинације*, (Београд: Филолошки факултет, 2014), 129.

⁴⁵³Флоровски, *Хришћанство и култура*, 33.

говори о колективној и личној немоћи да се ублажи отмена туга жена које ридају под теретом времена, сведочећи њиховој патњи ауторка исказује и свест о себи, интимном дрхтању срца, преживљавању најдубљих интимних страдања и формирању обриса личног идентитета жене – песника. „Сазнање 'себе' или 'сопства' почива на развоју концепта 'самосвести субјекта', при чему ова 'свест о себи' представља основни начин повезивања појмова 'сопства' и 'личности' односно 'особе'. То повезивање се заснива на уверењу да је и 'личности' и 'сопству' за остваривање потребна самосвест. Зато се развој самосвести сматра кључним елементом људске културне еволуције.“⁴⁵⁴ Свест о себи, увек је и свест о жени, својој посебности и специфичности.

Женску моћ Даринка Јеврић види у великој, страдалничкој љубави коју је жена у стању да поднесе и пружи. Сентиментални, лични идентитет једне жене песникиња лирски уобличава већ у првој збирци песама *Проверени тишином*, проналазећи у стиховима раван хармоније где је могуће спајати различите културне и духовне ентитете. „Култура проширује могућности човека у правцима које му је природа предодредила, а истовремено га развија и усавршава. Човечанство је јединствена биолошка врста. Основне функције организма, постојани фактори спољашње средине, као и законитости општења, успостављају садржај основних функционалних императива и њима одговарајућих смерница културног развика.“⁴⁵⁵ Културолошки обликована поетика књижевног дела Драгиње Урошевић сведочи о положају жене у човечанству, строгим императивима и њеном личном, унутрашњем бићу, јер је лични идентитет жене, песникиње увек одређен и принципом који је разликује – анимом.

У песми *Ратникова љуба* кроз снажну интимну исповест младе жене помаља страх и зла слутња, који су истовремено лични и универзални. Чулна, еротска чежња ратникове љубави и остаје неостварена и преображава се у жељу, ишчекивање и бригу за ратника. „Жеља ће тежити расформирању субјекта, а њено остварење ће спречавати управо субјекат у чије име делује. Незадовољеност жеље, која се испољава као кључна за потчињавање, указује на то да субјекат, да би опстао, мора издати властиту жељу. Односно, да би жеља опстала, субјекту мора претити распад. У овом моделу, окренутост субјекта против себе (против властите жеље) испоставља се као услов његове постојаности.“⁴⁵⁶ Жеља одређује лирски субјекат, њено незадовољење прети да уништи жену – ратникову љубав, да би опстала она је сва жеља, сва ишчекивање. Телесност је упркос јачини и пуноћи, прикривена и нежна јер песникиња о жени и женствености не говори гласноговорнички, већ тихо и уздржано. Ослобађање жене Даринка Јеврић исказује кроз поновно буђење њене нежне и крхке спољашности, са дозом нечег тамног и злослутног у зарђалом цвету који краси њену косу:

*Жишка у фитиљу дријема
зарђао ми цвијет у коси
и вино на бијелу свилу хаљине капље ми
господару
знам паст ће глава*

⁴⁵⁴Ђурић, *Globalni procesi i preobražaj identiteta*, 121.

⁴⁵⁵E.V.Sokolov, *Kultura i ličnost*, 97.

⁴⁵⁶Batler, *Psihički život moći: teorije pokoravanja*, 15.

*плашим се да вила ти бедро под главу не подметне
на гријех те приволи*⁴⁵⁷

Лирски субјекат Даринке Јеврић, страх и неизвесност преображава у чулну љубав жене која чека ратника попут Пенелопе. У наслову песме, она је идентитетски избрисана и дата је само кроз припадност мушком идентитету, оном кога ишчекује. Исказујући, потом, жељу за мајчинством, колевком којом ће се симболично измерити њена снага жене („колијевком снагу да мјерим“), песничко ја ауторке, варира устаљене социјалне норме према којима друштво и жена сама ишчекује мајчинство као потврду сопственог идентитета. Мајчинство се поставља као услов снаге, живота и сопственог смисла. Жена у оку песникиње „је неизвесност и Идеја, савршенство и тоталитет; она је оно што се супротставља духу и сам дух. Наизменично савезник, па непријатељ, она се јавља као мрачни хаос из кога извире живот, онај прави живот, као и живот с оне стране којем она тежи. Жена сажима природу у својству Мајке, Супруге и Идеје. Ти облици се час мешају, час супротстављају једни другима, и сваки има двојаки лик.“⁴⁵⁸

У песми *Бајка о заборау*, песникиња своју уметничку судбину види као бајку, живи ентитет жене која „растапа амплитуду“ унутрашњег бола:

*са пликовима ријечи на усни
док амплитуда бола растапа глеђ даљина
можеш из нехата да зађеш у вакум моје собе
безнадежно жива*⁴⁵⁹

Лирски субјекат затвара се у свој свет, саткан од херметичности, жеља и трагања да би му се тај свет вратио у лику жене чије је тело измрцвљено болом, пликовима и безнађем. „Потчињеност жене вришти, границе њених индивидуалних способности јесу чињенице од изузетног значаја. Тело жене је један од главних елемената за статус који она има у овом свету. Али тело никад није довољно да одреди тај статус; живљена стварност постоји само утолико уколико је свешћу примљена кроз активности у друштву.“⁴⁶⁰ Тело жене које је безнадежно живо, поетски осликава статус жене у друштву. Њено тело физички манифестује својеврсну потчињеност, амплитуда бола коју рефлектује тело у ум, жени – песникињи отвара даљине – сазнања.

У збирци песама *Нестварни записи*, Даринка Јеврић започиње пут стварања „узалудних песама“ који ће у фокус ставити религију и жену. Тај пут трајаће све до њених последњих рукописа сакупљених у збирци *Псалам бездомника и грује њесме*. Јаког хришћанског набоја, вере и религиозности је и песма *Славјанска госпа* коју је Даринка Јеврић посветила својој мајци Јулији, а која је прва песма из циклуса *Молитве* у коме је у наставку испевано пет „Узалудних песама“. *Славјанска госпа* настала је као увод у циклус песама у којима се лични идентитет жене преплиће са хришћанским мотивима и симболиком. Мајка Јулија као важна и темељна фигура за песникињу у приказана је у очима лирског субјекта попут светице, „каритијаде на мртвој стражи“, ослонаца куће, чиме указује

⁴⁵⁷Јеврић, *Преварени ѿишином*, 39.

⁴⁵⁸Вовоаг, *Други пол I*, 198.

⁴⁵⁹Јеврић, *Преварени ѿишином*, 54.

⁴⁶⁰Вовоаг, *Други пол I*, 61.

на дубоко поштовање њене улоге жене из патријархалног миљеа, видећи је као ослонац. „Особа (несвесно) памти информације које прима у раним фазама развоја а које касније доживљава као сопствене мисли и вредности, са којима поистовећује своје 'ја' чија улога и јесте да одржава континуитет мисаоних процеса. Отуда су за формирање личности од пресудне важности односи који постоје у породици. С обзиром да они најчешће укључују односе између полова, то је њихово сагледавање незаобилазно за разумевање обликовања психе, свести о себи и актуелизације идентитета индивидуе.“⁴⁶¹ Исказујући топлу и сентименталну љубав према мајци као женској фигури којој се диви и на коју се угледа лирски субјекат је види као јабуку, Гојковицу, погачу и благослов. Епитети које Јеврићка у песми приписује Славјанској госпи се у српској култури везују за улогу мајке, родиле, жене која сопственом жртвом дарује живот. Символика употребљених епитета говори у прилог песникињиним виђењу жене као културолошки детерминисаног субјекта:

*она је љековита млијеч и ватра запретана
босиљак и бошчалук
и суза прва за прве свате
благослов и здравица
јабука сва од злата
она је Гојковица⁴⁶²*

Лик мајке за песникињу је попут својеврсног божанства, вечност у светлости, нестваран и готово фантазмагоричан. Указујући на велику љубав детета према родитељу, Даринка Јеврић у својим стиховима истовремено показује једно духовно угледање на важну женску фигуру мајке, али и потоње односе са песникињама; са значајним женама у српској књижевности.

Разумевање жене у књижевном делу ауторка остварује кроз личну визуру, препознајући све женске улоге као своје, кроз односе са оним женама које лични животни смисао налазе у сталном и непрекинутом трагању за „неузалудношћу“ постојања. „Смисао је индивидуална и субјективна категорија и зависи од појединца и његових осећања. Није смисао нешто непосредно опипљиво, мада и то може бити дискурзивно појмиво, рационално објашњиво, што се може илустровати и конкретизовати да би имало опште важење. Људи у доживљају конкретног налазе значај свог животног постојања који се на аспстрактном нивоу означава смислом“⁴⁶³ Жена – песник, Даринка Јеврић, пева о женама песницима и владарима, сетно и меланхолично: „женски“, тражећи у апстрактном смисао поезије. „Оно што зовемо традицијом домаће 'женске лирике', што се, у ствари, јавља као степен разноликости, не као антипод мушкој поезији у развиту укупне српске поезије“.⁴⁶⁴ Истанчано и фино „женско виђење“, кроз потпуно самосвојну визуру, доноси сензибилност и чулност, меланхоличној поезији Јеврићке. Љубав је та која покреће исконску снагу у лирским субјектима песникиње, а *Нестварни записи* потврђују сву трагичност и сету коју ауторка сублимира у срцу преображавајући је у нешто топло, умирујуће.

⁴⁶¹Ђурић, *Globalni procesi i preobražaj identiteta*, 220.

⁴⁶²Јеврић, *Нестварни записи*, 51.

⁴⁶³Јовановић, *Играње с ништавилем*, 38.

⁴⁶⁴Егерић, *Песништво Даринке Јеврић*, 83.

Циклус *Молитве* Даринка Јеврић започиње у *Нестварним записима* сведочећи о чистој и чежњивој сродности са женама које своје животне изборе носе стамено и ћутке. У потоњим песничким остварењима ове песме су често прештамповане.⁴⁶⁵ У пет *Узалудних пјесама* из овог циклуса посвећених Усамљеници, Утопљеници, Еуридици, Весни Парун, Марини Цветајевој и Љили Брик песникиња варира мисао о узалудности овог пролазног света, у коме физичка смрт није фаталаност. Задивљујућа је уздржаност и поштовање које песникиња осећа пред овим снажним женама којима је испевала песме. „Према онтологији супстанције, жене никада не могу 'бити', баш зато што се њима представља однос разлике, зато што су оне оно искључено помоћу чега тај домен обележава своје границе. Жене су такође 'разлика' која се не може схватити као 'Други' или пука негација субјекта чији је род увек већ мушки.“⁴⁶⁶ У покушају својеврсног измирења жена, уметница, вечно 'Другог' и тог мушког Драгиња Урошевић симболично ствара циклус песама, који унапред одређује покушај као узалудан.

Песма *На гробу Ђулијетином* испевана је прва у датом низу *Узалудна пјесма* посвећена жени као индивидуи, чији се лик преплиће са ликом Богородице. Мотив јутрења, и крина као симбола Богомајке сведоче у корист хришћанске тематике, и жене као водиле:

*банеш у ово јутрење
и разданиш пупољке
на бијеломти грлу траг изможденог крина
а потом опрезно газиш
у топли хаос пјене
у мраморну мјесечину*⁴⁶⁷

Слика лирског субјекта – мудре светице, сведочи о једној измученој жени, пред чијим ногама *жеље и злато звече*. Песма је симболично испевана на гробу Шекспирове јунакиње која се убила због несрећне љубави, попут својеврсног епитафа свакој жени која пати и страда због љубави.

Пишући стихове посвећене женама које стамено носе своју патњу, Даринка Јеврић песме истовремено посвећује себи и свим женама, тако настају и песме *За Усамљеницу* и *За Утопљеницу*. Сећања и снови су једино што остаје овим женама као дар од живота. На њиховим лицима види се траг минулих година које остају као нанос вечности:

*у једини свијет свијести
млијеч горка остаје
нанос
у пршљеновима кичменим кристали*⁴⁶⁸

У доминантно мушком свету песникиња показује да разуме жену и њене страхове, тежње, ожилке и несреће које је походе до смрти. Разумевајући њих ауторка истовремено разуме себе као жену, и њене најдубље тајне. Опчињена смрћу страдалница Даринка Јеврић

⁴⁶⁵ Због накнадног прештамповања песама из циклуса *Молићве*, распоред обраде прати след песама дат у избору *Псалам бездомника и друге песме*.

⁴⁶⁶ Butler, *Nevolja s rodом: feminizam i subverzija identiteta*, 65.

⁴⁶⁷ Јеврић, *Псалам бездомника и друге песме*, 106.

⁴⁶⁸ *Исћо*, 109. (у збирци песама *Нестварни зайиси* на 54. страни)

ствара *Узалудну пјесму За Еуридику*⁴⁶⁹, као својеврстан симбол трагичног умирања жена. У борби са митом, традицијом, културом и својим унуташњим, женским идентитетом ауторка остварује духовно поистовећивање са својим песничким узором Бранком Миљковићем, који је испевао *Триптихон за Еуридику*. Лирски субјекат ауторке, у том смислу преплиће се са метафоричким значењима која у себи обухвата субјекат критички већ етабилираног писца - мушкарца, јер „је конституисан у формацијама моћи/дискурса и посредством њих. Одатле следи да нема такве структуре субјективности која већ није учинак матрице моћи/дискурса; не постоји 'онтолошки нетакнута рефлексивност' не постоји рефлексивност која није културно конституисана.“⁴⁷⁰ Смисаона подлога два аутора се преплиће и остварује јединство универзалног бола и патње, вечног уметничког дијалога тананих песничких умова. Ауторка је своје песничко дело проткала интертекстуалношћу, издижући смисао стихова на универзални ниво у коме смрт није крајња тачка људског домета:

*ријечи немушта од стварности
никако да ископам раку довољно дубоку за љубав
смрћу ништа довршено није
сумњива коначности
ако си одмазда
ако си замен разума
враћам те у дјевичанство прије бола*⁴⁷¹

Даринка Јеврић болом и некаквом себи својственој сетном тугом, открива унутрашње поистовећење жене са трагичном нимфом, коју сатире један поглед. Смрт се не доживљава као крај и тачка са којом постојање престаје, већ као сумњива неминовност, корак који древна Еуридаика пружа „од искони до живе ватре“. „Воља да говоримо о тужном и жалостивом, воља да у одсуству унутрашње пуноће и испуњења своје сопствене природе видимо само сеновиту и мрачну страну живота, а да наша мисао остане у тами ноћних сазнања, све је то само једна, и то углавном туробна страна немоћи која се устеже да свету призна оно због чега он и јесте то што мора да буде, а то је снага и непоновљива моћ постојања“⁴⁷².

Последњу у низу *Узалудних пјесама*, песникиња је посветила осамдесетчетворогодишњој Љиљи Брик, стварајући песму попут новинске вести о њеном доласку у Париз по отварању изложбе о Мајаковском. Фатална жена која је освојила Мајаковског и постала његова муза, живела је интригантним животом жене ослобођене сексуалног стида и наметнутих норми, у поезији Даринке Јеврић проговара као неко ко је у себи чувао сва лица великог уметника:

*Зазидана јесам
у кули од слоноваче
с воњом нашег пакла
у мени сва твоја лица.*

⁴⁶⁹Види: Срејовић, Цермановић, *Речник грчке и римске митологије*, 151.

⁴⁷⁰Džudit Butler, "Kontingentni temelji: feminizam i pitanje "postmodernizma", *Feministička sporenja: filozofska razmena* (Beograd: Beogradski krug, 2007), 88.

⁴⁷¹Јеврић, *Псалам бездомника и друге песме*, 110. (у збирци песама *Нестварни зайиси* на 55. страни)

⁴⁷²Jerkov, *Smisao (srpskog) stiha. Knji.1, De/konstrukcija*, 294.

*Подмићују ме године
поткрадају боре.*⁴⁷³

Откривајући неку другу, рањивију и страдалничку страну Љиље Брик, ауторка говори и о мушкарцу - песнику чија је она била муза, и који је волео управо управо ту жену, несрећну и скрхану до тачке самоубиства. „Пошто је жена права суштина поетских активности мушкараца, схватљиво је онда што га инспирише. Музе су жене. Муза је посредник између ствараоца и природних извора из којих он треба да се напаја. Управо кроз жену, чији је дух дубоко ангажован у природи, мушкарац ће истраживати поноре тишине и природне моћи.“⁴⁷⁴ Тежиште певања Даринка Јеврић је са песника, померила на његову музу – Љиљу Брик, чинећи је центром поетске стварности. Живећи неконвенцијалним животом у зачараном и испреплетеном љубавном троуглу са мужем Осипом, заљубљеним у Мајковског, који је опет био луд за Љиљом Брик, она је рушила стереотипе љубави и живота у заједници, и до данас остала једна од најконтроверзнијих и најинтригантнијих жена. Даринка Јеврић певајући о њеној фаталности, осећају зазиданости у кули „с воњом нашег пакла“ пева о свим женама које по нечему искачу из социјалног миљеа и калупа, које су увек сенка мушкарца али и њиховој трагичности и животной обележености тугом.

Следећа *Узалудна пјесма* посвећена је сени српске књижевнице Исидоре Секулић са којом ауторка остварује један дубљи, интимни однос-поистовећење:

*ево ме коже на с мора походиш
док мокри риболовци срце у котарицама
  празним носе
и тугу неку бродоломну
док трунемо земни као послушни робови божји
воштани прстиће шуму да запале*⁴⁷⁵

Даринка Јеврић учинила је песнички омаж српској књижевници и првој жени члану Српске академије наука и уметности, али и једној несрећној жени, жени која је узалудно настојала да је воле, како је за себе саму говорила Исидора Секулић. Ту неизмерну тугу и земну трулеж пролазног света Јеврићка је уметнички обликовала у стиховима, у којима је жена жени ослонац и подршка. Несрећа усамљених жена прогони песникињу, јер у њиховој тишини и самоћи она препознаје своју сопствену усамљеност. „Представљена алегоријски као сувишак, Жена се још једном фиксира у својој позицији, и сама нагнана законом који унапред искључује могућност другачијег обликовања женскости унутар полне разлике.“⁴⁷⁶ Тако жена остаје заувек заробљена између датих закона и оног што јесте, резултат тог непомирљивог сукоба је усамљеност и дубока несрећа.

Узалудну пјесму ауторка је посветила и својој савременици песникињи Весни Парун⁴⁷⁷, коју доживава као сапатницу у уклетости ствараоца, као жену која своје место тражи и

⁴⁷³Јеврић, *Псалам бездомника и друге песме*, 111.

⁴⁷⁴Вовоаг, *Drugi pol I*, 241.

⁴⁷⁵Јеврић, *Псалам бездомника и друге песме*, 107.

⁴⁷⁶Kornel, „Šta je етички feminizam“, 121.

⁴⁷⁷Весна Парун (1922 —2010) била је песник, драмски и писац за децу. Била је врло плодотворна ауторка и за живота је написала више од 70 збирки песама, али и бројне драме и приповетке. Жена најпознатија песма је *Ти која имаш руке невиније од мојих*, посвећена жени њене једине и највеће љубави.

налази у васељени стихова и песништва. Постављајући уметност као звезду водиљу која се надвила високо над животима жена Даринка Јеврић види сву њихову трагичност и тугу, усваја је и доживљава и као сопствену рану:

*нека утону свијеће
гозба је завршена
тајне мудре нестају у вијавици неважних слова
око нас пучина блиска и звездана
сребрни покров тка
са овог трона само једна круна и рана
може да ти окује срце⁴⁷⁸*

Препознајући у Весни Парун ауторку која говори о женској слободи и ослобођењу од свих стега које намеће друштво, али и вечну бунтовницу, жену која стваралаштвом пркоси неравноправности и дисхармонији.

Поистовећујући са женама које живе онолико колико живи њихово биће писања, Даринка Јеврић стаје у ред песникиња које усамљенички чекају бесмртност, ту нит прожимања видела је у Весни Парун али и Марини Цветајевој⁴⁷⁹, руској лирској песникињи. Песму – молитву за велику песникињу специфичног песничког надахнућа, Даринка Јеврић увезала је хришћанским призвуком моливе *Оче наш* за вечност намењену Цветајевој у песништву:

*Улазиш у овај шапат у ову молитву неначета плијесном
као хљеб насушни
као мора која мора у исходиште неко
начињем вијеку чипку од сукрвице и меда
гдје заметнута је под срцем гуја плавокоса⁴⁸⁰*

Марину Цветајеву ауторка види као апсолут у женском песништву, који следи и кога се придржава и у сопственом стваралаштву. Песникињу посебног лирског тона која је певала о женској сексуалности, песникињу бунта и уметничке слободе, која је трагично окончала свој живот у незнању, Даринка Јеврић је кроз стихове пробала да измири са „Светом Јеленом и Гором“. „Ретко постоји стваралац уметник који своју божанску варницу велике моћи није морао скупо да плати. Изгледа као да је сваки рођен са извесним ограниченим капиталом животне енергије. Оно најјаче у њему управо оно стваралачко, истрошиће највећи део његове енергије, ако је он заиста уметник, а преостаће тада сувише мало да би се још некаква особита вредност из тога могла развити.“⁴⁸¹ Даринка Јеврић препознала је то животно губљење енергије у песникињи Марини Цветајевој, те кроз песму начиње „вијеку чипку од сукрвице и меда“, симболично дајући кроз стихове хлеб и крв као жртву коју је уметница принела за песништво.

⁴⁷⁸Јеврић, *Псалам бездомника и друге песме*, 111. (у збирци песама *Нестварни зайиси* на 56. страни)

⁴⁷⁹Марина Цветајева (1892 – 1941) је руска ауторка која је стварала поезију прожету тематиком жеснке сексуалности.

⁴⁸⁰Јеврић, *Псалам бездомника и друге песме*, 112. (у збирци песама *Нестварни зайиси* на 57. страни)

⁴⁸¹Јунг, *Лавиринт у човеку*, 185.

У песничкој збирци *Ижице* Даринка Јеврић ће у свом јединственом идентитетском трагању песникиња свесно исцртати анимус у себи- мушки принцип у програмској песми *Монолог пјесника*. Песничко ја дато јеу мушком роду, јер „жена, ако је вођена анимусом, не може се уздрмати никаквом логиком на свету.“⁴⁸² Лирски субјекат песника загледананог у даљину и замишљеног над властитим делом ауторка преплиће са својим духовним бићем, својим жељама и тежњама. Поигравајући се са одређењем лирког субјекта ко мушкарца, песникиња се пограва са рефлексом жене у уму мушкарца. „Жена је обично тражена у женским бићима. Преко жене, кроз све оно што је у њој најбоље и најгоре, мушкарац упознаје срећу, патњу, пороке, врлине, жудњу, одрицање, оданост, тиранију, упознаје самог себе. Жена је игра и авантура, али и испит; она је тријумф победе, али и суровији тријумф пораза; она је занос исчезнућа, фасцинација проклетства, смрти. Многа значења постоје само због жене. Она је суштина активности и осећања мушкарца, инкарнација свих вредности које траже слободу.“⁴⁸³ Кроз песничку слободу, Даринка Јеврић тражи жену у мушкарцу, тражећи себе у песнику. Зидар речи – песник од распршене грађе књига, снова и минулих година гради непознату грађевину стваралаштва, ван времена и људи, пролазности:

*таквим малтером спајам опеке пролазности,
уз саму ивицу неба видиковац постављах
да прице слете на озарење,
сврати и одахне сам Бог.*⁴⁸⁴

Песник је представљен као узвишено Биће, онострано, на чијим сазданим речима и стралаштву одмара сам Бог. „Уметников нетремичан поглед ка површини ствари укршта се са Творчевим, који није скривен у неким дубинама, већ је, посредством своје енергије изражене у бројним облицима, доступан сваком. У суочавању са Њим све друго бледи и губи значај, па и дубинска димензија самог постојања која остаје несазнатљива тајна божанске суштине.“⁴⁸⁵ Даринка Јеврић кроз етитет Бога види стапање мушког и женског, и у том стапању одређеност постаје занемарљива, чиме увршћује у ред жена – песникиња сродних по духу, којем припадају и предходна Драгиња Урошевић, али и потоња Злата Коцић.

Песму *Дуња, тајни биљег* прожету хришћанским мотивима Даринка Јеврић је насловила Каћи Брковић⁴⁸⁶, уместо писма. Жени која је у патријархалној Црној Гори, прва устала и исказала своје мишљење, песникиња упућује писмо налик на молитву у ком се пита ко је заправо та жена – Каћа Бркић. Песма је настала двадесет година пре иступања Бркићке и јавног објављивања става о црногорском језику, несумњиво је да је њихово познанство старије и упечатљивије од тог једног догађаја. Међутим, мотиви „гњилог камена“ и „двосјеклог мука“ упућују на извесну подвојеност коју песникиња осећа у души Каће Бркић:

*Већ њили камен
Чилиш у двосјеклом муку*

⁴⁸²Јунг, *Лавиринт у човеку*, 122.

⁴⁸³Вовоаг, *Drugi pol I*, 257.

⁴⁸⁴Јеврић, *Ижице*, 20.

⁴⁸⁵Јовановић, *Играње с ништавилком*, 240.

⁴⁸⁶Претпостављамо да је ауторка мислила на Љепосаву Каћу Брковић (1946 - 2011) која је била наставница ош "Саво Пејановић" у Црној Гори која је прва 2000. године у дневник унела назив предмета црногорски језик.

*Трејере ријечи и јесен*⁴⁸⁷

Тај мук који се се ствара у једном народу, у души њене пријатељице осећа и ауторка подвојеност доводи до треперења речи и јесени као симбола захлађења и отуђења. Ипак, Даринка Јеврић кроз поезију, сведочи о једном пријатељству и међусобној подршци, али и тихом хришћанском позивању на покајање у и наговарању на вечност:

*Већ си кап и чвор
У тајном биљењу могућег
Шапћем ти завјернички
Приносим Руци Створитеља твоје ломно ткиво
Наговарам те на вјечност*⁴⁸⁸

У завршним стиховима песме ауторка се пита да ли је ова смела жена заправо опомена или зрење. Задојена хришћанском љубављу према ближњем, ауторка у њој види неког блиског и свог, за кога упућује молитве, и кога би да учврсти у вери. Јер само та и таква искрена и јединствена стамена вера, спасиће душу песникиње и Каће Бркић.

Свој идентитет, осећање унутрашњег бића жена у лирском субјекту Даринке Јеврић гради кроз повезивање и поистовећивање са великим женама, песникињама, женама које су на њу или историју песничког, књижевног стварања оставиле утицај. У тим трагањима за идентитетом, уз преплитања различитих утицаја, кореспондирања са паганским, али и хришћанским елементима у поезији, Даринка Јеврић остварује јединство, што иде у прилог тврдњи да не постоји јасна граница у формирању културних поетика паганског, хришћанског и личног идентитета, као што то видимо код сваке од ове три песникиње.

Хришћански идентитет преплиће се са личним осећајем сродности по избору, и поистовећењем са великом женом - песникињом Десанком Максимовић⁴⁸⁹ у песми *Свечасни збор* из збирке песма *Хвосћанска земља*. Ова песма поднаслову гласи *Молитва Десанке Максимовић*, која и сама ствара поезију религиозне тематике. Спрега хришћанског и женског идентитета као неодвојиве форме у поезији Даринке Јеврић није необична, ни нова, она се јавља већ у почетној фази њеног стваралаштва, настављајући се у другој фази „Божански су темељи човекове рационалности. Рационална теологија постаје рационална психологија. Психологија свести. Сам је Бог – један, готово по правилу, хенократски настројен Бог, неко ће рећи бог филозофа – гарант извесности и предвидљивости поретка. Поретка бића и мишљења. Поретка субјективности, односно поретка свести.“⁴⁹⁰ Песничко биће које у себи обједињује разнородне идентитете ствара једну специфичну културну поетику књижевних дела Даринке Јеврић у којима она обједињује песникињу, ауторку, верницу и традиционалисткињу, али надасве жену у песничком изразу.

Песма *Свечасни збор* Даринке Јеврић кореспондира са песничком збирком *Тражим помиловање* Десанке Максимовић и у том смислу представља продужетак њеног

---

⁴⁸⁷ Јеврић, *Ижице*, 18.

⁴⁸⁸ *Исјо*, 18.

⁴⁸⁹ Десанка Максимовић (1898 — 1993) је српска песникиња, радила је као професорка књижевности и била је академик Српске академије наука и уметности.

⁴⁹⁰ Јевремовић, *Telo, fantazam, simbol*, 91.

уметничког наслеђа и наставка изградње специфичног женског, песничког идентитета. Песма је написана у свечаном тону молитве упућене Вишњем Богу, из перспективе лирског ја песникиње Десанке Максимовић која у једном дубоко религиозном заносу моли за семе, пшеницу и зоб, за босиљак и божур, за ждребице, рибе, косце и вртларе, иконописце... Песникиња у дубоко интимном тренутку, у тишини свог унутрашњег бића моли да Вишњи сведе рачуне по божанском сату, уз подсећање на значајне српске националне споменике, цркве и све недаће које су задесиле српски народ:

*Сабери сабор Вишњи, и опомени на лозинку просту:
свјетлост рукописа: хрисовул, повеље о земљама и задужбинама
дворце у градинама и петричима, неродимску воду,
пустиножитеље и чудотворце од Корише до Црне Ријеке
виско у Дечанима Стефанов крст, Поменик и даскалске списе;
новобрдско и бањско злато, патријаршку свиту – све
наше истичнике – злаћан прах на праху међ првом и потоњом уром.⁴⁹¹*

Песникиња потом моли Бога да опомене народ на Самодрежу, Богородицу Љевишку, Симониду и Метохију, да народ приведе праштању. Кроз религију и културу једног народа, кроз лик велике српске песникиње ауторка Даринка Јеврић гради лични идентитет жене, која се сећа своје историје, препознаје своје узорне, и избором ослобађа у себи самој другачију самосвесну жену. Та пробуђена и новонастала жена, ослања се на своје корене, религију и историју формирајући културни идентитет који открива песничко унутрашње биће и изграђује идентитет жене.

Песникињи трагичне судбине Дари Секулић⁴⁹², песникињи којој су усташе спалиле родитељски дом, ауторка је посветила песму симболичног наслова *Посвуда Јелабуга* у својој последњој збирци песама *Јудин њољубац*. Песма је име добила по руском граду у републици Татарстан, у коме је Марина Цветајева извршила самоубиство по повратку из избеглиштва, неминовно је ауторка између ове две песникиње проналазила трагичну сличност, те их на овакав симболичан начин повезује заједничком нити мистичног руског градића. Та сличност огледа се у протеривању из дома, из земље и животу у сталном страху и избеглиштву. Даринка Јеврић се у нежној и сентименталној песми – молитви присећа песникиње, њеног хришћанског духа и њених дела, али и њене трагичне судбине прогнанника, коју је и сама ауторка доживела:

*Књегиња без књижевства и баштине
без невјестинске шкриње
трнов приноси венац
као слијепец бакљу
цестама под градом сјенки
проноси ријеч
безгрешно зачету –
горких коначишта распело!⁴⁹³*

⁴⁹¹Јеврић, *Хвостанска земља*, 5.

⁴⁹²Дара Секулић (1931) српска је песникиња, данас живи у Сарајеву.

⁴⁹³Јеврић, *Јудин пољубац*, 31.

Поистовећујући се са Даром Секулић песникиња њено изгнанство из ратног Сарајева, транспонује у сопствено са Косова, указујући на трагични положај жена расељених са својих огњишта, владарки измештених са својих пространстава и невеста осталих без своје девојачке спреме. Судбинско страдалништво народа ауторка субјективно доживљава као усуд свих њих, тананих женских песничких душа, те са њима се стапа у један лични идентитет, кроз емпатију и самилост. „Субјекност није суштинско својство сопства, већ нешто чије је порекло изван тог сопства. Идентитет је, према томе, учинак идентификације са другима и насупрот њима: догађати се, бити увек недовршен, то је више процес него својство.“⁴⁹⁴ Идентификација са другим књижевницама у поезији Даринке Јеврић у том смислу је својеврстан процес изграђивања идентитета жена, коме се придодаје сопство.

Поетско дело *Пјесникиња од Срба* створено тим испреплетеним идентитетским тоновима ауторка је посветила Милицы Стојадиновић⁴⁹⁵ и Радмили Гикић⁴⁹⁶, наднета над Српкињиним песмом „Кад се небо мути“. Лирски субјекат Даринке Јеврић се у овој песми не обраћа само поменутиим женама, већ снагом уметничког израза повезује нит жена стваралаца у српској књижевности које својом увезанаошћу ослобађају жену у уметности:

*Од Јефимијиног златовеза
и друга јој с божанским видом
слијепих Живана и Јеце
од Гргуревца Слијепице
штоно с Косовком дјевојком струнама видаше ране
и звоном гусала пронијеше тужаљку
о Пријезди и љуби, о смрти Војводе Кајице*⁴⁹⁷

Посвећујући песму двома својим савременицама, књижевницама једној песникињи и једној списатељици прозе, Даринка Јеврић на специфичан начин почиње да увезује многу дужу нит српског женског књижевног стваралаштва, а та нит почиње са Јефимијом и наставља се кроз народну поезију све до књижевница које стварају у савременом добу. Ауторка уметнички одговара на то да „ми нисмо само екстензија наших историја, да смо спрам наших властитих прича истовремено и аутор и лик. Ситуирани и родно одређени субјекат је хетерономно детерминисан, али још увек тежи аутономији.“⁴⁹⁸ Еманципација жена и њихово оснаживање не смета ауторки да субјекте свог стваралаштва, повеже линијом вере, хришћанством као делом личног идентитета и песничког, уметничког бића жене.

Поетизацију аниме – женског принципа ауторка изграђује кроз посвете својих песмама великим женама књижевницама од којих у тим личним односима црпи стваралачку снагу. Мушки принцип анимус, је с друге стране присутан у песмама у којима се ауторка песнички угледа на Црњанског, Достојевског, Михиза, Рашу Попова или посвећује своја песничка остварењења значајним мушким фигурама попут Владимира Бошковића, Станислава Станковића.

⁴⁹⁴Anamari Džagaouz, *Queer teorija: uvod*, (Beograd: Centar za ženske studije, 2007), 88.

⁴⁹⁵Милица Стојадиновић Српкиња (1828 —1878) је српска песникиња.

⁴⁹⁶Радмила Гикић Петровић, рођена 1951. у Врбасу, српска је прозна списатељица.

⁴⁹⁷Јеврић, *Јудин њољубац*, 73.

⁴⁹⁸Šejla Benhabib „Feminizam i postmodernizam: nesiguran savez“ u: Šejla Benhabib i dr, *Feministička sporenja: filozofska razmena* (Beograd: Beogradski krug, 2007), 34.

Анимус мушког лика Даринка Јеврић из несвесног пратаче у свесни део кроз песничке дијалог са књижевницима, посредујући између властитих духовних трагања и универзалних песничких надахнућа. „Термин 'универзалност' могао би да остане заувек отворен, увек споран, увек контингентан, да не би унапред онемогућио све будуће захтеве за укључење.“⁴⁹⁹ Листајући Црњанског⁵⁰⁰ по хладноћи подно Проклетија, Даринка Јеврић написала је песму *Дјечаџи свих војни: прах*, у којој остварује песнички дијалог са песничком збирком *Лирика Итаке* и корпорирајући у своје дело делове песме *Стражилово*, осећајући исту опсесивну притиснутост ратом и земаљским прахом: „*А прах, све је прах, кад дигнем увис руку / и превучем, над провидним брдима и реком.*“⁵⁰¹ Дечаке ратнике страдалнике за отаџбину песникиња види од давнина:

*А дјечаџи свих војни: исток запад
сјевер – југ, бјеху синови принчеви
мајчинства и сестринства
принчеви невјестинства
Драгане, једине домовине*⁵⁰²

Одвојеност од родне груде, сета и носталгија је оно што повезује Црњанског и Јеврићку, два песничка бића застала над трагедијом рата. Прогнаници са огњишта, сентиметално посматрају реликвије неке њима далеке земље која постоји у њиховим сећањима као звезда и матица.

У песму о страдању на Косову и Метохији, *С душим на готовис* Даринка Јеврић позвала је на сведочење Достојевског⁵⁰³. Песнички разматрајући новију историју Косова, прогона, НАТО бомбардовања, Хага и Хашких оптуженика ауторка смело говори и о свом ставу, стамене жене – песникиње:

*Мени је ласно: ја сам традиционалист
Декадент с предумишљајем, патријархална овчица
Несколоне постмодернистичкој финти –
Техника је моја старомаодна: не мијењам
Пријатеље, непријатеље, старе савезнике*⁵⁰⁴

Загледана у смртно рањену отаџбину док листа *Записе из мртвог дома* Даринка Јеврић смело и бунтовнички сведочи о унутрашњем бићу жене изјашњавајући се као традиционалист и патријархална овчица. „У процесу субјективизације постојећег искуства, традиција није више културна делатност која одређује и детерминише наш идентитет, већ је само елемент у слободном избору и формирању наше самобитности. Непозната културна прошлост и будућност, огледају се у нашој тајни постојања и способности да откривањем света спознамо и сопствену традицију као дату и познату, али чије нам богатство омогућује

⁴⁹⁹Batler, "Kontingentni temelji: feminizam i pitanje: "postmodernizma", 58.

⁵⁰⁰Милош Црњански (1893 — 1977) је био један од најзначајнијих српских књижевника.

⁵⁰¹Милош Црњански, *Стражилово*, цит према: Јеврић, *Јудин њољубац*, 71.

⁵⁰²Јеврић, *Јудин њољубац*, 72.

⁵⁰³Фјодор Михајлович Достојевски (1821 - 1881) био је руски писац.

⁵⁰⁴Јеврић, *Јудин њољубац*, 38.

да је стално откривамо, потврђујемо и обнављамо и на основу ње стварамо свој свет.“⁵⁰⁵ Одважно сведочећи о унуташњем бићу лирског субјекта, о ономе што сматра исправним, о поштовању патријархата песникиња не поништава и не унижава жену у себи, напротив потврђује женски идентитет који је ослобођен „ослобођења“ постмодернизма. То њено лично ослобођење жене и писца, смелости и жеље да говори о оном што сматра исправним ставља је у ред одважних жена, стамених бранитељки и чуварки традиције, не зато што од ње имају користи или привилегован положај у мушком друштву, већ зато што је прихватају и осећају као део свог личног идентитета.

Песму *Художници у Златићеву* Даринка Јеврић написала је за Станислава Станковића и „славну братију са приредбе Песнички час – учитељству у част у Власотинцу“ и у сусрет Михољском лету и пријатељима. У њој песникиња говори о песничком сусрету, о скупу оних са којима је сродна по сопственом избору, са песницима и књижевницима, пријатељима. О књижевницима који кроз векове сведоче о свим недаћама и страдањима, дрхтањима, насилним уништавањима једне културе и њиховим – песничким сведочанствима о тим временима:

*Тако, ево, пет љета
у вријеме безвременља, бездомља, посве аонкрифно
спасавају веру душе, у михољско лето
кријене се списатељи српски
братија поскитана
Од Морића до Златића хана⁵⁰⁶*

У међусобном повезивању са песницима, у колективу Даринка Јеврић изграђује лично унутрашње биће жене, идентитет песникиње који стамено сведочи о бездомљу, о сопственој и народној тескоби рата и прогонства. Укључујући контекст времена у идентитетско трагање Даринка Јеврић потврђује да је „социокултурни контекст кључан за разумевање проблема идентитета, посебно са становишта његовог преображаја.“⁵⁰⁷ Кроз сусрете са другима она увезује нити личног идентитета, кроз препознавање и повезивање, гради универзалну песничку нит жудње за слободом у времену ратног страдања, као неприкосновеном и једином матицом која све њих нераскидиво увезује. „Притисак културе увек води ка избору онога што је већ изабрано. Има правде у томе да се готово аутоматски бира оно што је већ утврђено као најбоље, али има у томе и неправде, јер се не бира сасвим слободно него се усваја оно што је унапред одабрано. Тако се често и не зна какав би избор био начињен без обавезности и страхопоштовања према ранијим, туђим одлукама.“⁵⁰⁸

Књижевно остварење *Музичка кутија: свјетлост опроштаја* Даринка Јеврић штампала је у *Летопису Матице српске* децембра 1999. године. Песма испевана по Маргарет Јурсенар⁵⁰⁹ како наводи песникиња, испевана је у карактеристичном, свечаном тону.

Ријеч је о свјетлости:

⁵⁰⁵Јовановић, *Играње с ништавилем*, 119.

⁵⁰⁶Јеврић, *Јудин пољубац*, 51.

⁵⁰⁷Ђурић, *Globalni procesi i preobražaj identiteta*, 263.

⁵⁰⁸Јерков, *Smisao (srpskog) stiha. Knji.1, De/konstrukcija*, 16.

⁵⁰⁹Маргарет Јурсенар (1903 – 1987) била је француска књижевница.

*Она што прелести јасним
знаком љубави – уистину занавијек
којој смртница не може ништа:
узглављу љубљеног приноси
у потоње предјударје, као жижак
дамара трули се и вида,
даровницу давну – музичку кутију седефну.⁵¹⁰*

Певајући о светлости песникиња заправо пева о женској моћи, о личном и туђем дрхтању за неког другог – љубљеног, а опет свог који се осећа читавим бићем. „Жена је најуниверзалнија и апсолутна специфичност различитости. Она је мистерија, суштина (душа). Нико се не рађа као жена: жена је створена из мушке потребе. Она је нејасна, мистериозна, потпуна, изван сукоба и борбе за егзистенцију.“⁵¹¹ Француска књижевница Маргарет Јурсенар је управо жена – стваралац која гради тај однос са љубљеним – српским народом и његовом културом обрадивши у својим делима три мотива из српске културе „Осмех Краљевића Марка“, „Зидање Скадра“ и „Смрт Краљевића Марка“. Инспирацију српском културном поетиком Даринка Јеврић узвратила је инспирацијом песникињим духовним бићем.

Мотив Косова и Метохије и манастира са ових простора је жив и готово опипљив у свим песничким збиркама Даринке Јеврић, тако уметички загледана у Грачаницу песникиња ће створити и циклус од три песме са истим насловом *Повратак зографа у Грачаницу*, од којих је свака са посветом и то Петру Ђузи, Зорану Фуруновићу и Зорану Јовановићу, трима косовскометохијским уметницима, врсним сликарима и савременицима песникиње. Мотив зографа и свевидећег ока Симониде песникињу повезује се песништвом Милана Ракића и Васка Попе. Кроз мотивске круговима српског национа из кога просијава оскрнављена фреска Симониде, и лик зографа наднетог над својим радом.

Петра Ђузу у првој песми Даринка Јеврић назива „зоографом са просветљеном руком“ и смерним Божјим рабом препознајући у њему душу сродну по избору, личност одређену хришћанским идентитетом. Загледан нетримице у ствараоца лирски субјекат ауторке проговара:

*Рисује горке цвасти
изболовану душу
Успења
Страшни суд
Симонидино око⁵¹²*

Иконопишући сликар лечи душу, нижући представе са фресака у храму указује на један пут од успења, до Страшног суда и до ока Симониде, као свевидећег, стално будног. Присуство Бога се наслућује кроз многозначно Симонидино око, које у српском

⁵¹⁰Јеврић, *Посланице са Проклетија*, 7.

⁵¹¹Превод: „Woman is the most universal and absolute specification of alterity. She is the mystery, essence (the soul). No one is born a woman: a woman is created from a man's needs. She is obscure, mysterious, complete, outside the tensions and struggles of existence.“ у: Juliet Mitchell, *Psychoanalysis and feminism*, New York: Penguin Books, 1974, 307.

⁵¹²Даринка Јеврић, *Посланице са проклетија*, (Београд:Атлас, 2008), 14.

хришћанском идентитету представља истовремено и страдање од непријатељске руке, али и излечење вида.

Другу песму ауторка намењује Фуруновићу, чија душа у песми „заходи и мироточи пред Првородним“. Фуруновић је такође зоограф, који вештом руком, упредајући златне нити изображава икону Исуса Христа:

*и снују злаћане нити
За апостолник
Владици Христу*⁵¹³

Узвишена душа уметника сама твори златне нити које се упредају за фреску Владике Христа, приносећи тиме својеврсну самоволну жртву. „Жртвено даривање себе и његов спомен (учествовање у жртви) успоставља, одржава или обнавља заједницу; утемељујући и обједињујући заједницу жртва конституише њен идентитет и њен етос.“⁵¹⁴ Зографи у ауторкињиним песмама фрескопишући Грачаницу својим делом реконструишу идентитет читавог народа окупљеног око Хвостанске земље.

Трећу и последњу песму под насловом *Повратак зографа у Грачаницу* ауторка посвећује академском сликару Јовановићу, којим затвара круг уметника просветљених руку. Јовановића ауторка види као човека који путује заједно са пламеном, очишћујућим небеским огњем: „У ложицу небесну/У сан“⁵¹⁵.

Префињена песничка грађа и указивање критике на сродност са великим српским песницима попут Миљковића, Попе и Раичковића потврђује да је реч о песникињи која преиспитујући своје певање кроз поистовећење са великим песникињама и песницима заправо потврђује лични идентитет ствараоца у времену и ван њега. Мерећи квалитет жене песника у односу на књижевно дело - мушкараца критика конципира модел песништва у коме се трага за уметношћу и мери вредност, која је увек дихотомна, самим тим неодржива. Књижевност жена је самим тим парадоксално квалитативно мерљива и немерљива, мерљива само онда када се посматра као лично остварење.

Анима и анимус, женско (*femininum*) и мушко (*masculinum*), у делима Даринке Јеврић стапају се у јединствену мелодију стваралаштва песника као узвишеног бића, чиме она врши деконструкцију родног идентитета у свом песништву. „Идеја да наш родни и расни идентитет нису есенцијалне, једном дате и фиксирани категорије, већ да су насупрот томе, конструисани кроз дискурзивне (друштвене) праксе у великој је мери ослобађајућа, јер омогућава деконструкцију механизма кроз које су идентитетске праксе формиране. Сагледавањем друштвених процеса и пракси које омогућавају 'нормализацију' (есенцијализацију) расних и родних идентитета кроз њихово отеловљење, добијамо могућност да их радикално реконструишемо и да створимо неке нове идентитетске стратегије.“⁵¹⁶ У тим оквирима Јеврићка гради лични идентитет песника и жене, ауторке и

⁵¹³ Јеврић, *Посланице са проклетија*, 15

⁵¹⁴ Шијаковић, *Присутност трансцеденције: хеленство, хришћанство, филозогија историје*, 32.

⁵¹⁵ Јеврић, *Посланице са проклетија*, 16.

⁵¹⁶ Мима Рашић, „Lezbejska egzistencija, lezbejska vidljivost“ у : *Neko je rekao feminizam? pr. Adriana Zečević* (Београд: Грађанске иницијативе, 2008), 210-211.

књижевнице. Дозивање себе као вапај за исказивањем идентитета и стално тражење личности у жени одзвања у читавој поезији Даринке Јеврић, са истовременим болом и некаквом песникињи својственој тугом.

Лични идентитет у поезији Злате Коцић

Лични, стваралачки идентитет жене у уметничком остварењу Злате Коцић пројављује једну изражајну осећајност и лиричност, али надасве строгу уметничку херметичност из које се пажљивим рашчитавањем открива вишезначност и свеобухватност њеног песничког дара. Јединственост уметничког сопства песникиње „могуће је посматрати у односу на идентитет индивидуе – с једне стране, насупрот искључујућем концепту нејединствености сопства тј. мноштва различитих неповезаних 'ја', а с друге стране, насупрот концепту одвојене и изоловане индивидуе. Позната метафора о индивидуи као засебном острву, када се погледа у дубину, показује да су сопства, која на површини изгледају одвојено, у ствари дубински повезана.“⁵¹⁷ Лични идентитет који Злата Коцић остварује у свом песништву, мора се посматрати у целини, јер сва њена „сопства“ тек заједнички остварују једну дубљу хармонију. Пажљивом читаоцу, који понире у сва унутрашња превирања, може се учинити да Коцићева током читавог свог стваралачког пута пише један једини песнички спев, који истина, мења тонове и варира мотивску структуру, али у њему остаје увек упечатљива уметничка линија коју називамо личним идентитетом њене културне поетике.

Трагање за личним идентитетом у поезији Злате Коцић, за разлику од поезије Драгиње Урошевић и Даринке Јеврић, отвараује се по другачијој мотивској матрици, кроз интиму, и личне реминисценције, али и посматрањем жене као мајке, фигуре везане за дом и породицу у већој мери, а тек спорадично и односом са себи сличним, са личношћу на коју се угледа и са којом изграђује песнички, дубоко прожимајући однос.

Дубоко лирична Злата Коцић кроз своје песничке интимне исповести открива себе као жену и песника, као стваралачку личност која припада једном упечатљивом женском кругу песника, а који се зачиње са првом српском песникињом Јеленом Мрњавчевић, потоњом Јефимијом и наставља и живи са сваком женом бритког и специфичног пера. Коцићкино дело од прве објављене збирке одликује својеврстан песнички бунт, несвакидашњост и неуобичајеност песничког надахнућа. Од првих збирки прожетих паганским мотивима, у *Клопци за сенку* и *Ору око гротла*, преко песничке збирке *Ребро* у којој се можда најцеловитије обухватају сви песнички идентитети Злате Коцић – пагански, хришћански и лични; преко збирке *Гнездо и купола*, до изражајне друге, хришћанске фазе њеног песничког стварања у збиркама *Ваздушне фреске*, *Лазареве лестве*, *Мелод на води*, *Бело пуле*, *Биберче*, *Грумен* и *Глагал*: у којој се открива једна стамена жена и песникиња. Њено лично је женско - лично песничко стварање упечатљивих линија зачетих у средњовековној традицији ауторки које пишу истанчаним стилем, које облик и смисао стихова доводе у посебан песнички однос са светом. Српска књижевна критика је препознала то необично, ново унутрашње сопство у поезији Злате Коцић, наслоњено на традицију женског стваралаштва.

⁵¹⁷Ђурић, *Globalni procesi i preobražaj identiteta*, 391.

Прва Коцићкина песничка збирка *Клопка за сенку*, замишљена је као песнички дијалог хора сенки и бегунца, у песми *Сновиђење прво* лирски субјекти кроз метафору откривају положај жена – мајки, бегунаца у визури Злате Коцић. У обраћању бегунца упечатљив је ентитет мајке и добре кћери:

*Преплитање мајчиних прстију
Сенке на бескрајној таваници
Једна посвећена у шапат: пронеси га
нежно небом добра кћери*⁵¹⁸

Жена као мајка позвана је да понесе фантазмагоријско прво сновиђење, између прстију тихо, у шапату као добра кћер. Идентитет жене посматра се кроз оквир породице – мајка, кћер, међутим њој је дат и својеврстан божански карактер – могућност проласка небом што упућује на архетип Велике Мајке. Лично је спутано, позвано на извршење, на женску везаност за природу и њену симболику. Кроз својеврстан одговор хора сенки, тај тон у песми се продубљује:

*Стасале за жетву
међу гордим класјем
Погледи им мушки
бременили стасе
Подневне их жеге
свијале у пасу
Жње их тврда рука
Плете од њих куће
Пресахла им недра
пуцају ко пруће
А оне једнако
отимају прсте
да детиње снено
углавље прекрсте*⁵¹⁹

Жене су приказане као стамене, стасале за жетву – рађање, што потврђују мушки погледи, у тој игри патријархата њих „жње тврда рука“ – мушка фигура, која кроз рад твори од њих студове дома – куће саме, а оне се под тим притиском повијају – *пуцају ко пруће*. Упечатљива је патријархална визура кроз коју Злата Коцић посматра жене у својој културној поетици. Патријархални свет види жену кроз њену биолошки одређену аутогенезу, и тиме потискује, ломи оно лично у жени и брише жену као субјекат. Са те тачке „је субјекат схваћен као уобразиља о аутогенези, увек већ мушког рода. У психоаналитичком смислу, та верзија субјекта конституисана је неким видом порицања, односно примарног потискивања властите зависности од оног материнског. А такав субјекат свакако није циљ феминизма.“⁵²⁰ У склопу ове тврдње Бенхабиб, кроз призму психоанализе субјекат жене порицањем – својеврсним бунтом би потиснуо оно материнско и престао да буде део феминизма.

⁵¹⁸ Коцић, *Клопка за сенку*, 11.

⁵¹⁹ Исто, 11.

⁵²⁰ Benhabib „Feminizam i postmodernizam: nesiguran savez“, 60.

Бунтовничко у поезији Злате Коцић пружа отпор, порицање положаја субјекта, кроз слику отимања прстију, а уколико се вратимо на пређашње стихове обраћања бегунца то су они исти мајчински прсти који небом проносе сновиђење. Такав субјекат јесте неоспорно део феминизма. То побуњеничко отимање прстију јавља се због вере, женске снаге и оно пролама оно лично, и истовремено пориче потчињеност, јер је учињено сопственим избором. Тај избор жену одваја од пуке везаности за природу кроз борбу за пројављивање хришћанског идентитета благосиљањем „детињег сненог узглавља“.

Песничка збирка *Клопка за сенку* открива жену-невесту, чије ће се лирско присуство наставити и у потоњој песничкој збирци *Оро око гротла* (1990). Мотив невесте, као девојке која увезује небо и земљу и окупља стваралаштво песникиње, увезује тон њеног песништва у јединствено лично искуство. У песми *Гледана невеста* из спева *Сенке бегунице* дат је приказ фантазмагоријске жене, са волшебним моћима спајања неспојивог. У извесном пренесеном смислу та невеста је управо жена која својим књижевним умећем спаја неспојиво, паганско и хришћанско и од тога формира оно унутрашње и лично:

*Гледана невеста
кроз прстен од бреста
Јаловом јој кишом
венчаница прана
Из груди јој бију
сузе место млека*⁵²¹

Сабласан је приказ невесте која је сва у природи и од природе, са прстеном од брезе, венчаницом коју спира јалова киша, што показује једну песникињину дубоку везаност за пагански културни идентитет и стопљеност са природом. „Чињеница да жене имају способност да рађају, довела је до повезивања жене са природом и природним циклусима. Та физиолошка специфичност жена коришћена је кроз целу историју човечанства да би се објасниле и оправдале различите позиције полова.“⁵²² Жена је у поезији Злате Коцић сва у природи, и сва од природе – приказана као невеста и мајка, родиља, увек везана за оно биолошко, унапред дато и одређено. Између груди лирског субјекта, из којих симболично уместо млека лију сузе, што казује на дубоку патњу и тежину коју на својим плећима преко лирског субјекта носи ауторка; налази се семенка као заметак - срж и језгро новог песничког света. Та жена – невеста иглом из срца треба да увезе и споји неспојиво:

*Игла јој у срцу
конац око врата
из прстију расту
јавори и брезе*⁵²³

Лирски субјекат – невеста која волшебним концем и магијским прстима увезује песнички смисао потом се помаља и у потоњој збирци песама, постаје својеврстан лајт мотив поезије Злате Коцић и оцртава оно дубоко лично и интимно. Фантазмагоријска

---

⁵²¹Коцић, *Клопка за сенку*, 23.

⁵²²Lidija Vasiljević, „*Feminističke kritike pitanja braka, porodice i roditeljstva*“ u : Neko je rekao feminizam? pr. Adriana Zečević (Beograd: Građanske inicijative, 2008),100.

⁵²³Коцић, *Клопка за сенку*, 24.

невеста припада свету необјашњивог и хтонског, а ипак уметнички рефлектује положај жене у овом свету. „Човек мора да осети да живи у једном свету који је у извесном смислу, тајанствен, да се у њему дешавају и могу да се доживе ствари које остају неразјашњиве, а не само оне које се дешавају у оквиру онога што очекујемо. Неочекивано и нечувено припадају овоме свету. Само тада је живот цео.“⁵²⁴ Само се таквим приступом стиховима можемо докучити сву метафорику Злате Коцић која кроз оно волшебно показује да је жена остала и даље ту, на граници људског додира са оностраним силама природе, и да је то и данас у извесном смислу њен живот.

Занимљива је трансформација лирског субјекта из прве песничке збирке у другу где се о жени – невести говори у трећем лицу као неком далеком и непознатом. У збирци песама *Оро око гротла*, песничка „она“ се евидентно траспононује у песничко „ја“ постајући ближа и изражајнија. Сопственим гласом жена и даље проговара из хтонског и фантазмагоријског простора. Песма *Посвета* упућена је Земљи, а „песничко ја“ проговара из свог унутрашњег бића:

*Не могу да дотакнем гласне жице:
пупчану врпцу што ме спаја с небом.
Дотичем језик:
из прста шикне укус чађи.
На млеко мирише чађ, на тамјанику.
Кипе речи: вериге, бундрук, бунар, дивана,
вртуна.
Хоћу грло као гајде а језик
гуди по кожи пржећи је.⁵²⁵*

Пупчана врпца која неодвојиво спаја лирког субјекта са мајком –земљом, заправо су гласне жице песникиње, које стварају песме – чеда. Из прстију из којих су некада расли јавори и брезе, сада се само осећа чађ од спаљених дебла, попут горког укуса који остављају поништене – спаљене везе са природом. Фантазнагоријско биће – жене у поезији Злате Коцић представљено је попут свемоћне Мајке, која стално и изнова рађа живот, јер се управо у њој налази клица – заматак света. „Песничко ја“ жели грло попут гајди древног музичког инструмента, док у реалности проговара језик попут гудала. „Моћ жене да створи нови живот одувек је изазивала дивљење, али и зазор. Митови рефлектују ту удвојеност страха и дивљења у стварању митолошких бића, легенди и табуа.“⁵²⁶ Сви мотиви у поезији Злате Коцић се кроз њен животни спев преображавају и реактуелизују, те ће се оно што је некада било у грлу као у зачетку транспоновати у потоње мелоче – песме. Кроз своју поезију Злата Коцић носи извесну тежину, песничко бреме сазнања света, обликујући културну поетику која оживљава нову имагинативну реалност. Лични, женски идентитет она посматра кроз разноврсне призме. Њен песнички пут од паганства кроз потоњи есхатон хришћанске религиозности долази до спознања стваралачког, личног идентитета жене.

---

⁵²⁴Владета Јеротић, „Садржаји психе.Архетипови“ у: Карл Густав Јунг, *Лавиринт у човеку*, (Београд: Ars libri: Невен, 2004), 44.

⁵²⁵Коцић, *Оро око гротла*, 7.

⁵²⁶Vasiljević, „Feminističke kritike pitanja braka, porodice i roditeljstva“ 99.

У својим уметничким остварењима Злата Коцић се попут сродних ауторки: Урошевићке и Јеврићке, идентификује са песницима савременицима, са онима са којима остварује извесну сродност по избору, тако је и у случају Марине Цветајеве, руске песникиње којој Коцићка посвећује песму. Тон фантазмагоријског и оностраног везаног за природу и архетип присутан је и у овим стиховима, посвећеним песничком узору:

*Зуби нам се круне и прсти,
топи се пена с њена врата,
али јој ударају нови таласи испод одоре
док ишчекујемо просијавање
сестара из муља.
Дође нам јеленче.
И сваки пут кад промине
њена сен у омчи
што се клати над Европом – ⁵²⁷*

Песникиња Цветајева приказана је као сен која тек сваког „августа – бегунца“ успе да се врати у своју отаџбину, као некакав лирски субјекат увек у покрету, магновењу, док јој испод песничке одоре навиру таласи новог и увек живог песничког надањућа. То просијавање њеног талента кроз стихове жељно ишчекују сви. Њена је сен попут јеленчета које промиче Европом, њено је песништво попут јелена – хитро и грациозно, те лагано пролази књижевношћу. Све песникиње су попут сестара, носиоци исте готово трагичне судбине, кроз идентификацију остварује се и самосазнање – о себи као жени, ствароцу, о делу свог уметничког бића - аними. Метафорично Злата Коцић кроз песму потврђује чињеницу да се о женама књижевницама не говори довољно, већ се у књижевној критици стално ишчекује „просијавање сестара из муља“.

Злата Коцић своје стихове, попут посланица подједнако упућује и мушкарцима: ствараоцима и уметницима, остварујући са њима духовни додир који сведочи о вишестраном, уметничком и личном идентитету у њеној поезији који покреће песнички дух. Тако је песму посветила и пријатељу Драгославу Павлу Аксентијевићу, српском сликару и православном духовном појцу, са којим остварује једно искрено препознавање у анимусу – мушком принципу. Песникињин уметнички анимус је флуидан, али јасно ограничен, увек упућен и окренут ка другом ентитету, тек се у небеским просторима остварује сједињење вечног женског и мушког принципа. Кроз стихове Коцићка упућује дивљење и захвалност том „другом“, сродном по вери духовном ентитету:

*Под небом растопљеним сабор:
скрушени твој род
у невидно дира.
А ослабљени бесмо
и промукли од ридања, самотници,
кад ухо пригну
благ, благ избављеније посла и милодар:
кротак ход.⁵²⁸*

---

⁵²⁷Коцић, *Оро око гротла*, 8

⁵²⁸*Ишо*, 9.

Виђење себе и своје уметности у стваралаштву друге личности сродне по избору, потврђује идентитет саме песникиње, њене личности и прожимања са духовно блиским сапатником. Хришћански идентитет преплиће се са личним и део је песничког уметничког бића. Раслабљеност одређује и песникињу и оног коме је песма посвећена, као обележје оних који су обавијени заједничким хришћанским духом. Промуклост од ридања, подразумева и свест „песничког ја“ о сопственом греху, осећај кајања и кривице, те кроз покајање долази до опроштаја Благог, али и сопствено растерећење од тог духовног терета. Анима у песникињи и анимус у оног коме је песма посвећена, мушки и женски принцип спојени су у свом заједничком узлазном путу ка Богу.

Хришћанско и лично биће жене за песникињу је неодвојиво и сажима се у постојану песничку нит која исијава један јединствени идентитет. Песничка збирка *Ребро*, Злате Коцић припада ранијој претхришћанској фази која је окренута паганском свету, али се већ у њој уочива песничка кореспонденција са духовним ентитетима православља, да би се лично и женско осећање света и сопственог идентитета испољило кроз скривена и херметична значења. Песнички свет смештен је иза граница видљивости и оденут у речи чије значење често измиче. Карактеристична магијска основа присутна је и у овој збирци, а облик и тон песама носе и даље печат мистике и фантазмагорије. Међутим, наслов *Ребро* неминовно повлачи са собом реминисценцију на старозаветно стварање жене дато у књизи *Постања Старог завета*. Бог је најпре створио Адама од земаљског праха, а потом жену Еву ствара од његовог ребра.⁵²⁹ Отуда назив песничке збирке *Ребро*, кроз призму старозаветног текста рађа субјекат жене као рекреираниог дела мушкарца. Уплив старозаветног кореспондира са трагалачком узнемиреношћу жене – ауторке за личним идентитетом, али хришћанска кротост песникиње истовремено мора да нас подсети и на Христову рану задобијину од римског легионара који је својим копљем пробио његово ребро, из тог ребра потекла је крв и вода.⁵³⁰

Песнички израз ауторке остварен у *Ребру*, стога је подједнако бременим значењем, исцељујући и принет на жртву, попут вина и воде. Таложењем значења у песнички текст Злата Коцић уноси оплемењујући глас искони активиран песничком имагинацијом, те реч песникиње никада нема само једно и крајње значење. Могућност двоструке симболике у наслову песничке збирке не треба посматрати као колебање, већ у духу двоструке симболике хришћанства. У књизи *Постања* дато је пророчанство доласка Месије, по угледу на Адама који је задобивши рану добио своју несвесту Еву, Христ је раном задобио своју невесту Цркву. Двострука, старозаветна и новозаветна симболика у песништву Злате Коцић није случајна. Рекапитулација симболике опет доводи до жене, до њеног личног духа и печата. Жена као ребро, увек је у визури песникиње Злате Коцић посматрана из хришћанског угла, притиснута и истовремено ослобођена религијским нормама, јер „немогуће је стабилизovati значење Жене, тако да се стане на пут, процесу другачије симболизације, управо стога што у симболичком поредку не постоји установљено означено за Жену.“⁵³¹

⁵²⁹ „И Господ Бог пусти тврд сан на Адама, те заспа; па му узео једно ребро, и место попуни месом. И Господ Бог створи жену од ребра које узео Адаму, и доведе је к Адаму.“ (Књига Мојсијева, 2: 18, 21, 22).

⁵³⁰ „А кад дођоше до Исуса и видеше да је већ умро, не пребише му голени, него му један од војника прободу копљем ребра, и одмах потече крв и вода.“ (Јован, 19:33,34)

⁵³¹ Batler, *„Kontingentni temelji: feminizam i pitanje „postmodernizma“*, 115.

У песми под бројем 1 у циклусу *Звездарска чесница* Злата Коцић користи херметичност и вишезначност стихова, како би у песму удахнула смисао који обухвата жену, интимни тренутак усељења у нови дом, који се сублимирају и претачу у једно идентитетско одређење сопствене личности. „Песничко ја“ – жена тако постаје и честица и чесница, део дат на дар:

*Неданадана милост
трајно усељење
у слободну кућу
на Звездари.
Пужеву,
Две греде.
одложене пред улазом:
у ову се кућу
крст не уноси,
она се
носи као крст.⁵³²*

Тежина личног животног пута песникиње сажета је у пажљиво биране речи песме, притисак тежине људске егзистенције попушта ненаданом милошћу усељења у кућу - нови дом чије се бремене осећа као крст телесности. „Жена у песникињи“ је стуб куће у коју се попут пуџа смешта породични дом, и тај интимни, лични тренутак остаје забележен у песми као сведочанство једне успешне борбе, оних митских потукача из пређашњих Коцићкиних збирки. Лични идентитет жене исцртава се кроз борбу, тежину свакодневице коју као жена носи попут крста, попут тешког бремена одржања живота. Песнички субјекат, субјекат жене посматран је кроз њену онтологију, али и културни контекст једног времена, чиме Злата Коцић потврђује да: „Не постоји нека отолошки нетакнута рефлексивност субјекта која би се накнадно постављала у извесни културни контекст; културни контекст је такорећи увек ту, као ишчашени процес производње тог субјекта, скривен оквиром који би ситуирао *ready-made* субјекат у спољашњу мрежу културних релација.“⁵³³ Културни контекст у који Злата Коцић смешта своје „песничко ја“ наслања се на отолошку рефлексивност жена-мајка-породица, али га уметнички уобичава и издиже изнад „свакодневне употребе“ самим тим омогућава субјекту потврду сопства.

Интимно, женско и материнско осећање породичног живота у поезији Злате Коцић утемељује се у лични идентитет као његова срж која биће човека вине до звездарских честица. У песми под бројем 7 - свакодневни предмет дрвено корито постаје фантазмагорични сасуд у који се улива живот саткан од мајчнског млива и капље очеве жучи:

*Здраво да си дрвено корито
ја теби,
јечањ – мајчино мливо,
ти мени од оца
капљу оцта.*

---

⁵³²Коцић, *Ребро*, 11.

⁵³³Benhabib „*Feminizam i postmodernizam: nesiguran savez*“, 65.

*Ја тебе у парампарчад,
ти мене
у звездарску чесницу.⁵³⁴*

Дрвено корито као сасуд еликсира у који се стапају мушки и женски принцип симболично представља људско тело, у које се сублимирају анима и анимус. Тело као део бића, личног идентитета, али и физичко одређење човека је крхки суд који дотрајава, и оног тренутка када се он сломи у парампарчад, човекова душа сели се у небески простор звездарских чесница и једино је та нит човековог идентитета вечна и ванвременска. „Фигура душе, схваћене као нешто што је 'у' телу, означена је својим уписом на тело, иако је њен примарни модус означавања само њено одсуство, њена потентна невидљивост. Ефекат структурирајућег унутрашњег простора произведен је тако што се тело означава као животворно и свето ограђено место. Душа је управо оно што телу недостаје; према томе, тело се представља као означујући недостатак.“⁵³⁵ Лично осећање живота и његове мистичности која се замеће у тренутку сједињавања мушког и женског, песникиња урања у стихове стварајући специфичну културну поетику личног идентитета. Стапање аниме и анимуса у стању је да вине лирског субјекта у небо. Символика стихова песникиње Злате Коцић је слојевита и протеже се кроз извесну амбијенталност, приказ куће, окућнице и свакодневних предмета. Лирски сензибилитет преображава те свакодневне кућне предмете у носиоце духовног живота, у оне узвишене сасуде који дарују вечни живот и потврђују лично човеково трагање за смислом и вишим циљем утапања у небо.

У следећем песничком циклусу, симболичног имена *Пољуб* који асоцира на врелину усана, сензуалност и жар пољубца, песникиња продубљује осећај телесности. У песми означеној бројем 6 лирски субјекат оличен управо у узаврелој крви. Песничка трагања стварају приказ интима једне жене која се означава као неверна, као жена која је располоћена и подељена том својом необузданом страшћу:

*Да је верна љуба
не би пртила једном ногом смет
жеравље другом,
стезала не би корсет ледени
док не пукне,
нити би подскакивале
њене чипкане сукње
у котлу узаврелом.⁵³⁶*

Морални интегритет жене песникиња Злата Коцић пропушта кроз властиту визуру традиционалних вредности. Жена која једном ногом размеће снег, а другом жар, је двоструких, променљивих начела, њена верност је упитна, начин одевања шокантан и води у узаврели катао страсти. Иронично, постављајући пред читаоца парадигму женске ослобођености, песникиња истиче телесност као важан елемент личног идентитета. Жена ослобођена строгих патријархалних норми, предодређена је за узаврели катао. Из тог узаврелог котла чипкане сукње једне жене родиће се инспирација и дифузност мисли која

⁵³⁴Коцић, *Ребро*, 17.

⁵³⁵Batler, *Nevolja s rodom: feminizam i subverzija identiteta*, 226.

⁵³⁶Коцић, *Ребро*, 30.

свет посматра искрено и огољено, у свим његовим моралним варијабилама. У снажним мисаоним чвориштима, она преплиће аниму и анимус стављајући некакав знак изједначености. „Парадокси идентитета представљају изазов за мишљење, јер сам концепт идентитета, изражен у оквиру епистемолошке субјекат/објекат дихотомије, доводи до стварања такозваних 'чудних петљи', чворова у које упада мишљење које покушава да се њиме бави.“⁵³⁷

Кроз игру страсти и борбе у поезији Злате Коцић помаља се и лик чији је скут благословен. Скут родитељке и мајке на тај начин приказан је као искупљујући дар у потоњој песми овог циклуса означеној бројем 8:

*Избраника мог
обори вино.
По сенци мојој
попреко леже.
Она изрони.
Прозирни јој скут,
видех,
благословен.*⁵³⁸

Мушкарца, избраника је оборило вино, у моменату људског пада у грех песникиња приказује стапање анимуса и аниме - сенку – по којој мушкарац, оборен вином, „леже“. Вино обара мушкарца који леже у сенку лирског субјекта – жене, сенку као женску повезаност са природним, нагонским, указујући на изванредан секуларни чин. Идентитет жене „благословеног скута“ која израња из фантазмагоријског простора, издиже се изнад могућег сукоба принципа. Жена и њена личност посматрају се кроз призму благословености – рађањем. „Чак и феминистичке теоретичарке које су наглашавале потребу да и мушкарци на равноправним основама учествују у одгајању деце уз оклевање престају да приписују посебну вредност материнству. То илуструје феминистичку спремност да се глорификује психолошко искуство материнства“⁵³⁹.

Израњање женског идентитета у пређашњој песми, из неименованог простора наводи нас на древну очишћујућу моћ воде, која доноси неку унутрашњу продуховљеност и прочишћење бића. Мотив воде и њене готово фантазмагоријске моћи инспирише ауторку и у потоњој песми из циклуса симболичног наслова *Пупчаница*, означеној бројем 2:

*Моје воде, моје купке светлосне
моје преизобилно клупко,
руке на њему проклијале
све моје свилено
усисава црна рупа.*⁵⁴⁰

---

⁵³⁷Ђурић, *Globalni procesi i preobražaj identiteta*, 66.

⁵³⁸Коцић, *Ребро*, 32.

⁵³⁹Bel Huks, *Feministička teorija: od margine ka centru*, (Beograd: Lavalu) 2006, 164.

⁵⁴⁰Коцић, *Ребро*, 88.

Песме из циклуса *Пупчаница*, значењски се надовезују на симболику пупчане врпце и човекову везу са прародитељем - извором живота. Женски елемент је кроз рађање управо дат у пупчаници, а жена је приказана као својеврсна капија коју сваки човек пролази при рађању у нови живот. Вода као потоњи симбол песникиње представља окрепљујуће купање у светлости, духовно очишћење нуклеуса живота чије руке проклијавају изнова рађајући. „Песничко ја“ све те очишћујуће елементе доживљава као своје, личне и најфиније свилене дарове које прети да усиса црна рупа пролазности. Субјективност песникиње оличена је у присвајању и потенцирању оног што је „моје“ - лично, интимно као неодвојиви део идентитета.

Дубину песничког бића, његову крхку интиму, али и најскровитије кутке своје уметничке душе, Злата Коцић исказаће и на појединим местима у збиркама поезије у прози. У *Полоју* у тексту *О појединачном* кроз неизвесност и унуташње дрхтање лирског субјекта песникиња изражава своју личну запитаност и стрепњу над судбином песника, и тиме над својом личном, женском судбином. Песник је увек онај који је несавршен и појединачан:

Појединачно је несавршено; али нејоновољиво и чудесно.

Сићушно? Жедно троматно и савршено; у тој жеђи склоно заносу, ња погсмеху и шако - расиу.

Тражи своју шачку: једину; која је - ради њеја. Нађена, преобразице се у њланешу. Без ње - ни сјакоја, ни даха: живо блашо.⁵⁴¹

Песничко „ја“ ауторке тражи свој пут, и ону једну, савршену и личну тачку из које извире поезија. У њој се сублимирају и песник, интимно и људско, подјенако мушко и женско. „Ентитет 'жене' конституисан је истовременим супротстављањем норми и делимичним, не нужно намерним и промишљеним компромисом с њом.“⁵⁴² Компромис женског, интимног и личног сакривен је у песништву у коме преовладавају вредност и слобода, оно савршено у сваком човеку што тежи свом расту.

У збирци песама *Лазареве лестве* Злате Коцић лични идентитет жене оплемењен је хришћанском симболиком, али оно интимно, својствено бићу ствараоца исијава из херметичних стихова као нешто ослобађајуће и јединствено. У дужој песми - спеву необичног наслова ЗАВОЈНИЦА СИРИНУ - СКАЛА више различитих „песничких ја“ остварује свој глас, они се међусобно стапају у један лични идентитет несвакидашњих унутрашњих борби и превирања. Први лирски субјекат смело изговара: „Био сам прапорац који звечи“⁵⁴³, указујући на једну библијску димензију. „Песничко ја“ свесно сопствене испразности и ништавила проговара из унутрашњег бића песникиње:

- Ја сам писар.

Био сам потукач и бегунац.

И сад сам. Али - пророкујем.

Не знам по казни, или по милости.

Био сам знак узвика, сад сам тачка.⁵⁴⁴

⁵⁴¹ Коцић, *Полој*, 101.

⁵⁴² Zaharijević, *Postajanje ženom*, 204..

⁵⁴³ Коцић, *Лазареве лестве*, 17.

⁵⁴⁴ *Исто*, 17.

Кроз лирски субјекат ауторка говори о себи као писару, скитници која се потуца од једног места до другог, као бегунцу који се склања од сопствене сенке, и то је оно што представља део некадашњег паганског идентитета који се преображава у лични, јер добија нову узвишену моћ пророковања. Потукач и бегунац у поезији Злате Коцић проговарају у мушком роду, чиме се анима ућуткује. Лична, интимна сензибилност песникиње даје лирском субјекту нову духовну моћ - пророковања. „Песничко ја“ у прошлости било је гласно и узбуркано па се његов глас завршавао гласом узвика, сада је то смиренији и сталоженији израз те након њега следи тачка, као коначан крај и поентирање. „Тајна стваралачког је, као и слобода воље, трансцедентални проблем на који психологија не може да одговори, већ који може само да опише. Исто тако је и човек стваралац загонетке чије се решење жели постићи на различите начине, али увек узалудно.“⁵⁴⁵ Женски идентитет песникиње симболично проговара из једног од мноштва „песничких ја“ и у мушком роду, као својеврсно самоодрицање сопства, чиме се одржава стална, херметична загонетка идентитетског превирања у поезији Злате Коцић.

Својеврсним потчињавањем и одрицањем од идентитета жене „песничког ја“, књижевним изразом у мушком роду, Злата Коцић делује на нивоу одрицања као сталног потврђивања. „Одрицање од сопстава као извора сопствених дела мора се стално понављати и никада се не може остварити, ако ни због чега другог, онда што је показивање одрицања само тек једно само-вољно делање. То само-вољно делање реторички замагљује управо оно што би требало да покаже: сопство постаје непрестани извођач одрицања, док извођење, које је једна врста делања, противречи постулату *неделања* које би одрицање требало да означава. Парадоксално, извођење постаје повод за потпуно и непрекидно делање, које делотворно уздиже и индивидуализује управо оно сопство које тежи да порекне.“⁵⁴⁶ То женско сопство којег се Злата Коцић, кроз поигравањање са родом лирског субјекта одриче, јесте и одређивање жене-писца као аутора „мушког пера“.

Песнички дијалог различитих лирских субјеката поентира умногостручавање „песничких ја“ те они обједињени постају: тачка на кугли земаљској, Лазар и Лазарет, девојка - птица, сташило, позив, глас, славуј, лествица и дугин свлак. Лични идентитет постаје попут неког окупљајућег језгра које у себи обједињује све те гласове који говоре: „ја сам...“ На крају овог спева ауторка поентира стиховима који указују на осећање свог идентитетског бића као ентитета без мере, али са вером:

*Ја не знам своју меру. Он зна.
А ти? Ако ме чујеш, а бреза је још ту,
не брени, кад преврши благодет –
неисказиво излива се само, а ми
остајемо неми.*⁵⁴⁷

Осећање песничке слободе, личног интегритета и идентитета жене је у сагласју са благодати која самостално излива све оно што је човеку неизрециво и недокучиво.

⁵⁴⁵Јунг, *Лавиринт у човеку*, 183.

⁵⁴⁶Batler, *Psihički život moći: teorije pokoravanja*, 51.

⁵⁴⁷Коцић, *Лазареве лестве*, 20.

Песнички испитујући ,меру света и себе, меру онога који зна, песникиња увек испитује жену песникињу и њен положај.

Збирка песама *Мелод на води*, алудира на песника који стално хода на творевини од речи - води, тражећи себе – лични идентитет уметника - мелода. Читав песнички циклус из ове збирке под називом ПОНОРНИЦА, УСКЛИЧНИК песникиња Злата Коцић посветила је: *Праху? Сени Јована Дучића*⁵⁴⁸. У песмама *Требишњица, Исјовесї, Аїланїик, Тврдош, Црквина, Херцеїовачка Грачаница* и *Звонара* поред топлих хришћанских мотива упреда и мотив невесте, жене бремените тајном која је побегла у земљу:

*Невесїу їреба сїремиїи.
Јаїо белих їолубица
їреби њезине скуїове
од бесної жиїної кукоља.
Треби њене їлеїенице
од зле бомбине їамади.
Треби њезине велове
од уїрушаних одрона.
Од смокава исїрулелих.*⁵⁴⁹

Песник Дучић који је о жени написао неке од најоспораванијих речи у Коцићкиној поезији позван је да невесту спреми и отреби њене скутове, плетенице и валове од свих зала и недаћа и тиме јој ода поштовање јер та жена носи „*Блажено у њој семе.*“⁵⁵⁰ Злата Коцић велича невесту – жену као мајку, родитељку душа и Богородицу суптилно опомомињући песника на ту „благу вест“. Увезујући хришћанске и личне интимне мотиве, кроз успостављање уметничког односа са песником Дучићем, ауторка слави и жену као ентитет:

*и еїо невестїе – їлови
као икона на водама
боїосїасеному їраду.*⁵⁵¹

У потоњим збиркама песникиња Злата Коцић склона је поновној употреби паганских мотива, те се тај део културног идентитета транспонује кроз хришћанство у идентитет песникиње, жене уметнички ослобођене строгих одређења и норми. Збирка песама *Бело пуле* симболички упућује на потребу за женским елементом - мајком, ради одржања заматака живота у вечности. Младунче магарета пуле указује на потребу за мајком, родиљом и бранитељком. У овој збирци, истиче се песма *Сенка*, у мотив сенке дуално корепондира са женском везаношћу за природу и сенком као делом човекове личности - сталним пратиоцем и некавом злом слутњом:

*Ја укопан. А сенка моја
као керуша, низ голи трг,
за точковима незаситим:*

---

⁵⁴⁸ Јован Дучић (1874 —1943) био је српски песник и писац.

⁵⁴⁹ Коцић, *Мелод на води*, 19.

⁵⁵⁰ *Исїо*, 20.

⁵⁵¹ *Исїо*, 21.

*Куда, ав, авај, те годове,
немилице, пресеке златне.
Ево, све их мени на плећа.*⁵⁵²

Сенка као песничка коб, прати лирског субјекта, попут керуше стално каска за ауторком, носећи у себи све што се годинама таложи у њеној културној поетици. „Суочити се са Сенком – значи беспштедно и критички постати свестан свога бића. Све дотле док се ово у личности не одигра, механизам пројекције је доминантан. Она се, наиме, преноси на неки објекат који постаје главни 'кривац' за све оно што личност још увек није била у стању да призна као свој сопствени део.“⁵⁵³ Сенка је у поезији Злате Коцић и оно паганско, али и оно лично, злослутно и тамно у човеку што се преплиће са његовом анимом и анимусом, и твори га као личност. Паганско у виду везаности за природу, њену променљивост и оностраност – као судбинска одређеност жене за мистичност. Кројећи специфичан лични идентитет ауторка кроз своју поезију потврђује да су њене песме попут година – златни пресеци уметничког дара који се носе плећима попут унутрашњих расцепа. „Аутопоесис, последња узданица, бити сам себи све, бити сопствени предмет, он се јавља и из тог трагичког расцепа колико и из свести од томе шта се мора угледати када се подигне вео и погледа у лице истине живота.“⁵⁵⁴

Песме као искре поникле из душе су оне нити које увезују лични идентитет ауторке која своја дела отвараје угледајући се на неке пређашње мушке и женске уметничке ентитете. У том духу су најупечатљивији завршни стихови песме у којима се назире то преплитање мотивске структуре са мотивима поезије Десанке Максимовић и Васка Попе:

*Прићи. Не, немој прићи.
Дрвени ковчежић низ воду.
Сав изрезбарен. Одижем поклопац.
Празан. Светлости пун.*⁵⁵⁵

Веза са песмом Десанке Максимовић *Стрепња и ишчекивање* као крајње тачке сусрета са неким вишим ентитетом повезује песничку нит две ауторке, стварајући јединствено сагласје. Међутим, пажљивим ишчитавањем уочавамо да је из цитата Злате Коцић уклоњено ми (мени), као да његовим изостављањем ауторка жели у потпуности избрисати сопствени траг, чинећи га тако уочљивијим и јединственијим. Дрвени ковчежић свог песничког дара који „песничко ја“ пушта низ воду пандан је *Малој кутији* Васка Попе. Дрвени ковчежић је иако празан пун светлости – личности надахнуте јединственим песничким даром. Мушки принцип оличен у Васку Попи и женски принцип оличен у Десанки Максимовић окупљени су око јединственог личног, уметничког ентитета. Кроз интертекстуалност Злата Коцић остварује препознавање других у сопственој поезији, као уметничко угледање и потврду сродности по избору.

Злата Коцић је јединствена песникања, која своју културну поетику гради у додиру специфичним временом, бременом историје и својим савременицама, песникањама са

---

⁵⁵²Коцић, *Бело пуле*, 27.

⁵⁵³Јеротић, „*Садржаји психе. Архетипови*“, 21

⁵⁵⁴Јерков, *Smisao (srpskog) stiha. Knji.1, De/konstrukcija*, 59.

⁵⁵⁵Коцић, *Хармон*, 48.

којима остварује извесно сродство по избору, јер се само такво сродство и може сматрати сопственим и личним. Транспонујући старозаветно у нове обресе, хришћанство у себе и своју поезију Злата Коцић ствара јединствена уметничка дела која су део њено неспутаног и неубузданог женског бића. Лични идентитет остварује се кроз сагласје са песницима и песникињама сапатницима, честицама у поетском хору: Марином Цветајевом, Десанком Максимовић, Васком Попом, Јованом Дучићем али и онима који својим уметничким даром остављају траг у култури. Кроз ту мелодију ауторка остварује сагласје и са својим сопственим бићем формирајући културну поетику јединственог уметничког идентитета жене.

Своје песничко остварење Злата Коцић градила је кроз однос са другим, њој сродним уметницима, песнички експлицитно или скривено и тек наслућујуће. У збирци песама *Биберче* у песми *Сунчанца*, занимљива је ауторкињина необична игра речи која подсећа на народне дечије ташунаљке:

*Свет-ла тачка на моме длану,
Свет-ла-ла-ла по дану, по ноћи,
- Била си зазвезђе, сазвезђе,
Океан би- ла- си –до?*⁵⁵⁶

Мелод као песма је светла тачка на длану песникиње, тачка која у себи сублимира смисао света, звезде и сазвезђе.

*О, невестице, пахуљице,
не знам какво име да ти дам –
Сунчева капљица, сестрица честица.*⁵⁵⁷

Песникиња се кроз стихове обраћа свим мелодима, они и њихова дела су невестице, пахуљице, сунчеве капљице и „сестрице – честице“. „Психологија ствараоца је управо женска психологија, јер стваралачко дело израста из несвесних дубина, управо из царства мајки. Ако претеже стваралачко, онда претеже и несвесно као животна и судбоносна снага насупрот свесној вољи, а свест бива понесена снагом неке подземне струје, често као какав беспомоћни посматрач догађаја. То дело које израста јесте песникова судбина и оно одређује његову психологију.“⁵⁵⁸ „Песничко ја“ оличено у жени преставаља јединствен скуп свих тих светлосних нити, те их попут сазважђа транспоније на једно јединствено уметничко небо.

Свесна свог песничког дара Злата Коцић ствара поезију специфичне културне поетике у којој је идентитет ауторке – жене само један делић у васељени. Са тим сазнањем песникиња формира мотивску структуру песме *Васељенка*, знајући да хор може и без ње, хор песника и ствараоца у коме једна честица ствара и руши склад:

*Једна, каква год, не чини низ.
Нити четворогласје здене у звук.
Једна по једна – хук, једна по једна – мук.*

---

⁵⁵⁶ Коцић, Биберче, 47.

⁵⁵⁷ Исто, 48.

⁵⁵⁸ Јунг, Лавиринт у човеку, 186.

*Где се окупе три, и који води збор,
Знам, множи се и у мени хор.*⁵⁵⁹

Ауторка осећа себе и своје уметничко дело као једну честицу у том низу мелода, песничком небеском хору који истовремено покреће хук и мук. Лични идентитет доживљава и остварује кроз поезију као честицу оностраног сазнања, и он је увек идентитет песника и ствараоца. Пој разнородних честица остварује хармонију, она је једино могућа у том заједништву, иако парадоксално може и без тог јединственог песничког ја: „Може без мене. И не може, знам.“⁵⁶⁰ Свест о себи, сопственом песничком дару није наметљива и нарцисоидна, већ просто долази као помирљива неминовност, која се прихвата као усуд, хвала и дар. Песма би свакако могла и без песникиње, али без ње нестало би и тог тананог предива јединствености женског бића. У том се потврђује „да одређене врсте интерпелација дају идентитет, онда ће те интерпелације које потврђују конституисати идентитет кроз потврду. Овим се не подразумева да ће такав увек и заувек - све док је идентитет – остати укорењен у својој потврди, али се подразумева да ће могућности презначавања прерадити и довести у питање страствене привржености потчињавања без којих формација субјекта – као и његова ре-формација – не могу успети.“⁵⁶¹

У песми *Мелод се са сунчицама натпевава*, „песничко ја“ је ентитет који успоставља равнотежу света између паганског и хришћанског, испитујући себе и сопство:

*У огледалу завојитом, моје срце
барка је. Која на окупу држи све живо,
кадро да у другом препозна се.
Бејак кртица, магаре, сад, на пучини,
као голуб гранчицу, у зубима реч нежну
носим: душа. Светла је недеља,
могу да је спустим на бели папир*⁵⁶²

Злата Коцић проговара кроз „песничко ја“ гласом који у зубима носи реч – нежну душу, као потврду и јемство њене јединствене личности. Такав мелод, песникиња светлости, душе и јединственог идентитета и светлу недељу као највеће благо спушта на папир као сведочанство и залог неког будућег надахнућа. Женско биће песникиње пројављује се у њеној поезији попут голуба који носи гранчицу, симбол мира. Песничко надахнуће далази из виших, божанских сфера и манифестује се кроз реч. Ослобођење ауторке, жене и остваривање њеног личног идентитета у визури Злате Коцић је немогуће без присаједињења свих разнородних идентитета у један несвакидашњи и јединствени – песнички. „Идентитет је увек несвестан феномен, јер би свесна једнакост увек већ претпостављала свест о двема стварима која су једна са другом једнаке, па према томе и раздвајање субјекта и објекта, а тиме би феномен идентитета већ био уништен.“⁵⁶³

Кроз јединствену збирку песама *Просјори душе* песникиња ће о песнику чија се личност открива кроз његово присуство у несвакидашњем. У текстовима *О поезији*, *О*

---

⁵⁵⁹Коцић, *Биберче*, 52.

⁵⁶⁰*Исјо*, 53.

⁵⁶¹Batler, *Психички живот моћи: теорије покораванја*, 99.

⁵⁶²Коцић, *Хармон*, 80.

⁵⁶³Jung, *Психолошки типови*, 5323.

писању, *О писнику, данас* Злата Коцић суптино, осећајно исцртава песничку и своју интимност – лични идентитет. Човек као песник и уметник чини изванпарадокс „присуства-у-одсуству“⁵⁶⁴ јер људска и стваралачка личност повлаче се пред поезијом и ћуте:

Поезија ће, верујем, остати што што јесте. Сублимај сублимај. Она почива на принципима склади, згуснутој, кохезионих сила. Одражава стање духа. На сасвим посебан, једино њој својствен начин, ујичја и сажима духовна искуства и домете прошлости; осетљивим чулима обухвата, прожима, синтетизује савремена јој стања свести, шокове живоја.⁵⁶⁵

Песникиња поезију доживљава као честицу и сублимај људског живота и трајања, као јединствени покушај писања историје у којој „невидљиви, безимени, (заборављени или избирани), 'обични људи' такође постају људи са историјом, људи који је праве и без којих би историја великих фигура била ступа, непотпуна и, у крајњој истанци неразумљива.“⁵⁶⁶ Историја песничтва би без „женског пера“ била ускраћена за дрхтаје и немире душе, за јединствену сопства и просторе душе.

У песничкој збирци *Галијал* Злате Коцић, поред изражених хришћанских мотива, јавиће се и они унутрашњи, интимни који не јединственим начинима сликају лични идентитет песника. У јединственом песничком остварењу под називом *Земник: нисам ли и ја котур?* Злата Коцић кроз херметичне стихове даје несвакидашњу слику песника који попут котура одскаче у земном свету:

*Ено већ и мој првој хода на шакама,
ливагом, ено одскока, уситрану, ситијала
рачвасио завијланих – јесам ли
заиста што ја, од главе до пете
у тој протрукој звезди,
закошураној над одушевљеном
шравом.⁵⁶⁷*

У јединственој спрези природе и сопственог бића, ауторка се пита да ли је она котур, магични круг – песник, који јединственим нитима увезује природу и дух. Семантична значења у галаксији њених текстова савијају се у једно флуидно средиште, у ком жена као песник и личност, ствара свој простор и свој свет. Песникиња кроз слику себе као котура потврђује да „немогућност апсолутног фиксирања значења Жене даје бесконачне могућности преображаја. Због те немогућности можемо се супротставити свакој теорији која нас наводно заробљава истином наше разлике.“⁵⁶⁸ Несвакидашњом снагом песничтва Злата Коцић надилази постављене разлике између „мушког и женског пера“ преображајем измештајући и своје тело изван линија стварности, у котур – круг трајања.

⁵⁶⁴ Више у: Зизиулас, *О људској способности и неспособности*.

⁵⁶⁵ Коцић, *Простори душе*, 12.

⁵⁶⁶ Zaharijević, *Postajanje ženom*, 191.

⁵⁶⁷ Коцић, *Галијал*, 39.

⁵⁶⁸ Mitić, *Zašto feminizam? Feministička teorija i problem identiteta u sklopu kritičkih paradigmi savremenog doba*, 382.

У последњој објављеној песничкој збирци *Грумен* једну од песама под именом *Чешаљ* песникиња је симболично посветила песнику Миодрагу Павловићу⁵⁶⁹ за спомен. Запитана песникиња стоји над бићем и делом Павловића:

*Шта је њој потребно, за овде за тамо,
На праћу оскудице заврине?
Прича о зинулој земљи, где и сувишак
душе можеш сакрићи као кашаљ,
не открива главно. С Арараша-Риња-Риша,
чиме се у најдаље царство сивиже?⁵⁷⁰*

Пријатељу, великом песнику Павловићу песникиња се обраћа топло и нежно, питајући се шта је потребно једном песнику, уметнику кад оде тамо у „најдаље царство“ у смрт. Да ли тада заједно са његовим земаљским одласком престаје да живи и сећање на њега и шта чине кћери са тим крхким наслеђем сатканим од речи. Кроз топли дијалошки однос са другим, ауторка скривено поставља питање и шта ће бити са целокупним песничким наслеђем, па и са наслеђем жена. Најинтимније песничко почиње тамо где престаје земни свет, и представља пројаву уметничког и личног идентитета ствараоца.

Лични идентитет у стваралаштву је увек женски идентитет, ако је стваралац жена, која кроз своје дело уметнички тумачи положај жена кроз културну историју, обухватајући истовремено и свој положај у књижевности. Злата Коцић у свом стваралаштву обухвата широк спектар од паганства до хришћанства у српском народу, и оно је производ само њеног, интимног и унутрашњег бића. Јединствена целина идентитетских трагања обухвата све њене стваралачке фазе, и захтева једну целовитост у приступу и разматрању дела. Унутрашње сопство, најдубље емоције, песничка разматрања и превирања брижљиво су уткани у стихове као чуваре, социјалног, друштвеног, уметничког и личног, надасве интимног, женског израза.

---

⁵⁶⁹ Миодраг Павловић (1928-2014) био је српски књижевник, песник и есејиста.

⁵⁷⁰ Коцић, *Грумен*, 14.

Закључак

У овом научном раду се приступило се расветљавању различитих културних образаца и проблематици рецепције и вредновања недовољно познатих књижевних дела песникиња Драгиње Урошевић, Даринке Јеврић и Злате Коцић. У зависности од сензибилитета разматране песникиње примењен је примерен метод који омогућава најцелисходнији увид у њено стваралаштво. Истраживање се одвијало у неколико поступних фаза, с обзиром на чињеницу да корпус проучавања чине оригинална и мало проучена књижевноуметничка дела, као и схватање паганског света, хришћанске есхатологије, естетике и по-етике књижевних дела Урошевићке, Јеврићке и Коцићке; али и теорије родних идеологија, те анализа личних идентитетских питања, како би се на правилан и свеобухватан начин детектовала коришћена књижевно – уметничка средства.

Анализа културне поетике посматраних ауторки подразумевала је посматрање културе као свеобухватне творевине људског друштва која између осталог инплицира и књижевност, али и критичку мисао о њој. Тумачити идентитет подразумева и тумачење разноврсних одговора на питање : Ко сам? Паганин? Хришћанин? Личност? Жена? Песник? Резултати показују да песникиње Драгиња Урошевић, Даринка Јеврић и Злата Коцић уметнички образују своје поетске изразе као одјеке друштвено – социјалних фактора и формирају вредне песничке одговоре на идентитетска питања паганства, хришћанства и личног као женског и песничког у савременом друштву.

Спознаја поетике културног идентитета у поезији, подразумева и афирмацију одређеног културног обрасца у колективу утврђујући његове границе и моделе функционисања. У овом раду желели смо да дамо један целовитији преглед књижевног стваралаштва Драгиње Урошевић, Даринке Јеврић и Злате Коцић сматрајући њихова дела релевантним и значајним за српску књижевност, а истовремено и недовољно истраженим и занемареним од стране савремене књижевне критике. Резултати истраживања показују да њихов положај у савременој књижевности и култури није еквивалентан њиховој вредности. Књижевна имагинација у поезији Урошевићке, Јеврићке и Коцићке обухвата различите слојеве културе, чинећи њихова дела споменицима нематеријалне баштине и духовне културе српског народа, али и женске књижевне традиције; као таква њихова дела су јединствена и изузетно вредна.

Културна поетика паганског, хришћанског и личног идентитета у поезији Драгиње Урошевић, Даринке Јеврић и Злате Коцић показује важну спрегу уметничких остварења и културних форми, те да правилно разумевање њиховог песништва захтева синергију културе и текста. Снага њихових песничких текстова црпи се управо из богате ризнице културних форми које се потом уобличавају у аутентичне књижевне сензибилитете. Поетички космополитизам песникиња резултат је ослањања на богату традицију, историју и културу, али и сопствену имагинацију, која управо кроз синергију различитих форми остварује свој пуни потенцијал.

Разматрање паганског идентитета у културној поетици ове три песникиње показује своју заснованост на песничком варирању различитих културних слојева који фигурирају на овим просторима: словенској митологији, античким божанствима и традицијама које су на различите начине кроз историју извршиле јак утицај на српско друштво и његову културу. Проучавање идентитетских образаца кроз хронолошко и поступно сагледавање књижевог дела сваке од песникиња показује да у различитим стваралачким фазама реактуелизују интересовање за већ обрађиване мотиве словенске митологије, паганског духа и погледа на свет, али да се они у познијим песничким збиркама манифестују преображени и са упливом новог – хришћанског идентитета.

Анализа културне поетике хришћанског идентитета у песништву Драгиње Урошевић, Даринке Јеврић и Злате Коцић приказана у овом раду показује да се код песникиња јавља једно буђење националног које оне уметнички повезују са хришћанском традицијом, али и српском књижевном традицијом. Обрађујући разновсне мотиве песникиње формирају вредну књижевну и културну продукцију која корене проналази у српској традицији, средњовековном материјалном и нематеријалном културном наслеђу које је у спрези са хришћанском религијом. Тај и такав хришћански идентитет при том је потврда сопственог и личног избора.

Питања личног идентитета која у својим делима исказују песникиње показују развој мотива који се могу пратити кроз две линије: прва која прати интимна, лична, женска трагања у сопственом бићу и друга која указује на дијалогска повезивања и препознавања себе у другом. Треба при том имати у виду да се песникиње ослањају на породичне односе и пријатељства, али и духовна угледања на песнике и песникиње српске и светске књижевности и знамените личности у култури. Интоспекцијом, са друге стране, показују да их кроз живот воде осећања и интима, природа, али и да о људима и ситуцијама не суде на основу устаљених норми, већ покушавају да сагледају ширу слику кроз женски, нежнији и осећајнији приступ. Кроз своје песништво оне тумаче и одређују положај жена у култури, песника и себе у односу на свет и друштво, дајући истовремено и људски и уметнички суд. Проучавање културне поетике у поезији Драгиње Урошевић, Даринке Јеврић и Злате Коцић кроз идентитетска питања паганства, хришћанства и личног као дубоко интимног, интоспективног и дијалогског односа са другима показало је да су ове песникиње блиске по природи стварања која их чини јединственим у савременој књижевности. Стога сматрамо важним реafirмисати њихову поезију као вредну из више различитих углава.

Песникиње мотиве за своја дела проналазе у свему што представља симболичко наслеђе дајући сведочанства аутентичног стваралачког духа који уметнички имплус добија из интимних и историјских процеса, по чему њихово песништво сматрамо изузетно важним за српску културу. Несталност јасних критеријума вредности песништва у савременом друштву и времену резултирало је, сматрамо, великом књижевнокритичком неправдом у дубљем сагледавању како поезије посматраних песникиња, тако и у целокупној песничкој традицији „женског пера“. Овај научноистраживачки рад сматрамо малим доприносом да тег превагне на дугу страну.

Резултати овог рада показују да песникиње обликују свака на свој начин, песништво кроз јединствене културне форме времена у којем стварају и којем смо и ми сведоци. Таква књижевност заслужује да буде наслеђе за будуће генерације које ће сведочити о једном народу, његовој култури и традицији. Она превазилази личну улогу ствараоца чије дело

носи смисао укорењену у читавом душтву. Књижевна историја и критика показала је да се трајни успех и дубљи траг у националној и светској књижевности не остварује реплицирањем глобалистичких вредности већ прихватањем и афирмисањем својих и сопствених, као аутентичних и јединствених вредности које се нуде у несагледивом цивилизацијском распону.

I

Наслеђе целокупне људске културе, обрасци размишљања, деловања и доживљавања света око себе представљају један стални процес духовног узрастања сваке јединке. У културној поетици паганског, хришћанског и личног идентитета човек као песнички субјекат искорачује у свет. Његова еволуција може се хронолошки пратити кроз једно устаљено смењивање културних образаца који делују на устројство целокупног идентитетског бића. Лирски субјекти песникиња Драгиње Урошевић, Даринке Јеврић и Злате Коцић репрезентују парадигме колектива из којег долазе, али се остварују и као самосвојне личности – јединствене духовне матрице човека. С том мишљу изведена је и прва хипотеза овог рада.

- Прва постављена хипотеза овог научног истраживања гласи *Културна поетика идентитета три ауторке: Драгиње Урошевић, Даринке Јеврић и Злате Коцић формира песничке представе колективног и личног.*

Култура као људска творевина увек је кодирана неким обрасцем смисла, начином разумевања света, тај образац подложен је сталном рекреирању услед деловања разноликих друштвених и социолошких фактора, али и самосталне, ослобађајуће мисли сваке јединке. Модели формирања одређеног културног обрасца су наизглед исти, али сваки формиран идентитет у оквиру тог деловања је суштински различит. Пагански, хришћански и лични идентитети у поезији песникиња Драгиње Урошевић, Даринке Јеврић и Злате Коцић у овом раду посматрани су флуидно, као модели деловања на лирског субјекта. Различите ситуације и друштвене формације показују условност припадности лирског субјекта одређеном идентитету, услед деловања колектива, али и личне отежњујуће мисли.

Мистика древног паганског света превасходно делује на читав колектив, те кроз њега остварује утицај на мисао појединца, као лирског субјекта издвојеног у посматраним песничким круговима. Резултати показују да пеникиње у својим делима у којима варирају мотиве паганства остварују културолошку продорност на колективном и личном плану.

Хришћански идентитет као специфична форма колективног идентитета, захтева лични однос, сопствени опит и искуство у досезању Апсолута. У поезији посматраних песникиња он се формира двојако, те репрезентује и духовно језгро српског народа очуваног кроз традицију православне вере, али и лично трагичко биће песничког субјекта који изгара у молитви, трагању и созерцању. Лирски субјекти три ауторке показују да је хришћански идентитет истовремено и лични и колективни, да припада делу традиције српског народа и да се као такав наслеђује и чува, али да је и онај који се брани и сведочи личним избором.

Лични идентитет онако како је посматран и тумачен у овом раду, као женски родни идентитет, идентитет је који се остварује кроз интимне исповести, сагледавањем сопственог положаја у песништву, али и шире кроз сагледавање положаја жена у традицији и друштву. Лични однос са песницима и песникињама, уметничким фигурама, песникиње Урошевић, Јеврић и Коцић формирају на јединствене начине, кроз све стваралачке фазе и у свим песничким збиркама, тако да у том смислу сегметирање није могуће. Већ кроз

поставку овог научног истраживања јасно је да се ова хипотеза у овом делу рада мора сагледати условно, јер однос јесте увек лични.

Посматран кроз призму родног идентитета, лични идентитет - идентитет жене, који у својим песничким делима формирају ове песникиње преставља однос женског лирског субјекта са женама књижевницима, ствараоцима, са мушкарцима са којима се остварује извесна сродност по избору. Разматрани односи издвајају у први план песнички, уметнички идентитет који је сам по себи јединствен и специфичан, али се може посматрати као колективна – заједничка црта свих уметника, ствараоца, жена. Тај колективни дух представљен је као трагалачки пут свих ствараоца за вишим истанцама, за животним смислом. Уколико лични идентитет посматрамо као одабир лирског субјета, он је увек свој и сопствен, међутим, самим тим што представља могућност да се између нечега бира, значи и да је постављен као образац од стране колектива. Могућност као таква је увек дефинисана неким претходно утврђеним културним обрасцем, који се као лични одабир више разлитих јединки истовремено издваја као њихова заједничка црта и одређење.

Културна поетика схваћена у ширем смислу, као специфична поезија која настаје под утицајем одређених културних образаца: паганског, хришћанског и родног, увек се може посматрати двојачко, њихова међусобна условљеност и преплитање показује да они функционишу паралелно, на различитим истанцама, али ипак заједнички. Оног тренутка кад идентитет постане одабир песничког субјекта он као такав постаје лични. Сагледати заједничку слику овог сложеног мозаика је тешко, али могуће у оним истанцама које човеку гарантују могућност духовног и телесног ослобођења, ослобођења од свих врсти наметнутог, заповеђеног, јер само тада људска јединка функционише као самосвојани ентитет и само тада може остварити пуни потенцијал свог духа.

Поезија Драгиње Урошевић, Даринке Јеврић и Злате Коцић показује слободан избор као неприкосновену и неповредиву моћ сваког човека, сваког лирског субјекта, чији глас понекад допире из паганског бића српског народа, или православне вере као уточишта многих, или родног идентитета као нечега што нас биолошки, културолошки и социолошки одређује, окупља и раздваја, али и омогућује једно ослобођење личности пред светом, пред колективом. Пагански, хришћански и лични идентитет као родни, свакако нису категорије које функционишу удружено, али се формирају и делују паралелно.

II

Постављањем паганског идентитета у фокус научног проучавања културних поетика Драгиње Урошевић, Даринке Јеврић и Злате Коцић имало је за циљ аналитичко разграничење утицаја словенске митологије на уметничко обликовање архајских мотива у њиховој поезији. Архајски пагански културни обрасци конституисали су песничко стваралаштво ових ауторки у највећој мери у њиховим почетним уметничким остварењима, али се утицај протеже на читаво њихово стваралаштво. Словенска традиција обликовала је њихова књижевна дела попут најфинијих предива сатканих од различних нити древне политеистичке религије.

- Друга хипотеза овог рада постављена је као: *Утицај паганства и начин обраде ових песничких мотива дефинише формирање поетике песникиња.*

Нематеријално, невидљиво језгро природе песникиње Драгиња Урошевић, Даринка Јеврић и Злата Коцић доживеле су као фантазмагорични нуклеус историје сопственог народа, из ког уметничким поступцима црпе стваралачке мотиве. Прве песничке фазе које обухватају почетне збирке етаблирања ових песникиња у српској књижевности, обележене су као предхришћанске стваралачке фазе. Древни пагански свет означен је као хтонски простор лутања и рађања лирског субјекта. Оживљавањем култова и митова готово потиснутог културног обрасца оне дају свој уметнички подстицај реактуелизовању ове стваралачке теме.

Колективни дух налеђа који владајући не покорава три разматране песникиње траже и уметнички проналазе у оностраним мотивима и просторима словенске митологије. Перун, Дајбог, Сварог, русалке, суђенице и додоле доживљени су као трагични јунаци смене културних образаца, чија се превласт губи и занемарује. Код ауторки Урошевић, Јеврић и Коцић уочљиво је свеобухватно приступање тумачењу паганског идентитета, које се најпре усмерава ка култовима небеских тела, потом биљака и животиња, преко уметничке обраде „нижих“ митолошких бића у виду вила, русалки и додала, до варирања мотива старословенских врховних богова.

Културна поетика паганског идентитета Драгиње Урошевић, Даринке Јеврић и Злате Коцић преплиће се и са деловима поетских кругова који обухватају хришћански и лични идентитет жена, јер су мотивске границе између културних образаца лабилне, а песникиње често употребљене песничке мотиве користе двојако. Кроз та мотивска укрштања управо се манифестује преображај, својеврсно транспоновање културних образаца, те се појава Руже као женског божанства у поезији Драгиње Урошевић, може посматрати двојако, као симбол божанства, Велике Мајке али и почетак кристализације женског идентитета; слично је и са мотивима Ратникове љубави, Лилит и Еуридике у поезији Драгиње Јеврић, код Злате Коцић ово значењско колебање уочавамо у мотивима мајке и невесте, али и оним женама које су истовремено посматране кроз своју мистичну везаност за природу.

Ипак оно што их опредељује ка једном или другом идентитетском кругу је обележје личног – властито име, израз својеврсног бунта и побуне или симболика њиховог женског положаја. Древни пагански свет свакако познаје и доба матријархата, те отуд мотивска

колебања и преплитања, у том смилу идентитет паганства извршио је свој утицај на формирање личног идентитета жене.

Дубљим увидом у културну поетику свих идентитетских питања које отварају песникиње пагански идентитет се издваја као почетна тачка свих будућих. Песништво ауторки које су у фокусу овог истраживања, не заснива се само на површној анализи митског искуства, већ се нуклеуси ванвременских знања претачу у једно ново искуство. Бритка песничка мисао отвара се пред лирским субјектом као ванвременски ентитет.

Лирски субјекти песникиња се у хронолошком низу обраћају новим културним обрасцима на основу којих формирају своје хришћанске и личне идентитете, али митологема деловања оностраних сила наставља да живи у њиховом песничком духу. Првобитни мистификацијски доживљај света остаје као универзални ахетип свега постојећег, који твори оно будуће и ново.

Традиционално обележје паганског света обухвата све оне обичаје, приче и ритуале који постају неодвојиви заматак поезије ових ауторки. Семантика митско-магијског простора је умножена и она се протеже и на хришћански свет, и на лични, свет жене – песника. Тако посматран пагански идентитет у поезији песникиња формира својеврстан троугао у ком се преплићу сви они мотиви који творе њихове културне поетике. Стара словенска религија и религија хришћанства се не супродстављају једна другој, већ заједнички граде један пут освешћења човека. Песнички субјекат понире у онострани свет, вођен исконским знањем оностраног, а нова мистичка спознаја омогућује му грађење нових културних образаца и остаје уткана у његово колективно унутрашње биће попут неког увек живог нуклеуса из кога се стално црпи енергија свега живог.

Идеализована представа природе у поезији Драгиње Урошевић, Даринке Јеврић и Злате Коцић остаје као ненаметљива мисао човека задојеног паганским идентитетом која носи сазнање о оностраним, фантазмагориским тајнама живота и смрти. Песничко послање ових ауторки тако постаје преношење светлости из „старог сунчевог кола“ у нови свет, савременог човека који суштински осећа анимистичку прожетост света. Натприродна бића и њихова моћ, потврђена архетипским обрасцем, доприносе формирању ониричке мисли која постаје срж човековог будућег колективног и личног идентитета.

Небеска сазвезђа у оностраним просторима формирају једну имплицитну ненаметљиву исконску мисао човека који је својим унутрашњим бићем везан за природу и њене неразјашњиве силе. Из те мисли инспирисане трансцеденталном потком формираће се будући идентитети лирских субјеката у хришћанском и ослобађајућем духу. Културна поетика паганског идентитета ових песникиња тако постаје окупљујућа спона око које се смењују нови културни обрасци под утицајем друштвених и разноврсних социолошких фактора.

Пагански идентитет који Урошевић, Јеврић и Коцић - три песникиње баштине у својим стиховима, често је испреплетен са важним историјским чвориштима која сведоче један трагички пут колектива којем припадају песникиње, од првих културних имплуса. Такав приступ поезији формира њихову поетику у оквирима специфичног антрополошког миљеа, те изграђује доживљај националног нуклеуса као полазишну тачку сопственог али и паганског – колективног идентитета. Специфичном културном поетиком ове три

песникиње оживљавају све оно што је потиснуто рационалним и цивилизацијским размишљањима о напретку – духовни идентитет песника уроњеног у пагански, фантазмагоријски свет. Разматрајући битна одређења песничких опуса ове три песникиње долазимо и до значајних културних и духовних тачака које их издижу изнад паганства и доносе потоње етерично хришћанско искуство.

III

Тумачење хришћанских идентитетских питања у поетици Драгиње Урошевић, Даринке Јеврић и Злате Коцић показује извесну трагичку напетост у докучивању божанског. Активирањем хришћанских културних образаца, наслеђених из традиције српског песничког стваралаштва, ауторке конституишу поетско искуство.

- Трећа хипотеза постављена у приступу културним поетикама разматраних песникиња јесте: *Хришћански идентитет у песништву три песникиње доприноси схватању савремене српске књижевности, али и мисли о њој.*

Приступ проблематици ослања се на теолошку литературу, која разјашњава уметничка чворишта. На крајевима првих песничких фаза стваралаштва Драгиње Урошевић, Даринке Јеврић и Злате Коцић упечатљиво је транспоноване извесних паганских мотива у хришћанску линију певања, што је еквивалентно преображају словенске митологије и њеном заменом хришћанским обрасцем у српској култури. Поетика паганског идентитета свакако доводи до специфичне атмосфере у песништву хришћанског уметничког набоја посматраних ауторки, која као резултат доноси својеврстан колективни и лични преображај. Са тих књижевних тачака уочљиво је једно понирање у суштину, и остваривање искуственог опита.

Заједничка стваралачка линија која обједињује посматрани хришћански идентитет у поетикама ауторки сведочи реминисценције на српску средњовековну историју, немањићке манастире, светитеље и светитељке српског национа. Хришћански мотиви обогаћују поетику ауторки, из песме у песму баштине истовремено и српско духовно, нематеријално наслеђе који проблемски оквир песништва чини још комплекснијим, али и животворнијим. Лирски субјекти сваке од разматраних песникиња траже сопствено унутрашње биће, трагајући за духовним смислом. Свесне своје паганске историје ауторке поетски прате развој унутрашњег нуклеуса, и његов преображај од паганства, могућих исклизнућа, до проналажење смисла у хришћанској тематици и мотивима.

Песнички мотиви у културној поетици хришћанског идентитета посматраних ауторки реферишу и на текстове из Библије, Псалтира и светоотачке литературе, али и захтевају једно дубље познавање разноврсних хришћанских текстова и мотива. У поезији се поред ових заједничких обележја уочава и неговање специфичних песничких жанрова попут молитви и посланица.

Песникње Урошевић, Јеврић и Коцић поред тога показују и личну везаност за поједине српске манастире, али посвећеност одређеним фигурама српских светитељки и светитеља, игуманија и игумана, што уметнички већ наговештава формирање личног идентитета, кроз изражавање односа са женама и мушкарцима у којима се проналази духовни узор. Сматрамо да ове песме и даље припадају културној поетици хришћанског идентитета због њиховог фокуса на хришћанско искуство и духовни живот. Моменат транспоноване мотивске структуре често нас из приземности, плотског тела и духа привезаног за овоземаљски свет истовременим разобичавањем и надрастање, паганског, митског слоја културног наслеђа преводи у нови хришћански образац, оплемењеног духа.

Разлике које обележавају стваралаштво окренуто хришћанском идентитету сваке од песникиња, односе са на лични унутрашњи доживљај вере. Символика коришћених реминисценција, метафора и алузија је утолико израженија колико су и саме биле посвећене личном узрастању. Поетика Драгиње Урошевић је у том смислу усмерена је развојним путем од првобитног греха и отпадништва, преко пројављивања вере и крштења у православљу до песама које су историјски везане за поједине духовне просторе и личности, до једног личног искуства и опита. Даринка Јеврић кроз своје стваралаштво показује једну духовну усмереност ка Косову и Метохији – хвостанској земљи, као колевци српске православне цркве, инспирисаност голготом Христа која се мисаоно повезује са сопственим колективним и личним страдањем.

Јединствена уметничка линија песништва Злате Коцић обележена је својеврсним узлазним, успењским путем ка Богу, у чему се примећује утицај дела Јована Лествичника, затим изражена светоотачка символика, али и утицај православних хришћанских песника – мелода. Поред тога, у стваралаштву ове песникиње уочљиво је и познавање терминологије православног византијског појања, али и њен утицај на обликовање појединих песничких дела Коцићке.

Аналитички осврт на стваралаштво песникиња окренуто хришћанским православним мотивима, остварен је развојно и хронолошки, из збирке у збирку, уз критички осврт на уметнички најуспелија остварења. Сећање на колективно формирање културног обрасца православља у српском народу остварује се кроз духовно обележавање светих простора – манастире и њихове игумане и игуманије као стамене чуваре вере. Хришћански мотиви у поезији посматраних песникиња су дифузни, дати у форми сталних, а опет скриветних секвенци, доприносе хрметичности њихових стихова, а опет на изврстан начин оплемењују и продубљују њихову поетику.

Изучавање хришћанског културног идентитета у поезији Драгиње Урошевић, Даринке Јеврић и Злате Коцић сматрамо изузетно важним, јер њихово песништво припада кругу савремених песника који се јављају последњих година и чије је песништво обележено изразитом религијском нотом попут Новице Тадића, Мирослава Максимовића, али и млађих попут Спасоја Јоксимовића. У том смислу свакако би било интересантно неко будуће истраживање које би повезало стваралаштво ових песника са божанским и профаним мотивима у поезији критички етаблираних српских књижевних ствараоца.

Својеврсна реактуелизација вере и хришћанства које неминовно као културни образац оставља велики траг на уметност, занимљиво посматрати и кроз политичку смену комунизма, демократијом. Драгиња Урошевић, Даринка Јеврић и Злата Коцић као уметничке појаве занимљиве су и због тога што своја дела прожета хришћанском тематиком стварају управо у доба комунизма, када је религија била прогнана из културног живота, или на самом заласку моћи једнообразне културне политике.

Реактуелизација ове теме доприноси њеној популаризацији у српској књижевној критици која би у будућности могла показати интересовање за неистажена поља у књижевности значајних писаца 20. века, али и оних који нису критички потврђени и вредновани, те на основу резултата установити могуће разлоге и оправданост њиховог критичког „заборављања“.

IV

У раду је разматрана и културна поетика личног идентитета у поезији ауторки кроз својеврсну призму женског питања, личног става и родног одређења. Приказујући односе које кроз своја дела ове песникиње граде са уметницима: женама и мушкарцима разматрали смо њихове специфичне поетичке погледе којима одступају од устаљене „женске“ линије стварања у српској књижевности. Део који тумачи лични идентитет кроз родне теорије обухвата тумачење најрепрезентативнијих песама које истичу проблематику специфичних културних поетика. Аналитички осврт укључио је дела из предхришћанских и хришћанских фаза стваралаштва Драгиње Урошевић, Даринке Јеврић и Злате Коцић. Евидентно је да начином на који ове ауторке обликују своја књижевна дела, оне исказују тихи књижевни бунт који се бори против укалупљивања жена као уметника у књижевности.

- Четврта хипотеза постављена у овом раду гласи: *Проблематика социо-културолошких фактора отвара значајна критичка и по-етичка питања савремене српске модернистичке поезије.*

Аналитички приступом проблематици утврдили смо да специфична културна поетика ових трију песникиња, значи извесно раскидање са традицијом дихотомије. Њихови књижевни опуси у којима остварују лични однос са песникињама, песницима и уопште уметничким фигурама сродним по избору поетски критикују став друштва и књижевне критичке мисли о књижевним ствараоцима, али и другим херојима и хероинама уметности. Указивањем на унутрашње биће песника и његова лична превирања оне поезијом критикују друштво које не ретко доводи до њихових трагичних судбина. Кроз успостављање односа у песмама – посветама књижевним ствараоцима и уметницима, оне испитују опште стваралачко биће, подједнако укључујући мушки и женски принцип. Поетске теме сваке песникиње понаособ, тумаче се хронолошки и поступно, те се може уочити развојна линија у стваралаштву. Критички приступи културним поетикама личног идентитета песникиња орјентисани око три централне тачке: женски, мушки и песнички ентитет.

Књижевни ствараоци са којима се остварује управо тај лични однос кроз поетику су разнолики почевши од античке песникиње Сапфо, преко руске песникиње Марине Цветајеве, али и српских књижевница Десанке Максимовић, Весне Парун, Исидоре Секулић, однос повезивања остварује и са женама које су мало, или нимало познате у књижевној сфери попут Љиље Брик, Каће Бркић. Са друге стране оде, епифаније, посвете песникиње су упућивале Бранку Миљковићу, Црњанском, античким уметницима, зоографима, оперским певачима... остварујући кроз сопствену поетику хармонију између аниме и анимуса, али и дисхармонију у критичком сагледавању уметничке мисли. Посебан критички осврт усмерен је на оне песме које се могу сматрати програмским, и које показују основне уметничке постулате сваке од песникиња, али и њихово лично виђење себе као уметника, ствараоца и жену.

Упечатљиво заједничко обележје ауторки Драгиње Урошевић, Даринке Јеврић и Злате Коцић јесте њихов специфичан однос према женама ствараоцима што указује на разумевање, самилост и емпатују. У фокус метафоричких стихова обично је трагична

судбина ових женских ентитета, неко од специфичних обележја стваралаштва, или њихова религиозност; када је реч о мушким ентитетима песникиње најчешће исказују дивљење, уметничко угледање и препознавање. Програмске песме исказују лични став и однос према уметности.

Разлике које се манифестују у стваралаштву песникиња Урошевић, Јеврић и Коцић показују утицај друштвене средине на стваралачку поетику који се хронолошки и поступно може повезати са извесним историјским факторима. Доба социјализма код песникиње Драгиње Урошевић доноси једну окренутост мистицизму, упливу кинеске философије и сумерско-вавилонских легенди. У поетици Даринке Јеврић, осетан је осећај бездомља и прогонства што реферише на њен избеглички статус са Косова, страхоте рата и НАТО бомбардовање. Злата Коцић кроз поезију испољава једну личну егзистенцијалну борбу, и сталан осећај неснађености, потукача и бегунца. Свака од њихових специфичности утиче и на односе које граде са другима, али и осећај женског идентитета који формирају у песничким субјектима и себи.

Посматране као интегралне појаве позног модернизма и постмодернизма, аутоке Урошевић, Јеврић и Коцић показују структуролошка одступања међу собом, али ипак и једну заједничку линију поетике идентитета којом доприносе развоју круга српских књижевних ауторки. Њихова песничка спорења са доживљајем женског идентитета у српској књижевности доприноси разбијању уобичајене схеме рамишљања о српским књижевницама. Спектар разнородности тема које обрађују и уметнички варирају кроз своја дела показује изражени утицај социо-културолошких фактора на постулате српске књижевне мисли. Жена је посматрана као самосвојна личност чију моћ не треба смањивати, или потчињавати.

Развијајући личну, идентитетску линију певања ове песникиње својом бритком мишљу руше устаљене постулате разумевања „женског“ у српској књижевности. Кроз постепен, али „успењски“ пут развоја женске књижевне продукције оне тумаче различите песничке, уметничке судбине сродних по избору, одабраних ентитета. Из перспективе родних теорија различитих таласа оне на тај начин у извесном смислу доприносе ослобођењу женског уметничког бића кроз својеврстан лични однос. Њихова поезија јесте наставак размишљања о културној схеми и њеном утицају на књижевну стваралачку поетику жена, кроз игру са различитим принципима: мушким и женским, оне истичу и поништавају дихотомност разлике конструисаних идентитета.

Драгиња Урошевић, Даринка Јеврић и Злата Коцић реконструишу женски, лични идентитет као важну тему, укидајући устаљене начине посматрања одређених феномена модернизма кроз проблематику различитих социолошких, друштвених и културолошких фактора. Ослањањем на постојеће облике поетског израза три разматране песникиње Урошевић, Јеврић и Коцић успостављају трагачки однос према књижевном остварењу женских идентитета које постављају у фокус своје поезије.

Својеврсном реконструкцијом идентитета жене у својој поезији оне показују његову изразиту флуидност и могућност разматрања кроз оквире многобројних културних призми. Уметнички подривајући токове размишљања о идентитету Урошевићка, Јеврићка и Коцићка преиспитују кроз стихове значењске и теоријске постулате, али и форме личног односа. Полазећи од јединственог и унутрашњег поимања идентитета оне га преображавају

и чине раумљивијим. Глобални процеси кретања људске културе наизглед остају мимо њих, јер оне устаљеним путем следе линију певања у српској књижевности која је на моменте бунтовничка и дивља, али и религиозна, хришћанска.

Ауторке Драгиња Урошевић, Даринка Јеврић и Злата Коцић смештају лирски субјекат у разноврсне културолошке архетипе и у онострани сфери развоја ума. Фиксиране тачке нормативне етике су постављене флуидно у културним поетикама посматриних ауторки, али довољно постојано да репрезентују унутрашње духовно биће лирског субјекта, које је конгломерат Истинитог, Доброг и Лепог. Уметничка слобода изграђује се кроз прихватање женских улога самосвојних, уметнички формираних књижевница и истовремено благих мајчинских фигура, што не пркоси теорији рода, већ је оплемењује и чини утопијском.

Индивидуална јединственост и специфичност културних поетика паганског, хришћанског и личног идентитета у поезији Драгиње Урошевић, Даринке Јеврић и Злате Коцић представља уметничко превазилажење стереотипности у књижевном и културном изразу. Концепт идентитета паганства, хришћанства и личности у песништву три песникиње функционише као уметничко јединство. Лично је за жену - писца, увек женско, јер се дугачије обликован ум, дугачије и изражава.

Анализа културне поетике три посматране ауторке показала је извесне проблеме књижевно – историјског положаја и вредновања њиховог стваралаштва, али у једном ширем смислу и проблематику са којом се поезија данас суочава. Култура систематског одабира антологијске српске поезије чини се остављеном по страни у данашњој књижевној критици. Антологије Мирослава Егерића, Стевана Тотића, Мирослава Шунтића показују извесне мањкавости и одступања у постављеним начелима, и од ових песникиња спорадично обухватају једну или ниједну од њих. Тек ће се у *Антологији српске поезије* Ненада Грујичића појавити скроман избор песама који обухвата дела све три ауторке на једном месту.

Књижевна критика која проучава поетику српске поезије („женског“ књижевног пера) мора неминовно посветити више пажње књижевно – историјском положају и вредновању публикованих дела. У глобализацијском систему вредности треба бранити право књижевне уметности да се остварује изван моћи – појединаца и центара. Песникиње Драгиња Урошевић, Даринка Јеврић и Злата Коцић су кроз свој рад добиле извесна културна признања, књижевне награде које би требало да рефлектују одређено интересовање књижевне критике и позитивне рецепције у читалачким круговима, међутим, са све већим протоком времена чини се да се њихов уметнички рад заборавља. На то најпре указује банална чињеница да је немогуће у Народној библиотеци Србије, као референтном културном центру који окупља књижевну продукцију домаћих аутора пронаћи сва књижевна дела ових песникиња. Чини се немогућим окупити целокупане њихове опусе у садашњем тренутку на једном месту. Искуство показује да многе библиотеке једноставно отписују њихове песничке збирке из својих фондова због неактуелности и недовољног интересовања корисника. Поставља се питање: да ли је интересовање једнако вредност? Да ли у очувању културе и специфичне културне поетике полазимо од става да књижевна продукција треба да доноси одређене материјалне бенефиције или да промовише идеје интересантне савременом друштву? И где се у таквом друштву и вредносним нормама налази „традиција женског пера“?

Књижевна дела три посматране песникиње Урошевић, Јеврић и Коцић су интимне личне исповести жена, које дубоко у себи осећају „матерњу мелодију“ паганског, онтолошки смисао хришћанског, али и сва унутрашња и сопствена превирања на питање: ко сам?: као жена, личност, књижевник. Стваралаштво је готово увек однос, иако је дубоко лично питање, оно је и поглед у прошлост и однос према неким пређашњим ствараоцима, поглед у садашњост и однос према другим и другачијим. Тумачећи у својим песничким делима тај однос песникиње Урошевић, Јеврић и Коцић истовремено врше и сопствено позиционирање у сложеном стваралачком свету данашњице.

Литература

Изворна литература:

Јеврић, Даринка. *Дечанска звона и друге песме*, пр. Мирослав Егерић, Нови Сад: Завод за културу Војводине, 2004.

Јеврић, Даринка. *Ижице*, Београд: Нолит, Приштина: Јединство, 1980.

Јеврић, Даринка. *Јудин пољубац*, Београд : Драганић, 1998.

Јеврић, Даринка. *Нестварни записи*, Приштина : Јединство, 1976.

Јеврић, Даринка. *Посланице са проклетија*, Београд:Атлас, 2008.

Јеврић, Даринка. *Преварени џишином*, Београд : Просвета, 1973.

Јеврић, Даринка. *Псалам бездомника и друге песме*, Приштина :Панорама, 2006.

Јеврић, Даринка. *Слово љубве*, Никшић: Универзитетска ријеч, 1990.

Јеврић, Даринка. *Хвостанска земља*, Београд: Просвета, 1990.

Коцић, Злата. *Биберче*, Београд: Трећи Трг: Чигорија штампа, 2014.

Коцић, Злата. *Бело пуле*, Краљево: Народна библиотека, „Стефан Првовенчани“, 2014.

Коцић, Злата. *Ваздушне фреске*, Београд:Народна књига Алфа, Београд:Полиграф, 1999.

Коцић, Злата. *Гнездо и купола*, Београд: Српска књижевна задруга, 1995.

Коцић, Злата. *Галгал*, Краљево: Народна библиотека „Стефан првовенчани“, Нови Сад: Сајнос,2020.

Коцић, Злата. *Грумен*, Београд: Српска књижевна задруга, Бор: Терција, 2020.

Коцић, Злата. *Клопка за сенку*, Београд : БИГЗ, 1982.

Коцић, Злата. *Лазареве лестве*, Београд: Гутенбергова галаксија, 2003.

Коцић, Злата. *Мелод на води*, Београд : Завод за уџбенике, 2008.

Коцић, Злата. *Оро око гротла*, Београд: Књижевне новине, 1990.

Коцић, Злата. *Полої*, Београд: Просвета, Београд: Мидим принт, 1999.

Коцић, Злата. *Простори душе*, Краљево: Народна библиотека, „Стефан Првовенчани“, Београд: Планета принт, 2019.

Коцић, Злата. *Ребро*, Београд:Нолит, 1993.

Коцић, Злата. *Хармон*, Чачак: Градска Библиотека „Владислав Петковић Дис“, 2017.

Коцић, Злата. *Чаура-аура-ура*, Краљево : Народна библиотека "Стефан Првовенчани", 2016.

Урошевић, Драгиња. *Велика дневна музика*, Нови Сад: Матица Српска, 1976.

Урошевић, Драгиња. *Дневник добровољне несанице*, Београд: Просвета, 1995.

Урошевић, Даринка. *Душа и заумбрежје*, Крушевац: Багдала, Горњи Милановац: Графопринт, 1998.

Урошевић, Драгиња. *Згласје*, Београд: Просвета, 1972.

Урошевић, Драгиња. *И ниње и ѝрисно*, Земун: Драганић, Београд: Нолит, Горњи Милановац: Таково, 1999.

Урошевић, Драгиња. *Јелена Анжујска*, Београд: ЦКЗ, 1994.

Урошевић, Драгиња. *Лични устанак*, Београд: СКЗ, 1989.

Урошевић, Драгиња. *Небеска преља*, Панчево, Бела Црква: Заједница књижевника, „Сава Мућан, 1994.

Урошевић, Драгиња. *Посвете и коментари*, Београд: Просвета, 1997.

Урошевић, Драгиња. *Призор из заумбрежја*, Београд: БИГЗ, 1990.

Урошевић, Драгиња. *Свешћеник нове свейлосћи*, (Београд: Нолит, Рума: Графопромет, 2001),

Урошевић, Драгиња. *Срдачне молитве над тамом*, Ниш: Просвета, 1997.

Урошевић, Драгиња. *Сјај бића*, Краљево: Народна библиотека завичајно друштво Краљево, 1998.

Урошевић, Драгиња. *Требешки родослов*, Приштина : "Григорије Божовић", 1998.

Урошевић, Драгиња. *Чезња под тамним боровима*, Београд: Глас, 1978.

Критичка литература:

Андрејевић, Даница Т. „Лирске синтезе у поезији Даринке Јеврић“, у: *Даринка Јеврић: архетип, љубав, трагика*, пр.Даница Андрејевић и др, (Косовска Митровица, Грачаница: Филозофски факултет Универзитета у Приштини, Дом културе Грачаница), 2017.

Вучковић, Владета. *Критичка суочавања*. Врњачка Бања: Народна библиотека „Др Душан Радић“, 2000.

Glišić. Venceslav. *Вујанска конференција : 31. децембар 1943.-2. јануар 1944*, у: Војно-историјски гласник. ISSN 0042-8442. - God. 41, br. 1 (1990), str. 107-125.

Грујичић, Ненад. предговор у: *Прогнани Орфеји: антологија српске избегличке поезије из Хрватске, Босне и Херцеговине и са Косова и Метохије с краја двадесетог века*, Сремски Карловци: Бранково коло, 2015.

Делић, Јован. *Поезија као чудо преображавања у : Злата Коцић, песникиња*; ур. Драган Хамовић, Краљево: Народна библиотека „Стефан Првовенмчани“, 2007.

Ђилас, Гордана Ј. *Грађа за библиографију Даринке Јеврић*, у: *Даринка Јеврић : архетип, љубав, трагика*, пр.Даница Андрејевић и др, Косовска Митровица, Грачаница: Филозофски факултет Универзитета у Приштини, Дом културе Грачаница, 2017.

Егерић, Мирослав. *Песништво Даринке Јеврић*, поговор у : *Даринка Јеврић, Дечанска звона и друге песме*, (Нови Сад: Завод за културу Војводине), 2004.

Јеротић, Владета. *Приближавање Богу* (Београд: Ars Libri, 2014).

Јеротић, Владета. „*Садржаји психе.Архетипови*“ у: Карл Густав Јунг, *Лавиринт у човеку*, (Београд: Ars libri: Невен, 2004).

Јовановић, Бојан. *Тајни интерес – Песничко и антрополошко искуство*. Београд: Завод за уџбенике, 2017.

Костић, Слободан. *Новија српска поезија на Косову*, (Приштина: Јединство), 1981.

Коцић, Злата. *Преображење и стварање у : Злата Коцић, песникиња*; ур. Драган Хамовић, (Краљево: Народна библиотека „Стефан Првовенмчани“), 2007.

Миленковић, Жарко. предговор у: *Злата Коцић: славуји, љиљани, лестве : зборник радова*, ур. ЖаркоМиленковић, Слободан Владушић, (Грачаница : Дом културе „Грачаница“; Интерклима-графика), 2019.

Павковић, Васа. Пустоловине с поезијом. Краљево: Народна библиотека „Стефан Првовенчани“, 2015.

Пејчић, Јован. *Критика као избор и разговор са Црњанским.* Београд: Албатрос плус, 2016.

Поповић, Богдан А. *Исходи лествичне спознаје у: Поезија Злате Коцић:* ур. Славко Гордић, Иван Негришорац, Нови Сад: Матица српска, 2006.

Радојчић, Саша. *Стапање хоризонта у: Злата Коцић, песникиња;* ур. Драган Хамовић, Краљево: Народна библиотека „Стефан Првовенчани“, 2007.

Радуловић, Оливера. *Динамичне и звучне песничке слике у: Поезија Злате Коцић,* ур. Славко Гордић, Иван Негришорац, Нови Сад: Матица српска, 2006.

Ракитић, Слободан. *„Од монолога до вишегласја или опора лирика Даринке Јеврић“* предговор у: Даринка Јеврић, *Псалам бездомника и друге песме,* (Приштина :Панорама) 2006.

Рељић, Митра. *Чист образ, умивена душа,* поговор у: Даринка Јеврић, *Посланице с Проклетија,* Београд: СКЗ, 2008.

Стаменовић, Славко. *„Благослов свету“* предговор у: Драгиња Урошевић, *Сјај бића,* (Краљево: Народна библиотека завичајно друштво Краљево) 1998.

Сувајџић, Бошко Ј. *„Славјанска госпа од сутона“ у: Даринка Јеврић : архетип, љубав, трагика,* пр.Даница Андрејевић и др, (Косовска Митровица, Грађаница: Филозофски факултет Универзитета у Приштини, Дом културе Грачаница) 2017.

Тешић, Милослав. *Духовне лествице Злате Коцић у вертикали од Лазарица до двојице Лазара у: Злата Коцић, песникиња;* ур. Драган Хамовић, Краљево: Народна библиотека „Стефан Првовенчани“, 2007.

Хамовић, Драган. предговор у: *Злата Коцић, песникиња;* ур. Драган Хамовић, Краљево: Народна библиотека „Стефан Првовенчани“, 2007.

Књижевно - теоријска литерартура:

Алексић, Јелена. *Лирика Санфо*, Поља бр. 405/406, година XLII, 1997, стр.

Бандић, Душан. *Народна религија Срба у 100 појмова*. Београд: Нолит, 1991.

Batler, Džudit. *Nevolja s rodom: feminizam i subverzija identiteta*. Loznica: Karpos, 2016.

Batler, Džudit. *Psihički život moći: teorije pokoravanja*, Београд: Centar za medije i komunikacije, 2012.

Batler, Džudit. *“Kontingentni temelji: feminizam i pitanje:”postmodernizma”*, Feministička sporenja: filozofska razmena, Београд: Београдски круг, 2007.

Берђајев, Николај Александрович. *Философија слободе*. Београд: Логос, 2006.

Берђајев, Николај Александрович. *Смисао стваралаштва: покушај оправдавања човека*. Београд: Бримо, 2001.

Benhabib, Šejla i dr. *„Feminizam i postmodernizam: nesiguran savez“* у: Šejla Benhabib i dr, Feministička sporenja: filozofska razmena, Београд: Београдски круг, 2007.

Bovoar, Simon de. *Drugi pol I*, Београд: BIGZ, 1983.

Велицкаја, Наталија Николајевна. *Многобожачка симболика словенских архајских ритуала*, Ниш: Просвета, 1996.

Vasiljević, Lidija. *„Feminističke kritike pitanja braka, porodice i roditeljstva“* у : Neko je rekao feminizam? пр. Adriana Zečević, Београд: Грађанске иницијативе, 2008.

Velimirac, Ivana. *Feminizam i književnost*, у: *Neko je rekao feminizam* пр. Adriana Zaharijević Београд: Грађанске иницијативе, 2008.

Грковић, Милица. *„Монахиња Јефимија“* у: *Сјиси о Косову – Време Косова*, пр. Милица Грковић, Београд: Просвета, 1993.

Грковић, Милица. *„Десјоѿ Сјефан Лазаревић“* у: *Сјиси о Косову – Време Косова*, пр. Милица Грковић, Београд: Просвета, 1993.

Драгојловић, Драгољуб. *Паганизам и хришћанство у Срба*. Београд: Службени гласник, 2008.

Dojčinović-Nešić, Biljana. *Ginokritika: rod i proučavanje književnosti koju su pisale žene*, Београд: Књижевно друштво “Sveti Sava”, 1993.

Дојчновић-Нешић, Биљана. *Право сунца – другачији модернизми*, Нови Сад: Академска књига, 2015.

Ђаповић, Ласта. *Смрт и оношћраносћ у клећвама*, Београд: Етнографски институт САНУ, 2009.

Ђурић, Јелена. *Globalni procesi i preobražaj identiteta: antropološki aspekti*, Београд: Institut za filozofiju i društvenu teoriju, 2012.

Зaharijević, Adriana. „Kratka istorija sporova: šta je feminizam?“ у : Neko je rekao feminizam? прир. Adriana Zečević. Београд: Грађанске иницијативе, 2008.

Зaharijević, Adriana. *Postajanje ženom*, Београд: Реконструкција Женски фонд; Нови Сад: Artprint, 2010.

Зизиулас, Јован Д. *О људској сћособносћи и несћособносћи*, Београд: Хиландарски фонд, 1998.

Јевремовић, Петар. *Telo, fantazam, simbol*, Београд: Službeni glasnik, 2012.

Јерков, Александар. „Кулћурна ѿоешћка и урбана имаћинација“ у: Милорад Павић, *Заћиси на коњском ћебешћу: нове беоћрадске ћриче*, Београд: Агенција „Драганић“, 1994.

Јерков, Александар. *Грчка лирика и Саћфини сћихови*, у: Сапфо, *Лирика*, Подгорица: Унирекс, 1996.

Јерков, Александар. *Европа и књижевна истина: смисао (књижевне) имагинације*, Београд: Филолошки факултет, 2014.

Јerkov, Aleksandar. *Smisao (srpskog) stiha. Knji.1, De/konstrukcija*, Београд: Institut za književnost i umetnost, 2010.

Јerkov, Aleksandar. *Smisao (srpskog) stiha. Knj.2, Samo/osporavanje*, Београд: Institut za književnost i umetnost, 2010.

Јовановић, Бојан. *Дух паганског наслеђа у српској традиционалној култури*. Београд: Народна књига, 2006.

Јовановић, Бојан. „Тајанствено јединство мушкарца и жене“ У: Мушкарци и жене, прир. Бојан Јовановић. Београд: Гутенбергова галаксија, 2011.

Јовановић, Бојан. *Играње с ништавилем*, Београд: Службени гласник, 2011.

Јунг Карл Густав. *Лавиринт у човеку*, Београд: Ars libri: Невен, 2004.

Jung, Karl Gustav. *Psihološki tipovi*, Београд: Dereta, 2013.

Јухас Гиоргиевска, Љиљана. *Књижевно дело монахиње Јефимије*, у: *Јефимија : часопис за књижевност, уметност и духовност*, уред. Милосав Ђалић. Трстеник : Народна библиотека Радничког универзитета, 2001.

Кјergekor, Seren. *Filozofske mrvice*, Београд: Grafos, 1980.

Кланјас, Ана. *Online feminizam : feministički internetski portali kao platforma za aktivizam*, u: Treća, br. 1-2, vol. XVII, Zagreb: Centar za ženske studije, 2015.

Коковић, Драган. *Пукотине културе*. Београд: Просвета, 1997.

Коларић, Владимир. *Хришћанство и уметност*, Београд: Библос, 2011.

Kornel, Drusila. „Šta je etički feminizam?“ u: Šejla Benhabib i dr, *Feministička sporenja: filozofska razmena*, Beograd: Beogradski krug, 2007.

Кулишић, Шпиро. Петровић, Петар Ж. Пантелић, Никола, *Српски митолошки речник*, Београд: Нолит, 1970.

Leže, Luj. *Slovenska mitologija*, Arandjelovac: Napredak, 1984.

Лествичник, Јован. *Лествица*, Света Гора Атонска: Манастир Хиландар, 2000.

Mather Saul, Jennifer. *Feminism: Issues & Arguments*, New York: Oxford university press, 2003.

Mitchell, Juliet. *Psychoanalysis and feminism*, New York: Penguin Books, 1974.

Miloš, Brigita. Po/etike feminističke književne kritike, u: Treća, br. 1-2, vol. XVII, Zagreb: Centar za ženske studije, 2015.

Mitić, Petra. *Zašto feminizam? Feministička teorija i problem identiteta u sklopu kritičkih paradigmi savremenog doba*, Loznica: Krpos; Beograd: Zuhra, 2017.

Михаиловић, Александар. *Непоновљива поновљивост*. Београд: Партенон, 2016.

Mišel, Andre. *Feminizam*, Beograd: Plato; Zemun: Ženske studije, 1997.

Munjiza, Marko. *Tradicija, običaji i sujeverje kod Srba*, Beograd: Intcopy, 2017.

Nenić, Iva. „Matrica koja obećava“ u: Neko je rekao feminizam? pr. Adriana Zaharijević. Beograd: Građanske inicijative, 2008.

Павковић, Васа. "Над историјом награде Бранко Миљковић", часопис *Градина*, нова серија број 4/2004.

Рапић, Žerana i Sklevički, Lidija. *Antropologija žene*. Prosveta: Beograd, 1983.

Пејчић, Јован. *Профил и длан*. Београд: Алтера, 2010.

Петровић, Сретен. *Културологија*, Београд: Лела, 2000.

Петровић, Сретен. *Српска митологија у веровању, обичајима, и ритуалу*. Београд: Дерета, 2014.

Petrović Stefanović, Nataša i Petrović, Stefan P. *Dvojstvo žene*, Psihijatrija danas 2005, vol. 37, br. 2.

Пијановић, Петар. *Српски културни круг*, (Београд: Институт за књижевност и уметност), 2012.

Роповић – Радовић, Миријана. *Митолошки речник билног света: митске приче о билју*. Београд: Грађевинска књига, 2010.

Преображеновић, Нагрн. *Сазревање душе. Света Гора Атонска: Манастир Хиландар*, 1998.

Радуловић, Лидија. „Алтернативни религијски култови и род у: Проблеми културног идентитета становништва савремене Србије“, зборник радова ур. Снека Ковач, Београд: Одељење за етнологију и антропологију Филозофски факултет, 2005.

Радуловић, Милан. *Књижевност и митологија*, Београд: Институт за књижевност и уметност, 2008.

Рашић, Мима. „Lezbejska egzistencija, lezbejska vidljivost“ у : *Neko je rekao feminizam?* пр. Adriana Zečević, Београд: Грађанске иницијативе, 2008.

Ribakov, Boris A. *Paganstvo starih Slovena*. Novi Sad: Akademska knjiga, 2015.

Rubin, Gejl. „Trgovina ženama“ у: *Antropologija žene*, пр. Žerana Papić i Lidija Sklevički. Београд: Prosveta, 1983.

Росић, Тиодор Р. *Глобализација и национални статус српске књижевности у: Узданица*, 2015, XII/1, 90.

Срејовић, Драгослав. Цермановић, Александрина. *Речник грчке и римске митологије*, Београд:СКЗ, 1979.

Семјонова, Светлана. *Философија бесмртности*. Београд: Логос, 2005.

Словенска митологија: енциклопедијски речник, ред. Светлана М.Толстој и Љубинко Раденковић, Београд: Чигорија штампа, 2001.

Sloukem, Seli. „Žena – sakupljačica“ у: *Antropologija žene*, пр. Žerana Papić i Lidija Sklevički. Београд: Prosveta, 1983.

Sokolov, E.V. *Kultura i ličnost*, Београд: Prosveta, 1976.

Урошевић, Миливоје. *Народна књижевност*, Горњи Милановац: Културни центар, 1980.

Флоровски, Георгије Васиљевич. *Есхатологија Цркве – Јеванђеље Васкрсења*, Пожаревац: Епархија Браничевска, 2017.

Флоровски, Георгије Васиљевич. *Стуб и тврђава истине I*, Београд: Логос, 2008.

Флоровски, Георгије Васиљевич. *Хришћанство и култура*, Београд: Логос, 2005.

Fuko, Mišel i Batler, Džudit. *Šta je kritika?*. Novi Sad: Akademska knjiga, Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju, 2018.

Frejzer, Nensi. „Lažne antiteze: odgovor Šejli Benhabib i Džudit Batler“ u: Šejla Benhabib i dr, *Feministička sporenja: filozofska razmena*, Beograd: Beogradski krug, 2007.

Томин, Светлана. „Допринос жена српској култури средњег века“, у: КЊИЖЕНСТВО теорија и историја женске књижевности на српском језику до 1915. године, уред: проф. др Биљана Дојчиновић, проф. др Александра Вранеш, проф. др Зорица Бечановић-Николић. Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду, 2015.
<http://www.knjizenstvo.rs/sr/casopisi/2013/zenska-knjizevnost-i-kultura/doprinos-zena-srpskoj-kulturi-srednjeg-veka#gsc.tab=0> Приступљено дана 05.08.2020.

Fridl, Ernesta. „Spor o determinantama polnih uloga“ u: *Antropologija žene*, pr. Žerana Papić i Lidija Sklevički. Beograd: Prosveta, 1983.

Huks, Bel. *Feministička teorija: od margine ka centru*, Beograd: Lavalu, 2006.

Чајкановић, Веселин. *Миџ и религија у Срба*, Београд: Српска књижевна задруга, 2021.

Džagaouz, Anamari. *Queer teorija: uvod*, Beograd: Centar za ženske studije, 2007.

Шијаковић, Богољуб. *Присутност трансценденције: хеленство, хришћанство, филозофија историје*. Београд: службени гласник: Правословни богословски факултет Универзитета, 2013.

КЊИЖЕНСТВО теорија и историја женске књижевности на српском језику до 1915. године, уред: проф. др Биљана Дојчиновић, проф. др Александра Вранеш, проф. др Зорица Бечановић-Николић (Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду, 2015)
<http://www.knjizenstvo.rs/index.php> Приступљено дана: 17. 05.2021.

Биографија

Рођена је 20.04.1988. год. у Врању. Дипломирала је на Филозофском факултету Универзитета у Нишу на смеру србистика, а потом је завршила мастер студије на Филолошком факултету Универзитета у Београду просечном оценом 9.17. Студент је докторских студија Филолошког факултета у Београду на модулу: Српска књижевност.

Ради у Заводу за проучавање културног развитка као службеник за односе с јавношћу; координатор пројекта и сарадник - истраживач. Радила је на Предлогу Стратегије за развој културе Србије од 2017. до 2018. год. Ангажована је као сарадник-истраживач на пројекту Културне навике и потребе просветних радника у Србији, те је и коаутор публикације Просветни радници : културно образовање и културна партиципација. Бавила се темом родне равноправности у културном стваралаштву и делатности.

Живи у Београду.

Библиографија

1. *Просветни радници : културно образовање и културна партиципација*, група аутора: Маријана Миланков, Богдана Опачић, Бојана Субашић, Дејан Загорац и Јелена Ђорђевић. Београд: Завод за проучавање културног развитка, 2017.
2. Јелена Ђорђевић, сарадница у: *Жене у јавним уставновама културе*, Вера Милановић, Богдана Опачић и Бојана Субашић, Београд: Завод за проучавање културног развитка, 2017.
3. Јелена Ђорђевић, „Разлика у ведрини: Томас Ман Смрт у Венецији и Иво Андрић Бајрон у Синтри“, у: *Култура: часопис за теорију и социологију културе и културну политику*, Београд: Завод за проучавање културног развитка, 2018, бр. 158, 240-255.
4. Јелена Ђорђевић, „Укус Старе Планине на длану: приказ монографије о гастрономском наслеђу, “, у: *Култура: часопис за теорију и социологију културе и културну политику*, Београд: Завод за проучавање културног развитка, 2018, бр. 160, 394-396.
5. Јелена Ђорђевић, „Да ли је могућа модерна Антигона?“, у: *Хуманистика*, научни часопис, Београд: Висока школа за комуникације, 2020, бр.

Изјава о ауторству

Име и презиме аутора Јелена Ђорђевић

Број досијеа 13097/д

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

"Културна поетика паганског, хришћанског и личног идентитета у поезији Драгиње Урошевић, Даринке Јеврић и Злате Коцић"

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да дисертација ни у целини ни у деловима није била предложена за стицање дипломе студијских програма других високошколских установа;
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио/ла интелектуалну својину других лица.

Потпис аутора

У Београду, 28.03.2022.

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора Јелена Ђорђевић

Број досијеа 13097/д

Студијски програм Језик, књижевност, култура

"Културна поетика паганског, хришћанског и личног идентитета у поезији Драгиње
Наслов рада Урошевић, Даринке Јеврић и Злате Кочић "

Ментор проф. др Александар Јерков

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла ради похрањивања у **Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци за добијање академског назива доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис аутора

У Београду, 28.03.2022.

_____

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом: Културна поетика паганског, хришћанског и личног идентитета у поезији Драгиње Урошевић, Даринке Јеврић и Злате Коцић

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду, и доступну у отвореном приступу, могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла:

1. Ауторство (CC BY)
2. Ауторство – некомерцијално (CC BY-NC)
3. Ауторство – некомерцијално – без прерада (CC BY-NC-ND)
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима (CC BY-NC-SA)
5. Ауторство – без прерада (CC BY-ND)
6. Ауторство – делити под истим условима (CC BY-SA)

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци.
Кратак опис лиценци је саставни део ове изјаве).

Потпис аутора

У Београду, 28.03.2022.

_____

1. **Ауторство.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је најслободнија од свих лиценци.
2. **Ауторство – некомерцијално.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.
3. **Ауторство – некомерцијално – без прерада.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све остале лиценце, овом лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.
4. **Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада.
5. **Ауторство – без прерада.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.
6. **Ауторство – делити под истим условима.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног кода.